

EGE ÜNİVERSİTESİ TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ YAYINI

**TÜRK DÜNYASI
İNCELEMELERİ DERGİSİ
II**

Ege Üniversitesi Basımevi
Bornova - İZMİR, 1998

Sahibi :

Ege Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü adına
Müdür
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Yayın Kurulu :

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN
Doç. Dr. Remzi DURAN
Yard. Doç. Dr. Hasan KÖKSAL
Yard. Doç. Dr. Turan GÖKÇE
Yard. Doç. Dr. İbrahim ŞAHİN

Yazışma Adresi :

Ege Üniversitesi
Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürlüğü
35100 Bornova-İZMİR

Telefon : 0232-3390229
Belgegeçer : 0232-3427496

İÇİNDEKİLER

Turan Gökçe 1572 Yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs'ta İskân Edilen Âileleler.....	1
Darhan Hıdraliyev Türkistan'da "Cedit" Hareketinin Fikrî Kaynakları ve Abay.....	79
Cahit Telci XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Bir Hûbmesihî: Bosnavî İbrahim Efendi.....	91
Vehbi Günay Rumeli'ye Ait Siciller ve Karaferye Kazası Şer'îye Sicilleri Katalogu.....	103
Hakkı Önkal Şehzade Mustafa Türbesi'nin Düşündürdükleri.....	115
Renizi Duran Türk Süsleme Sanatlarının Ortak Motifi "Nevruz Çiçeği".....	125
İbrahim Şahin Kırım Mecmuasında Neşredilen Kırım Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme.....	173
Alimcan İneyet Çağdaş Uygur Şiiri.....	191
Abdulahkim Mehmet "Teypinemin Zamanında" Deyiminin Menşei Üzerine.....	207
Hasan Köksal Türk İnanç ve Geleneklerinde "Zıfaf".....	211
Gurbandurdi Geldiyev Yunus Emre ve Magtumguli.....	217
Ali Duymaz Türkmen Fıkra Tipi Kemine ve Nasreddin Hoca.....	223
Metin Ekici Anadolu Sahası Köroğlu Kollarının İsim ve Tasnif Meselesi.....	235
Nerin Köse "Kızıcebek Destanı"nın Nogay Varyantı Üzerine.....	241
Mustafa Arslan - Milay Köktürk Boğaç Han Hikayesinde Davranış Analizi.....	247
Rabia Uçkun Melik Danişmend Gazi'nin Tarihi ve Efsanevi Şahsiyeti Üzerine.....	257
Çeviriler	
N. S. Snurnova (Muvaffak Duranlı) Közi-Körpeş Destanının Altay ve Kazak Versiyonları.....	267
Kitap Tanıtmaları	
Göroğlu - Türkmen Halk Destanı (Mustafa Arslan).....	275
Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent (M. Akif Erdoğru).....	279

1572 YILINDA İÇ-DL SANCAĞINDAN SÜRÜLÜP KIBRIS'TA İSKÂN EDİLEN AİLELER

Turan GÖKÇE*

Anadolu'nun Anamur bunlundan 71 km açıkda, 9.251 km² lik alanıyla Doğu Akdeniz'in en büyük adası durumunda bulunan Kıbrıs, gerek jeopolitik konumu, gerekse önemli mi İleti erarası transit ticaret yollarını keşiştiği bir noktada bulunması ve sair hususiyetleri itibariyle, tarihin en eski devirlerinden beri Akdeniz dünyasına hâkim olma mücadelesi veren milletler için önemli bir cazibe merkezi olmuştur¹. Bu cümleden olarak, daha 650 yılında İslâm hâkimiyetine, Selçuklu Türklerinin yoğun ticarî faaliyetleri ve nihayet 1426'da Memlûklerin fethine sahne olan² Ada. çok geçmeden Osmanlı Türklerinin de dikkatini çeken önemli noktalardan birisi olmuştur. Nitekim, 1570'lere doğru, burada üslenen korsanların İskenderiye-İstanbul arasındaki ulaşımı güçleştirmesi sebebiyle Akdeniz ticaret yoUannda emniyetin temini ve giderek Akdeniz'deki nüfuzunu arttıran Portekizlilere karşı konulması gereği başta olmak üzere, sair siyâsî, iktisadî ve dîmî faktörler, İmparatorluk için Kıbrıs'ı fethini bir zaruret haline getirmiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için yalnız Venedik'e karşı değil, bütünüyle Akdeniz'deki Katolik ittifakına karşı savaşmak zorunda kalan Osmanlılar, 2 Temmuz 1570'den (Limasol, 1 Ağustos 1571'e (Magosa) kadar, yaklaşık on üç aylık bir mücadele neticesinde Ada'ya hâkim olabilmişlerdir³.

Osmanlılar, hemen her yerde olduğu gibi, burada da, daha başlangıçtan itibaren, klasik "*fetih metodu*" doğrultusunda geniş çaplı bir "*isihnâletpolitikası*"* tatbik etmek suretiyle, önemli bir kısmı Bizans ve Frank dönemlerinden beri devam eden pek çok unsuru bünyesinde barındıran Venedik idaresinden memnun olmayan ada halkını

* E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1 Bkz. Besim Darkot. "Kıbrıs", İA, 6, s.672-76; A. H. De Groot, "Kubrus" E1², V, s.301-309; Cemal Arif Alagöz "Kıbrıs tarihine coğrafi giriş". Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebüğleri (=Kıbrıs Tetkikleri), Ankara 1971, s.13-31; Ceval Gürsoy, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", Kıbrıs Tetkikleri, s.41-48; Vergi H. Bedevi, "En Eski Devirlerden İtibaren Kıbrıs-Anadolu Münasebetlerine Genel Bir Bakış", Kıbrıs'ın Tarih Boyunca Anadolu İle İlgisi, Lefkoşa, 1962, s.5-11.

2 Bkz.Gülay Ögün, "Kıbrıs'ta İslâm Hâkimiyeti ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991) Tebliğleri (^Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü), Ankara, 1993, s.29-35; Osman Turan, "Kıbrıs tarihi üzerinde çalışmalar I. Orta Çağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", Belleten XXVII/110(1964), s. 209-227; Abdülkadir Yuvalı, "Selçuklular Döneminde Kıbrıs'ın Anadolu İle Siyasi ve Ticarî İlişkileri", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü, s. 37-43; Eşref Buharalı, "Kıbrıs'ta ilk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hakimiyetine Girişi", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi 95 (Nisan 1995), s.82-120.

3 I.H.Uziiiçarşılı, Osmanlı Tarihi, III/1, Ankara. 1983, s. 10-15; Şerafeddin Turan. "Selim II", İA, 10, s.437-39; Halil İnalçık. "Kıbrıs Fethinin Tarihi Manası", Kıbrıs ve Türkler, Ankara, 1964, s.21-26; Sir George Hill, A History of Cyprus, III The Frankish Period 1432-1571. (Ed.by.Sir Harry Luke). Cambridge 1948, s.950-1040; Ahmet C. Gazioğlu, The Turks in Cyprus A Province of The Ottoman Empire (1571-1878). s.13-71. Ayrıca bkz. Pçevî İbrahim Efendi, Târih-i Peçevî, I , İstanbul, 1281, s.486-490; Özcaî Mert, "Şerîf'nin "Fetih-nâme-İ Kıbrıs", Tarih Enstitüsü Dergisi 4-5 (İstanbul 1974), s.49-78.

4 H.İnalçık, "Ottoman Methods of Conquest, Studia Islamica II (1954), s. 103-123.

kendisine bağlamak ve idarî teşkilâtını kurmak yönünde yoğun bir faaliyete girmişlerdir, Bu cümleden olarak, 1570 yılı sonlarına doğru, Lefkoşa merkez olmak üzere *Kıbrıs Beylerbeyliği* teşkil edilerek, Avlonya sancakbeyi Muzaffer Paşa'ya tevcih edilmiştir 1 Ağustos 1571'de ise, Alâiye, Sis, Tarsus ve İç-il sancaklarının da buraya bağlanmasıyla, idarî bakımdan Anadolu ile bütünleşmiştir¹. Diğer larafdan. Osmanlı fethinin en önemli unsurlarından birisi olan tahrir işleminin tatbikiyle tertib olunan defterlerle, Ada'nın iktisâdi ve içtimâî vaziyeti çok daha net bir biçimde tesbit edilmiş ve buna göre yeni bir kânun vâz edilmek suretiyle, Kıbrıs'da Osmanlı hâkimiyeti çok daha sağlam bir zemine oturtulmuştur⁶.

Zikrolunan fetih metodu doğrultusunda gerçekleştirilen bütün bu işlemlerle, Ada'da Osmanlı düzeninin tesis edilmesiyle birlikte gündeme gelen ikinci önemli mesele, Kıbrıs'ın iskânı olmuştur. Fetihden önce 200.000'e yakın nüfusu bulunan ve fethi müteakiben yapılan ilk tahrirde 905 meskûn köye karşılık 76 "*hâlî-harâb*" köy⁷ ile birlikte, büyük çoğunluğu Lefkoşa, Limasol, Baf, Girne ve Magosa kalelerinde toplanmış bulunan 3.779 Osmanlı askeri ve muayyen sayıda idarecisini⁸ bünyesinde barındıran Kıbrıs'ın Türk iskânıyla "*şenlendirilmesi*" ve mâmur hâle getirilmesi için büyük nüfus kitlelerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu işe, daha önce fethedilen bölgelerde de olduğu gibi, büyük ölçüde "*bir iskân ve kolonizasyon metodu*" olarak "*sürgün*"⁹ usûlünün tatbiki ile mümkün olmuştur.

Aşağıda, bu çalışmaya konu olan defterin tedkikiyle de gayet açık bir şekilde görüleceği üzere. Osmanlı Devleti'nde cezaî bir müeyyide olmaktan ziyade bir iskân metodu olarak tatbik edilmiş olan *sürgün* yoluyla Kıbrıs'ın iskânı ile ilgili en önemli belgelerden birisi, 13 Cemâziyelevvel 980/ 21 Eylül 1572 tarihli *sürgün hükmüdü*¹⁰. Kıbrıs beylerbeyi Sinan Paşa'nın önemli ölçüde *hâlî ve harûb* halde bulunan Kıbrıs'ın iskân ve îmnân ile ilgili *arzu* üzerine, Sultan II.Selim'in Anadolu, Karaman, Rum ve Zülkadriye eyâletlerinde vâkî olan kadılara hitaben vâz etmiş olduğu bu hükümle, Anadolu'dan Kıbrıs'a gerçekleştirilecek olan sürgünlerin esaslan belirlenmiştir. Aynı zamanda birer sureti İç-il, Bozok, Alâiye ve Teke sancaklarında vâkî olan kadılara

5 M.Akif Erdoğru, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskân Teşebbüsü", *Kıbrıs'ın Diinü-Bugünü*, s. 45-46; Şenol Çelik, *Osmanlı Taşra Teşkilatında İçel Sancağı(1500-1584)* (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1994. Kıbrıs'ta Osmanlı idarî teşkilatlanması ile ilgili olarak ayrıca bkz.H.İnalçık, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest". *Kıbrıs Tetkikleri*, s. 59-64; A. Gazi oğlu, a.g.e., s.94-114.

6 Ankara *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde 63* numarada kayıtlı mufassal defterle ilgili bazı değerlendirmeler için bkz.H.İnalçık, "a.g.m.", s. 62-77; Ronald Jennings, "The Population, Taxation, and Wealth in the Cities and Villages of Cyprus. According to the Detailed Population Survey (Defteri Mufassal) of 1572". *Journal of Turkish Studies* 10 (1986), s.175-189.

7 H. İnalçık, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", *Kıbrıs ve Türkler*, s.27.

8 Cengiz Orhonlu, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580) \ *Kıbrıs Tetkikleri*, s. 92-93.

9 Klasik Osmanlı iskân politikasının en önemli unsurlarından birisi olan sürgün tatbikatı ile ilgili tafsilat için bkz. Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası* 70/1-4 (Ekim 1949-Temmuz 1950), s. 524-569; H. İnalçık, "*Otlaman Methods of Conquest*", s.122-29.

10 Şimdiye kadar muhtelif yerlerde yayınlanmış olan bu hüküm için bkz. Ö.L.Barkan, "*Aynı makale*". s.548-553; A. Gazioğlu, *Aynı* eser, s.297-303; Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York and London, 1993, R.21 8-220.

gönderilmiş olan sözkonusu hükümde; Kıbrıs arazisinin "*bir kilesinden elli-altmış kile hâsıl*" verecek kadar verimli olmasına rağmen işlenemediği; "*âb u ha\>âsı tamam lüdâl üzere*" olan ve âşâyişi temin edilmiş bulunan Ada'nın îmar ve inşâsı için gelenlerin iki yıl *muaf* tutulacağı; yersiz-yurtsuz olanların, hâriçden *gelenlerini hâriç raiyyet*), tahrirde yazılmayanların (*hâric-ez defter*), toprağını bırakıp kasaba ve şehirlere gidenlerin (*çift-bozan*) ve esnaf ve sanatkarların (*ehl-i hirefve sanayi*) *her on haneden bir* femesinin "*mükemmel esbâb ve davar ve çiftleriyle*" gönderilmesi; sürülenlerin tasanuflandaki mülklerinin satılıp nakit olarak ellerine verilmesi ve mübaşirlerin bu hususta dikkatli olmaları; Ada'da iskân edilecek olanların iki yıl muaf tutulacaklarının reyaya ilan edilmesi: deftere yazılanlardan gitmeyenlerin derhâl "*siyâset*" olunacağı belirtilmiştir. Hükümde ayrıca, yazılacak reyadan kimseyi himaye etmemeleri başla olmak üzere, ilgili kadıların dikkat etmeleri gereken hususlar vurgulanmıştır.

Bu hüküm doğrultusunda, kısa zamanda tâyin edilen tahrir heyetiyle, zikrolunan eyâletlere tabî olan kazalarda, kadı ve şâir mahallî görevlilerin de yardımıyla. Kıbrıs'da iskâna tabî tutulmak üzere, *her 10 avâriz-hânesinden 1 haneyim* yazımına başlanmıştır. Bu tahrirler sonucunda tertib edilmiş olup, kaza kadılıklarında muhafaza edilmek üzere bırakılan birer sureti dışında, bir sureti de İstanbul ve Kıbrıs'a gönderilmiş olan defterlerden bugün sadece ikisi tesbil edilmiş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Osmanlı idaresinde Kıbrıs'da iskân ve nüfus ile ilgili araştırmalarda genel olarak değerlendirilmiş olup¹¹, son olarak, Beyşehir ve Seydişehir kazalarıyla ilgili kısım aynen yayınlanmıştır¹². Buna göre, yukarıda zikredilmiş olan hüküm gereğince, Beyşehir'den 262, Seydişehir'den 202, Aksaray'dan 225, Anduğu'dan 145, Develikarahisar'dan 197, Ürgüp'den 64, Koçhisar'dan 88, Niğde'den 172. Bor'dan 69, Iğın'dan 48, İshaklı'dan 87 ve Akşehir'den 130 hâne olmak üzere toplam 1.689 hâne Kabns'a iskân edilmek üzere deftere kaydedilmiştir¹³.

Sürgün yoluyla Kıbrıs'ın iskânıyla ilgili ikinci defler ise, İç-il (İçel) sancağı kazalarından Ada'ya gönderilmek üzere kaydedilmiş olan haneleri muhtevi olup, yakın zamanlarda Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yürütülen tasnif çalışmaları sırasında tesbit edilmiş bulunmaktadır¹⁴. İlk defterin tamamlayıcısı durumunda olması yanında, fetih sonrasında Kıbrıs'ın iskânı ve buraya yerleştirilen Türk nüfusun yapısı hakkında, ona dayanmak ortaya konulmuş olan pek çok hükmü değiştirebilecek mâhiyette oldukça önemli ve tafsilatlı kayıtları ihtiva etmesine rağmen, bugüne kadar ciddi bir tedkik mevzuu yapılmamış olan bu defter çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmektedir.

Esasen, daha önce zikredilmiş olan 21 Eylül 1572 tarihli sürgün hükmü doğrultusunda, müfettiş tâyin edilmiş bulunan *Seydişehir kadısı Muhyiddin Efendi* müfettişliğinde, *dergâh-i âlî çavuşlarından Hüsrev Bey'in* mübaşeretini ve ilgili kadılar marifetiyle tertib edilmiş olup, 29'u boş olmak üzere toplam 100 sâhifeden ibaret olan bu defter, İç-il sancağına tabî her bir kazanın ayrı ayrı kaydedilmiş olduğu altı bölümden müteşekkildir. İlgili kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla, zikrolunan hükmün

11 BOA.Kamil Kepeci-Mevkufat-2551; C. Orhonlu, "Aynı makale", s.94-97; H.İncalcık, "Kıbrıs'ta Türk idaresi Altında nüfus", s.27-31; A. C. Gazioğlu, Aynı eser. s.74-80; R. C. Jennings, Aynı eser, s. 218-23.

12 M.Akif Erdoğan, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", Tarih İncelemeleri Dergisi XI (1996), s.9-66.

13 C. Orhonlu, "Aynı makale", s. 94; R. C. Jennings, a. g. e., s.222.

14 Yusuf Halaçoğlu "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası", Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, Ankara, /993, s.58-60.

sâdir olmasından lasa bir süre sonra başlanmış olan yazım işlemi, yaklaşık dört aylık bir zaman içerisinde tamamlanmıştır. Bu cümleden olarak, altı kazadan Ermenek¹⁵ 10 Cemâziyelâhır 9801 18 Ekim 1572, Mâmûriye¹⁶ 25 Cemâziyelâhır 98014 Kasım 1572, Selendi¹⁷ 10 Receb 980 I 16 Kasım 1572, Silifke¹⁸ 10 Şaban 980 / 16 Aralık. 1572 ve Mud¹⁹ evâü-i Ramazan 980 I 5-14 Ocak 1573 tarihlerinde, tahrir işlemi tamamlanmak suretiyle deftere kaydedilmişlerdir.

Ermenek kazası ile ilgili kısmın başında yer alan ve aşağıda metin içerisinde aynen verilmiş olan kayıtdan ve tümüyle defter metninin tedkikinden de anlaşılacağı gibi, Kıbrıs'a iskân edilmek üzere, *her on avânz-hânedan bir hâne hesabıyla* belirlenen hâne reisleri deftere mücerred oğulları ve bazen kızları, mahalle veya köyleri, meslekleri (*ne hırfetden oldukları*), mal ve davalarının mikdân, *nakle kabil olmayan emlâk ve esbâbların* ehl-i vukuf tarafından tesbit edilip kendilerine ödenen *bahâları* ve sürgün sırasında kaybolmaları hâlinde bulunmaları veya yerlerine gönderilmeleri için "*vekîl-i mutlak eyledikleri*" kefilleriyle birlikte kaydedilmişlerdir. Ayrıca, derlere yazılanlardan büyük çoğunluğunun Kıbrıs'a "*hüsni ihtiyarları*" ile mi yoksa, "*ehl-i karye ma'rifeti*" ya da başka bir suretle zorla mı gönderildikleri de belirtilmiştir. Defterde yazılı hâne reislerinin isimleriyle birlikte kaydedilmiş olan bütün bu hususlar, fetih sonrasında Kıbrıs'da iskân edilmiş olan Türk nüfusun niteliklerini gayet açık sûrette ortaya koymaktadır. Ancak buna geçmeden önce, İç-il sancağından Kıbrıs'a sürülmek üzere deftere yazılmış olan nüfusu, kazalara dağılımıyla birlikte genel bir tablo üzerinde göstermek faydalı olacaktır:

İç-il Sancağı Kazalarından Kıbrıs'a Sürülen Toplam Hâne Sayıları

Kaza	Toplam Köy Sayısı	Toplam Avârız-Hâne Mevcuda	Sürülen Hâne
Ermenek	28+ Nefs-i Ermenek	540	54
Mâmûriye	72	604	61
Selendi	64	490	49
Gülнар	77	1.342	134
Mud	78+Nefs-i Mud	1.735	173
Silifke	96+1 Cemâat	2.012	201
TOPLAM=		6.725	672

Tablodan da tâkib edilebileceği üzere, İç-il sancağında mevcut 6.725 hânedan, her on haneden bir hâne hesabı üzere, 672 hâne Kıbrıs'a gönderilmek üzere deftere kaydedilmiştir. Sahip oldukları nüfus nisbetlerine göre, 672 hanenin %29.91'i Silifke,

15BOA.A.DVN.793, s.6-14.

16 Aynı defter, s. 22-29.

17 Aynı defter, s. 36-41.

18 Aynı defter, s. 82-98.

19 Aynı defter, s. 62-76.

%25.74'ü Mud, %19.94'ü Gülнар, %9.07'si Mâmüriye, %8.03'ü Ermenek ve %1.29'u Selendi kazâsmdan yazılmıştır. Tabloda belirtilmemiş olmakla beraber, *deher* kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, Mud kazâsmdan 4, Silifke kazâsmdan da 15 hâne *muaf* tutularak, Kıbrıs'a gönderilmemiştir. Nitekim, bu husus Mud kazasıyla ilgili kısımda, "*Karye-i Çömlек evkâf-ı Pâdişâh-ı âlempenâh oh/b 'afv ferman olunmağın dört hâne alınmadı bakîyüz altmış dokuz hâne kaldı*" şeklinde kaydedilmiştir²⁰. Silifke kazâsmdan, deftere yazılmış olmakla beraber affolunan 15 hâne ise "*an-evkâf-ı 'imâret-1 Pâdişâh-ı âlempenâh der-mahrûsa-i Konya nezd-i türbe-i Celâliye*" köylerinden olmaları hasebiyle Kıbrıs'a gönderilmemiştir. Bu husus defterde, "*yekân hâne-i ihrâc 'aded 15 'afv olunmasına fermân-ı kadrtuvân vârid olmuşdur emr-i şerif ile afv olunandan ma'dâ mahrûsa-i Kıbrıs'a irsal olunan hâne 'aded 186*" şeklinde kaydedilmiştir²¹. Bütün bunlardan, deftere yazılmış olmakla beraber, pâdişah vakfi reayası olmaları hasebiyle muaf tutulanların çıkarılmasıyla, Ada'ya iskân edilmek üzere İç-il sancağınan 653 hanenin gönderilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Daha önce de işaret edilmiş olduğu üzere, zikrolunan 653 hâne reisi deftere *mücerred oğulları* ve bazen *kızları*, nadiren de bakmakla mükellef oldukları *mücerred karındaşları* veya analarıyla birlikte kaydedilmişlerdir. Aşağıda verilecek olan metinden de tâkib edilebileceği gibi, bu cümleden olarak, Ermenek kazâsmdan 30 hâne reisi toplam 68 mücerred oğlula birlikte yazılmıştır. Mümûriye kazâsmdan 29 hâne reisi 28'i oğlan 12'si kız olmak üzere toplam 60 çocukla. 3 hâne reisi de toplam 4 bekar kardeşiyle gönderilmişlerdir. Selendi kazâsmdan 23 hâne reisinin 29'u oğlan 8'i kız olmak üzere toplam 37 çocuğu kaydedilmiştir. Gülнар kazâsmdan 89 hâne reisi 105'i oğlan 63'ü kız olmak üzere toplam 168 çocukla, 1 hâne 2 *mücerred karındaşı* ile, 1 hâne 2 *karındaşı oğlu* ile, 1 hâne de *karındaşı ve anası* ile birlikte gönderilmek üzere yazılmıştır. Kezâ Mud kazâsmdan da 116 hâne reisi 115'i oğlan 66'sı kız olmak üzere toplam 181 çocukla, Silifke'den ise 107 hâne 150'si oğlan 64'ü kız olmak üzere toplam 214 çocuk, 1 hâne amcası oğlu ve bir hâne de kölesi ile birlikte gönderilmiştir. Bütün bu rakamlardan çıkan sonuca göre, zikrolunan 653 hâne reisine 740 neferin ilave edilmesiyle, deftere Kıbrıs'a gönderilmek üzere toplam 1.393 nefer kaydedilmiştir. Bununla birlikte, hanımların yazılmamış olması, kızların ise Ermenek kazâsında hiç yazılmamış olmakla beraber, diğer yerlerde de tamamiyle kaydedilmemiş olmalarının muhtemel olması sebebiyle, bu rakamlardan hareketle sancaktan Kıbrıs'a sürülen nüfusu çıkarmak pek sağlıklı olmayacaktır. Bu sebeple, defterin de âit olduğu XVI. asır Osmanlı nüfus hesaplamalarında en yaygın olarak kullanılan "*hâne sayısı x 5 veya 4,5*" formülünden hareketle²² bir fikir yürütmek daha doğru olacaktır. Buna göre, İç-il sancağınan 3.000 civarında bir rakamla ifâde edilebilecek bir Türk nüfus kitlesinin Kıbrıs'ta iskân edilmek üzere deftere kaydedilmiş olduğunu tahmin etmek mümkündür.

Sözkonusu 653 hanenin tamamına yakını müslüman olup, sadece Ermenek kazâsmdan 5 *gayr-ı muslini* hâne kaydedilmiştir. Bunlardan 4'ü nefsi Ermenek'den, 1'i de İzvid-i süflâ karyesinden yazılmıştır. Vasıfsız olan biri dışında diğerleri, *tacir ve cullah, cullah, derzi ve üstâd-ı derzi* olmaları hasebiyle gönderilmişlerdir²³.

20 Aynı defter, s. 62.

21 Aynı defter, s. 97.

22 Bkz. O. L. Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası X* (İstanbul 1953), s.1 1-12; Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında"; *Tarih Dergisi* 32 (İstanbul Mart 1979), s. 331-48.

23 Aynı defter, s. 7-8, 10.

Aşağıda verilecek olan metinden de tâkib edilebileceği üzere, deflerde yer alan ilgili kayıtlardan, 653 hâne reisinin önemli bir kısmının Kıbrıs'a gitmek üzere bizzat kendi iradesiyle yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Emienek'den sürülenlerle ilgili kayıtlarda doğrudan bu hususla ilgili ibarelere tesadüf edilememekle beraber, diğer kazalarda, Kıbrıs'a gönderileri hâne reislerinin isimleriyle birlikte, genellikle "*hiisn-i ihtiyariyle, ehl-i karye ma'rifetiyle*" veya "*karye halkı ittifakıyla*" gibi ibarelerle ne suretle tâyin edilmiş oldukları da kaydedilmiştir. Bu cümleden olarak, Mâmüriye kazasından sürülen 61 hâne reisinden 22'si (%36.06) kendi iradesiyle, 11'i (%18.03) elü-i karye marifetiyle yazılmıştır. Bu hususla ilgili herhangi bir kayıt düşürmemiş olan 28 kişi (45.90) ise, muhtemelen doğrudan tahrir heyeti tarafından tâyin edilmiştir. Selendi kazasından giden 49 hâne reisinden 46'sının (%93.87) *hiisn-i ihtiyariyle* kaydedilmiş olmasına karşılık, sadece 3 kişinin (%06.12) tahrir heyeti marifeti ile tâyin edilmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Keza, Gülnar kazasından, 134 hâne reisinden 87'si (64.92) kendi irâdesi ile, 22'si (16.41) ehl-i karye ma'rifetiyle yazılmış, 25'i (18.65) ise tahrir heyeti tarafından tâyin olunmuştur. Mud kazasından gönderilen 169 hâne reisinden 142'sinin (84.02) tahrir heyeti tarafından belirlenmiş olmasına karşılık 27'si (15.97) kendi iradesiyle yazılmıştır. Silifke kazasından sürülen 186 aile resinin ise 77'si (41.39) kendi iradesiyle, 102'si (54.83) karye halkı ittifakıyla yazılmış, geri kalan 7'si (03.76) de tahrir heyetince tâyin edilmiştir. Bütün bu rakam lan İç-il sancağı genelinde değerlendirildiğinde, 18 Ekim 1572-Ocak 1573 tarihleri arasında, Kıbrıs'da iskân edilmek üzere deftere yazılan hâne reislerinden en az %40'ının kendi iradeleriyle gönüllü olarak gittikleri anlaşılmaktadır. Bu da daha önce zikredilmiş olan sürgün hükmünde ifade edilmiş olan, boş ve verimli arazilerin kendilerine tevcih edileceği ve iki yıl muaf tutulacakları gibi hususların Selendi ve Gülnar kazaları başta olmak üzere, sancak ahâlsisi nezdinde Ada'yı önemli ölçüde cazip hâle getirdiğini göstermektedir. Ayrıca, sürgün usûlünün bir cezaî müeyyide olmakdan ziyâde, klasik Osmanlı İskân politikasının önemli bir vasıtası olarak tatbik edildiğini göstermesi ve Kıbrıs Türklüğünün menşesine ışık tutması bakımından da önem arz etmektedir.

Zikrolunan 653 hâne reisi, her ne surette tâyin edilmiş olursa olsun, sürgün hükmü gereğince, deflere kaybolmaları halinde sorumlu tutulacak olan *kefil ve vekilleri* ile birlikte kaydedilmişlerdir. Aşağıda, metin içerisinde küçük puntolarla aynen verilmiş olan ilgili kısımlardan da lâkib edilebileceği üzere, sürgün yazılanlara kefil kaydedilenlerin sayılan değişmektedir. Sözelimi, Ennenek kazası Lafza karyesinden yazılan 2 haneye, toplam 10 kişi "*kefil ve vekil*" kaydedilirken, Gülnar kazası Begdili köyünden gönderilen 2 kişiye 4 kefil yazılmıştır²⁴. Ayrıca, Mud ve Silifke kazalarında daha yaygın olmak üzere, kefil yazılan birkaç isimle beraber, "*...ve cemi' karye halkı kefil ve vekillerdür*", bazan da Mud kazası Bağcacık karyesinde olduğu gibi, sadece "*karye-i mezhûre halkı kefil ve vekillerdür*" şeklindeki ifadelerle, bütün köy halkının kefil addedilmiş olduğunu da belirtmek gerekir²⁵.

Defter metninden de tâkib edilebileceği üzere, İç-il sancağından Kıbrıs'a iskân edilmek üzere deftere kaydedilenlerin kâhır ekseriyeti meslek erbabı olan vasıflı kimselerdir. Defterdeki ilgili kayıtlardan, çoğunluğu çiftçi olan 653 hâne reisinden bazılarının da birkaç mesleği icra edebilecek donanımda oldukları anlaşılmaktadır. Bu hususu da dikkate alarak, sözkonusu 653 hâne reisinin mesleklerle dağılımını ayrıntılı

²⁴ Aynı defter, s. 9, 51.

²⁵ Aynı defter, s.64 vd.

olarak, bir tablo üzerinde göstermek faydalı olacaktır;

İç-il Sancağından Kıbrıs'a Sürülen Hâne Reislerinin Mesleklere Dağılımı

Meslek	Ermenek	Mamûriye	Selendi	Gülнар	Mud	Silifke	Toplam
Çiftçi	25	37	31	104	109	155	461
Çiğçi ve İmanı	-	-	-	-	-	1	1
Cifci ve elil-i Kur'an	-	-	-	-	-	i	1
Çiftçi ve Deveci	-	-	-	1	-	-	1
Çiftçi ve Derzi	-	-	-	-	4	-	4
Çiftçi ve Cüllah	-	-	-	-	4	-	4
Çiftçi ve Bennâ	-	-	-	-	1	-	1
Çiftçi ve Başmakçı	-	-	-	-	1	-	1
Kkınckı	-	-	-	1	-	-	1
Değirmenci	-	-	-	1	-	1	2
Cüllah	2	5	5	7	17	4	40
Cüllah ve Çiftçi	2	1	-	-	1	1	5
Cüllah ve Eskici	-	1	-	-	-	-	1
Cüllah ve Başmakçı	-	-	-	-	1	-	1
Üstâd-ı Cüllah	1	5	-	-	-	-	6
Çadirc:	-	-	-	-	2	-	2
Tâcir	-	-	-	3	-	-	3
Tacir ve Çiftçi	-	-	-	-	1	-	1
Tâcir ve Cüllah	1	-	-	-	-	-	1
Üstâd-ı Cüllah tarağı	1	-	-	-	-	-	1
Kal ayıcı	-	-	2	-	-	-	2
Eskici	-	-	-	-	1	-	1
Eskici ve Çiftçi	-	1	-	-	-	-	1
Sünnetçi ve Elecki	-	-	-	-	-	2	2
Kösdekçi	-	-	-	-	-	1	1
Derzi/Hayyül	1	5	2	5	8	4	25
Derzi ve bnam	-	-	-	2	1	-	3
Derzi ve Çiftçi	-	1	1	-	1	1	4
Üstâd-ı Derzi	1	-	-	-	-	-	1
Üstâd-ı Kazancı	1	-	-	-	-	-	1
Demirci	-	-	-	-	1	-	1
Demirci ve Nalband	-	-	-	1	-	-	1
Üstâd-ı Hallâc	1	-	-	-	-	-	1
Hallâc	-	1	-	-	-	-	1
Üstâd-ı Bâbuçcu ve Çiftçi	1	-	-	-	-	-	1
Babuccu	-	-	1	3	-	-	4
Kuşakçı	-	-	-	-	1	-	1
Debbağ	-	-	1	-	-	-	1
Üstâd-ı Semerci	1	-	-	-	-	-	1
Ostâd-ı Başmakçı	1	-	-	-	-	-	1
Başmakçı	-	-	-	2	4	2	8

Üstâd-1 Çiftçi	Sepetçi ve	1	-	-	-	-	-	1
Üstâd-1 Çiftçi	Dülger ve	1	-	-	-	-	-	1
Üstâd-1 Küşük; ve Hallâc	Dülger ve	1	-	-	-	-	-	1
Dülger		-	-	2	-	-	-	2
MuhLesib ve Sarcâc		-	-	-	-	-	1	1
Üstâd-1 İcedükcü	Başmakçı ve	1	-	-	-	-	-	1
Üstâd-1 Çiftçi	Kaşıkçı ve	1	-	-	-	-	-	1
Kaşıkçı		-	-	-	2	-	-	2
Üsukl-1 Yapucu		1	-	-	-	-	-	1
Yapucu		2	-	-	-	-	-	2
Betnâ		-	-	1	1	-	-	2
Bcınâ ve Dülger		-	-	-	-	1	-	1
Tjflâd-1 Buy ti a		1	-	-	-	-	-	1
Boyacı		-	-	-	-	-	1	1
İlsîad-1 Küssâr		1	-	-	-	-	-	1
Kazzâz ve Çiftçi		-	-	1	-	-	-	1
Ehl-i İlm		-	-	1	-	-	-	1
Ehl-i İlin ve Yazıcı imam		-	-	1	-	-	-	1
İmam ve Muallim		-	1	-	-	1	-	2
Nâib		-	-	-	-	-	-	1
Vasi İsız		1	-	-	-	-	-	1
		4	3	-	-	9	11	27
Toplamı =		54	61	49	134	169	186	653

Zikrolunan 653 hâne reisinin meslekî hususiyetleri ile ilgili olarak defterde yer alan kayıtların, mümkün olduğu kadar ayrıntılı bir şekilde yansıtılmasıyla hazırlanmış olan tablodan, vasıfsız olan 27 kişi (% 04.13) hâriç olmak üzere, 626 kişinin (%95.86 J en az bir meslek icrâ edebilecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Doğrudan çiftçi kaydedilenlere, çiftçi ibaresi bulunmamakla beraber, "çifti " ya da "âtât-ı çifti mükemmel" gibi ifâdelere dayanılarak çiftçi kabul edilenlerin ilâvesiyle, 461 (%70.59) hâne reisinin çiftçi olduğu tesbit edilmiştir. Yoğunluk itibariyle ikinci meslek grubunu teşkil eden *çfillâhlar* (dokumacı) Ada'ya sürülen toplam nüfusun %Ü.ö. 12'Sİİİİ teşkil etmektedir. Tabloda ayrıca kaydedilmiş olan 5 cüllah ve çiftçi. 1 cüllahı ve eskici, 1 eüllah ve başmakçı ile öcüllah ustası da buna ilâve edilirse, sözkonusu oran %08.11'e ulaşmaktadır. Üçüncü olarak, %03.82'lik nisbetiyle "derzi" ya da "hçıyyâl" şeklinde kaydedilmiş olan terzi grubu dikkati çekmektedir. Aynı zamanda imam, çiftçi ve üstâd-ı derzi olanların dikkate alınmasıyla, bunların nisbeti de %05.05'e ulaşmaktadır. Bu grupları takib eden başmakçı, bâbuçcu, tüccar ve imamların dışında, diğer mesleklerden, önemli bir kısmı *üstâd (usta)* mesabesinde birer-ikişer kişi kaydedilmiştir. İki ve daha fazla meslek icra edebilecek kabiliyetde olanların %06.73 (44) nisbetiindy olması da. İç-il'den Kıbrıs'a gönderil jn ler i/ı meslekî formasyonlarını gösteren önemli bir hususiyettir. Keza, üstâd mesabesinde olmayan diğer "ehl-i hırefve zanâyi"u\ önemli bir kısmının "yarar çiftçi, yarar ciiUafı" ve benzeri şekilde yazılmış

olması ve genel olarak kazalarla ilgili kayıtların sonunda yer alan "*cümle zâd u zevâde ve esâs-ı beyt ve âlât-ı zırâ'at ve hurfetleri mükemmel*" şeklindeki ifadeler de bunu teyid etmektedir²⁶.

21 Eylül 1572 tarihli sürgün hükmü gereğince, Kıbrıs'a gönderilmek üzere deftere yazılan sözkonusu 653 hâne reisinin "*nakle kâbil olmayan emlâki*" satılarak, kıymetleri kendilerine ödenmek üzere, deftere kaydedilmiştir. Buna göre, "*ehl-i vukuf ve mu'lemedü'n-'aleyh müslümanlar*" marifetiyle tâyin edilmiş olan sözkonusu emlâk fiyatları, aşağıda verilmiş olan metinden de ayrıntılarıyla tâkib edilebileceği üzere, birkaç istisna hâricinde 2.000 ilâ 7.000 akça arasında değişmektedir. Ermenek kazasında, emlâk fiyatı belirtilmiş olan 45 hâne reısından 8'i 5.000, 7'si 6.000, 6'sı 4.000, 5'i 10.000, 4'ü 12.000, 3'ü 8.000, 2'si 7.000, 2'si 15.000, 1'i 4.200, 1'i 9.000, 1'i 13.000, 1'i 16.000, 1'i 20.000, 11 21.000, 1'i 22.000, 1'i de 30.000 akça emlâk babasıyla kaydedilmiştir. Mamûriye kazasından 61 haneden 281 4-5.000, 18'i 3-4.000. 11'i 5-6.000, 4'ü de 6-7.000 arasında değişen emlâk fiyatlarıyla yazı İmi şıardır. Selendi kazasından tâyin edilmiş olan 49 haneden 19'unun 4-5.000, 16'sının 5-6.000, 14'ünün de 3-4.000 arasında değişen emlâke sahip oldukları anlaşıl maktadır. Mamûriye kazası hanelerinden 57'si 5-6.000, 53'ü 6-7.000, 151 4-5.000. 3'ü 3-4.000 arasında değişen, 3'ü 2.000, 2'si de 600 akçalık emlâkleri karşılığmdaki nakitleriyle kaydedilmişlerdir. Mud kazasından yazılan 169 haneden emlâk-balâsı belirtilmemiş olan 5'i dışında 611 4.000, 57'si 3.000, 32'si 5.000, 10'u da 6.000 akçalık emlâk fiyatıyla kaydedilmişlerdir. Süifke kazasında ise, Kıbrıs'a gönderilmek üzere tâyin edilmiş olanların emlâk fiyatları 5 ilâ 6.000 arasında yoğunlaşmıştır. Bu cümleden olarak, 186 hâne reısından 171'İmn (%91.93) 6.000, 10'unun 5.500, 5'inin de 5.000 akçalık emlâk-bahâlarıyla yazılmış olmaları, diğer kazalardaki duruma nazaran, oldukça dikkat çekicidir.

Aynı tarihlerde, Anadolu'nun diğer bölgelerinden sürülenler arasındaki farklı durum ve buna bağlı olarak yerleşmiş bulunan yaygın kanâate rağmen²⁷, İç-il sancağındıı Kıbrıs'a iskân edilmek üzere gönderilen, kâhır ekseriyeti meslek sâlûbi 653 hâne reisi arasındaki *suçlu* oranının çok düşük olması da, işaret edilmesi gereken önemli noktalardan birisidir. Aşağıda verilmiş olan metninden de tâkib edilebileceği üzere, bu cümleden olarak, deftere doğrudan doğruya isnâd olunan suçuyla birlikte kaydedilmiş olan toplamı 23 kişi bulunmaktadır. 111 Ermenek, 6'sı Silifke, 5'i Mud ve 1'i Gülnar kazasından yazılmış olan bu 23 hâne reisi, sözkonusu 653 kişinin ancak %03.52 gibi cüzi bir kesimini teşkil etmektedir. Bunlar arasında, "*şirret ve şekavet üzere*" , "*ehl-i fesad*" oldukları iddia edilenler ile su ve smır anlaşmazlıkları başla olmak üzere, mahalleli ve köylü ahâli arasındaki geçimsizliklerden dolayı suç isnâd edilenler çoğunluğu teşkil etmektedir²⁸, Ayrıca, 21 Eylül 1572 tarihli sürgün hükmünün tatbiki sırasında işledikleri suçlardan dolayı deftere yazılanlar da Önemli bir yer tutmaktadır. Sözgelimi, Ermenek kazasından *Nâib Muhyiddin bin Pir Ahmed'in "hidmet-i pâdişahide ihmâl idüb karyelerin aĝniyâsına himâyet idüb fukarasın getürmegin îa'yîn"* edilmiş

²⁶ Anadolu'nun diğer bölgelerinden sürülenlerin meslekî husûsiyetleri hak. bkz. C. Orhonlu, "*Aynı makale*" , s.95; M. A. ErdoÖru, "*Beyşehir ve Seydişehir...*" , s. 12-15; R. C. Jennings, *Aynı eser*, s. 218-19.

²⁷ Bkz. M. Akif ErdoÖru, "*Beyşehir ve Seydişehir...*" , s.12-13.

²⁸ Bu cümleden olarak, defterde ribâhorluk (fâizcilik) , şehir ve köy halkının bağlarına davar salmak, hâriçden gelip köylünün merâ ve bağlarına zarar vermek, hırsız ve haramzâdelik, müslümanların kadınlarına sataşmak ve müzevvir ve telbis (yalancılık ve hilekarlık) gibi suçlar kaydedilmiştir.

olması, bunun en tipik örneklerinden birisini oluşturmaktadır²⁹.

Bütün bu özellikleriyle, Kıbrıs'la iskân edilmek üzere deftere yazılan 653 hanenin nakli ve bu anıda karşılaşılan problemler dolayısıyla ne kadarının zamanında Ada'ya ulaşılabildiği konusunda şimdilik kesin bir hükme varmak mümkün olmamakla beraber, defterin başında yer alan evâil-i Receb 981/ 27 Ekim-6 Kasım 1573 tarihli arz bu hususda önemli bilgiler vermektedir. Buna göre, zikrolunan 653 hâne reisinden 83 nefer "bedel gönderip" gitmeyen, 2 nefer gitmeyip kaybolan, 4 nefer Ada'dan firar edip geri gelen ve 13 nefer "icazet ile 'alâkasına gelen" olmak üzere toplamı 102 neferin Kıbrıs'a intikâl etmediği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine, mezkûrların teftişi için tâyin olunan dergâh-ı 'âfi çavuşlarından Behram Çavuş mübâşeretıyla, zikrolunan sürgünler ve kaybolan iki nefer sürgünün kefillerinin Ada'ya gönderilmiş olduğu belirtilmektedir³⁰. Benzeri problemlerin, aynı tarihlerde. Anadolu'nun diğer bölgelerinden Kıbrıs'a sürülenler arasında çok daha yaygın bir şekilde yaşandığını da belirtmek gerekir³¹.

Netice itibariyle, fethi müteakiben, Osmanlılar tarafından Kıbrıs'ın îmar ve iskânı için gerçekleştirilmiş olan sürgünlerle ilgili olarak yapılmış olan değerlendirmelerin büyük ölçüde Aksaray, Beyşehir, Seydişehir, Andığı, Develihisar, Ürgüp, Koçhisar. Niğde, Bor, Ilgın, İshaklı ve Akşehir'den sürülmüş olanların mukayyed olduğu deftere dayandırılması, Kıbrıs Türklüğünün menşei hakkında yanlış kanâatlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bunun izâle edilebilmesi, birer sureti Karaman, İç-il, Bozok, Alâiye ve Teke kadılarına olmak üzere Anadolu, Karaman, Rum ve Zülkadriye kadılarına hitaben vazedilmiş olan 21 Eylül 1572 tarihli hükümde işaret edilen bölgelerden gerçekleştirilen sürgünlerin kayıtlı olduğu defterlerin tetkikine bağlı bulunmaktadır. Ancak, zikrolunan birincisi dışında, bugüne kadar bunlardan sadece yazımıza konu olan İç-il sancağına âit ikincisi tesbit edilebilmiştir. Kıbrıs'ta iskân edilmek üzere, önemli bir kısmı kendi rızasıyla yazılan ve %95.86'sı en az bir meslek icra edebilecek kâbiliyette olan 653 hâne reisinin kaydedilmiş olduğu bu defterin aynen neşri³², sözkonusu yanlış kanâatlerin izâlesi istikâmetinde önemli bir katkı sağlayacaktır.

29 Bununla ilgili birkaç örnek vermek gerekirse; Nets-i Ermenek'den İbrahim veled-i Hocendi 'Ali "tekâlif-i pâdişâhi vâki oldukda kühsâra kaçıtı mahallesi halkı mutazaccir olmağın" (s.6); Ali veled-i Durmuş "emr-i pâdişâhi ile babası ihrâc olıdukdakda hamî idüb ot içiri.Jb babam fevt oldu deyu kefen dikdûHİb ihtilâl virmiş"(s.1) \ Zımmî Avram veled-i ilidir "emr-i pâdişâhi ile ihrâc olunan kimesmhi evinde saktayub halkçı.ftıne, ve ihtilâl virmii.şdür"(s.7).

30 BOA.A.DVN-793, s.2-3. Defterin başına sonradan İlâve edilmiş 'İan bu hüküm, aşağıda metnin Sununda aynen verilmiştir.

31 Bkz.C. Orhonlu, "Aynı makale", s.95-97; R. C. Jennings, Aynı eser , s.216-36; M. A. Erdoğan, "Beyşehir ve Seydişehir...", s. 12-14; Y. Halsçoğlu. "Aynı makale ", s. 60,

32 Sahile sayısının fazlalığı sebebiyle tamamının verilmesine imkan bulunmadığından, her kazanın kaydedilmiş olduğu bölümün ilk iki sâhilesinin fotokopisi verilebilmiştir. Ayrıca, faydalı olacağı kanaatiyle, Kıbrıs'a gönderilmek üzere deftere yazılmış olanların ait oldukları ve büyük çoğunluğu hâlen varlığını sürdüren İskân yerlerinin Önemli bir kısmını gösteren "XVI. Yüzyılda İç-il Sancağı Haritası" ek olarak verilmiştir. (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nca hazırlanmış olan harita, 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I (Ankara 1996)'de yayımlanmıştır(s.145).

[KAZÂ-İ ERMENEK]

Defter oldur ki

Hâliyâ feth olunan Kıbrıs ceziresine âdem sürmek içim müfettiş ta'yîn olunan Seydişehir kadısı fahrü'l-kuzât Mevîânâ Muhyiddîn Efendi dâ'ileri İle iç-il sancağı kadılarına hitaben vârid olan emr-i şertf-i vâcibü't-teşrif bile mübarek kayd olunan dergâh-ı 'âlî çm'ışlanndan fahrü'l-emâsil vel-akrân Hüsrev Beg zîde kadrlim mübaşeretü ile Ermenek kazasında olan beş yüz kırk hâte-i 'avarızın her on haneye bir hâne hesabı üzere müşarünileyh Efendi ile ta'yîn ve ihrâc olunan elli dört hâne sahihlerinin ve mücerred oğullarının ve mahalle ve karyelerinin ve mallarının ve davalarının mikdân ve 'adedin ve ne hurfetden oldukları ve ta'yîn olunan kimesnelerin vaki-i mutâlebede gıybet iderlerse ihzarları içim alınan kefillerinin ve ehl ü 'lyâllerin göçürüb Kıbrıs'a iletmek için vekîl-i mutlak eyledükleri eşhasın isimlerini beyân ider tahriren fî 10 şehr-i Cemâziyelâhır sene 980.

NEFS-İ ERMENEK

Mahalle-i Celâl

Hacı Receb veled-i Börekçi Ramazan maldâr ve varyemez ve ribâhor mütemevvil memlekel la'nîrine kadir kimesnedir emlâki emr-i pâdişâhî niucebince nakd okmmuşdur Süleyman ve Mustafa nâm mücerred oğulları

Oldur ki mahalle-i mezbûreden Şeydi bin 'Ali ve Hacı Yusuf bin Muhmed ve Hacı 'Abdi bin Pîr Aimed ve 'Abdi bin Hacı Mustafa ve Alimed bin Küçük Muştala nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere kefil ve vekil olmuşlardır

Mahalle-i Cemâle

İbrahim veled-i Hocendi 'Ali varar çiftçi olub teklîf-i pâdişâhî vâkî' oldukda kühsâra kaçub mahallesi halkı mutazaccır olmağın ta'yîn olunmuşdur öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel

Oldur ki mahalle-i mezbûreden Hacı Hıdır bin 'Ömer ve Hacı Mahmûd bin Hacı Bayram ve Hacı Mehmed bin Hacı 'Osman ve Ahak Hacı Mustafa ş Alimed bin Aydın ve 'Ömer bin Hacı Mehmed ve 'Abdurrahman bin Alimed ve 'Ömer bin Eskici Mehmed nâm kimesneler vech-i meşrûh Cizre kefil ve vekil olmuşdur

Mahalle-i Kemerus

Düşvâr demekle meşhur Mustafa bin Mehmed mütemevvil kimesne olub şehir halkının bağlarına davarların sahib harâb etdürüb şirret ve şekâ üzere olmağın ta'yîn olunmuşdur Mehmed nâm mücerred oğlu vardır

Oldur ki mahalle-i mezbûreden Hacı Sefer bin Hacı Mehmed ve Memî bin Saru 'Ömer ve Mahmûd bin Musâ Fakîh [s.6] ve Ramazan bin Ahmed ve Ahmed bin Muvtab ve Ramazan bin İbrahim nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere kefil ve vekil olmuşlardır

Mahalle-i Sanduklu

Mehmed veled-i Kara Hasan üstâd-ı. kassârdur Hüseyin ve Mustafa nâm mücerred oğulları

Mahalle-i mezbûreden Mustafa Fakih bin Hacı ve Saru Mustafa bin 'Ali ve İmâm Muhyiddîn bin Hacı Alimed ve Mahmûd bin Memî ve Yusuf bin İsmâ'il nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere kefil ve vekil olmuşdur

Mahalle-i Saray

Durmuş veled-i Mehmed cüllâli mütemevvil kimesnedir Mehmed nâm mücerred

oğlu

'Ali *veted-i Durmuş* emr-i pâdişâhî ile babası ihrâc olundukda hamî idüb ot içirüb babanı fevt oldu deyi kefen dikkürüb ihtilâl vinnişdür

Mahalle-i mezbüreden Halil bin Ahmed ve Derviş bin Mustafa ve Mehmed bin Mustafa ve Veli bin Kara 'Ali ve Aydın bin İsmâ'il ve 'Ömer bin Yusuf nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Maha)le-i Bağarası

Şeydi Mehmed veled-i Üveys Müslümanların sultan harta üzerine âb-ı hâne vaz' idüb defâ'atle hükm-i kadı ile men' olunub memnu' olınayub ve bağlarına davar salub şirret ve şekâ ile meşhürdür öküzleri ve âlât-i filâhatt mükemmeldir '*an-bahâ-i emlâk on beş bin- 15.000*

Mahalle-i mezöreden 'Abdü'aziz bin Pîr Almed ve Hacı Bâli bin Muslafa ve karındaşı Şa'ban ve Halil bin Mustafa ve 'Ali bin Mehmed ve Mehmed bin Mahmûd nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır.

Mahalle-i Zımmiyân

ZımmîAydın veled-iPoladlâcir ve cüllâh 'an-bahâ-i emlâk Otuz bin-30,000

Zımmî Polad veled-i Mihâl Mihâl nâm mücerred oğlu mezbûr Polad ve oğlu mezbûr Aydın'dan olınayub mücerred oğlu Mihâl dahi bile gönderi İmişdir

ZımmîHıdır veled-i Hacı derzi ' an-bahâ-i emlâk- Yigirmi bir bin-21,000

Zımmî Avram veled-i Hıdır cüllâh Mezbûr dahi emr-i pâdişâhî ile ihrâc olunan kimesneleri evinde saklayub halka fitne ve ihtilâl vinnişdür *bahâ-i emlâk-Dört bin-4.000* [s.7]

Mahalle-i mezkûreden Hoca İlyaz bin Hasan Dokuz ve Papâs Arslan ve Bâli bin İlyaz ve Bahş bin Yusuf ve Aydoğan bin Mihâl nâm zımmiler vech-i meşrûh üzere *Icefti* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Gargara

'Ali *veled-i Polad çiftçi* öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel ahar karyeden gelüb ehl-i karyenin mer'alarına ve bağlarına zarar ve ziyan eylemişdir 'Osman ve Mehmed nâm mücened oğullan *bahâ-i emlâk-On iki bin-12.000*

Karye-i mezbüreden Ahmed bin Receb ve Kasım bin Yusuf ve 'Abdülkâdir Fakih ibn İbrâhim ve Hasan bin Veli ve Nebî bin Şeydi Ahmed ve Halil bin Nebî ve Yusuf bin Mustafa nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Akman astır

Yusuf veled-i Ahmed ûstâd-ı kazaıcı olub Trabzon'dan gelmişdür cemî' âlâtı mükemmel 'Osman ve Mehmed nâm mücerred oğulları *bahâ-i emlâk-On iki bin-12.000*

Karye-i mezbüreden Ahmed bin Receb ve Kasım bin Yusuf ve 'Abdülkâdir Fakih ibn İbrâhim ve Hasan bin Veli ve Nebî bin Şeydi Ahmed ve Halil bin Nebî ve Yusuf bin Muştala nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Alakenise

Hıdır Bâli veled-i 'Ali Paşa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Yusuf ve Mehmed ve Bekir nâm mücerred oğulları '*an-bahâ-i emlâk-On beş bin-15.000*

Oldur ki karye-i mezbüreden 'Abdülganî bin Mehmed ve karındaşı İbrâhim ve Hacı Halil bin Hacı Nasih ve Mahmûd bin Seydihan ve Ya'kûb bin Şeyh 'Ali ve Eymir bin Pad Mehmed nâm kimesneier vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Kazancı

Köse Mehmed veled-i Hıdır hâriç-i kazadan gelüb öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel İbrahim ve İlyas ve Hamza nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-On Üç bin ikiyüz-13.200

Kariye-i mezbûreden imâm "Ali Fakih ve Şeydi bin tsmâ'vî ve Kasa Hacı bin Polad ve, İshak bin Mehmed ve Mehmed bin Cihanşah ve Mehmed bin Ahmed ve Emre bin "Âşık ve Yusuf bin Hasan ve Hüseyin bin Salih nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekl* olmuşlardır

Karye-i İznebolu

Kâsım veled-i Nasûh çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Yigirmi bin-20.000

'Abdi veled-i Dilenci Mustafa üstâd-ı hallâc sırret ve sırka ile meşhur ve mütemerriddür 'Abdülkâdir ve 'Abdullah ve 'Abdül'aziz ve Nûrullah nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-On bin-10.000

Karye-i mezbûreden Hatib 'Abdi Fakih bin Hacı 'Abdi ve Seyyid Mûsâ ve Şa'ban Fakih ve Mehmed ve diğer Mehmed ve Yusuf ve "Abdi ve Demgeldi nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekl* olmuşlardır. 8]

Karye-i Arnava

Fethullah veled-i 'Abdi üstâd-ı pâbuçcu ve çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Nasûh bin Mehmed ve Hayreddin bin Hamza ve Abdal bin Pîrî ve Sefer bin Halil ve Mehmed bin Veli ve Mûsâ bin Hamza ve diğer Mûsâ bin Veli ve Hüseyin bin İshali nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekl* olmuşlardır

Karye-i Cenne

Mustafa veled-i 'Osman yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'Osman ve Mehmed ve Hüseyin nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Oldur ki karye-i mezbûreden 'Abdül'aziz bin Hacı Mehmed ve Ramazan bin İbrahim ve "Osman Fakih ibn Mustafa ve Mahmûd bin Ramazan ve 'Ömer bin İsmâ'il ve Receb bin Mustafa ve 'Abdi bin Ahmed ve Şa'ban bin Fetli? ve Nasûh bin Mustafa ve Sinan Dede bin Pîr 'Ömer nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekl* olmuşlardır

Karye-i Lafza

Ramazan veled-İ Köse Mehmed üstâd cülîâh tarağı düzer Ahmed ve Yusuf ve Yalya ve Receb ve 'Abdulah nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-On İki bin-12.000

Yusuf veled-i İbrahim elmeşhûr Batalcıoğlu üstâd-ı semerci ve âlât-ı pahınduz mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-On allı bin-16.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Pîrî Çelebi İbn Şeydi Çelebi ve 'Abdurrahman Halife ibn ilacı Resul ve Mehmed bin Pîr 'Ömer ve karındaşı Sefer ve Hacı Bâli bin Pîr Aluned ve Yusuf bin 'Ali ve Pîrî bin Mehmed ve Hüseyin bin Hamza Bâli ve Hüseyin bin İbrahim ve Yusuf bin Şeydi 'Ali ve Mehmed bin Ahmed nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekl* olmuşlardır

Karye-i Ezvendi

İlyas veled-i 'Aşık yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Yigirmi iki bin-22.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Hatib Hasan Fakih ibn Eymir ve 'Osman bin Hamza ve Hüseyin bin 'Ali ve İlyas bin "Ali ve Ahmed bin Mahmûd ve Hamza bin Kara Yahya ve Nasûh bin Yusuf ve Ali Paşa bin Süleyman ve Mustata bin İshak ve Hacı 'Ömer bin Pîrî nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere

kefil ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Mihâllerden

Sefer veled-i Yunus yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-On bin-10.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Mehmed bin Hacı Güvendik ve Eymir bin İlyas ve Mehmed Fakih ibn Mahmûd Fakih ve 'Ali Sûtî ibn Mustafa ve Mehmed bin Hasan ve Ramazan bin Ahraed ve Hüseyin bin 'Ali ve Ni'inetullah bin Mehmed ve Mustafa bin İbiâhiin nâm kimesneJer vech-i meşrûlî üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır [s.9]

Karye-i Zaviye

Enbiyâ veled-i Mustafa üstâd-ı başmakçı 'an bahâ-i emlâk-Dört bin iki yüz-4.200

Karye-i mezbûreden Mustafa Fakih ibn 'Osman ve tshak bin Nebi ve Ahmed Dede ibn 'Ali Dervîş ve Arık Mustafa bin Ahmed ve Cemâl bin Celâleddin ve Yusuf bin Halfâc Ahmed ve Alimed bin Veli nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Gerdeli

Veli veled-i Mustafa yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmeldir 'Ali ve Mustafa nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-Yedi bin-7,000

Oldur ki karye-i mezbûredern 'Ömer bin Süleyman ve Hasan bin Mahmûd ve Bayram bin 'Ali ve İsmâ'il bin Kemâl ve Süleyman bin Halil nâm kiraesneier vech-i sabık üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır.

Karye-i Lamos

Bâlî veled-i Turahan yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhâü mükemmeldir Mehmed ve Şeydi ve Veli nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-On bin-10.000

Nâib Muhyiddin bin Pîr Ahmed mezbûr liidmet-i pâdişâhîde ilmâl idüb karyelerin aġniyâsına himâyet idüb fukarasın getünnege ta'yîn olundu münevvel ve ganî kimesnedir

Oldur ki karye-i mezbûreden Hacı bin Nebî ve Ahmed bin İbrahim ve Hacı Rıdvan bin Hüdâverdi ve Hüseyin bin Durmuş ve Ahmed bin Veli ve Şeydi bin Şuçâ' ve "Abdülkerîm veled-i Durmuş ve 'AbdüPaziz bin Alimed ve Mahmûd bin İbrahim nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i İzvid-i Süflâ

Ahmed veled-i Veli üstâd-ı sebetei ve çiftçi ve ehl-i karye şirret ve şekâsın haber virdiler Mehmed nâm mücerred oġlu 'an-bahâ-i emlâk-On bin-10.000

Zummî Bâlî Hıdır üstâd-ı derzi imiş Fuke ve İlyaz nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlâk-Sekiz bin-8000

Oldur ki karye-i mezbûreden Hatîb Hasan Fakih ibn 'Abdullah ve "Ali bin 'Abid Sûtî ve Mehmed bin Bahşîş ve Pîr Budak bin Şa'ban ve Hali' bin 'Alî ve Abdurrahman bin "Abdi ve 'İsmâ'il bin Tebrîk ve Hamza bin İbrahim nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Er ne bolu

İbrahim veled-i İsmâ'il hâriç memleketden olub öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel ve müheyyadır İsmâ'il nâm mücerred oġlu 'an-bahâ-i emlâk-Dört bin-4.000

Diġer İbrahim veled-i Entür yarar çiftçi olub öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Oldur ki karye-i mezbûredenKâsım bin Celâleddin ve Muhyiddin bin Lütfl ve Mustafa bin 'Abdülkerîm ve 'Abdi bin 'Ali ve Durmuş bin Bahşî ve "Ömer bin Mustafa ve Mustafa bin Sâlih ve

"Abdüllalifbî 'Abdurrahim nâm kimesneler vech-i mecruh üzrc *kefil* ve *vekil* olmuşlardır [S.10]

Karye-i Baş de re

Veli veled-i Mehmed üstâd-ı dülger ve çiftçi öküzleri ye âlâl-ı tîlâhatı mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Dört bin-4.000

Ahmed veled-i Muhyî Mahmûd üstâd-ı dülger ve kaşıkçı ve hallâc imiş 'an-bahâ-i emlâk-Beş hin-5,000

'Abdiilkâdir veled-i Tâceddin üstâd-ı başmakçı ve içedükcü 'an-bahâ-i emlâk-Beş bin-5.000

Mûsâ veled-i Süleyman dâima smur ve mezra'a çekişüb şirret ile meşhurdur âlât-ı çift mükemmel Melimed nâm mücerred oğlu 'an-bahâ-i emlâk-Sektz bin-8.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Salih bin Mehmed ve Resul Fakih ibı Hacı Almed ve Ahmed bin Perice ve Pîrî bin Mustafa ve Mahmûd bin Pîrî ve Hacı Mûsâ bin İbrahim ve Kara Halil bin Salih ve Mdîmed bin Yusuf ve Mahnûd bin Sevindik ve Yusuf bin Durak ve Mustafa hin Süleyman nâm kimesneler vech-i meşrûh ü>,e *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Görmel

Mahmûd veled-i Süleyman üstâd-ı kaşıkçı ve çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Beş bin-5.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Hasan bin Mustafa ve Hüseyin bin 'Ali Paşa ve Şeyh Mehmed bin Mahmûd Fakih ve Nasûh bin Mahmûd Seydi ve Mehmed bin Bostan ve İsmâ'i/ bin Hamza Kethüda ve Mustafa bin Bilâl ve Ahmed bin Üveys nâra kimesneler vech-i meşrûh üzre *kefil* ve *vekil* olmuşlardır.

Karye-i Tavdas

'Abdi veled-i Nasûh yapucu 'an-bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ahmed veled-i Hasan yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'an-bahâ-i emlâk-Yedi bin-7.000

'Abdulkerîm Fakih ibn Hacı Hamza şirret ve ehl-i fesâd ve 'avretini nâ-mahrem ile musâhabat itdürür ve gammâzdur deyu ehl-i karye şeküy idüb a'yân-ı şelirden cemm-i gafr dali vâki'dür deyu haber virdiler muı'im ve mülemevvl kimesnedir Muslafa ve Pîr Mehmed ve Nümlah nâm mücerred oğullan 'an-bahâ-i emlâk-On bin-10,000

Oldur ki karye-i mezbûreden Hıdır Çelebi bin Hacı Veli ve Hacı Sinan bin 'Ali ve 'Ömer bin Şeydi 'Alî ve İshak bin Halil ve Nasûh bin Yusuf ve Hasan bin Hacı "Ömer ve karındaşı Yusuf ve İbrâhim bin 'Alî ve Hoca İshak bin Yusuf ve Hasan bin Sünbül nâm kimesneler vech-i meşrûh üzre *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i İzvid-i 'Ulva ve Kışla

İbrahim veled-i İsmâ'îl cüllâh ve çifti öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel "Abdi nâm mücerred oğlu 'an-bahâ-i emlâk-On iki bin-12.000

'Ali veled-i Celâleddin hâriçden gelüb şirret ile ma'rûf kimesnedir öküzleri ve âlâl-ı filâhatı mükemmel Celâleddin ve Mustafa ve Nasûh nâm mücerred oğullan 'an-bahâ-i em/âk-Beş bin-5.000 [s. 11]

Karye-i mezbûre cemâ'atinden Kalaycı Ahmed bin 'Ali ve Şeydi "Ali bin Hüseyin ve Mustafa bin İbrahim ve Pîr Mehmed ve Kara "Abdi ve Ahmed bin İlyas ve 'Ömer Süfi ve İnce Fakih ve Pîrî bin Latif Fakih ve "Ali Bâlî bin İlyas ve Hâzır? bin Hıdır ve Pîr 'İsâ bin Yahya nâm kimesneler vech-i meşrûh üzre *kefil* ve *vekil* olmuşdur

Karye-i Bednam

Habib veled-i Pîr 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel Pîrî nâm mtlcerred oğlu *'an-bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Vecâhi veled-i Pîr Ahmed cüllâh ve çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel *'an-bahâ-i emlâk-Dön bin-4.000*

Karye-i mezbûre halkı 'âmeten fîrar idüb 'Ali bin 'Abdi ve Hıdır bin Mehmed nâm Pîr -i nâfuvân kimesneler ele girüb tahrir olunmuş iken devlet-i pâdişâhîde mezbûrlar ele girüb yarar kimesneler olmağın ta 'yln olunmuşdur

Memî veled-i Hacı Mustafa yarar çiftçi babası mun'im ve şirret ve şekâ ile ma'rûf olub kendüsü gaybet ctdüğünden gayrı karyesi halkının a'yânı kaçınıb oğlu ile gidmegin yazılmışdur *'an-bahâ-i emlâk-Dön bin-4.000*

Oldur ki karye-i mezbûreden İbrahim Sûtî İbn Hamza ve Mustafa bin Pîr "Aî" ve Mıdır bin Mahmûd ve Mahmûd bin Yusuf ve Mustafa bin Çıkrıkçı ve karındaşı Hacı ve Hamza Bâî bin Mahmûd nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vehtl* olmuşlardır

Karye-i Fit

Ramazân veled-i Mehmed yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel Mustafa nâm niucerred oğlu *'an-bahâ-i emlâk-Beş b'm-5.000*

Oldur ki karye-i mezbûreden Hoca Yunus bin Hacı Mehmed ve Hacı Yusuf bin Veli ve Şeydi Ahmed bin 'Ali ve İlyas bin 'Ali ve Habib bin Melmed ve Şeydi Mahmûd bin Mehmed ve Hıdır bin 'İsa nâm kimesneler vech-i meşrûl üzere *kefil* ve *vekil*

Karye-i Baş

'Abdulkerîm veled-i 'Ali üstâd-ı boyacı kurganı ve tokmağı ve şâir âlâl u esbabı mükemmel Ahmed ve Mehmed ve Malımûd nâm niucerred oğulları *'an-bahâ-i etnlâk-Sekiz bin-8.000*

Oldur ki karye-i mezbûreden Yusuf bin Mustafa ve Hasan bin Kasım ve Yusuf bin Şeydi ve Mustafa bin Mehmed ve Mehmed bin Muştala ve Mezîd bin İmreşah ve Sefer veled-i Ahmed nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşdur

Karye-i Çukurbağ

Hasan veled-i Saru 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel Mûsâ ve Mustafa ve Hasan nâm niucerred oğulları *'an-bahâ-i emlâk-Dörl bin-4.000*

Oldur ki karye-i mezbûre cemâ'atinden 'Aiembegi bin Mustafa ve İnre bin "Aşık ve Bâli bin Eynehan ve Ahmed bin "Ali Paşa ve Ramazân bin "Alâ"addin ve Nasûh bin 'Ömer ve Bâli bin Ahmed ve Ahmed bin Mustafa nâm kimesneler vech-i sabık üzere *kefil* ve *vekil* olmuşdur [s. 12]

Karye-i Melûmî

Osman veled-i 'İsâ yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel ve hem derzi *'an-balta-i emkık-Dokuz bin-9.000*

Oldur ki karye-i mezbûreden 'Ömer bin İsmi'il ve Nebî bin Mahmûd ve Süleyman bin 'İsâ ve 'Abdülkerîm bin Pîrî ve 'Aia'addin bin 'Ömer ve Ahmed bin Mûsâ ve 'İsâ bin 'Ali ve Sadî bin Halil ve Hacı Yusuf bin Sadî ve Hamza bin Öksüz nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Nidre

Hıdır veled-i Sûjî çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel "Abdulkerîm ve Hasan ve Mehmed ve Mustafa nâm niucerred oğulları *'an-bahâ-i emlâk-Beş bin-5.000*

Nebi veled-i Ahmed üstâd-ı cüllâh karye-i mezbûrenin ağniyası gaybet idüb

mevcud olanların...

Oldur ki karye-i mezbûreden Ramazan bin Yusuf ve Mustafa bin İsmail ve Mehmed bin Yusuf ve Yusuf bin 'Ali ve 'İsâ bin Durmuş ve Mehmed bin İbrahim ve 'Abdumihman bin Mehmed ve Hacı Emür bin İshak ve İbrahim bin ilidir nâm kimesnelere vech-i sâbık üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Dindebolu

Yusuf veled-i Mahmûd yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhâü mükemmel 'an-bahâ-i emlök-Altı bin-6.000

Diğer Yusuf veled-i Mustafa üstâd-ı yapucu Şeydi ve Mustafa ve İzzet ve Receb nâm oğulları 'an-bahâ-i emlök-Beş bin-5.000

Mehmed veled-i Habîb çiftçi öküzleri ve âlât-ı filâhatı mükemmel 'Ali ve Ramazan ve Veli ve Mahmûd nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlök-Alı bin-6.000

Oldur ki karye-i mezbûreden Mahmûd Kethûda ve Mustafa bin Ahmed ve Manza bin Hacı Mehmed ve karındaşı Ahmed ve 'Abdullah Dede ibn 'Ali ve 'Abdülkâdir bin 'Ömer Dede ve Satılmış bin 'Alihan ve Kara Ahmed bin Mahmûd ve İsmâ'il bin Ahmed ve Ahmed bin Pîri ve İsmâ'il bin Turahan nâm kimesnelere vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Fariske

Mustafa veled-i Bâlî çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Süleyman nâm mücerred oğulları 'an-bahâ-i emlök-Beş bin-5.000

Karye-i mezbûreden Ahmed bin İsmâ'il ve Ahmed bin Hacı İvaz ve I-Tamza bin 'Ali ve Esbiye bin Hamza ve Süleyman bin Mahmûd ve 'Ömer bin Pîri ve Mahmûd bin İsmâ'il ve Tavşan Ahmed ve Mehmed bin Uğurhan ve Latif bin Pîr Mehmed ve 'ummuşu Şeydi Ahmed ve Pir Mehmed bin Sefer nâm kimesnelere vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır [s, 13]

İşbu defterde mestur olan elli dört hâne sahihlerinin cümle zâd u zevâde ve esâs-ı beyt ve âlât-ı zırâ'at ve hırfetleri mükemmel olduğundan gayri nakle kabil olmayan emlök ve esbâbları ber-mûceb-i fermân-ı 'âlî bey'-i menyezîd olunub nihâyet buldukda ehl-i vukuf ve mu'temedü'n-'aleyh olan müslUmanlara dahi ziyâde degmedüggüne yemin virildiikten sonra bey' olunub kıymetleri ellerine virilüb 'aded ve mikdârları deftere kaydo lunmuşdur

Hurrîre mâ-fihi bi-ma'rifeti'l-fakîr Mehmed hin 'Abdullah müfettişü'l-husûs hâkim-i Seydişehri 'affe 'anhitma Mühür

Hurrîre el-fakîr Haydar hin 'Abdullah eş-şeyhü'l-hakîr el-müvellâ be-kazâ-i Ermenak el-ma 'mûr bi-haza'l-husûs bi-emr-i men-lehu'l-emr Mühür [s. 14]

[KAZÂ-İ MA'MÜRİYE]

Defter oldur ki hâlâ vârid olan emr-i şerif-i lazımu'ş-şerifmûcebince 'ammetü'l-kuzât ve zîdetü'l-vülât Mevlânâ Mu'ül Efendi ma'rifetleri ile ve kıdvetü'l-emâsil ve'I-akrân dergâh-ı mu'alla çavuşu Hüsrev Çavuş zîde kadnuhu mübaşeretleri ile Ma'mûriye kazasından her on haneden bir hâne hesabı üzerine altı yüz dört haneden almış bir hâne ihrâc olunub esâmi ve keyfiyyet-i ahvâlleri beyân olunur tahrîren Jf-25 Cemâziyelâhur sene 980

Karye-i Kadılar ma'a Ecefaki

Hâne-1

Dede veled-i Ahmed 'an-karye-i mezbûre yarar çiftçi olubâlât u esbabı mükemmel lüsn-i ihtiyâriyle gitmişdir emlök-bahâ-4,500

Hamza Bâlî veled-i Mehmed ve İshak veled-i Ahmed ve 'Ali veled-i Hacı ve Ahmed veled-i Mahmûd ve 'Abdi Fakih veled-i Memî ve Ahmed veled-i Mehmed ve 'Ali veled-i Süleyman ve karye-i

mizbürc *kefil* ve *vekil*

Karye-i B ozot ma 'a Demirci Mûsâ

Hâne-1

Otamış veled-i Veli 'an- kaiye-i mezbfire Ahrned ve Mchmed nâm iki oğlu olub ve üç kızı olub çifti veâlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle giümişdir *emlâk-hahâ-3.500*

Karye-i BozoL'dan Mûsâ Fakûr veled-i Mahmûd ve Ya'kûb veled-i Mustafa ve Eyyüb veled-i Dâvud nâm kimesneler *kefil* ve *vekil*

Karye-i Durak ve Göğ

Hâne-1

Yahşi veled-i Mehmed hâriçdm gelüb *çiftçi* olub bir öküzü olub ve âlât-ı çift mükemmel ve hiisn-i ihtiyariyle gitmişdir *enüâk-bahâ-5.000*

Bâî hin Veli ve Bâli bin 'isâ ve Şeydi 'Ali bin 'Ali ve Göğ'den 'Osman bin Yusuf Nazar bin Mehmed ve Durduhan bin Mustafa nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Karadere

Hâne-1

Şeydi veled-i Mustafa 'an-karye-i mezbûre Hasan nâm bir oğlu olub *yarar çiftçi* öküzü ve âlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmişdir *emlâk-bahâ-4.500*

Karye-i mezbüreden 'Inayet İlyas ve Mehmed Fak ili bin Menteşe ve Mehmed bin Dede ve Veli bin Dâvud ve Hamza bin Salih ve 'Ali bin Mustafa ve Mustafa bin Salih ve Sûfi bin Demirci ve Süleyman bin "Inayet *kefil* ve *vekil*

Karye-i Firuzlar ve DeliUer

Hâne-1

Durduhan veled-i Mustafa hâriçden gelüb *yarar çiftçi* âlât u esbabı mükemmel ve öküzü mevcuddur ehl-i karye ma'rifetiyle gitmişdir *bahâ-i emlâk-4.500*

Karye-i Firûzyer'den Pîr Almed bin Mirşah ve Hasan Çavuş bin Mirşalı ve "Alişah bin Yusuf ve Mustafa bin İsmâ'îl ve 'Ali bin Mustafa ve Delüler karyesinden Hasan bin 'Ali ve Süleyman bin Mehmed Fakih *kefil* ve *vekil*dir [s,22]

Karye-i Gürlevük ve Manastır ve Bazarcık

Hâne-1

Halîfe veled-i 'Ali 'an-karye-i Bazarcık *çiftçi* olub çifti ve âlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk-4.500*

Manastırdan Hanefî Fakih ve Alimud bin Mustafa ve Mustafa Tayyib ve Mehmed bin 'Abdi ve Demirci Mustafa bin 'Ali ve 'Abdükerim bin İlyas ve Em tir bin Hasan *kefil* ve *vekil*

Karye-i Çıtak

Hâne-1

İbrahim veled-i 'Ali 'an-karye-i mezbûre *çiflci* olub âlât u esbabı ve çifti mevcuddur üç oğlu dahi vardır hüsn-i ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk-3.500*

îmam Üveys Fakîh ve Ahmed bin 'Ali ve Mehmed bin Yunus ve "Abdurrahman bin Mûsâ nâm kimesneler *kefil* ve *vekil*

Karye-i Karam en teşe ve Küleklilü

Hâne-2

Ya'kûb veled-i Mûsâ 'an-karye-i mezbûre Mûsâ nâm bir oğlu olub *çiflci* ve âlâl u esbabı mükemmel ve iki ineği dahi vardır *bahâ-i emlâk-5.500*

Nebî veled-i Hamza * an-karye-i Küleklilü iki yarar oğu olub çifti âlât u esbabı mükemmel elil-i karye ittifakıyla gitmişdir *bahâ-i emlâk -5.000*

'Âli bin Mehmed ve karındaşı Hamza Fakih ve Hacı Hıdır ve 'Ali bin Yusuf ve karye-i Azman Ahmed'den Veli bin Ahmed ve Mustafa bin Ahmed ve "Ali Fikih ve Veli bin Muslafa ve Veli Fakih bin Mustaia *kefil*

Karye-i Nasreddin

Hâne-2

Ömer veled-i Mustafa 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçi* olub çifti ve âlât [u]

esbâbî mükemmel ehl-i kaiye ma'rifetiyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Veli bin 'Ali 'an-karye-i mezbûre derzi ve hem çiftçi olub âlât u esbabî mükemmel ehl-i karye ma'rifetiyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Hacı vloed-i Mehmed ve Mustafa Fakih bin Salih ve Yusuf bin 'Ali ve Hacı Mahmûd bin Mustafa ve Bâli bin Kasım ve Dîvâne 'Ali ve Pîr "Ali bin Süleyman ve Mahmûd bin 'Ali ve Hacı Şeydi bin 'Ali ve Mirza bin 'Ali ve Ahmed bin 'Osman ve Hüseyin bin Şeydi Ahmed *kefil ve vekil*

Karye-i Yunus Çukuru

Hâne-1

'İsâ veled-i Hamza 'an-karye-i mezbûre cüllâh ve eskici olub âlât u esbabî mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Pîri bin Mahmûd ve Mîrşab bin Yusuf ve Hüseyin bin Yunus ve Mûsâ bin Hamza nâm kimesneler *kefil ve vekil* [s,23]

Karye-i Bozdoğan

Hâne-3

Eyyüb veled-i Hıdır 'an-karye-i mezbûre derzi olub ve üç oğlu dahi vardır cümle âlât u esbabî mükemmel ihtiyariyle gitmiştir boğasıları dahi vardır *bahâ-i emlâk-4.500*

'Abidin veled-i İsmâ'îl 'an-karye-i mezbûre üstâd-ı cüllâh olub âlât u esbabî mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.200*

Halîfe veled-i 'Alâ'addin 'an-karye-i mezbûre bir oğlu ve iki kızı vardır çifti ve âlât u esbabî mükemmeldir *bahâ-i emlâk-3.800*

Karye-i mezbûreden Mehmed bin Seydi Kethüda ve Hacı Halife bin 'Abdi ve İbri Fakih bin Mustafa ve Ya'küb bin 'Abdurahman ve Mustafa bin Ahmed ve Mûsâ veled-i 'Ali ve 'Ali bin Şeydi Ahmed ve Yusuf bin Hacı ve "Ali Paşa bin "Ali ve "Ali bin Mustafa ve Süleyman bin Mcmî ve Plabib Mustafa *kefil ve vekil*

Karye-i Yuva-i Kebîr ve Sagîr ve **Manastır**

Hâne-1

Hıdır veled-i İfyas eskici ve çiftçi olub Hasan ve Mehmed ve İlyas nâm üç oğlu olub çifti ve âlât u esbabî mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir iki ineği ve bir merkeb ve bir tosun dahi vardır *bahâ-i emlâk-4.100*

Yuva-İ kebîr'den Mehmed bin tellak ve Yusuf bin Kılıç ve Yusuf bin 'İsâ ve Sefer bin "Abidin ve Süleyman Nasûh ve Yuva-i Sagîr'den tsmâ'il bin Nasûli ve Nebî bin Kulfal ve Mûsâ bin Veli nâm kimesneler *kefil ve vekil*

Karye-i Tekmen

Hâne-1

Hamza veled-i İlyas cüllâh olub âlât u esbabî mükemmel bir mücerred karındaşı ve vâlidesi dahi vardır hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000 Bin akçasın harcamadır bâkî-3.000*

Karye-i mezbûreden Nûrullah bin Mehmed ve Mûsâ bin İlyas ve Mehmed bin Ahmed ve Hamza bin Mahmûd ve 'Ali Avcı ve Yusuf bin Eğlen? ve Hıdır bin 'Ali ve Hasan bin Mûsâ ve Yusuf bin Mûsâ ve Yusuf bin Ahmed *kefil* olmuştır

Karye-i Karataş

Hâne-1

Hüseyin veled-i Yusuf 'an-karye-i mezbûre Hasan ve Yusuf nâm iki oğulları olub çifti ve âlât u esbabî mükemmel ehl-i karye ma'rifetiyle hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.800*

Mustafa bin Hamza ve Yusuf Halil ve tsmâ'il bin Veli bin Turgud ve Mahmûd bin Turgud ve Yusuf bin Nebî ve Hoca 'Ali bin Mustafa ve Yunus bin Mûsâ ve Bâli bin Mûsâ nâm kimesneler *kefil ve vekil*

Karye-i Kızıllar ma'a Işıklar

[Hâne-1]

'İsâ veled-i Veli 'an-karye-i Kızıllar yarar çiftçi Mahmûd nâm bir oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel ve bir inek ve bir merkeb dahi vardır hüsn-i ihtiyariyle giünişdir *bahâ-i emlâk-3.500*

Âşık Paşa bin Şemseddin ve Ya"kûb bin Nebî ve Nebî bin Âşık Paşa ve Hıdır bin Muştala ve Mehmed Fakih bin Halil ve Yusuf bin 'Ali ve Mehmed bin Mustafa *kefil* [s.24]

Karye-i Akcakilise

Hâne-1

'Abdi bin Hüdâvirdi yarar çiftçi bir merkeb ve bir çifti olub âlât u esbabı mükemmel ehl-i karye marifetiyle giünişdir *bahâ-i emlâk-4.000 Besyüz akçası harcam bâki-3.500*

Mehmed bin "Ali ve İbrâhim bin Mestcan ve Durmuş bin Resul ve Mehmed bin 'Ali ve Başbüyük ve Yusuf bin 'İsâ ve 'Abdurrahman bin Mûsâ ve "Abdülganî bin Hasan ve Yusuf bin Ganî ve Yusuf bin "Abdi ve Mehmed bin Şu'ayb nâm kimesneler *kefil* ve *vekil*

Karye-i Kalın viran ma'a Buruncukkişla

Hâne-1

Ahmed bin Mahmûd *haltâcdur* Habib ve 'Ali nâm iki oğlu olub âlât: u esbabı mükemmel karye-i mezbûre ma'rifetiyle giünişdir *bahâ-i emlâk-4.500*

Kalınviran'dan Hacı Mustafa ve 'Ali Dede ve Pîr Ahmed bin "Ali Veli bin Yusuf ve Yuuf bin Veli ve Ahmed bin Mehmed ve Habib Hamîd ve Himmet bin Mustafa ve Himmet bin Begli Fakih ve 'Ali bin Balcı nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Kuruöyük ma'a Kılıçlar ve Mahmûdlar

Hâne-3

Mehmed bin İsmâ 'i' çiftçi olub Süleyman nâm bir oğlu vardır âlât u esbabı mükemmel çifti mevcut ehl-i karye ma'rifeüyle gitmişdir Kılıçlardaundur *bahâ-i emlâk-6.000*

Ve Hâbilhin Mustafa çiftçi olub bir Öküz ve iki inek ve bir dügesi vardır âlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk-5.000*

Ve Hasan bin 'Arab 'Ali ve Veli nâm iki oğlu olub çifti ve bir merkeb ve bir ineği vardır âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.800*

Kurutfük'ken "Abdukerîm ve Şeyhim nâm karındaşlar ve Mehmed bin Durak ve Malimûd bin Dâvud ve Sinan Fakih bin Mehmed Veli Fakih bin Mehmed ve Hüseyin Fakih bin 'Abdi ve Mustafa Fakih bin Mehmed ve Şeydi bin Turduhan ve Kılıçlar'dan Veli Fakih bin Mehmed ve Hüdâverdi bin Hamza ve İbrâhim bin 'Ali Paşa ve İbrâhîm bin Ahmed ve Aynşah? bin Paşa nâm kimesneler *kefildir*

Karye-i Mertek

Hâne-25

'Abdurrahman bin Süleyman 'an-karye-i mezbûre *derzi* olub âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-5.000*

Hacı Mahmûd ve Hacı Yusuf bin Mirşah ve Hıdır bin ICurd ve Mahmûd Çiçek ve Ishak bin "Ali Veli bin Mustafa ve Hamza bin Yusuf ve Gönçü Bâli ve Mehmed bin İbrahim ve Mehmed bin Mustafa nâm kimesne *kefil*

Karye-i Gümeç

Hâne-1

Mahmûd bin Yusuf "an-karye-i mezbûre Ahined nâm bir oğlu olub ve Râbiye nâm bir kızı olub çifti ve âlât u esbabı mükemmeldir merkebi dahi vardır *bahâ-i emlâk-4.500*

İlyas Fakih ve Mustafa bin İtyas ve Mehmed bin Hacı ve Mehmed bin Hüdâ'erdt ve Ramazan bin Mustafa Fakih nâm kimesne *kefil* ve *vekil* [s.25]

Karye-i Yağlıöyük ma'a Çalış ve GÖzüakça

Hâne-2

İsmâ'il bin Yusuf "an-karye-i Çalış çiftçi olub bir öküzü ve âlât u esbabı

mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.500*

Ve Hıdır bin Halil 'Ali nâm bir oğlu olub bir öküzü ve âlât u esbabı mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bafîâ-i emlâk-6.400*

Paşa Bâli bin Nasûh ve Pîri bin Mahmûd ve Mustafa bin 'Ali ve Nasûh bin Mahmûd ve İbrâhim bin Salih ve Mustafa bin Veli ve Yunus bin 'Ali ve Hamza bin Ahmed ve Yağlıöyük'den Pîri bin Mahmûd ve 'Aîâ'addin bin Yusuf ve Hıdır bin Halil ve İkiz Pîri ve Seyder bin Şeydi Mahmûd nâm kim esn cîer *kefil*

Karye-i Karakenise ve Bukra

Hâne-1

Mahmûd bin Hanpaşa cüllâh olub âlât u esbabı mükemmel Ahmed nâm mücerred karındaşı olub hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-3.000*

Tura Hacı ve Hay bin Durmuş ve Mustafa bin 'Ali ve Pîri bin Mustafa ve Mustafa bin Yusuf ve Pîri İlin Yusuf ve Seydihan Mehmed ve 'Ali bin Nubî nâm kiesneler *kefil*

Karye-i Kızılcalu

Hâne-1

Hamza veled-i Ahmed ⁴an-karye-i mezbûre *çiftçi* olub çifti ve âlât u esbabı mevcut ve mükemmel ehl-i karye ma'rifetiyle gitmiştir *bahâ-i Emlâk-4.200*

Kara Mehmed ve 'Ali bin İlyas ve Yusuf bin ilidir ve Kara Mustafa bin Yusuf ve 'Ali bin Hamza ve İbrâhim bin Enbiyâ ve Hüseyin bin Hıdır *kefil*

Karye-i Tursun

Hâne-1

Mehmed bin Sultan "an-karye-i mezbûre İbrâhim ve Hamza nâm iki oğlu olub *yarar çift.ci* çifti ve âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.100*

Şeydi Kethüda ve Hamza bin 'Ali ve İbrâhim bin Süleyman ve İbrâhim bin Bâli ve Durmuş bin Yusuf ve Nebî bin Hamid ve 'Ali bin Hasan ve 'Ali bin İlyas ve Mahmûd bin Mahmûd ve Halil bin İsmail ve Veli bin 'Ömer ve Nebî bin 'Ömer ve Müşâ bin İlyas nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Çukursay

"

Hâne-1

Sûfi bin Mustafa Fdkih çiftçi hâriçden gelüb çifti ve âlât u esbabı mükemmel ve mevcuttur *bahâ-i emlâk-4.020*

Hacı Mfisâ ve karındaşı Hacı "isâ ve İshak Fakih ve 'Ali Fakih bin Yusuf ve Veli bin Mirce ve Kara İlyas bin Nebî ve Turdu bin Yusuf ve Hacı İbrâhim bin Mustafa ve Hüdâverdi bin Yunus nâm kimesneler *kefil* ve *vekil*

Karye-i Nâciler?

Hâne-1

Süleyman bin Nebî derzi olub çifti ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-5.400*

Şeydi bin Mehmed ve Mehmed bin Nasûh ve Turdu bin Hamza ve Oğulbegi bin İbrahim ve İlyas bin Yusuf ve Sevindük bin Halil ve Hıdır bin Ahmed nâm kimesneler *kefil* [s.26]

Karye-i Uçan ve Ketas

Hâne-1

'Abdülkâdir hin Mustafa Fakih İmamete lâıyk kimesne olub 'Abdurrahman ve Ramazan nâm iki oğlu olub hüsn-i ihtiyariyle *İmamet* ricasına gitnüştür *bahâ-i emlâk-4.200*

Uçan karyesinden Ahmed bin İbrahim ve Yusuf bin Mehmed ve Mahmûd bin Mehmed ve Dâvud bin 'Ali Fakih ve Şeydi 'Ali bin Kara Yusuf ve Muhyiddin bin Mahmûd ve Turudhan bin Mahmûd ve İbrâhim bin Menteşe nâm kimesneler *kefil* ve *vekil*

Karye-i Otamış

Hâne-3

Yusuf bin İbrahim 'an-karye-İ mezbûre *derzi* olub Nebî ve 'Ali ve Mustafa nâm üç oğlu olub ve çifti ve âlâl [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.200*

Nebî bin Yusuf 'an-karye-i mezbûre çiftçi olub âlât u esbabı mükemmel ve mevcud *bahâi emlâk-4,500*

Veli bin 'Ali Nûreddin nâm oğlu olub çifti ve âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.000*

Yımus Fakih ve Veli Faldh bin İlyas ve 'isâ Fakih bin Hamza ve Melmed bin İsmâ'il ve Bâli bin Veli ve Halij bin Melmed ve Yusuf bin 'Ali ve Hüseyin bin İlyas ve Salih bin 'Ali *kefil*

Karye-i Lengerlü

Hâne-1

Mahmûd bin Mehmed 'an-karye-i mezbûre üç yarar oğlu ve iki kızı olub çifti ve âlâl [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.000*

Mehmed bin Mahmûd ve Mustafa bin Ahmed ve Resul bin Mûsâ ve Resul bin İlyas ve Mustafa bin Hamza ve Mahmûd bin İsmâ'il ve Mahmûd bin Hamza ve Satılmış bin İsmâ'il nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Yıvil ve Durusu ve Çörtük ve Otak

Hâne-1

Ahmed bin Mustafa 'an-karye-i Durusu Mü'min nâm bir oğlu olub çifti ve âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-3.000*

Hamza bitî MtisUita ve Gök İshak ve Hasan bin Durmuş ve Hamza bin 'Ali ve Mehmed bin Tunıdhan ve İbrahim bin "Ali ve karındaşı İsmâ'il ve Davud bin Mustafa nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Günder

Hâne-1

Mehmed bin Mustafa 'an-karye-i mezbûre çifti olub âlât ve esbâb mükemmel *bâhâ-i emlâk-3.000*

Kara Hamza bin Yusuf ve Mehmed Fakih bin İsmâ'il ve İbrahim bin Mahmûd ve Hıdır bin 'Ali ve İbrahim bin 'Ömer ve Yusuf bin Mûsâ ve Pîrî bin Mustafa ve Seyyid Ahmed bin Mehmed ve Mehmed Fakih bin Mustafa nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Temürhan ve 'Ömerler ve Turhan

Hâne-1

Turudhan bin Mustafa 'an-karye-i Göge iki oğlu ve iki kızı olub çifti ve âlât u esbabı mükemmel Mustafa nâm oğlu vardır *bahâ-i emlâk-3,500*

Temürhan karyesinden çadircı Hamza ve 'Abdülkerim ve 'Ali bin Hıdır ve Mustafa bin Yusuf ve Memî bin Elvan ve Başmakçı 'Ali ve Turahan'dan Hacı Eymirsa ve İbrahim bin Mehmed ve Süleyman bin İsmâ'il ve Salih bin Pîr Mehmed ve Pîr "Ali bin Veli nâm kimesneler *kefil/s..21-*

Karye-i Kara 'isâ ma'a Çiğdem ve Aşık Hasan

Hâne-2

'isâ bin Veli "an-karye-i Kara "isâ bir oğlu olub çifti ve âlât u esbabı mevcud ve mükemmel ehl-i karye ma'rifetiyle gittnişdir *bahâ-i emlâk-5.000*

Vehbi bin Ahmed 'an-karye-i Kara 'isâ çifti ve âlât u esbabı mükemmel ehl-i karye ma'rifetiyle gitmişdir *bahâ-i emlâk-4.000*

Kara "İsa'dan Mahmiid Fakihü'l-İmâm ve Mustafa bin Koçi Kara ve Nebî Kethüda bin 'Ali ve Hıdır bin Ahmed Veli bin Seyyid Ahmed ve Hamza bin Koçi Kara ve Hasan bin Müstecâb ve "Ali bin Şeydi ve "Ali bin Salih ve Mehmed bin Hıdır ve Çonkara Yusuf nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Hoca 'Ömer ve Göğ Hasan

Hâne-1

Dede bin Yusuf üstâd-ı cüllâh olub âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.000*

Hacı 'Ömer ve Mûsâ bin İlyas ve Elvan bin Hasan ve Mehmed bin 'isâ ve Eıdır bin Veli ve Mahmûd bin 'isâ ve Nasûlı bin Hamza ve Veli bin Hıdır nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Kızıl 'Ali ma'a Karaçukur

Hâne-4

Mustafa bin Nebî 'an-karye-i mezbûr Nebî ve Veli ve 'Ali nâm üç oğlu olub

çifti ve âlâl u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-3.000*

Pîr Mehmed bin Mustafa 'an-kaiye-i Kızıl 'Ai Mustafa nâm bir oğlu olub çifti ve âlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-3.100*

Veli bin Pîrî çifti olub âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.000*

'Ali bin Mahmûd Mûsâ ve Evliya nâm iki mücerred karındaşı olub bir öküzü vardır *bahâ-i emlâk-3.500*

Ahmed bin Konuk Mahmûd ve Hamza bin Hacı ve Muştala bin "Alî Sûlî ve ismail bin 'Ali Fûcîh ve Veli bin Hacı 'Ömer ve Hüdâverdi bin Evliya ve Mustafa bin Evliya ve Hacı Mustafa bin Ahmed ve Hacı Veli bin Hacı Mahmûd nâm kimesneier *kefil*

Karye-i İpci...

Hâne-1

'Ömer bin 'îsâ hâriçden olub *üstâd-ı cüllâh* âlât u esbabı mükemmel ve iki kızı dahi vardır *bahâ-i emlâk-3.600*

Hoca "Ömer bin "Ali ve Yusuf bin Halil ve 'Abdullah bin Hıdır ve İpci bin Yahya ve Yusuf bin Hüseyin ve Veli bin Veli nâm kimesneier *kefil*

Karye-î Gözsüzce

Hâne-4

Yusuf bin 'Abdulah 'an-karye-i mezbûre *cüllâh* olub 'Abdullah nâm bir oğlu ve âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-3.000*

Veli bin İsmâ'il 'an-karye-i inezbûre "Ali nâm oğlu olub *üstâd-ı cüllâhdur* âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-3.000*

Ramazân bin Nebî [âni karye-i mezbûre Pîrî nâm bir oğlu vardır *üstâd-ı ciilliâh* ve âlâl u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-3200*

Mustafa bin 'Ali 'an-karye-i mezbûre ve iki oğlu olub ve âlât u esbabı mükemmel bir ineği vardır *bahâ-i emlâk-3.000*

Dîvâne Ahmed ve Yusuf bin İlyas ve 'îsâ bin Mahmûd ve Yusuf bin Mehmed ve Nasûb bin Mahmûd ve Mahmûd bin Turahan Veli bin Mahmûd Seyyid Ahmed bin Mehmed ve 'Ali bin Pîr Ahmed ve Hüseyin bin Yaratmış " an-karye-i mezbûre *kefil* [s.28].

Karye-i Galebe ve Surna

Hâne-İ

'Osman bin 'îsâ 'an-karye-i Surna *ciilliâh* olub âlât u esbabı mükemmel ve öküzü dahi vardır *bahâ-i emlâk-3.500*

İsmâ'il bin Salih ve Kara Mustafa bin 'îsâ ve Nasûh hin Mustafa ve Dîvâne Mustafa ve Yusuf bin Himmet ve Hamza bin Nebî ve Mahmûd bin 'Ali ve Hüseyin bin Evliya ve Hamza bin Ahmed nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Nazhâtun ma*a E mir doğan

Hâne-2

Mûsâ veled-i Hasan 'aii-karye-i Nazhâtun *yarar çiftçi* ve âlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Süleyman bin Ahmed çiftçi olub çifti ve âlât u esbabı mükemmel hüsn-i İhtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.100*

Pîrî bin Mehmed ve "Ali bin Mûsâ ve Himmet bin "Abdülğanî ve 'Ömer Fakih bin Ahmed ve Menteşe bin Mehmed ve İbrahim bin Hallâc ve İbrahim bin Mahmûd ve Sandal bin Yusuf ve Ahî bin Hacı İbrahim ve İbrahim bin Mustafa ve Yusuf bin Ya'kûb ve Mustafa bin Emre ve "Aii bin Yusuf nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Bahşış

Hâne-2

Mustafa bin Yusuf 'an-karye-i Bozot *derzi* olub iki ineği vardır *bahâ-i emlâk-5.000*

Mahmûd bin Ahmed çiftçi olub öküz ve âlât-ı çift mükemmel elil-i karye ma'rifetiye gitnüştür *bahâ-i emlâk-5.000*

Hacı bin Mustafa ve Hacı "Ali bin Bâyezid ve Hüseyin Fatih bin Yusuf ve Hasan bin Hacı Koca ve "Ömer bin Mehmed ve Melmed bin Gökçe ve Durmuş bin Emlî? ve Yusuf bin Küderalü ve Ganî bin Mehmed nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Akyaka

Hâne-1

'Abdurrahman bin İstak 'an-karye-i mezbûre *cüllâh* olub bir öküzü ve bir ineği vardır âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-4.000*

Veli bin 'Ömer ve Ahmed Fakih bin Veli ve Mehmed bin Süleyman ve Mustafa 'Alî ve Mahmûd bin Hıdır nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Gözlem ve Taranca

[Hâne-1]

Ahmed veled-i Mûsâ hâric-i karyeden bir oğlu çifti ve âlât [uj esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk-3.000*

Karındaşı Mentş Süleyman bin Mustafa ve Meini bin Hacı Ahmed ve Hüseyin Biş bin Yunra ve Mehmed bin Hamid nâm kimesneler *kefil*

Karye-i Kızılcaışla

[Hâne-1]

'Osman bin Ahmed 'an-karye-i mezbûre *ciülâh* ve *çiftçi* olub Mustafa nâm bir oğlu olub çifti ve âlâl u esbabı mükemmel bir merkebi ve bir ineği olub hüsn-i ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk-4.500*

MOsâ veled-İ Köle ve Mehmed bin Mustafa ve Mustafa bin İbrahim ve Mahmûd bin Mehmed ve Ahmed Dâvud ve İlyas bin Ahmed ve Mustafa bin Mahmûd ve Mustafa Köle nâm kimesneler *kefil*

Hurrîre mâ-fihî bi-ma'rifet-i Mehmed bin 'Abdullah mü'ettişü'l-husûs hâkim-i Seydisehri 'affe 'anhüma Mühür

.. 'Abdüllatif el-mevlâ be-kazâ-i Ma'rnûriye Mühür [s.29]

[KAZÂ-İ SELENDİ]

Defter oldur ki hâliâyâfeth olunan Kıbrıs ceziresine âdem sürülmek için müfettiş ta 'yîn olunan Seydisehri kadısı fahrü'l-kuzât Mevlânâ Muhyiddin Efendi dâ İleriyle iç-il sancağı kadirına hitaben vârid olan emr-i şerîf-i vâcibü'ş-şerîfde bile mübâşir kaydolunan Dergâh-ı 'Âlî çavuşlarından fahrü'l-emâsil ve'l-akrân Hüsrev Beg zîde kadruhu mübâşereti ile Selendi kazasında olan dört yüz doksan haneden. her on haneye bir hâne hesabı üzere müşarünileyh Efendi ile ta'yîn ve ihrâc olunan kırk dokuz hâne sahihlerinin ve mücerred oğullarının ve karyelerinin ve mallarının ve davarlarının 'adedin ve mikdârın ve ne hurfetden idüğün ve ta 'yîn olunan kimesnelerin vakt-i mutâlebede gybet iderler ise ihzarı için alınan kefillerin ve ehl ü 'ıvâllerin göçürüb Kıbrıs'a ilemek için vekil-i mutlak eyedükleri eşhasın isimlerin beyân ider tahrîren fi 10 .şehr-i Recebü'l-mürecceb 980

NEFS-İ SELENDİ

Karye-i Bazaryeri ma'a Hacı Yusufu

Hâne-10

Mustafa veled-i 'Alî 'an-karye-i mezbûre yarar çiftçi iki öküz ve bir merkeb ve bir inek ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb enir-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd ohmmuşdur *bahâ-i emlâk-Beş bin akca-5.000*

'An-karye-i mezbûre İbrahim bin Mahmûd ve Veli bin Ya'kûb ve Mustafa bin 'Ali ve Muhammed bin 'Ali ve Emrullah bin Cemâl nâm kimesneler vech-i meşrûh [Özre] *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Cündüğün ma'a Merdeş

Hâne-10

Nebî veled-i Halife 'an-karye-i mezbûre *kalaycı* âlât u esbabı ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb emr-i pâdişâh! mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Beş bin akca-5.000*

'An-karye-i mezbûre Ahmed Fakih bin Yusul' ve Hacı Şems bin Ahmed Fakih Sinan bin Halil ve İbrahim nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Kon ma'a Basri

Hâne-10

Sinan veled-i Halife 'an-karye-i mezbûre Halil nâm oğlu olub *yarar cüllâh âlât u esbabı* ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb emr-İ pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin beşyüz-4.500*

'Abdi bin Mustafa ve Mustafa bin Mehmed ve Yusuf bin Durmuş ve Ahmed Paşa bin Hacı Yusuf nâm kimesnieler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Dısluk ma'a Kadılar ve Demürcüler

Hâne-10

Mustafa bin Mahmûd 'an-karye-i mezbûre Mahmûd nâm oğlu olub *derzi ve çiftçi* âlât u esbabı iki öküz ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Beş bin akca-5.000*

Mustafa bin İshak ve Hacı Pîrî bin Mahmûd Fakih ve Yusuf Fakih bin Mehmed ve Şeydi 'Ali bin Hamza nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Endişe Güney ma'a Kılçlar

Hâne-10

Mehmed veled-i Yunus Mehmed nâm oğlu 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçi* esbabı ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyarîyle yazılıb emr-i pâdişâhî mücebince emlâk nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Üç bin beş yüz-3.500*

Mustafa bin Çelebi ve Mehmed bin Mentese ve İsmâ'il bin Yusuf ve Mehmed bin Mustafa nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Yabânîyakası ma'a Canavarcık ve Kürktü

Hâne-10

Veli bin Bâfi Mustafa ve 'Ali nâm oğulları 'an-karye-i mezbûre *yarar kalaycı* âlât u esbabı ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Beş bin akca-5.000*

'An-karye-i mezbûre Mustafa bin Hacı Veli ve Hıdır bin 'Ali ve 'Ali bin Pir Ahmed ve 'Ali bin Budak nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekildir*[s.36]

Karye-i Sâbık ma'a Küçücükler

Hâne-10

Mustafa veled-i Ahmed karye-i mezbûre Halil nâm oğlu olub *yarar çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmeldir hüsn-i ihtiyariyle yazılıb emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin altı yüz-4.600*

•An-karye-i mezbûre 'Abdülkerim bin Hacı Veli ve İbrahim bin Mustatâ ve Mustafa bin Hamza nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Karaçukur

Hâne-10

Muhammed bin Mahmûd 'an-karye-i mezbûre Mahmûd ve Veli nâm oğulları olub *yarar cüllâh* esbabı ve âlât-ı çulha ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakddur *bahâ-i emlâk-Dört bin akca-4'000*

• An-karye-i mezbûre Enbiyâ bin Bâli ve Ümmet bin Hacı ve "Ali bin Mahmûd ve Sâlih bin *İsâ ve Bâli bin Mahmûd nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Hardum?

Hâne-10

Mehmed bin Elvan kazzâz ve çiftçi 'an-karye-i mezbûre iki öküz âlâl-ı kazzâz ve tecemmülât-ı İânesi mükemmel hüsn-i ihtiyâriyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Üç bin beşyüz-3.500*

'Ali Filkih bin Hasan ve Cemâl bin Muhammed ve Müsâ bin Halli ve Mahmûd bin Muhammed ve Mehmedi bin Ferid nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Şupek Güneyi

Hâne-30

Elvan bin Şeydi 'Ali 'an-karye-i mezbûre ve *Bâyezid bin Hasan ve Mahmûd bin Muhammed yarar çiftçiler* ve ikişer öküzleri ve âlât-ı çiftleri ve tecemmülât-ı İâneleri mükemmel olub hüsn-i ihtiyârlarıyla yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâkları nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-On bin akça-JO.000*

'Osman bin Muştala ve Mustafa bin İsmâ'il ve 'Ali bin Hamza ve Durmuş bin Mustafa ve Mustafa bin İshak nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i 'Alâ'addin

Hâne-10

Şeydi veled-i Veli Veli ve Nasûh ve Yusuf nâm oğulları 'an-karye-i mezbûre *çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *hahâ-i emlâk-Beş bin akça-5.000*

'An-Jcarye-i mezbûre Hamza Fakih bin 'İsâ ve Bâli bin Mustafa ve Mehmed bin Bâli ve Veli bin Ahmed ve Süleyman bin Eyyüb nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Hacı Habibli

Hâne-10

Nebi veled-i Veli ve 'Ali nâm oğlu olub 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin beşyüz-4.500*

'An-karye-i mezbûre Hacı Hasan ve 'Ali bin Muhammed ve Nebî bin "Ali ve Yusuf bin Durdu ve 'Abdi bin Halil nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Kıçık ma'a Ocak ve Tatlu ve Sabık ve Gündüğün

Hâne-10

Süleyman bin Ahmed ve 'Ali nâm oğlu 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçi* İki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olunmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin beşyüz-4.500*

Mustafa bin Veli ve Yusuf bin Begce ve Ahmed bin Veli ve Veli bin Ahmed ve Yusuf bin İshak nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır [S.37]

Karye-i Hacı Habibli ma'a Yarar ve 'Alâ'addinler

Hâne-10

Mehmed veled-i Yusuf ve Yusuf nâm oğlu 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin yedi yüz-4.700*

'An-karye-i mezbûre Mehmed bin Bâli ve 'Ali bin Hubil ve Mustafa bin 'Ali Ece ve Bâli bin Enbiyâ ve Ümmet bin Hacı nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Gözükara

Hâne-30

Veli Fakih veled-i Mehmed Fakih ehî-i 'Hm ve 'Ali veled-i İbrahim *çiftçi* ve *Yusuf veled-i Hamza cüllâh* mücerred oğlu kızı iki öküz ve âlât-ı çift ve çulha ve esbabı ve tecemmülât-ı hâneleri mükemmel olub hüsn-i ihtiyârları ile yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâkları menkûddur *bahâ-i emlâk-On bin beş yüz-10.500*

• Ömer Fakih bin Mahmûd ve Muhyiddin bin Yusuf ve Veli bin İbrahim ve "Ali bin İbrahim

nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Sivâsti ma'a Şahnalar

Hâne-10

Şafer veled-i 'Abdi ve Fatma nâm kazı ['an] karye-i mezbûre çiftçi iki öküz ve bir merkeb ve bir inek ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki menkûddur *bahâ-i emlak-Dört bin beşyüz-4.500*

'An-karye-i mezbûre Hamza bin Muhammedi ve Mustafa bin Veli ve Yusuf bin Ahi ve Malımûd bin Ahmed ve 'Abdi bin Mehmed nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Hasanlar

Hâne-30

'Abdülkâdir *veled-i Mûsâ Fakih* 'Ali nâm oğlu ve kızları ve *Hasan veled-i 'Ali* ve Veli ve 'Ali ve Mustafa Mehmed nâm oğulları ve *Mustafa veled-i İbrahim* Fatma nâm kızı *yarar çiftçilerdür* âlât-ı çiftler ve tecemmülât-ı haneleri ikişer öküzleri mükemmel olub hüsn-i ihtiyarlanıyla yazılıb emr-i pâdişâhî mücebince emlâki menkûddür *bahâ-i emlakleri-On beş bin-î5.000*

'An-karye-i mezbûre Muhammed bin Mustafa ve Alimed bin İbrahim ve Mehmed bin 'Ali ve 'Ali bin Mehmed ve Hamza bin Hasan ve Mahmûd bin 'Ali nâm kimesne vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Karalar

Hâne-20

'Abdurrahman *veled-i Mûsâ Fakih* ve Mûsâ nâm oğlu ve iki kızları ve *Veli veled-i Mûsâ* 'Ali ve Veli nâm oğulları 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçiler* ve ikişer öküzleri ve âlât-ı çiftleri ve tecemmülât-ı haneleri mükemmel olub hüsn-i ihtiyarlanıyla yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olunmuşdur *bahâ-i emlak-On bin-10.000*

'Ali Fakih bin Alimed ve Hıdır bin Yusuf ve Mustafa bin Hamza ve Mustafa bin Hıdır ve Mahmûd bin Veli nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Gevinde

Hâne-10

Halîfe Fakih veled-i Ahmed 'an-karye-i mezbûre ve Mustafa nâm oğlu *yarar çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve esbabı ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb emr-i pâdişâhî mücebince emlâki münkâddur *bahâ-i emlak-Beş bin beşyüz-5.500*

Ahmed bin Veli ve Mentese bin İsmâ'il ve Yusuf bin 'Ali ve Hüseyin bin Dâvud ve 'Ömer bin Kılıç nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır [S.38]

Karye-i Hoyradost

Hâne-10

Mehmed veled-i Yusuf yarar çiftçi iki öküz ve cöm/e âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki menkûddür *bahâ-i emlak-Üç bin dört yüz elli- 3.450*

Ahmed Fakih bin Mahmûd Fakih ve Âlî Mustafa ve İshak bin İsmail ve Ahmed bin Veli ve Nebi bin Hamza nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-\ Vanbucak

Hâne-10

Mustafa bin Veli 'an-karye-i mezbûre çiftçi iki öküz ve bir merkeb ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki menkûddür *bahâ-i emlak-Dört bin eIII-4.050*

'An-karye-i mezbûre 'Ali Fakih bin Mentese ve Nebi bin İbrahim ve Mustafa Fakih bin Ahmed ve 'Abdükerim nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Yoruş raa'a Kadcfkâr

Hâne-20

Yusuf veled-i Hasan ve Halil nâm oğlu ve Fauna nâm kızı ve *Hamza veled-i MU* ve 'Ali nâm oğlu 'an-karye-i mezbûre *yarar çifticilerdür* ikişer öküzleri ve âlât-ı çiftleri ve tecemmülât-ı haneleri mükemmel olub emr-i pâdişâfî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emiâkleri-Dörder bin akça.S.000*

"Ömer bin Hamza ve Hacı 'Ali bin *Vali* ve Ahmod bin Veli ve Ahmed bin Hacı Mehmed ve Mustafa bin Malimûd ve gayrum nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i İncegiz

Hâne-10

Mustafa bin Yusuf ve Mehmed nâm oğlu 'an-karye-i mezbûre *çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazıldı ve emr-i pâdişâfî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin akça-4.000*

'An-karye-i mezbûre Emir bin Muhammed ve "Ömer bin Halil ve Mustafa bin tiyas ve Alimed bin Mehmed ve 'Ali bin Kirameddin nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Murtlueyin

Hâne-10

Ahmed Fakih veled-i Yusuf ehl-i 'i/m ve *yazıcı* ve Yusuf nâm oğlu âlât ı esbabı ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâfî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin beşyüz-4.500*

'An-karye-i mezbûre Muhyiddin bin Ahmed ve Şeydi bin Hacı Mustafa ve Şeydi Halife bin Veli ve İsmâ'il bin Mehmed nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Hisarcık

Hâne-10

Mehmed veled-i Can Paşa 'Ali nâm oğlu 'an-karye-i mezbûre *çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâfî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin beşyüz-4.S00*

Mehmed bin Mahmûd ve Mehmed bin Ünîmel ve Mustafa bin Veli ve Mustafa bin Salih ve 'Ali bin Cemâl nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Kürt

Hâne-10

Hulur veled-i 'Ali 'an-karye-i mezbûre *çiftçi* iki öküz âlât-ı çift ve bir merkebe ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakddur *bahâ-i Emlâk-Bes bin beşyüz-5.500*

Alimed Fakih bin Veli ve Veli bin 'Ali ve Çelebi bin Yusuf ve Veli Fakih bin tshak ve 'Ali bin Mehmed nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kep* ve *vekil* olmuşlardır[s,39]

Karye-i Burhan ma'a Saçıkara

Hâne-10

Hacı 'Ali veled-i Ahmed Fakih 'an-karye-i mezbûre *bâbuçcu* âlât u esbabı ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakddur *bahâ-i emlâk-Beş bin altı yüz-5.600*

Mustafa bin Veli ve Mahmûd bin Ahmed ve Ahmed bin Hamza ve Yusuf bin Hamza ve Yusuf bin Halil nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Çakmak ma'a Haramîler

Hâne-10

İskender veled-i Abdullah 'an-karye-i mezbûre *debbağ* âlât u esbabı mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâfî mücebince emlâki münkaddur *bahâ-i emlâk-Beş bin dört yüz-5.400*

Hacı 'Ali ve Mahmûd bin 'Ali ve Veli bin Ca'lêr ve 'Ali bin Süleyman ve Mehmed Fakih bin Mahmûd Fakih nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Berlyye

Hâne-20

'Ali bin İbrahim çiftçi ve Hacı bin Ahmed bennâ iki öküz ve âlât-ı çift ve âlât 13 esbabı ve tecemmülât-ı hâne mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-On bin-10.000*

"An-karye-İ mezbûre 'Ali bin Mustafa ve İshak bin Hüseyin ve Nasûh bin Mustafa ve 'Abdulhalil bin Çalabvirdi nâm kimesneler vech-i meşriih üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Emin Hacı

Hâne-10

Mustafa veled-i Mü'min 'an-karye-i mezbûre yarar çiftçi iki öküz ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hâne mükemmel hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olunmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin-4.000*

Hacı "Ali bin Mamalu ve "Ali bin Nebî ve Şeydi bin 'Ali ve İsmâ'il bin Mıtlammed ve Yusuf bin Mü'min nâm kimesnejer] vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vejal* olmuşlardır

Cemâ'at-î Küçük

Hâne-20

Mehmed veled-i Mustafa cüllâh ve 'Ali veled-i İbrahim çiftçi 'an-karye-i mezbûre iki öküz âlât-ı çift âlât u esbabı ve tecemmülât-ı haneleri mükemmel olub hüsn-i ihtiyârlanıyla yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâkleri münkâddur *bahâ-i emlâk-sekiz bin iki yüz-8.200*

'An-karye-i mezbûr Develi bin Hâce 'Ali ve Durduhan bin Muhammed ve 'Ali bin Nebî ve İbrahim bin Mustafa nâm kimesne vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Develii

Hâne-7

ve hâne-i Nazma-1

ve hâne-i Zeytunburnu-1

Muhammed veled-i Hasan 'an-karye-i mezbûre yarar dülger âlât-ı neccar ve esbabı ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *balâ-i. emlâk-Dört bin akça-4.000*

Mehmed bin Ümmet ve Mûsâ bin Süleyman ve "Ali Fakih bin Mustuk ve Durdu bin 'Ömer Fakih ve İsmâ'il bin Turam nâm kimesne vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Kilisline ma'a Güney

Hâne-10

Veli veled-i Hasan ve Hasan nâm oğlu yarar dülger âlât-ı neccâr ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk-Dört bin akça-4.000*

Ahmed bin Veli ve Habib Fakih bin Halil ve Halil bin İbrahim ve Mustafa bin Süleyman ve Ramazan bin İmerci nâm kimesne vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır[s.40]

Karye-i Lala

Hâne-10

Hacı Ahmed veled-i Şeydi 'Ali 'an-karye-i mezbûre yarar çiftçi iki öküzü ve bir merkeb ve bir inek ve âlât-ı çift ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i iradeli ile yazılıb emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakddur *bahâ-i emlâk-Üç bin beş yüz-3.500*

*An-karye-i mezbûre İsmâ'il bin Veli ve Yusuf bin Mehmed ve 'Ali bin Ahmed ve 'Tsâ bin Habib nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Karga

Hâne-10

Sevindik bin Mustafa cüllâh 'an-karye-i mezbûre âlât u esbabı ve tecemmülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i irâdeti ile yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlâk- Üç. bin yedi yüz-3.700*

'An-karye-i mezbûre Muhyî bin 'AH Hasan bin Aïmed ve Hacı Halil bin 'Abdulah ve NasÛli bin VeJi nâm kimesneler vech-i meşrûli üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i 'Arab ma'a Çiçek

Hâne-10

Ahmed veled-i Mirşah 'an-karye-i mezbûre *derzi* âlât-i hayyâl ve esbabı ve tecenraülât-ı hanesi mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki **nakd olmuşdur bahâ-i emlak-Ûç bin üç yüz-3.300**

'An-karye-i mezbûre 'Ali Fakih bin Şeydi Ahmed ve 'Ali bin Mustafa ve Yusuihan bin Mustafa nâm kimesneier vech-i mecrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i YÖrÜklü

Hâne-10

Ramazan veled-i Yusuf 'an-karye-i mezbûre *yarar çiftçi* iki öküz ve âlât-ı çift ve bir merkeb ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i ihtiyariyle yazılıb ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakd olmuşdur *bahâ-i emlak-Ûç bin beşyüz-3.500*

'An-karye-i mezbûre Ahmed bin Yusuf vu İsmail bin Efendi ve Veli bin Muhammed ve Nasûh bin Süleyman nâm kimesneler vech-i meşrûli üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Sunay ma'a Zeytunalanı ve Kayacıkbaşı

Hâne-10

'Ali *veled-i Halife derzi* âlât-ı hayyâl esbabı ve tecemmtılât-ı hanesi mükemmel olub ve emr-i pâdişâhî mücebince emlâki nakddur *bahâ-i emldk-Dört bin-4.000*

'An-karye-i me/bür Mehmed bin Menteşe Hamza bin Aïmed ve Muhammed bin Dâvud ve Sateñ bin Muhammed nâm kimesneler vech-i meşrûli üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Uçanca

Hâne-10

Veli bin Veli çiftçi âlât-ı çift ve esbabı ve tecemmülât-ı hâne mükemmel olub hüsn-i irâdeti ile yazılıb ve emr-i pâdişâhî üzere emlâki nakddur *bahâ-i emlak-Ûç bin altı yüz-3,600*

'An-karye-i mezbûre Safer Haiife bin 'Ali Fakih ve Mustafa bin 'Ali ve Yusuf bin Veli ve 'Ali bin Ahmed nâm kimesneler vech-i meşrûh üzere *kefil* ve *vekil* olmuşlardır

Hurrire mâ-fihî bi-ma'rifeti'l-fakîr Mehmed bin 'Abdullah et-kadı-yı Şeydi şehri el-müfettişbe-heze'l-husûs 'affe 'anhumâ Mühür

Nemakahi'l-müfiekîr ilâ-rabbihü'l-muktedir Süleyman el-haMrü'l-rnüvellâ be-kazâ-i Selendi Mühür [s.41]

[KAZÂ-İ GÜLNAR]

Defter oldur ki hâlen vârid olan emr-i şerif-i lazımu'ş-şerif mücebince 'uhdetü'l-kuzât ve zîdetü 'l-vütât Mevlânâ Müfid Efendi ma'rifeti ile ve kıdvetü 'l-emâsil ve 'l-akrân dergâh-ı mu'alla çavuşlarından Hüsrev Çavuş zîde kadruhu mübaşeretleri ile kazâ-i Gülnar'dan her on haneden bir hâne hesabı üzere bin üç yüz kırk iki haneden yüz otuz dört hâne ihrâc olunıtb esâmî ve küfelâ ve vekilleri keyfiyyet-i hâlleri beyân olunur tahrîren fi 25 Recebü'l-mürecceb sene 980

Karye-i Gündere

Hâne-6

"An-mahalle-i Buçukkişla *Nasûh Fakih veled-i İbrâhim derzi* ve İmâmete sâlihdaî İbrahim mücerred oğlu ve bir kızı var *bahâ-ie emlak-6.000*

'An-mahalle-i Zaviye *îsâ veled-i Hamza pâbuçcu* âlât u esbabı mükemmel Hıdır mücerred oğlu hüsn-i ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlak-7.500*

'An-mahalle-i Ahiler *Süleyman veled-i Hüseyin cülâh* Hüseyin mücerred oğlu ve bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.500*

'An-mahalle-i Şeymanlı *'Ali veled-i Mustafa çiftçi* öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel *bahâ-i emlâk-5.000*

'An-mahalle-i Diğer *Süleyman veled-i Hamza tacir* Hamza mücerred oğlu hüsn-i ihtiyârıyla gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

'An-mahalle-i Kızıl *Mustafa veled-i Mûsâ derzi* Süleyman ve İsâ mücerred oğulları *bahâ-i emlâk-6.000*

Nasûh bin Yusuf ve Hasan bin Kâsım ve Hacı İsmâ'il bin Mûsâ ve 'Alâ'addiu Paşa ve İlyas bin Tadgı ve Hasan Ece ve 'Ali bin İbrahim ve İsmâ'il bin Muştala ve İsinâ'î bin İbrahim ve Sevindik bin İlyas ve Nasûh bin Hacı İlyas ve Süleyman bin Hacı 'Ali *kefil ve vekil&rdür*

Karye-i Hayra

Hâne-2

Mahmûd veled-i Emir bennâ hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir Hıdır ve İlyas mücerred oğulları var *bahâ-i emlâk-5.000*

İsmâ'il veled-i Mustafa ciillâh âlât [u] esbabı mükemmel Mustafa mücerred oğlu ve iki kızı var *bahâ-i emlâk-5.200*

Karye-i mezbüreden Ballica bin Günce 'Ali bin Hamza ve İlyas bin İbrahim ve 'Ali Fak İh bin İlyas ve Süleyman bin Mûsâ *kefil ve vekillerdir*

Karye-i Uluhtu

Hâne-2

Dâvud veled-i İsmâ'H çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Süleyman mücerred oğlu ve bir kızı var hüsn-i ihtiyârıyla gitmiştir *bahâ-i emlâk-5,700*

Hamza veled-i Halife çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Halil mücerred oğlu hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Karye-i mezbüreden Nusret bin 'İsâ ve 'Ali bin Hıdır ve İlyas bin 'İsâ ve İzzet bin 'İsâ ve Mûsâ bin Mustafa ve Hamasi bin Halil ve Mûsâ bin Habib *kefil ve vekillerdir[s,46]*

Karye-i Ovacık

Hâne-1

Hamza veled-i Hamza yarar çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.900*

Karye-i mezbüreden Süleyman bin *İsâ ve Hıdır bin 'Ali *vekillâ ve kefills-rdÜT*

Karye-i Bereket

Hâne-1

Mûsâ bin Salih çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Hıdır ve Mehmed mücerred oğulları ve iki kızı var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i [mezbüreden] Halil bin Hıdır ve Ya'küib bin Hacı *vekkîter ve *e/7/lerdür*

Karye-i Eğdir

Hâne-1

Ayud bin Mehmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Receb mücerred oğlu ve bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Evliya bin Sucu ve Nasûh bin Paşa Canı *kefil ve vekillerdir*

Karye-i Güneylü

Hâne-2

Mûsâ veled-i Salih pâbuçcu âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir Ni'met mücerred oğlu *bahâ-i emlâk-5.500*

Hüdâvirdi bin Mûsâ cüUâh hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Karye-i Güneylü'den Durmuş bin Haraza ve 'Ömer bin Mûsâ ve Bahâdır bin Nebî ve 'İsâ bin Mahmûd *kefil ve vekillerdir*

Karye-i Tırnak

Hâne-1

Umur veled-i 'Ali Paşa derzi hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir Hamza mücerred oğlu *bahâ-i emlâk-5.500*

Karye-i mezbûreden Mehmed bin 'îsâ ve Maimöd bin İbrahim ve Hüseyin bin Hamza *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Yassihâğ

Hâne-1

Halil veled-i Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Ahmed Fakih ve 'Ali bin Hasan ve Mustafa bin Süleyman ve İbrahim *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Buruncukışla

Hâne-1

Himmet veled-i Emre cüllâh âlâtı mükemmel 'Ali mücerred oğlu hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Pir Ahmed Ağa ve Hüdâvirdi bin Evcî ve İzzet bin Hidir *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Urga

Hâne-1

Menteşe veled-i Gülergün çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mehmed mücerred oğlu ve iki kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Ahmed ve Yusuf bin Ece ve Mustafa bin Hüseyin *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Kızılç akışla

Hâne-1

Halil veled-i Yusuf çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel iki kızı iki ineği bir **katın** var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Veli bin 'Abdullah ve Hidir bin Yahya ve Veli bin İsmâ'il ve Receb bin Alimce! *kefil* ve *vekillerdir* [\$.47]

Karye-i Ovalu 'Ömerler

Hâne-1

'Abdulganî veled-i 'Abdurrahman çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Şeydi ve 'Ali mücerred oğulları hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.300*

Karye-i mezbûreden Emre bin Hasan ve Himmet bin Şeydi Ahmed ve Yusuf Tankçı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i GÖkçukur

Hâne-1

Veli veled-i 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Hakvirdi ve İsmâ'il mücerred oğulları ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle günışdır *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Hüdâvirdi bin Mehmed ve İshak bin Halil ve Mustafa bin Süleyman ve Nûreddin bin Dâvud *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Urga-i mezkûr

Hâne-1

Mehmed veled-i Veli çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Veli bin Hamza ve Mustafa bin Ahmed ve Yusuf bin Ahmed *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Çaylak

â

Hâne-1

Mustafa veled-i Mahmûd çiftçi Öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i

ihtiyariyle gitmiştir *bafî-i emlâk-4.000*

Karye-İ mezbûreden Hamza bin Mustafa ve Mûsâ bin Kasım ve Emirze bin Evliya *Jcefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Sıpca

Hâne-1

Resul bin İsmâ'il çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel İsmâ'il mücerred oğlu ve bir merkebi var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Hamza bin Mehmed ve Ahmed bin Ya'kûb ve 'Abdurrahman bin Mahmûd ve Hamza bin "Aşık *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Panbucak

Hâne-1

Veli veled-i Muhammed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Himmet mücerred oğlu ve kızı ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Sefer bin Halil ve 'Abdi Yusuf ve Mahmûd bin 'Ali ve Hıdır bin 'Âşık ve Ece bin Mustafa *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Manastır ma'a Ulak

Hâne-1

Evliya veled-i 'Abdülhay derzi Nebî ve Şeydi mücerred oğulları iki kızı ve bir merkebi var ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Karye-i mezbûreden Hacı Emre bin Bahâdır ve Hacı 'Alî bin Hasan ve Hasan bin Ahmed ve Hasan bin İbrahim *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Kumaş

Hâne-1

İvaz veled-İ Halife çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Şeydi mücerred oğlu ve iki kızı var ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-İ mezbûreden 'Ali bin Pîr Ahmed ve Mustafa bin Yusuf ve Durmuş bin Muhammed ve Seydi bin Halil ve Bâlî bin İbrahim *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Kapucuk

Hâne-2

Hamza veled-i Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel oğlu ve bir merkebi ve ineği var ehl-i karye ma'rifeü ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Nehî veled-i Yusuf çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Hüseyin ve Hasan mücerred oğulları ve bir merkebi ve ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Karye-i mezbûreden Veli bin "Ali ve Hacı Mü'min Mûsâ ve Yusuf bin İbrahim ve İlyas ve Mustafa bin Halil *kefiller* ve *vekillerdir* [s.48]

Karye-i Tuşruşa ma'a Tavuklar?

Hâne-2

Salih veled-i Mûsâ pâbuçcu âlât [u] esbabı mükemmel Hasan mücerred oğlu ve ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Mahmûd veled-i Mûsâ derzi esbabı mükemmel ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Karye-i mezbûreden Yunus bin İsmâ'il ve Hasan bin Seviidük ve Hoca 'Osman bin Mahinûl -ve Resul Veli *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Akçaköy

Hâne-2

Ahmedî veled-i Emre çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Memî ve Mustafa mücerred oğulları var şirret ve şekâvetleriyle sûret-i sicil olmak ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.600*

İsâ veled-i 'Ali 'Abdülkerîm mücerred oğuluyla *çiftçi* öküzleri ve âlât-ı çift

mükemmel bir kızı ve bir merkebi var ve ehl-i karye ina'rifetleriyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5000*

Karye-i mezbûreden Karaman bin İbrahim ve Hıdır bin Halil ve Ahmed bin Eflâton ve Efendi bin Muhammed ve Kılıç bin İbrahim ve Bayram bin Yusuf *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Dayıcık

Hâne-1

Hıdır bin 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel İsmail ve Bayezid mücerred oğulları bir merkebi var ehl-i karye marifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Ahmed ve diğer Mûsâ bin Hamza ve Nebî bin Ahmed *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Tuna

Hâne-1

Hüseyin bin Satılmış çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var ehl[-i karye] ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i. emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Mûsâ bin Eviiyâ ve Veli bin Mûsâ ve Ya'kûb bin Yusuf ve Ahmed bin Evliya *kefills-T* ve *vekillerdir*

Karye-i Çandır

Hâne-1

Pîr Ahmed veled-i Pîr Şeydi çiftçi Öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var elü-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Karye-i mezbûreden Pîr Ahmed bin Tundan? ve "Ali Durmuş ve Mahmûd bin Yusuf ve Durduhan bin Şeydi *kefillim* ve *vekiller*

Karye-i Kutlubeg ma'a Şeyh Halliler

Hâne-1

'AÜ bin Veli çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı ve bir merkebi var ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Karye-i mezbûreden Nasûh bin Haiil ve Mûsâ bin İlyas ve Buliya bin Mustafa ve İsmâ'il bin Mehmed *kefillsr* ve *vekillerdir*

Karye-i Bektaş

Hâne-2

Yusuf veted-i İlyas çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i enüâk-5.000*

'Ati bin Ahmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mehmed mücerred oğlu ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i enüâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Mehmed bin Halil ve Yusuf bin Mahmûd ve 'Ali bin Şeydi ve Mustafa bin Yusuf ve Mehmed bin Mustafa *kefiller* ve *vekillerdir*[sA9]

Karye-i Yâcılar

Hâne-1

Latifimî Şeydi 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Yusuf mücerred oğlu ve bir kızı ve ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Ganî bin 'isâ ve Hacı Kerim bin "Ali ve Menteşe bin Sâlih ve Süleyman bin Mustafa *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i İngedigi

Hâne-1

'Abdülganî bin Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Veli mücerred oğlu ve bir kızı ve bir merkebi var ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Ahmed bin "Ömer ve Himmet bin Hıdır ve 'Abdülcemil bin Mustafa ve Hanefî Fakih bin İbrahim *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Bayram Hacılar

Hâne-1

'Ali bin Muhammed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Nûrullah mücerred

oğlu var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlûk-4.000*

Karye-i mezbûreden Şamir bin Mûsâ ve İlyas bin Kerîmüddin ve Yusuf bin "İsâ ve Süleyman bin Salih *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Karayürek

Hâne-1

Veli bin Mahmûd çiftçi öküzleri ve âlâl-i çift mükemmel 'Ali ve Nebî mücerred oğullan bir kızı ve bir ineği ve bir merkebi var *bahû-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Muhammedî bin 'Ömer ve Himme! bin Hasan ve Mûsâ bin Ahmed ve Yusuf' ...*kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Mescidgediği

Hâne-1

İslâm veled-i 'Ali cüllâh iki kızı ve âlât [u] esbabı mükemmel ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.700*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Tekeli ve Mustafa bin Mûsâ ve Ganî bin Ahmed ve Dâvud bin Horuş? ve gaynlan *kefîhr ve vekillerdir*

Karye-i Beşîr

Hâne-1

Tura bin Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mustafa mücerred oğlu ve bir kızı ve bir merkeb var Muhammed nâm seyyiâtın zulmünden gideyin didi *bahâ-i emlâk-4.700*

Karye-i mezbûreden Süleyman Şeydi 'Ali ve Kasım bin Ahmed ve Veli bin Mahmûd ve Yusuf'bin Ahmed *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Gedikkişla

Hâne-1

Kara Hüseyin veled-i 'Ali çiftçi, öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel iki kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.300*

Karye-i mezbûreden Mûsâ bin Muhammed 'Ali Karaman ve Mûsâ Lûfullah ve Şeydi Ahmed *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Dondurşah

Hâne-1

Bahâdır bin 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel iki kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i ernîâk-6.300*

Karye-i mezbûreden Şeydi bin Yahya ve Hoca Ahmed bin 'Ömer ve Hüdâvirdi bin 'İsâ ve Hasan bin Çelebi *kefil ve vekillerdir*

Karye-i Hasancık

Hâne-1

Mehmed bin Sevindük çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.400*

Karye-i mezbûreden Mustafa ve Ahi bin 'Ali ve Mehmed bin 'İsâ ve Nasûh bin Odil *kefil ve vekillerdir[s.50]*

Karye-i Konur

Hâne-7

Nebî bin Turgud çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

İsmâ'il bin Hasan çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel ve ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

'Ali bin Mahmûd bî-zebân çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Muhammedi veled-i Bâyezîd çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel 'Abdülkerîm ve "Tâ mücerred oğullan var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-*

5.000

Mahmûd bin İbrahim çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

İsmâ'il veled-i İbrahim çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel ehl-i karye ma 'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Salih veled-i Sâdî çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmeldir müttehem olmağın ehl-i karye ta'yibiyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Bu cümleye cemâ'at-i mezbûreden İsmâ'il bin "isâ ve Ahun İbrahim ve İbrahim bin Yusuf ve Mûsâ bin Dur 'Ali ve Muhammedi Veli ve İshak bin Muhammed ve Tâhir bin Hamza ve Süleyman Fakih bin Resûl ve "Ali bin Halil ve Haşan bin Halil ve Derviş Efendi *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Begdili

Hâne-2

Yusuf veled-i 'Abdullah etmekti hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Mustafa bin 'Abdullah çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mûsâ ve Ramazan mücerred karındaşları hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir bir inerkeb vardır *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Hıdır bin İlyas ve Veli bin Nasûh ve Mahmûd bitî Güvendük ve Halil bin İsmâ'il *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Küre ma'a Perâkende

Hâne-3

'Ali veled-i Hıdır çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Hasanı ve Mehmed mücerred oğulları ve bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir bir katırı var *bahâ-i emlâk-6.000*

Halife veled-i İbrahim çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel İbrahim mücerred oğlu ve bir ineği ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*[s.51]

Süleyman veled-i Bekir çiftçi ve deveci öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel Bekir ve 'Ali ve Mustafa nâm mücerred oğulları var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Dur "Ali bin Halil ve Hacı Mûsâ Şeydi 'Ali ve Mustafa ibn Süleyman ve Nebî bin Yusuf ve Mahmûd Mcs'ud ve Hüseyin Ya'kûb ve Muhammed bin İsmâ'il *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Lapa

Hâne-2

Himmat veled-i Nebî değirmenci âlât [u] esbabı mükemmel Muhammed ve Şeydi mücerred oğulları ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Ahmed bin Halife tacir sermâye mükemmel *İmamlığa* dahi kâbildür hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir Mûsâ mücerred oğlu ve iki kızı var ve bir merkebi ve üç ineği vardır *bahâ-i emlâk-5.200*

Karye-i mezbûreden Veli bin Bâlî ve Hoca Hasan bin Yunus ve Muhammed bin Yusuf vs Haraza bin İshak *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Karacalar

Hâne-2

Mûsâ veled-i Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı ve bir merkebi var ehl-i karye ma 'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Durdu bin 'Abdülkerîm çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı ve bir

merkebi ve ineği var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Ya'kûb bin Yusuf ve Hüseyin bin Hamza ve İbrâhim bin Halil ve Hanıza bin Mustafa ve İshâc bin İsmâ'il ve Mehmed bin Yusuf *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Burçakkuşağı ma'a Ovacıköy

Hâne-1

Yusuf veled-i Muhammedi çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı ve merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.100*

Karye-i mezbûrdan Hüseyin bin Mustafa ve Bayram Yusuf ve Kılıç bin İbrâhim ve Mûsâ bin Hasan *kefiller* ve veillerdür

Karye-i Sekekler

Hâne-1

Pîr Baha veled-i Şeydi Ahmed cfillâh esbabı mükemmel bir kızı ve bir katın var ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Kaiye-İ mezbûreden Hacı İsmâ'il ve 'Ömer bin Nasûh ve Hacı Resul bin İsmâii *kefillerdür*[s.52]

Karye-i Karacaviran

Hâne-2

Hâzır veled-i Çelebi çiftti öküzleri ve âlâl-ı çift mükemmel Veli mücerred ve bir kızı ve ineği ve merkebi var ehl-i masrafâtı ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Hüdâvirdi bin Salih çiftti öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı bir merkebi ve ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-İ emlâk-5.500*

Karye-i mezbûreden Kettan bin İshak ve Erdoğan bin Hüseyin ve İlyas bin Huhr ve Muhammed bin Menteşe ve Mahmûd bin Ahmed *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Resul Mifatlar?

Hâne-2

Evliya bin Mahmûd çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mehmed ve Himet mücerred oğulları ve bir kızı bir merkebi ve ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-İ emlâk-6.000*

Mûsâ bin Mahmûd çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Veli ve Resûl mücerred oğulları bir merkebi var ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Muhammed Fakih ve Hamza bin Salih ve sâyr ehl-i karye *keftivr vekillerdir*

Karye-i Kömürcü

Hâne-1

Halfe hin Şeydi çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Süleyman ve Hasan mücerred oğulları ve bir kızı bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûrdan Hacı Ahmed bin Hüseyin ve Mes'ud Fakih bin Mahmûd *kefiller* ve *vekillerdür*

Karye-i Sarıckinliği

Hâne-1

İbrâhim bin Hüseyin çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel ve bir merkebi var *bahâ-i emlâk-5.400*

Karye-İ mezbûreden 'Ömer bin 'Osman ve Hidir Fakih bin İlyas ve Hasan bin İsâ ve Muhammed Menteşe *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Karadere

Hâne-2

Muhammedi bin Mustafa çiftti öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Hanefi ve Enirze mücerred oğulları ve bir merkebi ve bir ineği var ehl-i karye ma'rifeti ile gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Süleyman bin Halife çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5.500*

Karye-i mezbûreden Veli bin Mustafa ve 'Abdurrahman bin Pîr Ahmed ve Muhammed bin Hamza *kefiller ve vekillerdir*[s. 53]

Karye-i Tunrul

Hâne-1

Yusuf veled-i Süleyman çiftçi öküzleri âlât-ı çift mükemmel kızı ve bir merkebi var htisn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5.400*

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Ahmed ve Emre bin Bâyezid ve Şeydi Ahmed bin Nasûh ve Veli bin İnsan *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Tokuş

Hâne-1

Mahmûd bin Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karındaşı ve anası bile hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-6.000*

Karye-i mezbûreden Memî bin Halil ve Durdu bin Mustafa ve İbrâhim bin Nasûh ve sâyir ehl-i karye *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Oğuzhan

Hâne-6

Mûsâ bin Hacı Habîb çiftçi ve Öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir oğlu ve bir kızı ve merkebi hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5.400*

Pîri bin İbrahim çiftçi Öküzleri ve âlât-ı çift İbrahim mücerred oğlu ve bir kızı vârid hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-4.400*

Ya'kûb veled-i 'isâ çiftçi Öküzler ve âlât-ı çift mükemmel Dur 'Ali ve Mûsâ mücerred oğulları ve bir kızı vârid hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-4.000*

Nebî veled-i Muhammed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi ve ineği var hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5.000*

Hüseyn veled-i Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Ramazan mücerred oğlu ve bir kızı ve bir merkebi var *bahâ-i emlak-6.000*

Muhammed veled-i 'Ali cüllâh âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-6.000* mezkûr Muhammedc Nasuh Pakih bin İbrahim *kefillür*

Karye-i mezbûreden Veli ve 'Ali ibn Hasan ve Ece bin Halil ve Hacı Süleyman bin Hacı Mustafa ve Mahmûd bin Hacı Dâvud ve sâyir ehl-i karye mezkûrlarakefillitt ve vekillerdir

Karye-i Kurbağa

Hâne-2

Muhammed veled-i 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5,200*

Nasûh bin 'isâ çiftçi Öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5.900*

Karye-i mezbûreden Mûsâ bin Efendi ve Yusuf bin 'isâ ve Bece bin Halil ve Hüseyn Nebî ve Durmuş bî» "Osman *kefiller ve vekillerdir*[s.54]

Karye-i Bunincukkişla

Hâne-5

Hüseyn veled-i Evliya çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Şeydi 'Ali mücerred oğlu ve bir kızı var hüsn-i ihtiyarı ile gitmiştir *bahâ-i emlak-5.500*

Hasan veled-i Emir çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Emir ve Hüseyn ve Ramazan mücerred oğulları ve bir kızı var *bahâ-i emlak-5.000*

Mûsâ bin 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel iki karındaşı oğlu var mücerred *bahâ-i emlak-5.000*

Pîr 'Ali veled-i Muhammed çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel Muhammed mücerred oğlu bir bakiri var *bahâ-i emlâk-600*

'Ali veled-i Derzi çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel Mustafa mücerred oğlu ve bir kızı ve ineği var mezkûrlar hüsn ile gitmişlerdir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden 'Ömer bin Mustafa ve Süleyman bin Ham/a ve Mustafa bin Isâ ve 'Osman bin Mûsâ ve Mûsâ bin İrice ve gayri ehl-i karye *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Enarağac

Hâne-1

Mûsâ veled-i 'İsâ çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel 'İsâ mücerred oğlu ve bir kızı ve bir ineği ve bir merkebi var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Hıdır bin Mehmed ve Hamza bin 'Ali ve 'Osman bin "Ali *keffîüi* ve *vekillerdir*

Karye-i Bucakkışla

Hâne-1

Salih veled-i 'Ali çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel Şeydi ve Nebî mücerred oğulları ve bir kızı ve bir merkebi vardır hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emiM-4.000*

Karye-i mezbûreden Muhammed bin 'İsâ ve Hamza bin "Ali ve Hıdır bin Koca ve sâyir ehl-i karye *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Kazancı

Hâne-1

Himmat veled-i Salih çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel *İsmâ 'il* mücerred oğlu hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Nebî bin Himmet ve Nebî bin Süleyman ve Ya'kûb bin 'Ali ve Halil bin İbrahim *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Çatak

Hâne-1

Mustafa veled-i Hacı *çiftçi* öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Mûsâ ve Can Paşa bin Halil ve sâyir chl-i karye *kefiller* ve *vekillerdir* ir[*s,55*]

Karye-i Câber

Hâne-3

Menteşe veled-i Mustafa çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var Mustafa mücerred oğlu *bahâ-i emlâk-3.400*

Mahmûd veled-i Nehî çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel Veli mücerred oğlu var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-3.400*

Hıdır veled-i Mustafa çiftçi öküzlere ve âlât mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiş *bahâ-i emlâk-3.400*

Karye-i mezbûreden ' Abdülkâdir bin Hüssam ve Receb bin Mustafa ve Hamza bin Ahmed ve Mustafa bin Erdil *kefUkzı* ve *vekillerdir*

Karye-i Çatak[lu]

Hâne-2

Mûsâ veled-i Hacı çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel Yusuf ve 'Ali ve Mustafa mücerred oğulları iki kızı ve bir merkebi ve ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk.-6.000*

Muhammed veled-i Resul çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel İbrahim ve Halil mücerred oğulları ve iki kızı var *bahâ-i emlâk-5.000*

Karye-i mezbûreden Can Paşa ve Kara Mahmûd ve sâyir ehl-i karye *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Büyük Ece ma'a Sâlihân

Hâne-7

'Ömer veled-i Umur derzi ve âlât u esbabı mükemmeliatoî-* *emlâk-6.000*

'Ali veled-i Şamlu çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Yusuf ve Yunus mücerred oğulları bir kızı ve bir merkebi var *bahâ-i emlâk-6.000*

Eciş veled-i Himmet çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Himmet ve 'Ali mücerred oğulları bir merkebi ve bir ineği var *bahâ-i emlâk-6.000*

Durdu veled-i İbrahim çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel İhrâhim ve Mehmed ve Halil ve Himmet mücerred oğulları var *bahâ-i emlâk-6.000*

'Ali veled-i Hamza çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir *kâtın* var *bahâ-i emlâk-600*

Tura Koca veled-i Mûsâ çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi ve bir ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Fethullah veled-i Muhammed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Sa'dullah mücerred oğlu ve bir merkebi var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden İshak bin Koyuncu ve Edâ bin İsa ve Mustafa bin İshak ve Ahmed bin Nasûh ve İlyas bin Mehmed ve Himmet bin Veli ve Veli bin İbrahim mezkûrlara *kefiller* ve *vekillerdir*[s.56]

Karye-i Bahşıler

Hâne-1

İbrahim veled-i Seydi çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var *bahâ-i emlâk-5.500*

Karye-i mezbûreden Ahmed Sipahi bin Yahşi ve İbrahim bin Yahşi ve Mûsâ bin 'Ömer ve Veli bin Süleyman *kefiller* ve *vekillerdir* hüsn-i ihtiyariyle

Karye-i Karacalar

Hâne-1

Hüseyn veled-i Hamza çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Hasan mücerred oğlu ve iki kızı var *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden İbrahim veled-i Halil ve Ya'kûb bin Yusuf ve Hamza bin Mustafa *kefiller* ve *vekillerdir*

Karye-i Gedikkışla

Hâne-5

Üveys veled-i Mustafa çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mustafa mücerred oğlu ve bir kızı ve bir ineği ve merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Mustafa veled-i Yusuf çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Pîrî mücerred oğlu ve bir kızı var *bahâ-i emlâk-6.000*

Süleyman veled-i Ahmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel iki merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Umur bin Mehmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı iki ineği var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

'Ali veled-i Mûsâ çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden Hamza bin İbrahim ve Mustafa bin Hasan ve Hâblî bin Menteşe ve Mustafa bin Çirkin ve 'Abdülkâdir bin Ahmed Fakih ve Hamza Smca ve sayir ehl-i karye *kefillsr* ve *vekillerdir*

Karye-i Kesiksögüd ma'a Bozkır

Hâne-4

Şeydi veled-i Mustafa tacir âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

İbrahim veled-i Yahya demirci ve na'lband âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i iltiyâriyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

İbrahim veled-i Hamza çiftçi öküzlei ve âlât-ı çift mükemmel Hıdır mücerred oğlu var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.300*

Mustafa veled-i Günce çiftçi öküzleri ve âlâl [ul esbabı mükemmel Günce ve Mûsâ mücerred oğulları ve iki ineği ve bir merkebi var hüsn-i iltiyâriyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.300*

Karye-i mezbûreden 'Abd-ı Halil'e bin İbrahim F&kih ve Durmuş bin Sevidük ve Sâlih bin Alimed ve Mûsâ bin Bâyezid ve Halil bin Hamza ve İlyas bin Mustafa ve sâwir ehl-i karye *kefiller ve vekillerdir* [51]

Karye-i Kızılçukur

Hâne-3

İsmâ'il veled-i Hıdır Fakih çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mustafa mücerred oğlu ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Câber veled-i Kademşah çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mahmûd mücerred oğlu var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Dur 'Ali veled-i Mehmed Fakih çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.500*

Karye-i mezbûreden Veli bin Nasûh ve Ahraed bin Muhammed ve Habib bin Mahmûd ve Hamza bin Veli ve sâwir ehl-i karye *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Çavuş raa'a Tozkovan

Hâne-2

Muhammed veled-i Hasan başmakçı âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

İbrahim veled-i Derzi İmamate dahi sâlihdir bir merkebi var hüsn-i iltiyâriyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-6.000*

Karye-i mezbûreden "Abdullah Fakih Hacı Cuma ve Mahmûd bin Erdoğdu ve İnsan bin Halil ve Nebî bin Muhammed ve 'Ali bin İbrahim ve Isma'il bin Nasûh ve sâwir ehl-i karye *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Eğdir

Hâne-1

Muhammed veled-i Hıdır çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel 'Abdülkâdir mücerred oğlu ve bir merkebi var mücrim olmağın gönderilmiştir *bahâ-i enüâk-2.000*

Karye-i mezbûreden Salih bin Hıdır ve Mahmûd bin İlyas ve Hasan bin Habib ve sâwir ehl-i karye *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i 'Arablar

Hâne-2

Yusuf bin Mustafa kaşıkçı âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i enüâk-2.000*

'isâ bin Mustafa kaşıkçı âlât-ı esbabı mükemmel ehl-i karye ta'yibi ile gitmişlerdir *bahâ-i emlâk-2.000*

Karye-i mezbûrdan Sâlih bin Halil ve Bağış bin "Ali Hoca ve sâwir ehl-i karye *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Ovacık

Hâne-3

Mûsâ veled-i Yusuf çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Mustafa veled-i 'isâ çiftçi öküzlei ve âlât-ı çift mükemmel bir merkebi var

hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Mustafa veled-i Pîri çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel Mûsâ mücerred oğlu ve bir kızı ve ineği ve bir merkebi var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-4.000*

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Bayranışah ve Pîri bin 'Ali ve Muhammet! bin Mustafa fce/ıfler ve *vektillerdir*[S.58]

Karye-i Bozcağağaç

Hâne-5

Hacı Nebî veled-i Dâvud çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Muhammed veled-i 'Adil imâni ve mu 'allim hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk'5.000*

Yusuf veled-i Ahmed çiftçi öküzleri ve âlâl-ı çift mükemmel Ahmed ve Hasan mücerred oğulları hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk-5.000*

Cafer veled-i Hüseyin cttllâh âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle **gitmiştir** *bahâ-İ emlâk-5.000*

Ya'kûb veled-i Melikşah çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitmiştir *bahâ-i emlâk~5.000*

Karye-i mezbûrdan AJmed bin İshak ve İsmâ'il ve Durak bin Muharammed ve Veli bin Hamza ve Ca'fer bin 'Abdülkerim ve Yusuf bin Muhammed ve Mustafa bin Mehmed ve 'İsâ bin Yusuf mezkûrlara *kefiller ve vekillerdir*

Karye-i Perâkende-i Hoca Yunus

Hâne-1

'İsâ veled-i Veli başmakçı âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle **gitmiştir** *bahâ-i emlâk-6.000*

'Ali veled-i Memî ve Süleyman veled-i Muhammed ve Mustafa veledi Ahmed *kefiller ve vekillerdir*

Hurrîre mâ-fîhi bi-ma'rifeti'l-fakîr Muhammed bin 'Abdullah el-müfetiş kaâtı-yı Seydişehri Mühür

Hurrîre el-fakîrül-müvellâ Mustafa be-kazâ-i Gülnar Mühür[s.59]

[KAZÂ-Î MUDÎ

*Defter oldur ki hâlâ feth olunan cezîre-i Kıbrıs'a âdem sürmek için müfettiş ta'yîn olunan Seydişehri kadısı Mevlânâ Muhyiddin Efendi dâileriyle İç-il sancağı kadılarına hitaben vârid olan emr-i şerîf-i vacibü'ş-şerîfde mübaşir kaydolunan dergâh-ı mu'allâ çavuşlarından fahrü'l-emâsil ve'l-akrân Hüsrev Beg zîde kadruhu milbâşeretiyle Mud kazasından nâhiye-i ikisuarası ifraz ohunub müstakil kadılık oldukda **bin yedi yüz otuz beş hâne-i 'avârızından her on hânedan bir hâne hesabı üzre Müşarünileyh Efendi ile ta'yîn ve ihrâc olunan yüz yetmiş üç hâne sahihlerinin ve mücerred oğullarının ve karyelerinin ve mallarının ve davarlarının 'adedin ve mikdârın ve ne hurfetden oldukların ve ta'yîn olunan kimesnelerin vakt-i mutâlebede gıybet iderlerse ihzarları için alınan kefillerinin ve eh! ü Ayallerinin göçürüb Kıbrıs'a iletmek için vekil-i mutlak eyledikleri eşhâsin isimlerin beyân ider tahrîren fî evâil-i şehri Ramazanü'l-mübârek sene 980***

Karye-i Çömlek

Evkâf-ı Padişah-ı 'âlempenâh olub 'afv ferman olunmağın dört hâne alınmadı bakî yüz altmış dokuz hâne kaldı

Karye-i Karacakaya

Nasûh veled-i Timur çiftçi Yusuf mücerred oğlu ve iki öküzü olub âlât [u] esbabı mükemmel hüsu-i ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Karye-i mezbûreden Emir veled-i Mehmed ve Halil veled-i Efendi ve Veli bin Nebî ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekil*dir

Karye-i Kara Süleymanlar

Hasan veled-i Ece yarar ettilâh Ece ve Ramazan nâm oğullan olub âlât u esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderilmişdir *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Receb veled-i Mustafa yarar çiftçi Mehmed ve Mustafa nâm mücerred oğullan olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderilmişdir *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Karye-i mezbûreden Hıdır bin Mustafa ve İbrahim bin Hıdır ve Hasan bin Himmet ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekil*dir

Karye-i Ulukışla

*İsâ Fâkih veled-i Halife İmamete kabil 'Abdulahad ve 'Abdülkâdir nâm mücerred oğullan olub ihtiyariyle gidüb *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Mustafa veled-i Efendi Mahmûd nâm mücerred oğlu iki kızı ve bir merkebi olub âlât-ı çifti ve esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Ahmed veled-i Nasûh demirci âlât fuj esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Karye-i mezbûrdan 'İsâ bin Evci ve Hüseyin bin Halil ve Yusuf bin Hüseyin ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekiller*dir

Karye-i 'Alâ'addin

Hüseyin veled-i Hasan çiftçi ve cüllâh âlâl [u] esbabı mükemmel ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk altı bin*

Halil veled-i Ahmed çiftçi ve cüllâh iki kızı olub âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyariyle gidüb *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Karye-i mezbûrdan Manıza bin Mûsâ ve Hıdır bin Mustafa ve İnsan bin Hıdır ve Alimed bin Süleyman ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vek7Herdir[s.62]*

Karye-i Deveciler

İbrahim veled-i 'Ali yarar çiftçi ve derzi Veli ve Satılmış nâm mücerred oğullan ve iki kızı olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyariyle gitmişdir *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Karye-i mezbûrdan Hüseyin veled-i Mustafa ve Mehmed bin İlyas ve İnsan bin Hamza ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekiller*dir

Karye-i Dunrul

Mustafa cüllâh âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gidüb *bahâ-i emlâk dön bin akça*

Karye-i mezbûrdan Mûsâ bin Veli ve 'Ali bin Hıdır ve İsmâ'il bin "Abdi ve cemî' karye halkı *kep!* ve *vekiller*dir

Karye-i İğdir

İsmâ'il bin Durmuş çiftçi 'Abdi nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüib *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Sefer veled-i Süleyman çiftçi Mustafa nâm mücerred oğlu ve üç kızı olub öküzler ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarı ile gidüb *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Durmuş veled-i Mûsâ çiftçi Mustafa ve Mûsâ nâm oğullan olub Öküzleri ve bir merkeb ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk altı bin akça*

Halife veled-i Himmet cüllâh İlyas nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akça*

Karye-i mezbûreden Hasan bin Veli ve Ya'kûb bin Emir ve Hasan bin Dur 'Ali ve Mûsâ ibn Yusuf ve Mahmûd bin Veli ve Mehmed bin 'Ali ve 'Ali bin Fakih ve cemî' karye halkı *kepi* ve *vekillerdir*

Karye-i Girid

Mahmûd veled-i Emir çiftçi Orhan ve Emir nâm mücerred oğullan öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Karye-i mezbûreden 'İvaz bin Sa'id ve Nasûh bin Hasan ve Mustafa bin Süleyman ve Halil bin Hamza ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Bucaklu

Hasan veled-i Mustafa çiftçi Yunus nâm mücerred oğlu ve iki kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Karye-i mezbûreden Mahmûd bin İlamza ve İsmâ'il bin Mûsâ ve cemî' karye halkı *kepi* ve *vekillerdir*

Karye-i Sığan lu

İlyas veled-i Hasan çadırcı âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyarıyla *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Ahmed veled-i Hıdır çadırcı âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla *bahâ-i emlâk beş biri*

Hüseyin veled-i Halife çiftçi Mûsâ nâm mücerred oğlu olub Öküz ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk kattı bin*

Karye-i mezbûreden Nasuh bin İbrahim ve İsmâ'il ibn Ahmed ve Hamza bin Tcbrük ve cemî' karye halkı *kefil*[s,63]

Karye-i Köşeler

Güvendik veled-i Yusuf çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk dön bin akça*

Karye-i mezbûreden İbrahim ibn Mahmûd ve Hasan bin Yunus ve Hıdır bin Koçi ve cemî' karye halkı *kefil*

Karye-i İvlavhca

Hasan veled-i İshâk çiftçi Mehmed ve İshak nâm mücerred oğullan olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk dön bin*

Hasan veled-i 'Abdülhamid derzi bir kızı olub âlât [u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin*

Halil veled-i 'Abdülhamid çiftçi Receb ve Mustafa nâm mücerred oğullan bir merkeb ve öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel hüsn-i ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Halil veled-i Hasan cüllâh 'Osman ve Ramazan nâm mücerred oğullan âlât [u]

esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Hüseyin veled-i İlhan çiftçi Muslafa nâm mücerred oğlu öküzleri ve âlât fıj
esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk, beş bin akcadur*

Hasan veled-i Dur 'Ali çiftçi cüllâh Dur 'Ali ve *Nasrullah* nâra mücerred
oğulları ve öküzleri âlât [uj esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin*

Mahmûd veled-i Cunkara çiftçi Mahmûd ve 'Ümran ve Orhan nâm mücerred
oğulları olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akça*

İbrahim veled-i 'Abdülhamid cüllâh ve çiftçi Hıdır nâm mücerred oğlu **olub**
âlât-esbâb mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin dört yüz*

Celâl veled-i 'Abdülhamid çiftçi bir kızı olub âlât [u] esbabı mükemmel
ihtiyarı ile gidüb bahâ-i emlâk beş bin akça

Karye-i mezbûreden Menteşe ibn Yusuf ve Şeydi *Âhmea* ibn Nasûjî ve İsinâ'ij bin *Yusuf* vs
cemî" karye halkı elli ve *vekillerdir*

Karye-i Egricebük

'Abdurrahman veled-i Hasan çiftçi Mehmed nâm mücerred oğlu öküzleri âlâl
[u] esbabı mükemmel ihtiyarıyla gidüb *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Erhan ve Mustafa bin Halil ve Mahmûd bin Dâvud ve cemî'
karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i İlgaz

Ahmed veled-i 'İsâ çiftçi bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel
ihtiyarıyla gidüb bahâ-i emlâk beş bin akcadur

Karye-i raezbüreden 'Ali bin Hasan ve Menteşe bin Süleyman ve Dur 'Ali ibn Duman ve
cemî' karye halkı *kefil* VE *vekillerdir*

Karye-i Süleyman Paşalı

Yusuf veled-i Hıdır çiftçi bir kızı **olub âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk**
beş bin sekiz yüz akcadur

Karye-i mezbûreden elhâc Nesîni ibn Zekeryâ ve Pîrî bin Sûfî ve Ahmed bin Hamza ve
cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Bağçacık

Yusuf veled-i Sevindik çiftçi Hamza nâm mücerred oğlu ve iki kızları olub
öküz ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Karye-i mezbûre halkı *kefil* ve *vekillerdir*[s.64]

Karye-i Çobanlı

'Abdülkâdir veled-i 'İsâ çiftçi bir merkeb ve öküzleri ve âlât [u] esbabı
mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûreden Pîrî bin Selçuk ve Mehmed bin Mustafa ve cemî' karye halkı *kefil* ve
vekiller

Karye-i Hâlid

Mûsâ veled-i İbrahim İbrahim nâm mücerred oğlu ve üç kızı olub âlât [u]
esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Karye-i mezbûre halkı cemî'si *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Eynesi

'AH veled-i Mûsâ hayyât Hüseyin nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub âlât [u]
esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Hamza ve 'Ali bin Yusuf ve karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i 'Ümran

Mûsâ veled-i Ahmed öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Hamza bin Sa'îd ve İsmâ'il bin Nûreddin ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Hacı Sa'îd Ertolusu

Mustafa veled-i Mehmed çiftçi Melîmed nâm mücerred oğlu ve bir merkeb olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akça*

İbrahim veled-i Veli çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk hin akcadur*

Hıdır Bâlî veled-i Yusuf cüllâh bir kızı olub âlât-esbâb mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin*

Nebî Fakih bin 'Ali Fakih 'Abdülhalim nâm mücerred oğlu **âlât** [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

Karye-i mezbûreden 'Osman bin Evlîyâ ve İsmâ'il bin 'Ali ve Celal bin Yusuf ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Zeyne Ertolusu

Hacı Mûsâ bin Mûsâ Fakih çiftçi bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akcadur*

Ahmed veled-i Mûsâ çiftçi öküz ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Mahmûd ve Mehmed bin İlyas ve 'Ali bin Hıdır ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Adalu

Hüdavirdi bin Yusuf çiftçi Ahmed nâm mücerred oğlu olub âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Bayramşîh ibn Hüseyin ve Mentese bin Halil ve cemî' karye halkı *kefil* ve *veH/ler[s.65]*

Nefs-i Mud

Veli bin Nasûh derzi âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Kasaba-i mezbûre halkı cemî' kefil ve *vekillerdir*

Karye-i Bağcuğaz

Durak veled-i Hüseyin başmakçı Veli nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Hacı Mûsâ bin Ucbegi ve İsmâ'il ibn Mahmûd ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Kayadibi

'Abdurrahman veledi-i İbrahim çiftçi öküz ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Veli bin İsmâ'il çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Ahmed bin 'İsâ ve İnsan bin Mentese ve Kadir bin 'Osman ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Ürküdler

'*Abdullah bin Mahmûd çiftçi* bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden 'Abdi ibn Mûsâ ve Durak bin Sevindik ve cemî' karve halkı *kepi* ve *vekillerdir*

Karye-i Çivi

Salih bin Haiti çiftçi bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akça*

Mahmûd veled-i İsmâ'il çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Bâlî bin 'Ali çiftçi Ahmed nâm mücerred oğlu öküzleri öve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Mehmed bin Yusuf ve Satılmış bin İbrahim ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Masara

Ahmed veled-i Mehmed çiftçi Mustafa nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub öküzleri olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

İbrâhim veled-i 'Ahdülhamid derzi âlât ve esbâb mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

'İsâ veled-i Evliya çiftçi Melmed nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Mehmed bin Şeydi çiftçi Emir nâm mücerred oğlu olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Kayhan veled-i Sevindik çiftçi Bâlî nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Hacı Timurhan ibn İsmâ'il ve Hacı Mustafa bin Mehmed ve cemî' ehl-i karye *kefil* ve vefî/1er[s,66]

Karye-i Mûsâlu

Sultanşah bin 'İsâ çiftçi Hacı nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin*

Karye-i mezbûrdan Mûsâ bin Hüseyin ve Ramazan bin Hüseyin ve cemî' karye halkı *kepi* ve *vekillerdir*

Karye-i Maladeresi

Mahmûd bin Hacı çiftçi Süleyman nâm oğlu ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

'Abdurrahman bin 'Ömer eskici âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

'İsâ veled-i Emre derzi ve çiftçi Hıdır nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akça*

Mûsâ bin Sevindik çiftçi ve derzi Receb nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin*

Mahmûd bin Mehmed etillâh âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

'Abdi veled-i 'Âdilhan cüllâh Süleyman nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin*

Karye-i mezbûreden Ümmet bin Hüseyin ve Nasûh bin Mehmed ve Hüseyin bin 'Ali ve HıCı Yu.suf bin Yusuf ve cemî' karye halkı *kepi* ve *vekillerdir*

Karye-i Tavaslı

'Osman veled-i Hasan çiftçi 'Abdi nâm mücerred oğlu olup öküzleri ve âlâl [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk dört bin

Bâlî veled-i 'Ali çiftçi Hamza nâm mücerred oğlu olup öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk dön bin akcadur

Karye-i mezbûreden Yusuf bin San ve Veli bin 'Osman ve Mustafa bin Begce ve cemî' karye halkı kefil ve veildür

Karye-i Dumanlu

Yusuf veled-i Mehmed çiftçi bir kızı olup öküzleri ve âlât-esbâb mükemmel bahâ-i emlâk dön bin

Karye-i mezbûrenin halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Salur

'Ali bin 'Ömer çiftçi bir kızı ve bir merkebi olup öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk dört bin akça

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Almed ve Mehmed bin Halil ve cemî' karye halkı kefil ve vekillerdir[s.61]

Karye-i Karacakaya

Hamza veled-i Hüseyin çiftçi Hüseyin mücerred oğlu olup Öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk beş bin

Karye-i mezbûreden Mehmed bin Veli ve Ahmed 'Ömer ve cemî' karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Karga ma'a Tatan

İbrâhim veled-i Halîfe tacir ve çiftçi bir kızı olup öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk beş bin akça

Nasûh veled-i Mehmed cüllâh bir merkebi olup âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk beş bin akcadur

Durmuş veled-i Hamza cüllâh Dede nâm mücerred oğlu olup âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk dört bin

Karye-i mezbûreden Mahmûd bin Durut ve Hamza bin 'Ali ve İlyas bin Mehmed ve cemî' karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Kuşak

Bâyezid veled-i Yusuf Yusuf nâm mücerred oğlu olup cüllâh âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk uç bin

Süleyman veled-i Hıdır başmakçı Hıdır nâm mücerred oğlu olup âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin

İbrahim veled-i Hıdır çiftçi Hıdır nâm mücerred oğlu ve bir merkebi olup âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akça

Pîr 'Ali veled-i Mustafa çiftçi âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin

Halîl veled-i Enbiyâ çiftçi bir kızı olup öküzleri ve âlât JuJ esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akcadur

Karye-i mezbûreden Ahmed bin 'Ali ve Enbiyâ bin Hıdır ve Dâvud bin Mehmed ve cemî' karye halkı kefil ve vekiller

Karye-i Köse

Süleyman veled-i Yusuf çiftçi bir kızı olup öküzleri ve âlâl \a\ esbabı

mükemmel bahâ-i emlâk üç bin

Karye-i mezbûreden İlhâmi bin Hacı Mchmed ve İbrahim bin Mehmed ve cemî" karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Buharlu

Mehmed veled-i 'Abdülkerîm derzi âlât [u] esbabı mükemmel 'Abdülkerîm nâm mücerred oğlu olub bahâ-i emlâk üç bin

Paşa veled-i Durmuş çiftçi iki kızı ve bir merkebe olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin

Karye-i mezbûreden Şeydi bin Hamza ve Mahmûd bin Mustafa ve cemî" karye halkı kefil ve vekillerdir [s. 68 j

Karye-i Kozak

Halfve veled-i İbrahim cüllâh İbrahim nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akça

Mûsâ veled-i Mehmed çiftçi ve bennâ 'îsâ nâm mücerred oğlu olub öküz ve âlât [w] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akcadur

Mahmûd veled-i 'Osman cüllâh üç kızı olub âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Durak ve 'Ali bin Orhan ve cemî" karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Köşk

Hasan veled-i Mahmûd çiftçi Mahmûd nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akça

Karye-i mezbûreden Veli bin Akıncı ve Mustafa bin Bedir ve cemî" karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Mihmâd

Veli veled-i Mahmûd çiftçi Hüseyin ve Hasan nâm mücerred oğulları olub ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akça

Karye-i mezbûreden ilanıza bin Efendi ve îsâ bin "Ali ve cemV karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Pınarbaşı

İshak veled-i Mehmed ve Hasan veled-i Mustafa ve Diğer Hasan veled-i Ya'kâb yarar çiftçiler çiftleri ve âlât [u] esbabı mükemmel olub ve birer kızı olub bahâ-İ emlâkleri üçer bin akça olub ve karye-i mezbûreden Hamid bin Yusuf ve Himmet bin İslâm ve cemî" karye halkı kefi ve vekillerdir

Karye-i Küçük Mûsâ

'Abdülganî veled-i 'Abdullah cüllâh ve başmakçı âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akça

Veli veled-i Bayramşah çiftçi ve öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel bahâ-i emlâk üç bin akça

Nebî veled-i Begce derzi âlât [u] esbabı mükemmel bir kızı dahi olub bahâ-i emlâk (iç bin akça

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Halil ve "Ali bin îsmâ'il ve Mustafa bin Mehmed ve cemî" karye halkı kefil ve vekillerdir

Karye-i Nasrullah

Hüseyin veled-i Yusuf çiftçi Ahmed nâm mücerred oğlu olub öküzleri âlât [u] esbabı raükeinnel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

İbrahim veled-i Hacı çiftçi Mehmed nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Üç bin akça*

Yusuf veled-i Hamza ciillâh âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

İnsan veled-i Şeydi derzi âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Ya'kûb veled-i Süleyman Hasan nâm mücerred oğlu olub *çiftçi* ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-İ mezbûrcdon Cemâl bin Hasan ve Pîr Gayb bin Ya'kûb ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*[S.69]

Karye-i Hâbiller

*isâ veled-i İlyas çiftçi bir merkebi olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûreden Mehmed bin İlyas ve 'Ali bin Mehmed ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Kavacik

Bilâl veled-i 'Abdullah çiftçi Ya'kûb ve 'Ali ve Ramazan nâm mücerred oğulları olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

Karye-i mezbûreden Ahmed bin 'Isâ ve Halil bin Dâvud ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Ayrankesen

Nasûh veled-i Mûsâ çiftçi Yusuf ve İbrahim ve Nasûh nâm mücerred oğulları olub ve âlât-esbâb mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

İnsan veled-i Hüseyin çiftçi Hacı nâm mücerred oğlu ve iki kızları olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûreden İbrahim bin Mehmed ve 'Ömer bin Mustafa ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Biçerler

'Isâ veled-i İbrahim başmakçı Mehmed ve Ramazan ve İbrahim nâm mücerred oğulları olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Hamza veled-i İlyas çiftçi Ali ve İlyas nâm mücerred oğulları olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Karye-i mezbûreden Hıdır bin Ahmed ve Mahmûd bin Kılavuz ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Olyadin

Emir veled-i Mehmed çiftçi âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk altı bin akça*

'Abdi veled-i Ahmed çiftçi bir kızı olub öküzleri ve âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

Karye-i mezbûreden Muştala bin 'Ali ve Veli bin 'Ali ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Buğdaylu

Himmet veled-i 'Ali çiftçi üç kızı olub öküzleri ve âlâl [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûreden Salih bin Hasan ve Ahmed bin Hamza ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdîr*

Karye-i Zengân

Hamza veled-i 'Ömer çiftçi bir ineği olub öküzleri âlât [u] esbabı *bahâ-i emlâk Uç bin akça*

Hamza veled-i İshak çiftçi iki kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akcadur*

Hamza veled-i Hüseyin çiftçi iki kızı olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûreden İslâm bin İlyas ve Masan bin Mûsâ ve 'îsâ bin Mûsâ ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdîr* [s.70]

Karye-i Büyük Narlu

İsntâ 'it veled-i Ahmed çiftçi İlyas nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akça*

'Abdi veled-i İsmâ'il çiftçi bir merkebi olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

Yusuf veled-i Hıdır çiftçi bir ineği olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Mahmûd veled-i Mehmedci ve Hamza veled-i Hıdır *kefil* ve *vekillerdîr*

Karye-i Yukarukışla

Süleyman veled-i Mehmed çiftçi Ahmed nâm mücerred oğullan bir merkebi olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk (iç bin akça*

Hıdır veled-i Mehmed çiftçi bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akça*

Karye-i mezbûreden Ahmed veled-i Mehmed ve Hasan bin Hüseyin ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdîr*

Karye-i Aşağakışla

İlyas veled-i Evliya çiftçi 'îsâ nâm mücerred oğlu ve bir merkebi olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Diğer İlyas veled-i Mehmed cillâh Mustafa nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Karye-i mezbûreden Bahâdır bin 'Ali Paşa ve Veli bin Hacı Hıdır ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdîr*

Karye-i Yenicekişla

'Ali veled-i Mehmed çiftçi Halil nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Mehmed ve Menlere bin Yusuf ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdîr*

Karye-i İbrahimler

Hıdır veled-i İbrahim bir ineği ve bir merkebi olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akça*

Hüseyin veled-i İlyas çiftçi Receb nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u]

esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akça*

vekil Karye-i mezbûreden Mehmed bin Yusuf ve Nebi bin İbrahim ve cemî" karye halkı *kefil* ve

Nail Artuk Hasan şerîr ve şakî ve ehl-i irtisâ olmağın gönderildi [s.71]

Karye-i Murâdlar

'Ahdülkahhar veled-i Himmet çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Himmet veled-i İbrahim derzi ve İmamate dahi kâbildür âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

vekil Karye-İ mezbûreden Hasan bin Mûsâ ve Mürsel bin Yusuf ve cemî" karye halkı *kefil* ve

Karye-i Kırkyılan

Mehmed veled-i Hacı çiftçi bir merkeb olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk (iç bin akça*

'İsâ veled-i Halû çiftçi derzi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

'Alâ'addin veled-i Yusuf çiftçi Mûsâ nâm mücerred oğullan olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

İlyas veled-i Kâsım çiftçi bir merkebi olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Ahi bin İsuâ'î! ve Maîmûd bin tsmâ'il ve Mûsâ bin Halil ve cemî" karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Çukurbağ

'Alâ'addin veled-i Hasan çiftçi 'Ali nâm mücerred oğlu olub Öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk, üç bin akça*

'Ali veled-i Hacı Durak çiftçi Yusuf nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akça*

Karye-i mezbûrden Hacı veled-i Pîr Gayb ve Hüdâvirdi bin Veli ve cemî" karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Yazur

Mustafa veled-i Hamza çiftçi Yusuf nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin*

Hamza veled-i Nasûh çiftçi öküzleri ve âlât-esbâb mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden ...ve Veli bin Yusuf ve cemî" karye halkı *kefil* ve *vekil*

Karye-i Çukur ma'a Hacı Şeyh

Hamza veled-i Durmuş bennâ ve dülger bir kız olub âlât-esbâb mükemmel *bahâ-i emlâk heş bin akcadur*

Mustafa veled-i İbri kuşakçı âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk beş bin akcadur*

Mehmed veled-i Himmet çiftçi Hasan nâm mücerred oğlu olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk, beş bin akça*

Ömer veled-i Hamza çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk don bin akcadur*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Veli ve İbrahim bin 'Ömer ve Mûsâ bin Durak ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekilledir*[S,72]

Karye-i Evciler

Hasan veled-i İlyas çiftçi öküzleri âlât u esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Yusuf bin Hıdır ve İsâ bin İbrahim ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Şansa ma'a tevâbi'ha

Hıdır veled-i Hüseyin çiftçi Yusuf nâm mücerred oğlu olub ve âlâl [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

İsâ veled-i Mûsâ çiftçi bir ineği olub öküzleri ve âlât fu] esbabı mükemmel *balîâ-i emlâk dört bin akça*

Salih veled-i Yusuf çiftçi öküzleri ve âlâl [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Nasûh bin 'Ali ve Yusuf bin "Ali ve cemî" karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Malya

Hüdâvirdi veled-i Hacı çiftçi Satılmış nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât-esbâb mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Karye-i mezbûreden Nasûh bin "Ali ve Yusuf bin ^L Ali ve cemî" karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Çona

Menteşe veled-i Timur çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Hıdır bin Pîrî ve Sevdi bin Veli ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekildir*

Karye-i Sartavul

İlyas veled-i İsmâ'il çiftçi Hıdır nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Nûreddin veled-i İsmâ'il çiftçi Dursun nâm mücerred oğlu ve bir kızı olub ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Mehmed veled-i Hüseyin çiftçi ve Hasan Hüseyin nâm mücerred oğullan ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

'Ali veled-i Yahya çiftçi iki kızı öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel dört bin akcadur

İlyas veled-i 'İsâ çiftçi Süleyman ve Hoca Ahmed ve Seyyid Ahmed nâm mücerred oğullan olub öküzleri ve âlâl [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Hamza veled-i İshak çiftçi Hasan nâm mücerred oğlu olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akcadur*

Himmat veled-i Hüseyin çiftçi Süleyman nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Mûsâ veled-i 'hâ çiftçi Memî nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin*

Karye-i mezbûreden Şeydi bin Muştalâ ve "Ali biti Mahmûd ve İsmâ'il bin Mustaia ve Mustafa bin İsmâ'il ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*\&.TS~\

Karye-i Kürdkilimci?

Durmuş veled-i Himmət çiftçi Durgud ve Durud nâm raücerred oğullan olub ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Bayramşah veled-i Hasan çiftçi Ramazan nâm mücerred oğlu ve kızı olub öküzleri ve âlâ! [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk, dört bin akça*

Seyyid Fâzıl veled-i Ece çiftçi bir merkebi olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Bâlf veled-i Veli çiftçi öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Kurye-i mezbûreden Veli bin Enbiyâ ve İsmâ'il bin Mezîd ve Hâbil bin Enbiyâ ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Akkaya

Karye-i mezbûreden 'İsa veled-i İbrahim çiftçi Halil nâm mücerred oğlu olub ve bir kızı olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

Cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Afşar

Ece veled-i İsmâ'il çiftçi Hanıza nâm mücerred oğlu ve bir merkebi olub ve öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin*

Paşa veled-i Durudhan çiftçi Öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akcadur*

Hatıl veled-i Aydın çiftçi ve *başmakçı* öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

Karye-i mezbûreden Pîr Ahmed bin Mehnied ve; Durak bin Mehmed ve Ramazan bin Mahmûd ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Kürd ma'a Alagöz

Ramazan veled-i İbrahim cülîâh İbrahim nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Mustafa veled-i Yusuf çiftçi Hamza nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akça*

Hasan veled-i Veli çiftçi ve *ciillâh* Receb ve Mustafa ve Ahmed nâm mücerred oğulları olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dört bin akcadur*

Dâvud veled-i Celâl çiftçi bir kızı olub öküzleri âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Hasan bin Ahmed ve Pîrî bin Mıdır ve Halil bin Hıdır ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*^,14\

Karye-i Çatak

İsmâ'il veled-i Veli çiftçi ve *derzi* 'Ali nâm mücerred oğlu olub öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin akcadur*

İlyas veled-i 'Ali başmakçı Mûsâ nâm mücerred oğlu olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akcadur*

Mûsâ veled-i Salih ciillâh Salih nâm mücerred oğlu olub âlât-ı çifti ve

öküzleri ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk Uç bin akcadur*

Karye-i mezbûreden Hasan bin Bilâl ve İbrahim bin İshak ve Mehmed bin Yusuf ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Günay

ibrahim veled-i İsmâ'il çiftçi İsmâ'il nâm müceired oğlu olub öküzlere ve âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk üç bin*

Karye-i mezbûreden Pîrî bin Evliya ve diğer Pîrî bin 'Abdi ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Penbelik

Durmuş veled-i Hasan cüllâh bir ineği olub âlât [u] esbabı mükemmel *bahâ-i emlâk dön bin akça*

Karye-i mezbûreden Ahmed bin Halil ve Mehmed bin Yusuf ve Halil bin Hasan ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Hisarkaya

'Ali bin Muhammedî şirret ve şekâvet ile meşhûr *bahâ-i emlâk iki bin akça*

Karye-i mezbûreden Hamza bin Elvan ve 'Ali bin Mehmed ve Sevindik bin 'isâ ve cemî' karye halkı *kefil* ve *vekilidir*

Karye-i Kırkyılan'dan *İbrahim veled-i Ece* şerir ve şühûd -ı zorluk ile meşhûr

kızı ile gönderildi

Karye-i Otludan *Sarraf oğlu Mustafa* nâm kimesne ehl-i fesâd şerir ve subaşlar gammazdır deyu ehl-i karye şikâyet eyledükleri ecilden gönderildi

Karye-i 'Alâ'add inlêrden *Muša veled-i Durmuş* ehl-i şirret olub müslümanların hâtûnlarına la'addî ider deyu şikâyet olunub gönderilmişdir.751

Karye-i Kıtrancı'dan *Hacı Veli oğlu Mehmed* nâm kimesne hırsuz ve haramzade ve ehl-i fesâd olub mezbûr hakkında Kıbrıs beglerbegisi Sinan Paşa yesnillâhu fi'd-dârin mâ-yeşâ hazretleri mektûb-i şerif vâcibü'l-itâ'lan vârid olub bu canibe gönderilmesi lâzım ve mühimdir hırsuz ve haramzade ehl-i şenâ'atdûr didikleri ecilden gönderildi

İşbu defterde mestur olan yüz altmış dokuz hâne sahihlerinin cümle zâd u zevâde esâs-ı beyt ve âlât-ı zurâ'at ve hurfeileri mükemmel olduğundan gayri nakl olmayan emlâk ve esbâbları ber-mûceb-i fermân-ı 'âli bey'-i menyezîd olunub nihayet buldukda ehl-i vukuf ve mu'temedü'n-'aleyh olan müslümanlar dahi ziyâde degmedüğüne yemin virildikden sonra bey' olunub kıymetleri el/erine virilüh 'aded ve mikdârlan deftere kaydolunmuşdur

Hurrîre mâ-hurrîrefîhi'l-ma'rûfe el-hakîr İbrahim bin Ya'kûb el-müvellâi'l-Mud Mühür

Hurrîre mâ'fîhi'l-ma'rûfe el-fakîr Mehmed bin 'Abdullah el-müvellâ hâkim-i Seydişehri Mühür [s.76]

jKAZÂ-İ SİLİFKEj

Defter oldur ki hâlâ feth olınan Kıbrıs cezâresine âdem sürmek için müfettiş ta 'yîn olunan Şeydi şehri kadısı fahrü 'l-kuzât Mevlânâ Muhyiddin Efendi dâ 'leri ile iç-il sancağı kadılarına hitaben vârid olan emr-i şerif vâcibü's-şerifin bile mübaşir kaydolan dergâh-ı 'âlî çavuşlarından fahrü'l-emâsil ve'I-akran Hüsrev Beg zîde kadnthu mübaşereti ile Silifke hazâsında olan iki bin on iki hâne-i 'avarızdan her on haneden bir hâne hesabı üzre müşarünileyh Efendi ile ta'yîn ve ihrâc olunan ikiyüz bir hâne sahihlerinin ve mücerred oğullarının ve karyelerinin ve mallarının ve davalarının 'adedin ve mikdârın ve ne hurfetden oldukların ve ta'yîn olunan kimesnelerin vakt-i mutâlehede giybet iderlerse ihzarları için alınan kefillerinin ve ehl ü Ayallerin göçürüb Kıbrıs'a iletmek için vekil-i mutlak eyledikleri eşhasın isim/erin beyân ider tahriren fi-10 şehri-i Şa 'hân sene 980

Karye-i İncirgÖzü

Hâne-1

Ramazan veled-i 'Osman çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı murâdıyla Melmied ve Hasan nâm mücerred oğulları İle bahâ-i emlâk-6.000

Karye-i raezbüreden Nebî Fakih bin Pîr Gayb ve Recb bin Deniz cümle karye halkı keffildür

Karye-i Gökcelü

Hâne-1

Nebî veled-i Veli Dede çiftçi öküzleri ve âlât-ı çili mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbüreden Hüseyin bin Ayvâd ve Ramazan hin Buhyâ cümle karye halkı fceffîfâür

Karye-i Yayla ma'a Süreler

Hâne-1

Mehmed bin Gög Mahmiid çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle üç mücerred oğlu var bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbüreden 'Ali bin Malimde! ve İbrahim bin Halil ve Mahmûd bin 'Ali cümle karye halkı keffildür

Karye-i Ktipekderesi

Hâne-2

Ahmed veled-i Kara Mûsâ derzi hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

'Abdi veled-İ Ahmed başmakçı hüsn-i ihtiyariyle bir mücerred oğlu var bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbüreden Mehmed bin Ahmed ve Hasan bin Hüseyin ve Mehmed bin 'Osman ve Şeydi Gazî bin Ya'kûb cümle karye halkı keffil's, vA'iz [s.82]

Karye-i Tursunlar

Hâne-2

Yahya veled-i Ahmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk'Altı bin-6.000

Ahmed veled-i Yahya çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbüreden Nebî bin Hüseyin ve Mehmed bin Şeydi 'Ali ve Hüseyin bin Şeydi 'Ali ve Resul Fakih bin Pîr Meşe cümle karye halkı keffildür

Karye-i Görsün

Hâne-2

Elhâc Mehmed veled-i Nûreddin muhtesib? ve sarnîç hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Diğer Mehmed bin Hanefî dülger ve bennâ ve çiftçi hüsn-i ihtiyariyle

'Abdülalîad nâm mücerred oğlu ile *bahö-i emlâk-Altı hin-6.000*

Karye-i mezbûreden Elhâc Mehmed bin Halil ve Mehmed bin Ahmed cümle karye *kefildür*

Karye-i Hâlidlü

Hâne-1

Mûsâ veled-i Himmet çiftçi öküzlere ve âlât mükemmel karye halkı izniyle *bahâ-i emiâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Veli bin 'Ali ve Halil bin Orhan ve Menteşe bin Ahmed cümle karye halkı veclî-i meşrûh üzere *kefildür*

Karye-i Hamzalu

Hâne-1

Ahmed veled-i Mustafa çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel şekavet üzere olub karye halkın rencide ider imiş bir mücerred oğlu ve bir kızı var *bahâ-i emlâk-AHı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Hanıza ve Mehmed bin 'Ali ve Hasan bin Hamza ve 'Osman bin Mûsâ cümle karye halkı vech-i meşrûh üzere *kefildür*

Karye-i 'Alâ'addinler ma'a Karay acılar

Hâne-1

Bayramşah veled-i Ahî çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle üç mücerred oğlu var *bahâ-i emlâk-AHı hin-6.000*

Karye-i mezbûreden Halil bin İlyas ve Receb bin Durmuş ve 'Abduuah bin İbrahim cümle karye halkı *vekîl ve kefiherdür* [s.83]

Karye-i Sarucalar

Hâne-1

Veli veled-i Halil çiftçi öküzlere ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitdi 'Abdi memlûkü var *bahâ-i emlâk-AHı hin-6.000*

Karye-i mezbûreden Hüseyin bin Receb ve 'Abdülkerim bin Habib cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Akdamlu

Hâne-3

Muhî bin Hüseyin bir mücerred oğlu ve bir kızı var *bahâ-i emlâk-AHı bin-6.000*

Ve Mûsâ veled-i 'Ömer cüllâh bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve 'Ali veled-i Seydihan çiftçi bahâ-İ emlâk-AHı bin-6.000

Çiftçiler olub çiftlen ve öküzlere mükemmel olub hüsn-i ihtiyarları ile gönderildi karye-i mezbûreden Nebi bin Mehmed ve Şeydi 'Ali bin Hıdır ve 'Ali bin Mahmûd cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Kara Mahmûdlu

Hâne-1

Halil bin Mahmûd çiftçi öküzlere ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bir mücerred oğlu ve bir kızı var *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Mehmed bin İbrahim ve Natır bin Muştala ve Muştala bin Mansur ve Hıdır bin Hüseyin cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Akviran

Hâne-3

Mahmûd veled-i Hamza dört mücerred oğlu var *bahâ-l emlâk-AHı bin-6.000*

Ve İbrahim veled-i Süleyman bir mücerred oğlu ile *bahâ-i emlâk-AHı bin-6.000*

Ve 'Abdülkertm veled-i Mehmed bir kızı var *bahâ-i emlâk-AHı bin-6.000*

Çiftçiler öküzlere ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gitdiler karye-İ mezbûreden Himmet bin Mehmed ve Güvendik bin Hüseyin ve Emre bin İbrahim ve Hıdır bin Mustafa cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i SÖğüt ma'a Bostancı

Hâne-1

'Abdullah bin Sultansah çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bir mücerred oğlu var *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Gönüleri ve Veli bin Kozan ve karındaşı 'Ali ve Mehmed bin Ketli cümle karye halkı *kefildir*

Karye-i Pîr Şeydi

Hâne-1

Hıdr Sûfî bin Mehmed öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı ile zendegânesi olmayub dâima şirret ve şekâvet etmekden hâlî olmadığı cihetden gönderildi bir mücerred oğlu var *bahâ-İ emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Süleyman bin Ahmed ve Tengriviniş cümle karye halkı *kefiliz* [s.85]

Karye-i Emlicek

Hâne-3

Tmgravirmiş veled-i Deniz çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Ve Mahmûd bin Sevindik çiftçi karye halkı izniyle *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Ve Ayâzî bin Hamza 'Abdülfettah nâm mücerred oğlu İle karye halkı izniyle *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Deniz bin Mehmed ve Güvendük bin Mahmûd ve Sevindik bin Mahmûd ve Pîr Aımcı bin Halife cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Dumanlar

Hâne-2

Şeydi veled-i Mûsâ Karaman nâm oğlu ile *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Ve İlyas bin Mehmed üç mücerred oğulları ile *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izinleri ile gitdiler karye-i mezbûreden cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Çanakkişla

Hâne-1

Ramazân veled-i Mehmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle Mahmûd nâm oğlu ile *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Mûsâ bin Kara ve Mahmûd bin 'Ali ve 'Ali bin Ya'kûb cümle karye halkı *kepi* ve *vekil* olmuşlardır

Karye-i Sürtmece

Hâne-2

Mustafa bin Mûsâ iki mücerred oğlu ve bir 'ammusu oğlu ile *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Ve Mûsâ bin Kâsım bir kızı ile *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyârlarıyla gitdiler karye-i mezbûreden Himmî bin Hamza ve Hasan bin İlyas ve Muştala bin 'Alî ve Mehmed bin Yaylan cümle karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Bodur?

Hâne-1

Bilâl bin 'Abdullah çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle gitdi *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Elhâc İbrahim bin Şeydi ve Mehmed bin Hamza ve 'Abdi bin 'Ali cümle karye halkı *kefildür* [S.85]

Karye-i Bucakkişla

Hâne-2

Mûsâ veled-i Şeydi çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle gitdi *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Ve İbrahim veled-i Benlûr çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Aydın ve Mustafa bin Halil ve Ahmed bin Bayramdan ve Yusuf bin Mehmed cümle karye halkı *kepi ve vekillerdir*

Karye-i Timuroğlu

Hâne-1

'Ali veled-i 'Osman çiftçi Öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-İ ihtiyariyle Ahmed nâm mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbûreden Hasan bin Yusuf ve 'Abdülğanî bin Yusuf ve Ya'kûb bin Hüseyin ve 'Abdullah bin Mehmed cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i GöğÖküz

Hâne-1

İlyas veled-i 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle gitdi bir mücerred oğlu var bahâ-i emlâk-A İli bin-6.000

Karye-i mezbûreden Salih bin 'Ali ve Sevindik bin Şeydi 'Ali ve Mehmed bin Pîr Ahmed cümle karye halkı vech-i meşrûh üzere *vekillerdir*

Karye-i Müteferrika Ağar? ma'a Sa'îdviranı

Hâne-3

Hüseyin bin Mustafa bir kızı var bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve Mustafa bin Mehmed bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve Dâvud bin Hüseyin bir oğlu iki kızı var bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izinleri ile gidüb karye-i mezbûreden Nasûh bin Sağır ve Süleyman bin Mûsâ ve "Abdurrahman bin Hasan ve Dâvud bin "Ali cümle karye halkı *kepldüv*

Karye-i Dereköy ma'a Atviranı

Hâne-2

Himmat veled-i Hıdır bir mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk-A iti bin-6.000

Ve Mehmed bin Hıdır İbrahim nâm oğlu İle bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Çiftçiler olub Öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyarları ile karye-i mezbûreden 'Ali bin Himmet ve 'Ali Paşa bin Mustafa ve Hüseyin bin Cuiî ve 'Ali bin Cnfi cümle karye halkı *kefil ve vekillerdir* [s.86]

Karye-i Tuztaş

Hâne-7

Hamza veled-i 'Abdi Yusuf nâm mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve Kırmıeri bin İbrahim Yusuf nâm oğlu ile bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve 'Abdi bin 'Ali Fakift iki oğlu bir kızı ile bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve Mûsâ Hn 'Abdullah bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve 'İsâ Fakih İmamete sâlih kimesnedir bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve Himmet bin Hüseyin bir mücerred oğlu ile bir kızı var bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve 'Abdülhalîm hin 'İsâ bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyaçlarıyla gitdiler karye-i mezbûreden Ttamid bin Ahmed ve Ahmed bin Hüseyin ve Mürsel bin Bayramhacı ve Hüseyin bin 'Ömer cümle karye halkı *kefilür*

Karye-i Çukur

Hâne-1

Şeydi Ahmed veled-i Kara Fakih bir mücerred oğlu ile kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitdi bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Karye-i mezbûreden İnsan bin 'Ali ve Mûsâ bin Yunus ve Mehmed bin Hoca ve

'Abdülkerim bin Mustafa cümle karye halkı *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Gügercinlik

Hâne-2

Hasan bin Ahtnedbeş mücerred oğullan bahâ-i emlâk-Altı birî-6.000

Halil bin Hasan bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyarları ile gitdiler karye-i mezbûreden Hacı bin Tura ve 'Ali bin İbrahim ve 'Abdurrahman bin Aydın cümle karye halkı *kefik\üc*

Karye-i Kathâr?

Hâne-2

Ya'kûb veled-i 'Abdullah bir mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Ve Ramazan bin Nasûh 'Osman nâm mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gitdiler İcarye-i mezbûreden Dâvud Fakih bin 'Abdullah ve Mûsâ bin Hamza ve Aydın bin Hamza cümle karye halkı *kefil&üt*

Karye-i Kızılcıncı

Hâne-1

'Alişah bin Mustafa çiftçi olub öküzleri ve âlât-ı cifi mükemmel Mustafa ve Veli nâm iki oğlu ile *bahâ-i emlâk-Altı bin-6.000*

Karye-i mezbûreden Mustafa bin Halil ve Sevindik bin Mihnet cümle karye halkı *kefildür* [s.87]

Karye-i Rahman

Hâne-3

İnsan bin İbrahim bir mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Mihnet veled-i Şeydi bir mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Mûsâ veled-i Yusuf çiftçi bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gitdiler

Karye-i mezbûreden Ahmed bin Halil ve Yusuf biti Ahmed ve Mahmûd bin İlacı ve Nebî bin Tur Koca cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Ağcaviran

Hâne-2

'Ali bin Nasûh iki mücerred oğlu ile şirret ve şekâ üzre olduğundan gönderildi bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Ve İbrahim bin Enbiyâ bir oğlu ve bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle gitdi bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Karye-i mezbûreden Resul bin Sevindik ve Şeydi bin Mahmûd ve Himmet bin 'Ali ve Mahmûd bin Erdoğdu cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Yalmacı

Hâne-1

Veli bin 'Ömer çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gitdi *bahâ-i emlâk altı bin- 6.000*

Ağar oğlu Ramazan Beg ve cünle karye halkı *kefildüi*

Karye-i Gökvîran

Hâne-2

Kulfal bin Sevindik bir mücerred oğlu var bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Ahmed bin Halil Mehmed nâm mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gitdiler

Karye-i mezbûreden Ramazan bin Emir ve İbrahim ve İbrahim bin Tura ve 'AbdülGani bin Ahmed ve Hamza bin Mûsâ cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Araca

Hâne-3

Mehmed bin Haîl bir mücerred oğlu var bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

'Osman bin Halil çiftçi bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Ve Himmet veled-i Yusuf bir mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk altı bin 6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izinleri ile
gidiler

Karye-i mcibüreden Ramazan bin Halil ve Ece bin 'îsâ ve Mahmûd bin Halil ve Ahmed bin Halil cümle karye halkı *kefildüi* [s.88]

Karye-i Karaşurubhâne

Hâne-2

Mehmed bin 'îsâ Dâvud nâm oğlu var bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Ve Yunus bin Mehmed iki mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk altı bin- 6.000

Çiftçiler olub Öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gitdiler

Karye-i mezbüreden Pir. Ahmed bin Durak ve Mehmed bin Yunus ve Ramazan bin Süleyman cümle karye halkı *kefil ve vekillerdir*

Karye-i Kızılcaabağ

Hâne-4

Hamza bin Bâyezîd üç kızı var bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Hasan bin İfyas bir ineği var bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Yusuf bin Ahmed bir mücerred oğlu ile bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Ahmed bin Mehmed bir ineği var bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Çiftçiler olub Öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel olub hüsn-i ihtiyarlan ile
gitdiler

Karye-i mezbüreden Emirze bin Haydar ve İbrahim bin Ece Fakih ve karındaşı Emre cümle karye halkı *kefildüi*

Karye-i Kestel

Hâne-2

Mehmed veled-i 'Ali bir oğlu bir kızı var bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Ve 'Ömer bin İbrahim Veli nâm mücerred oğlu var bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gitdiler

Karye-i mezbüreden Nebî bin Ahmed Veli bin Hamza 'Osman bin 'Ali cümle karye halkı *vekil ve fce/î/lerdür*

Karye-i Sığırlik?

Hâne-3

Mahmûd bin Habib bir kızı var çiftçi ve âlât-ı filâhat mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Diğer Mahmûd veled-i Yusuf çiftçi ve âlât-ı filâhat mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

'Abdullah bin 'îsâ çiftçi ve âlât-ı rilâhat mükemmel hüsn-i ihtiyariyle bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Kmyn-î mezbûreahn Hamza fmr Mevrmed ve- Sevrmdok (m Mâsi «f NeM Aor Vefi camie
karye halkı *kefil ve vekillerdir*

Karye-i Kızılscnir ma'a Gebeyer

Hâne-4

Mûsâ bin Veli bir oğlu iki kızı var

Hamza bin Mehmed bir mücerred oğlu var

Mûsâ bin Süleyman bennâ

Mustafa veled-i 'Abdurahman

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel *bahâ-i emlâkleri altışar bin* hüsn-i ihtiyâriyle gönderildi

Karye-i mezbûreden 'Ali bin 'îsâ Fakih ve Hüseyin bin Resul ve Mustafa bin Hamza cümle karye halkı *kefildür* [s.89]

Karye-i Perâkende-i Şamlu

Hâne-2

Hamza veled-i Halîl Mustafa nâm oğlu ile

Hıdır bin İlyas derzi

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izinleriyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Yunus bin Mehmed ve Şeydi bin Durmuş ve İbrahim bin Yusuf cümle karye halkı *kefildür*

Cemâ'at-i Göynüklü

Hâne-10

'Ali veled-i Hamza bir kızı var

'Abdurrahman bin 'Ali boyacı

Yusuf veled-i Seyfeddin

Nebî veled-i Hamza değirmenci bir kızı var

'Ali veled-i Serkeş üç oğlu var

'Abdülkâdir veled-i Mehmed

'Abdülgani veled-i Mûsâ iki oğlu iki kızı var

Hüseyin veled-i 'Ali kösdekci

Yusuf veled-i mustafa iki oğlu var

İlyas veled-i Sevindik

Çiftçiler olub Öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel *bahâ-i emlâkleri beşer bin beşer yüz* karye halkı izinleriyle gitdiler

Karye-i mezbûreden Yusuf bin 'Osman 'Abdi bin Mustafa Göğe bin Yusuf Yusuf bin Nüreddin İbrahim bin Muştala Durmuş bin Yunus cümle karye halkı *kefilûm*

Karye-i Hacıbağı

Hâne-2

'Abdurrahman bin 'Abdullah cüllâh bir oğlu var eşîrrâ ve telbis olduğundan gönderildi

Mehmed veled-i Yunus

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri beşer bin*

Karye-i mezbûreden Hacı bin Kozan 'Ali bin Mahmûd ve Mahmûd bin İbrahim cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Oranlar

Hâne-2

Hacı veled-i Üveys

Şa 'd 'Ali veled-i Mahmûd

Tekletildiler ve sünnetçiler ve elektiler olub gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Sinan bin Hıdır ve Kara Fakıh bin 'Ömer ve Turudhan bin Hacı cümle karye halkı *kefildür*

Karye-î Bayındır

Hâne-5

Gürhan bin Ahmed üç oğlu iki kızı var

'Abdi bin Veli üç oğlu var

Hıdır bin Halîl iki oğlu var

Süleyman bin Hasan bir oğlu var

Hasan bin Bulgar bir oğlu bir kızı var

Çifttiler olub öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Hasan bin Mustafa Mehmed bin Şeydi 'Ali Ramazan bin Mahmûd cümle karye halkı *kefildür* [\$.90]

Karye-i Aylanlu?

Hâne-3

İsmâ 'il veled-i 'Ali bir oğlu bir kızı var

Ahmed bin 'Alâ'addin

Yunus veled-i Mûsâ

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri beşer bin*

Karye-i mezbûreden Tengrivirmiş bin Hamza Hüseyin bin "Alî bin Yenİbeg ve 'Ali bin Şeydi "Abdurrahman bin Bâyezid cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Yoğımdıvar

Hâne-2

'Abdi bin Ahmed başmakçı bir oğlu bir kızı var

Hasan veled-i Halîl

Çifttiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahân emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden İlyas bin Himmet İbrâhim bin Hamza Yusuf bin Karaman cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Mescidcanağı

Hâne-1

Mehmed bin Mahmûd çiftci öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi bir mücerred oğlu bir kızı var *bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000*

Karye-i mezbûreden Muhyiddin bin İlyas Mûsâ bin Hamza Bâlî bin Muhammed Kasım bin İlyas cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Süfibağı

Hâne-1

Salih veled-i Hasan cüllâh ve çiftti öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi *bahâ-i emlâk altı bin 6.000*

Karye-i mezbûreden Kiic Fakih bin Eflâton Sevindik bin Mustafa cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Harun

Hâne-1

Malkoç veled-i 'Abdullah müzevvir ve telbis ve şirret-i şekâ ile meşhur olduğundan gönderildi üç mücerred oğlu ile beş kızı var *bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000* [s.911]

Karye-i Virandepo

Hâne-1

'Abdi veled-i Mûsâ çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi *bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000*

Karye-i mezbûreden 'Abdülğanî Fakih bin Şeydi Fakih ve Ramazan bin Temür ve Sevindik bin Halil cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Artaca

Hâne-1

Hasan veled-i Mehmed çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi bir mücerred oğlu var *bahâ-i emlâk altı bin*

Karye-İ mezbûreden Mûsâ bin Ya'kûb ve İshak bin 'Ali ve Seydt Ahmed biti Temürhan cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Gönderler

Hâne-4

Selim bin Şeydi iki mücerred oğlu ile bir kızı var

Veli bin Kara Yusuf İki oğlu bir kızı var

Emre veled-i Selim bir mücerred oğlu ve bir kızı var

Ve Mahmûdbin Dündar

Çiftçiler olub âlât-ı çiftleri ve öküzleri mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden 'İsâ bin Hacı Hüseyin bin Sevindik Hacı bin Mustafa cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Harkenise

Hâne-2

Hasan veled-i Mustafa iki mücerred oğlu bir kızı var

Hamza bin Sa'îd iki mücerred oğlu bir kızı var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Halil bin Hasan ve Bâyezid bin İsmâ'il ve İlyas bin Veli cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Derekişla

Hâne-2

'İsâ bin Resul iki oğlu var

İshak bin 'Ali bir mücerred oğlu var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı ma'rifetiyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Hamza ve Yusuf bin Mehmed ve Hıdır bin 'Ali ve Mahmûd bin İbrâhim cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Zeytun

Hâne-2

Mustafa bin Resul üç mücerred çoğlu bir kızı var

Ve Mahmûdbin Vâhid iki oğlu dört kızı var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Yusuf bin Mehmed Hasan bin Mûsâ cümle karye halkı *kefildür* [S.92]

Karye-i Oğuzhan

Hâne-2

İbrahim bin Hamza bir mücerred oğlu ile

Ve 'Ali veled-i İbrâhim

Çiftçiler olup öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyârlanıyla gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar hin*

Karye-i mezbûreden Hüseyin bin Hasan ve Kâsım bin Hasan İlyas bin "Aü ve Hamza bin İlyas cümle karye haikı *kefldür*

Karye-i Kızıldam

Hâne-2

Hüseyin bin Sâlih üç mücerred oğlu bir kızı var

'Abdi veled-i İbrâhim

Çiftçiler olup öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Mahmûd bin Hamid ve Pîr Ahmed bin Mustafa cümle karye halkı fce/UdÛr

Karye-i Sevindikviram

Hâne-4

Mûsâ veled-i Hamza bir mücerred oğlu iki kızı var

Mustafa bin Mehmed iki oğlu üç kızı var

Yusuf veled-i Mehmed

Mûsâ veled-i İbrâhim

Çiftçiler olup öküzleri w âlât-ı çiMeri mükemmel karye halkı izinleri iîe gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Pîr 'AU bin Süleyman ve Şeydi bin BâJÎ ve Sefer bin 'Âlim cümle karye halkı *keflâür*

Karye-î Dereköy

Hâne-5

Mûsâ veled-i Yusuf

Resul veled-i Hıdır

'Ömer veled-i Mehmed bir mücerred oğlu var

Ve 'Ali veled-i Harnza bir mücerred oğlu bir kızı var

'İsâ veled-i Nûreddin

Çiftçiler olup öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel lüsn-i iltiyârlanıyla gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden İshak bin İlyas Mustafa bin Ahmed 'Ömer bin Birce Mehmed bin 'Ali cümle karye halkı *kefil* ve *vekidir*

Karye-i Yassıbağ

Hâne-2

'Ali veled-i Himmet derzi

Süleyman veled-i Bayram Hacı

Çiftçiler olup öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-i ihtiyârlanıyla gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar hin*

Karye-i mezbûreden Himmet bin Hamza Mehmed bin "Ali İbrâhim bin Serkeş cümle karye halkı ite/i/dür [s.93]

Karye-i Sâk?

Hâne-2

İbrâhim veled-i Paşabeg

Süleyman bin Yusuf bir kızı var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsû-i ihtiyârlarıyla **gönderildi bahâ-i emlakleri altışar bin**

Karye-i mezbûreden İlyas Fakih bin "Ali Nasûh bin Mustafa 'Osman bin Yusuf cümle karye halkı *kefildim*

Karye-i Kızılyuvak

Hâne-5

Şeydi bin Mehmed bir oğlu bir kızı var

Hıdır veled-i Himmet

'Abdullah veled-i 'Abdullah

Mustafa veled-i 'Ali

Ahmedbin 'Ali derzi

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle **gönderildi bahâ-i emlakleri altışar bin**

Karye-i mezbûreden "Ali bin Yusuf 'İsâ bin Veli Hamza bin Şeydi 'Ali Mıdır bin Şeydi cümle karye halkı *kefilüü*

Karye-i Saymurhan

Hâne-1

İsâ veled-i Salih bir oğlu var hüsn-i ihtiyariyle *bahâ-i emlak- altı bin- 6.000*

Karye-i mezbûreden Seydi bin Tengrivirmiş ve Mûsâ bin Küdür ve Maksud bin "Ömer ve Pir Ahmed bin "Ali cümle karye halkı *kefil*

Karye-i Basara

Hâne-4

Hüseyin veled-i Hafıl bir oğlu bir kızı var

Diğer Hüseyin veled-i Küçük

Yusuf Fakih veled-i 'Ali

'Ali veled-i İbrahim

Çiftçiler olub Öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel hüsn-İ ihtiyârlarıyla **gönderilüb bahâ-i emlakleri altışar bin**

Karye-i mezbûreden Pîr 'Ali bin Muştala ve 'Ömer bin 'Umur ve İbrahim bin Şa'bân karye halkı *kefildür*

Karye-i Hasançukuru

Hâne-1

İsâ veled-i İlyas Çelebi nâm mücerred oğlu ile karye halkı izniyle gitdi *bahâ-İ. emlak-altı bin- 6.000*

Karye-i mezbûreden Şeydi bin Mehmed ve Zeynel bin Hıdır cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Kastamonu

Hâne-3

Hüseyin veled-i İlyas bir oğlu bir kızı var

Bayramlı veled-i İbrahim cüllâh

Kara 'Ali bin Mahmûd şirret ve şekâ ile meşhur **olub** karye halkı ile zindegâne etmediği ecilden gönderildi

Çiftçiler öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderilüb *bahâ-i emlakleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Mehmed Mehmed bin Hasan Efendi bin Şeydi Hacı bin Nasûh cümle karye halkı &<?/?/dür[s.94]

Cemâ*at-i Bozdoğan tâbî-i kazâ-i Silifke

Karye-i Akıncı ma'a Burhan

Hâne-4

Hamza veled-i Yusuf bir oğlu bir kızı var

'AH veled-i Ömer

Mehmed veled-i 'Ali

'Osman veled-i Turud

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle **gönderilüb bahâ-i emlakleri altı bin**

Karye-i mezbûreden Durmuş ve Kasım Çavuş *kefil* ve *vekillerdir*

Karye-i Köşeler

Hâne-4

Hasan bin Mustafa bir mücerred oğlu ile

Himmat veled-i Hamza İbrâhim nâm oğlu var

Mehmed bin İbrahim bir mücerred oğlu var

Mûsâ veled-i Ahmed

Mezkûrlar çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı **izniyle gönderildi bahâ-i emlakleri altı bin**

Karye-i mezbûreden İsmâ'il bin İbrahim ve Süleyman bin Mahmûd cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Eymîrci ve Sihirci

Hâne-5

Muhyiddin Halife bin Veli üç oğlu **İmamate sâlih**

Emirze bin Hamza üç oğlu bir kızı var

İsmâ 'il bin Mehmed iki oğlu bir kızı var

'Ali veled-i İsmâ'il

Hıdır veled-i 'Abdullah

Mezbûrlar çiftçiler olub Öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı **izinleri ile gönderildi bahâ-i emlakleri altı bin**

Karye-i mezbûredeo Veli bin Mustafa ve Hıdır bin Mahmûd Hüseyin bin Dâvud Muştala bin Ahmed cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Karkın

Hâne-2

Himmat veled-i Mustafa cüllâh

Mahmûd bin Hıdır üç mücerred oğlu ile

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle **gönderildi bahâ-i emlakleri altı bin**

Karye-i mezbûreden Bekir bin Halil Veli bin Hıdır Hasan bin Hamza Hüseyin bin İbrâhim cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Çatak

Hâne-1

Himmat veled-i Mustafa bir oğlu bir kızı var hüsn-i ihtiyariyle **gönderildi bahâ-i emlak- altı bin- 6.000**

Karye-i mezbûreden 'Ömer bin Ahmed 'Alı bin Mihmâd cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Nefs...

Hâne-1

Eynebegi bin Mehmed iki oğlu bir kızı hüsn-i ihtiyariyle **gönderildi bahâ-i emlak-Altıbin-6.000**

Karye-i mezbûreden Himmet bin İsaâ'U ve Mehmed bin Halil cümle karye halkı *kefildür*

Karye-i Taşdepecik

Hâne-1

Kefti veled-i Şeydi 'Ali derzi ve çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel karye halkı izniyle gönderildi bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Karye-i mezbûreden "Abdi bin 'Ömer ve Mehmed bin Hıdır ve 'İsâ bin "Ömer cümle karye halkı *keftildür*

Karye-i Çavuş

Hâne-2

İbrahim bin 'Ali bir mücerred oğlu var

Veli veled-i İbrahim

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel omb hüsn-i ihtiyariyle gönderildi bahâ-i emlâkleri altışar bin

Karye-i mezbûreden 'Ali bin Mehmed ve Receb bin Mehmed Veli bin Mustafa cümle karye halkı *keftildü*

Karye-i Bıçakçı

Hâne-3

Halil veled-i İsnntü 'il bir oğlu bir kızı var

'Abdi veled-i Ahmed

Fazlı bin 'Ali üç oğlu var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildiler bahâ-i emlâkleri altışar bin

Karye-i mezbûreden Bekir Fakih bin Veli Şehrimen bin Muhammed 'Abdurrahman bin Yusuf cümle karye halkı *keftildm*

Karye-i Eş

Hâne-3

'Abdülhalim bin Muhyiddin Halife ehl-i Kur'an olub babası imâm yazılmağın gönderildi

Veli veled-i Pederşah

Halil veled-i Hıdır

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildi bahâ-i emlâkleri altışar bin

Karye-i mezbûreden Elhâc Mehmed bin Hasan ve Salih bin 'İsâ ve Ya'kûb bin Mehmed cümle karye halkı *kefti!.dür*

Karye-i Hüseyin

Hâne-3

İbrahim veled-i Ahmed

Mûsâ bin Ahmed bir mücerred oğlu var

Diğer Mûsâ bin Hıdır bir oğlu bir kızı var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildi bahâ-i emlâkleri altışar bin

Karye-i mezbûreden Elhâc Mûsâ bin Mûsâ Mustafa bin İbrahim 'Ömer bin Yusuf cümle karye halkı *keftildür*

Karye-i Sendel

Hâne-1

Mustafa bin Hasan çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi bir kızı bir mücerred oğlu var bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000

Karye-i mezbûreden Tursun bin Hasan Halim bin Nûreddin cümle karye halkı £e/î/dür[s.96]

Karye-i Ilca

Hâne-3

Ömer veled-i Hıdır iki oğlu var

Latif bin Resûl

Enbiyâ bin Evliya bir kızı var

Çiftçiler olub öküzleri ve âlât-ı **çiftleri** mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahâ-i emlâkleri altışar bin*

Karye-i mezbûreden Mustata bin Salih Yusuf bin Mezdî Ahmed bin Devci karye halkı *kefîlîm*

Karye-i Âhâr

Hâne-1

Halîl veled-i Hasan bir **kızı** var çiftçi öküzleri ve âlât-ı çiftleri mükemmel karye halkı izniyle gönderildi *bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000*

Karye-i mezbûreden 'Abdülkâdir bin Veli Şeydi bin Ahmed 'Ali bin Mustafa cümle karye halkı *kefîldüv*

Karye-i Adadepe

Hâne-1

Nebî veled-i 'Ali çiftçi öküzleri ve âlât-ı çift mükemmel hüsn-i ihtiyariyle gönderildi *bahâ-i emlâk- altı bin- 6.000*

Karye-i mezbûreden 'Alî bin Mehmed Hasan bin Yusuf Mehmed bin 'AH Veli bin Mustafa cümle karye halkı *kefîlâür*

'An-evkaf-ı 'İmâret-i Pâdişâh-ı 'Alempenah der-mahrûse-i nezd-i türbe-i Celâliye

Karye-i Şeyh Aydın ma'a Eskihisar hâne-i ihrâc 'aded-3

Karye-i Kenise hâne-i ihrâc 'aded-2

Karye-i Ortaviran hâne-i ihrâc 'aded-2

Karye-i Kargucak hâne-i ihrâc 'aded-1

Karye-i İnîlisar? hâne-i ihrâc 'aded-7

Yekûn Hâne-i ihrâc 'aded-15

'Afy olunmasına fermân-ı kadrtuvân vârid olmuşdur emr-i şerîfile 'afy olunandan ma'dâ mahrûsa-i Kıbrıs'a irsal olunan hâne-i 'aded-186 Yüz seksen altı [s.97]

işbu defterde mestur olan yüz, seksen altı hâne sahibi erinin cümle zâd u zevâde ve esâs-ı beyi ve âlât-ı zirâ'at ve hırfetleri mükemmel olduğundan gayri nakle kabil olmayan emlâk ve esbâblan ber-mûceb-i fermân-ı 'âlî bey'-i menyezîd ohinub nihâyet buldukda ehl-İ vukuf ve mu'temedü'n-'aleyh olan müslümanlara dahi ziyâde degmedüğüneyemin v'irüdükden sonra bey' olumb kıymetleri ellerine virilüb 'aded ve mikdârları deflere kaydolunmuşdur

Hurrîre mâ-fihî'l-ma'rûfElhac Mehmed bin 'Abdullah müfettişü'l-husûs hâkim-i Seydişehri 'affe 'anhumâ Mühür

Hurrîre el-fakîr 'Abdülderîm bin Mustafa el-müvellâ be-kazâ-i Silifke hüâfemhu Mühür [s.98]

Dergâh-ı felek-karâr ve bârgâh-ı gerdim iktidar eyyeddallâhu (e 'âla ilâ-yeymü'l-karâr kablene 'arz-ı hende-i bi-mikdâr ve zerre-i haksâr budur ki bundan akdem emr-i 'âlî muktezâsınca İç-il sancağından cezîre-i Kıbrus'a sürgün olan evlerden bedel gönderüb gitmeyenlerim teftişi içtin dergâh-ı 'âlî çavuşlarından Behrain Çavuş bendeleri yedinden sene ahdî ve semânın ve tis 'amiye Recebinin evâilinde bu kullarına vârid olan emr-i 'âlîşân mücebince livâ-i mezbûre sürgünleri ber-vech-i ihtimam ve bi'l-ceyyid ve'l-ikdâm mumaiyleh kulları mübâşeretiyle teftiş ve tetebbu' ve dergâh-ı 'âlî de/teriyle mahkeme defterleri mukabele olundukda livâ-i mezhûrede olan kadılıklardan oğullarıyla seksen üç nefer bedel gönderüb kalanlardan ve iki nefer gitmeyüb nâ-bedîd olanlardan ve dön nefer firar idüb cezîreden gelenlerden ve on üç nefer icâzel ile 'alâkasına gelenlerden ki cem'an yüz üç nefer sürgün zuhura gelüb bir defteri mumaiyleh kullarıyla der-i devlete ve bir defteri ile zikr olunan sürgünler ve gaybet iden iki nefer sürgünün kefilleri ile cezîre-i mezbureye irsal olunmağın vâkî'-i hâl vukû'u üzere der-i devlet nusâba 'arz olundu bakî ferman mu 'adeletpenâhındur. [s.2-3].

ورد مضان بن علي وولد بربري نون آتار ودفنانه بر ابراهيم نام کنه لو
وجود مشهوره اوزرنه كعبه و و كعبه اولمشالور

3
فرد ولد قيصن
استان شفاو
حاجی مصطفی
صدك نونه وده مصطفی فغیره حاجی و صاواد مصطفی بر علی
و امام علی بن ابی طالب و فغیره حاجی و حاجی ابی محمد نام کنه لو
وجود مشهوره اوزرنه كعبه و و كعبه اولمشالور

3
طبعی ولد محمد مویجه
جلایه متوکه که و
علی ولد طوس ابراهیم حاجی ابی نبال
اجرای اولنه قن صابان و فراوان اوجون
نام فو که اولان و کعبه و کعبه
اخشاک و اولمشالور

3
خدیجه نونه ده فیلد بر اده و و ووش مصطفی فغیره مصطفی و ون
بر ق علی و ابراهیم بن احمدا و و و و و فخرت نام کنه لو و و مشهوره
اورده كعبه و و كعبه اولمشالور

3
سیدان بورد اولد اوین سلمان کرمبول
چوئی او زرنه ان خان و ضویر و و و و و
فکر قانیه ان منیع و نون قن و اولنه و و و و و
طوبی حالون شرت و فعا الی مشهوره اولوره
وانت فله حه مکلدر

3
خدیجه نونه ده عبد العزیز بن ابراهیم و حاجی علی مصطفی
و قرنی ای سقا و و ولد مصطفی و علی بر ابر و فغیره
نام کنه لو وجود مشهوره اوزرنه كعبه و و كعبه اولمشالور

3
ولد
فردی اولد
فردی اولد
فردی اولد
فردی اولد
فردی اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

یا فخر اولمشالور فخر بن ابراهیم کرمبول اولمشالور شمس اولمشالور اولمشالور
بدن شکر خا قصبه بقا بقصاة اولمشالور اولمشالور اولمشالور اولمشالور
فخر بن ابراهیم شکر خا با اولمشالور اولمشالور اولمشالور اولمشالور
اولمشالور و کرمبول حاجی اولمشالور فخر بن ابراهیم و اولمشالور و کرمبول
شکر بن ابراهیم اولمشالور فخر بن ابراهیم و اولمشالور و کرمبول
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
حاجی رحیم دکن بر کبی مضان
مادران و و و و و و و و و و و
مقبره قانیه کعبه و و و و و و و و و و و
وجود مشهوره اوزرنه كعبه و و كعبه اولمشالور

3
اولدیه خدیجه نونه ده مسیو بر علی و حاجی کعبه بن محمد حاجی مصطفی
بن بده و ولدان بر حاجی مصطفی و ابراهیم بن کعبه مصطفی نام کنه لو
وجود مشهوره اوزرنه كعبه و و كعبه اولمشالور

3
ابرهیم ولد محمد علی
و ابراهیم اولد
و ابراهیم اولد
و ابراهیم اولد
و ابراهیم اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

3
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد
نونه ده اولد

6-3

M¹ *

ارباب اولور ملا علی جعفر و در زده بی او ملتی
تا بی او جعفر و او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

ارباب اولور ملا علی جعفر و در زده بی او ملتی
تا بی او جعفر و او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

طور اولور
مصطفی در جلا الان حساب مکر
حسن افشار اولور کوزی مکر افشار
هر دو بیکر افی

القدر

الاسعدی اولور مصطفی جعفری نام
جو اولور و بر قری اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

طور اولور مصطفی جعفری نام
او جعفری اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

قریب مذکوران حسن برادری یعقوب بن امیر حسن بن طور مصلح و
ابن برادر مصلح می اولور مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

مکر افشار مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

حسن و مصطفی جعفری اولور او کوزی
او جعفری اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

الیک در سن جا در جی الان حساب مکر
حسن افشار اولور مکر افشار مکر افشار
حسن اولور ملا علی جعفری نام
او جعفری اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

حسن اولور ملا علی جعفری نام
او جعفری اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

اولور مکر افشار اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

مکر افشار مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

قریب مذکوران حسن برادری یعقوب بن امیر حسن بن طور مصلح و
ابن برادر مصلح می اولور مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

مکر افشار مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
مکر افشار مکر افشار مکر افشار
املاک بشن بیکر افی

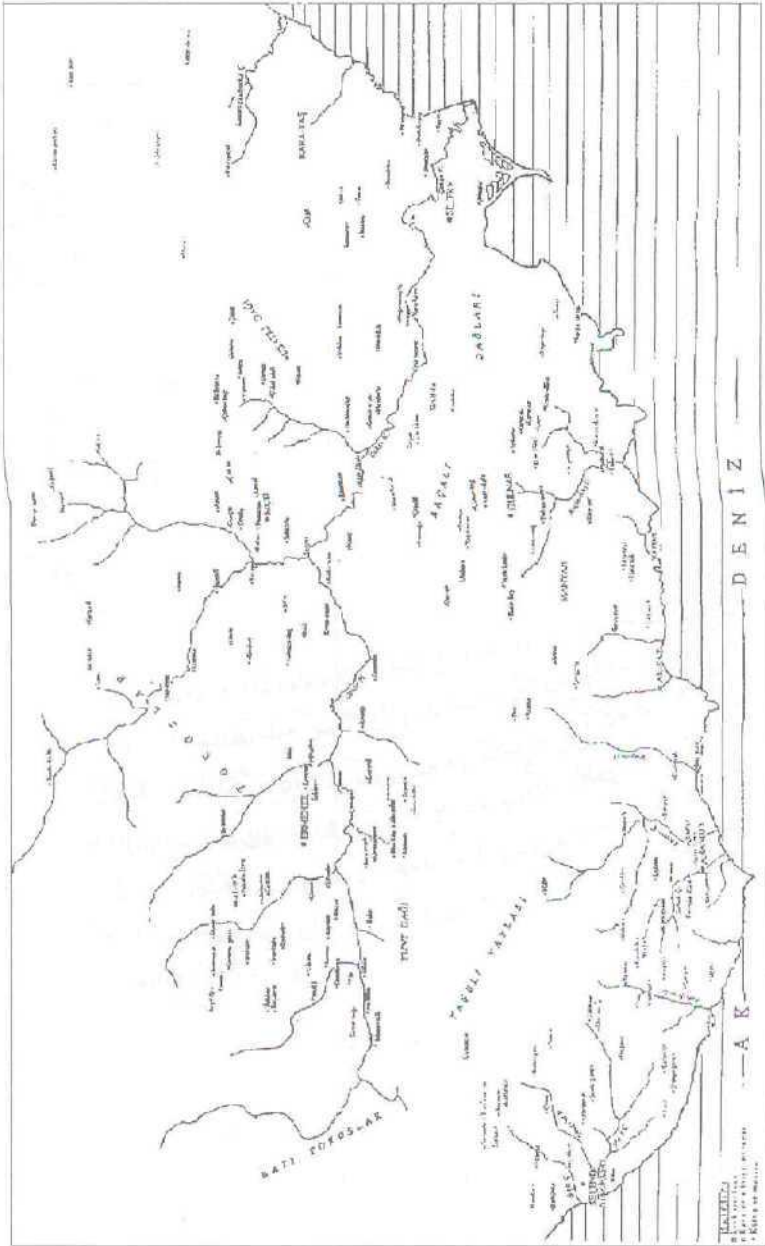
حسن اولور ملا علی جعفری نام
او جعفری اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

حسن اولور ملا علی جعفری نام
او جعفری اولور او کوزی اولور او کوزی
الان حساب مکر افشار مکر افشار
بها اولور املاک بشن بیکر افی

XVI. Asırda (1600) İç-İlişiği

TÜRKİSTAN'DA "CEDİT" HAREKETİNİN FİKRİ KAYNAKLARI VE ABAY

Darhan HTDIRALİYEV

Bilindiği gibi, Türkistan Türk-İslâm medeniyetinin bayraktarlığını yapmış, asırlar boyu ilim ve fikir dünyasının merkezi olmuştur. İslâm'ın büyük simalarından İsmail Buharî, Ebu Ali İbn Sina, El-Birunî, Harezmi Farabî, Tirmizî v.b. burada doğup, İslâm âlemine fikirlerini yaydılar¹. Fakat, ilim ve küllür sahalarda elde edilen bu başarılar, İlim ve öğrenmede devamlılık olmadığı için mevzî başarılar olarak kalmışlardır. Türkistan Türkleri arasında görülen bu istikrarsızlık, XVI. yy. itibaren başgösteren siyasî olaylar ve iktisadî gerileme ile tamamiyle karanlık bir şekle bürünmüştür². Bir cemiyetin tarihî hayatında çöküş âlâmeti olarak kabul edilmesi gereken bülün arızalar mevcuttu. Mahnuud Kaşgarî. Ahmet Yesevî v.b. gibi binlerce büyük ilim, fikir ve sanat adamı yetiştiren bu bölgede müthiş derecede bir bilim ve terakki düşmanlığı hüküm sürmeğe başlamıştı³.

XVI. yy/a kadar bugünkü anlayıştaki üniversite tabiatını taşıyan medreselerde bütün ilimler öğretilmekteydi⁴. Medreselerin girişlerinde şöyle levhalar bulunurdu: "İlmi talep etmek her müslüman erkek ve kadına farzdır."

XVI. yy.sonuna doğru, bilhassa, Buhara hanı Abdullah Han 1587 yılı Şiraz'dan gelen misafir müderris Mirzacan Şirazî'yi Şeyhül-Ulema tâyin edince, facia başlamıştı. Şirazî, acele olarak, medrese dersleri müfredatında dünyevî ilimlerin öğretilmesi yasak etti. Böyle bir tedbir başka medreselere de lesir etti. 10-12 yıl medreselerde tahsil gören talebeler, yalnız dinî ilimleri öğrendiler, lâkin riyazat, hendese, tarih, tıbbiye ve edebiyat gibi ilimlerinden uzak kaldılar⁵. XIX. yy. başında Medreselerde bu ilimlerin bir kısmı ve münazara ilimleri okutulmakta ise de bunlar kâfi gelmiyordu ve istenilen düzeyde olmadığı için tesirli olmuyordu⁶. Bu durumu yakından görebilen Abay: "Zamanımızın mollaları hâkim - mütefekkir adına düşman oldu. Biraz Arapça-Farsça'dan bir iki bahis öğrenen bu cahillerin millete faydasından çok zararı dokundu... Bunlar faydasız ve uzun bahislerle günlerin geçirib dünya namına cahil kaldığı için adam avlamakla, kandırmakla meşguller. Genellikle böyle nadanların nasihatları da tesirsiz olur"⁷

1 B. Hayil. *Türkistan Devleti Milli Mücadele Tarihi*, T.T.K. Ankara 1995, s. 127.

2 M. Saray. *Gaspıralı İsmail Bey'den Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*, İstanbul 1993, s. 11.

3 Yazan Y. T. Çıkaran: Dr. A. Oktay. *Türkistan'da Türkçülük ve Halkçılık*. II. Bölüm . İstanbul 1954 .s. 7.

4 B. Hayitt. *Sovyetler Birliğinde Türklüğün ve İslam'ın Bazı Meseleleri*. T.D.A.V. Yay. İstanbul. 1987, s. Sİ.

5 S. Aydı , *Buhara İnkılabı İçin Materyaller*. Moskova 1926, s. 9-10.

6 B. Hayit. *Türkistan Devleti...* s. 127; *Türklüğün Bazı...* s. 81.

7 Abay, *Kara Söz. Poemalar*, Almatı 1993. 38 Söz. s. 96-97.

diye acı bir (hak) gerçeğe parmak basmış.

İlim, fikir, sanal ve kültür adına yapılan bu tahripkârlığı, ihmalkârlığı, ilgisizliği ve Mehmet Akif'in tabiriyle "tevekkülü tembellik, teslimiyetti korkaklık, kanaat'i miskinlik" olarak algılayan bu zihniyeti o dönemin kaynaklarından ve şahidlerinden, meselâ Armenius Vambery⁸ ve Kadı Abdüreşid İbrahim(ov)⁹'in seyahatnamelerinden çok veciz bir şekilde görmek mümkündür. Evet, bu dönem ¹⁰Rusya Müslümanları ve Türkleri... derin bir cehalet, ucu görünmez bir bataet ve kesalet içinde boğuluyorlardı- Meydanda en yüksek zekâları işgal eden meseleler yine hurâfata aitti. Milliyet, millet hislerine bigâne olan şu muhit içinde ne mekteb ve terbiye kaygusu vardı ne de içtimaî, iktisadî, ahlâkî meseleler düşünülüyordu. İbtidaî ve gafletle Ölüde bir hayat otuz milyonluk Türk âlemini boğup gidiyordu!"¹¹.

Siyasî Durum ve Rus İşgalleri

Altın Orda'nın yıkılışıyla değişen dengeleri lehine çeviren ve tarihe "Korkunç İvan" sıfatıyla geçen Rus Çar 1552 yılında Kazan'da dehşet verici katliamlar gerçekleştirmiştir, Sergilenen bu vahşet neticesinde asırlardan beri toplanmış ve inkişaf etmiş olan millî ve manevî kültür eserleri, de mahf olmuş, şehir ve hazine tamamen yağma edilmişti. Eskiden sadece yerli nüfusun 40 bini geçen bu mühim merkezde, 1557 yılında 6000 Rus ve civarında bir o kadar da Türk kalabilmişti¹¹. Kazan Hanlığının düşmesiyle başlayan bu Rus istila hareketi bundan sonra hep Türkistan aleyhine genişleyecektir. Büyük Petro'ya kadar şarkta ciddi fütuhât yapamamalarına rağmen, Ruslar, Kalmuklar vasıtasıyla Noğay ve Başkurt'ları ve 1720-23 "Aktaban şuburundu"- Congar felaketinden sonra ciddi yara almış olan Kazakları istila etmenin hesaplarını yapıyordu¹². 1722 yılında I. Petro: "Kazakların Odaları, bütün Asya memleketlerinin anahtarı ve kapısıdır. Bu yüzden, bu Ordalar, Rus himayesi altına alınmalı ki, bunlar vasıtasıyla diğer bütün Asya memleketleriyle irtibat kurulabilsin ve Rusya için faydalı ve uygun tedbirler alınabilsin."¹³ demişti. I. Petro, Hindistan'a, dolayısıyla Türkistan'a bilhassa önem veriyordu. O, Rusya'nın Türkistan'daki nüfuzunu ticaret yoluyla genişletebileceğim düşünüyordu. Onun için Hazar denizinin siyasî, iktisadî ve askerî önemini kavramıştı. Buradan Kafkas'a, İran'a, Türkistan ve Hindistan'a ulaşabilirdi¹⁴. I. Petro'nun tasarladığı bu istila hareketi projesi onun sâdık varisleri tarafından yavaş yavaş gerçekleştirilmeye başlandı. Zira XVI. yy.dakı Korkunç İvan'm takip etmiş olduğu yolla XX. y.y.dakı Çarlık ve Sovyet Rusyası

8 A. Vambery. **Bir Sahte Dervişin Orta Asya Gezisi**, İstanbul 1993.

9 Bkz: A. İbrahim, **Alemi Tslam ve Japonya'da İslamiyet**, Haz. M. Paksu. İstanbul 1982.

10 A. Ağaoğlu. "İsmail Bey Gasprinski" **Türk Yurdu**, Sayı: 12

11 Bkz: S. Zenkovsky. **Rusya'da Pan Türkizm ve Müslümanlık**. Çev: İ. Kaudıncır. İstanbul 1983. S. 12-13; Aliye Ballal Taymaz, **Kazan Türkleri**, İstanbul 1925 s. 28.; A. M. Kurat: "Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devri", **A.Ü.D.T.C.F.D.** Cill XXIV sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1966 vs.

12 Z. V. Tıngan. **Bugünkü Türkiü Türkistan Yakın Tarihi**. İstanbul 1982. s.152-171.

13 T. Şonanulu, **Cer Tağdırı El Tağdırın**. Almatı. 1995 s.20.

14 B, Hayit. **Türkistan Dev...** s.44.

tarafından takip edilen yol ve güdülen gaye arasındaki şaşırtıcı benzerlik¹⁵ dikkate şayandır. XVII ve XVIII. yy. Sibirya'da ve Türkistan'ın "dala" adlanan bozkırlarında gerekli işgal, iskan ve tahkim etmek sureliyle hazırlığını tamamlayan Rusya, kuvvetlerinin XIX. yy. Türkistan'ın Merkezî bölgesine doğru harekele geçiliyor. 1847'de Aral gölü kıyısındaki müstahkem mevkii, 1854'de Almatı tahkimatını yapmış olan Rusya. 1865'de bütün Türkistan'ın anahtarı sayılan Taşkent'i işgal ediyor. 1868'de Hokand ve Buhara, 1873'de Hive hanlıkları istiklâllerini kaybederek Rusya tarafından yeni kurulan Türkistan Umumî Valiliğine bağlanıyor¹⁶. Bilhassa Rusya'nın Kırım harbindeki mağlubiyeti, Rusya'nın dış siyasetinin ağırlık merkezini Balkanlardan ve Yakın Doğu'dan öncelikle Orta Asya'ya kaydırmasına vesile oldu¹⁷. Bununla beraber, "Büyük Rusya" şovenizmi Türkistan'ı elden çıkarmaya hiç de niyetli değillerdi; değişen dünya dengesinde söz sahibi olabilmek ve Hindistan'a yerleşen İngiltere'yi tehdit ederek, sınırlarını genişletmeyi düşünen Rusya, kendi gücünün kaynağını Türkistan'dan aldığı farkında idi¹⁸.

Takriben iki asır zarfında yerleştirilmeye çalışılan idarî taksimat ve idarî kadroyu Ruslaştırma (Ruşça'nın resmi dil olması v.b.) politikası, yerli halkı hristiyanlaştırmak için çeşitli imkânlar sağlamak, Rusya'nın en çok başvurduğu yollardandı. 1910'da Semey III'nin Valisi Troynitskiy yerel yönetimin ve ilçe başkanlarının (Bolus) Rusça bilmesini ve konuşmasını talep etti ve bunu kanunen tasdik ettirdi¹⁹. General Vali Kolpakovskiy 1887-1888 yılları raporunda: "Kazaklar arasına Rus mujiklerini yerleştirmek ve şehirleşürmek benim için hiç de kolay olmadı. Ruslar Kazak dalaşma (bozkırına) kendi dillerini, dinlerini ve geleneklerini beraberinde getirdiler. Bunlar, Kazaklara en çok tesir eden âmillerdendir. Biz de hristiyan dinini kabul eden Kazaklara toprak, arazi ve ormanlar hediye ederek, maddi yardımlar sağlamak suretiyle çeşitli lütuflarda bulunurduk" diye gösteriyor²⁰. 1719 yılında Senatörlük gayri Rus halklarını hristiyanlaştırmak meselesini gündeme getirip, bunu 1728 yılında bir fermanla kanunlaştı r mı ş olması veya 1847 yılı 2 Haziran'da Kazan'da kurulan "Mütercimler Komitesi" tarafından hazırlanan 307 kitabın 288 inin misyonerlik amaçla yapılan dini kitap olması²¹ - bu politikanın köklerinin nerelere dayandığını bize açıkça göstermektedir. Misyonerler, sadece 1860-1917 yıllar aralığında hristiyan dininin propagandasını yapan 72 kitabı Kazakça'ya çevirmişler²².

Bu örneklerle iktifa etmekle beraber şu hususa dikkat çekmek istiyoruz; Rusya'nın Türkistan'ı istila politikası diğer Avrupa ülkelerinin Asya ve

15 Y. T. Çıkaran - Dr. A. Oktay, a.g.e., s. 13; M. Mırzalımetov. **Kazak Kalay Oristandırıldı**. Almatı 1993, s. 19-23.

16 **Kazak SSR Tarihi**. Almatı 1982. Cilt III s.35-38; Dr. A. Oktay, a.g.e.

17 N. A. Khalfin, **Politika Rossii** s. 16.

18 A. Vambery. a.g.e. Hz. N.A. Özalp. s. 83.

19 M. Koygeldiev, Alaş **Kuzgalısı**, Almalı 1995, s. 73-74, 79.

20 a.g.e., s.75

21 M. Mırzahmetov, a.g.e-, s.102,38.

22 M. Mırzihmelüv. "Paşalık Rossiya'mn üt aymaklardağı sayasatı", **Kazak Edebiyatı** 1990. 2 Şubat.

Avrupa'deki istila hareketinden sert ve çetinliği açısından hiç de geri kalmıyordu, hatta onları geçmişti. Zira, İngiltere ve Fransa müstemlekelerini eritemezken, Rusya uyguladığı zalim ve kurnaz politikasıyla onca milleti yok etmeyi ve bünyesine sindirmeyi başarmıştı²³. Çarlık Rusya'yı hesaba katmadığımız halde, 1926 yılında Sovyet Rusya'sında 194 millet varken, günümüzde bunların sadece 101'i mevcut kalabilmiş ve 93'ü Ruslaşarak kimliklerini kaybetmişlerdi²⁴.

2. Tecdit Hareketlerinin Başlaması ve Fikrî Ayrılıkların Doğuşu

A. Fikri zeminin oluşumu:

Yukarıda zikrettiğimiz gibi taassubun hüküm sürmesine ve fen bilinilerince gerilemesine rağmen XVIII ve XIX. yy Buhara ve Semerkand medreseleri İslâmî ilimlerde hâlâ otoritesini muhafaza etmekteydi. Örneğin, A. Vanrıvery, Buhara (ve Semerkand) medreselerinde Hindistan'dan, Keşmir'den, Afganistan'dan, Rusya'dan, Çin'den vs. gelen 5000'den fazla talebenin eğitim aldıklarını kaydetmektedir²⁵. Japonya seferinden önce Türkistan'a uğrayıp, orda bir müddet kalan Seyyah Kadı Abdürreşid İbrahim de : "Buhara ulemasının sayısı belli değil. Medrese sayısı da o kadar çok ki. tahminen 200 Medrese, 27 bin civarında da talebe bulunmaktadır. Bunun sebebi de vakıf müessesesinin çok kuvvetli olmasına bağlı"²⁶ diye bahsetmektedir.

Buhara medreselerine en çok rağbet gösterenlerin biri de kuşkusuz Kazanlı talebeler İdi. XVIII.yy. sonuna ve özellikle XIX sonlarına doğru bu hareket gittikçe büyüdü ve yüzlerce Kazanlı gençler Buhara medreselerinden "damolla" olarak dönüyor ve kimi şehirlerde, kimi köylerde medrese açmaya başladılar²⁷. Bu gençler arasında daha sonra ıslahat ve tecdit hareketinin önderi olacak A. Kursavî (1775-1813)²⁸, Ş. Mercanî(1815-1889)²⁹ler Kazan Tatarları arasında kültürel kankmmayı yeni boyutlara taşıdı.

Paha ziyade Mercanî'nin gayretlerine bağlı olarak bir çok Tatarlar önceden Rus diline ve "Hristiyan Kültürü" olan batıya karşı olan düşüncelerinden vazgeçmek suretiyle başarı sağlamışlar ve onun gayretlerinin sonucu olarak Tatarlar arasında uyanma başlamıştı³⁰. Ş. Mercanî'nin esas görüşlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

- a) İçtihat kapısı herkese açıktır.
- b) Taklit mutlaka bitmelidir.

23 M. Koygeldiyev. it.g.c, s.79-80.

24 M. Mirzabmutov, a.g.c, s.108.

25 A. Vanrıvery. a.g.e., s.164.

26 A.Tbrahim. a.g.e., s.45.

27 Prof. A."N. Kurat. "Kazan Türklerinin Medeni Uyanış Devri", A.Ü.D.T.C.F.D, Cilt: XXIV-Sayı 3-4. Temmuz Aralık 1966. s. 96-97.

28 A. N. Kurat, a.g.e. .s.102-103.

29 Bkz: Ş. Mercanî için: N. Devlet "Kazanlı Tarihçi ve Islahatçı Di» Adamı Ş. Mercanî. Mustafedel ahbar... Kazan. 1989; C. Validov. **Oçerk İstorü Obr. i literaturı Tatar.** Mosk. 1923. s.56-68.Oxford yay.; A. Ü. Temir, "Tatarların Yayılışı" İ.A. XII/120 İstanbul 1970, s. 56-58.

30 S. Zenkovskiy, a.g.e. s.21-22.

c) Medreselerden skolastik-lüzunusuz bazı kitaplar çıkarılmalıdır.

d) Medreselerde bilhassa Kur'an, Hadis ve Tarih derslerine ağırlık verilmelidir.

e) Fen derslerini ve Rusça okumayı teşvik etmek lazım³¹.

Rusça bilmesi, Rus aydın-ziyalı zümresini yakından tanınması, Radloff gibi müsteşrik ilim adamlarıyla içli dışlı olması³², Rus üniversitesini yakından tanınması İslanî ilimlere ve İslâm kültürüne tam vakf olan Ş. Mercanî'nin ufkunu genişletmişti. Zaten Mercanî öz benliğine, kimliğine ve islârnî ilimlere sahib olmayanların Rusça okumalarını tasvif etmiyor³³.

Hem Buhara, Semerkarufi, hem Rusya'yı ve Rusya vasıtasıyla Avrupa'yı az-çok tanıyan Ş.Mercanî hem Türkistan'da ve Türkiye'de tanınıp-sevilen simalardan idi. Kazan'daki faaliyetleri sırasında Hacca giden Ş.Mercanî, hac dönüşünde İstanbul'a uğramış, Devleti Aliye'nin o zamanki Hariciye Nazırı Asım Paşa, meşhur devlet adamı Münir Paşa, başka devlet adanılan ve aydınlar ile görüşmüş... izlenimlerini "Rihletül-Mercanî" adlı eserinde dile getirmiş³¹.

Evet, görüldüğü gibi, Ş.Mercanî'nin fikir dünyası Buhara (Asr-ı Saadet), Rusya (Metod) ve Osmanlı (Islahat) düşünce üçgeni çerçevesinde şekillenmişti ve tecdit hareketinin numunesini teşkil etmişti. Ş. Mercanî ve varisleri tarafından açılan Muhammediyec, Hüseyniye, Galiye vs. medreseleri bu düşünceyle yoğrulmuş gençleri yetiştiren birer müesseseye dönüşüverdi adeta.

Arapça anlamı "nev" kullanılmamış, yeni tertib, nizam, kaide, tür, tarz, yol, bilim, metod³⁵ ve yöntem olan Usul-i cedid. genel İfadeyle ceditçilik akımı, Osmanlı islahatçılarının ve Kayyum Nasırı (1824-1907), Şehabeddin Mercanîlerin gayeleri İsmail Bek Gaspıralımın şahsında somutlaşarak belli bir odak noktada kültür-medeniyet, maarif ve neşriyat alanında yoğunlaştı. Gerçekten, tecdid hareketinin zirvesidir İ. Gaspıralı.³⁶ Bu hareketi şekillendiren, zenginleştiren ve hayata geçiren İsmail Bey, düşüncelerini "Tercüman" gazetesi vasıtasıyla bütün Rusya Müsülmanları ve Kahire, Çin, Hindistan ve Osmanlı vs.başta olmak üzere bütün müslümanlar arasında yayan ve faaliyet gösteren şahıs oldu³⁷.

"Ecdadımız, büyük medeniyetler kurmuşlardı. Bizim talihsizliğimiz ise halkımız okumuyor. Biz ilmin ve kültürün kıymetini bilmiyoruz. Geleneksel melod bizim terakki yollarımızı tıkamıştır. Gençlerimiz medreselerde 10 yıldan fazla eğitim alıyor, ancak hiçbir ilini elde edemiyor. Acilen mekteb-medrese eğitimini islah etmek lazım. Terakkiyetin ve aydınlanmanın anahtarı işte bu

31 A. Sadi. *Tatar Edebiyatı Tarihi.*, Kazan 1926. s.67.

32 A. Tenir. *Türkoloji Tarihinde W. Radloff Devri.*, Ankara 1991. s.25-29.

33 A. Maşani, El-Farabi cane Abay. Almatı 1994. s.85.

34 Y. AbduUin. "Tanzimat ve İdil-Ural Tatarları Arasında Aydınlanma Hareketi", *Kazan Utları*. Kazan 1992/5 s.133-139.

35 Ş. Samı, *Kâmûs-ı Türkî*, 3.baskı 1989. s.124,

36 İ. Gaspırah için bkz.N. Devlet. *İsmail Bey (Gaspıralı)* Ankara; M. Saray. *Gaspıralı İsmail Bey'ilen Atatürk'e Türk Dünyasında Dil ve Kültür Birliği*. İstanbul 1993; Kmmmer. Gaspıralı İsmail Bey. İstanbul 1934; İsmail Bey Gasprımskiy. *Russkoe Müsülmanstvo*. 2. basfa.Oxford.London. 1985, vb.

37 E. Ablayev. İsmail Gasprımskiy. *Gumanist, Prosvetitel, Pedagog. Taşkent*. 1991. s.94.

yoldan geçer."³⁸ diye yazan İsmail Bey, başka bir yerde şu ifadeleri kullanmış: "Moğol akıntısından ve yıkıntısından sonra tâ bu zamana kadar âlem-i islâmın gayretten, gözden, kulaktan düşüp koca gülbahçe miskinane harabesine çevirip asırlarca terakkiden bibehre kaldığı, büyük ulemâ zuhur etmediği, tüccar yol bulamadığı, kâşif ve nâşirlerin namları dahi unutulduğu nedendir? Maarifsizlikten!..."³⁹ Mekteplerimiz yok mu? Allah'a şükür, var. Öğretmenlerimiz kâfi derecede çalışmıyorlar mı? Evet, çalışıyorlar. Mekteplere yardım eden ve destekleyenler yok mu? Evet, var. Halk öğrenmek istiyor mu? Evet, hem de çok. O halde, problem nedir? Mektepler eğitim ve öğretimde iyi bir metod kullanamıyorlar. İşte aksaklık budur"⁴⁰.

Gaspıralı, birçoklarının zannettikleri gibi eğitimde lâik değildi. "Talebe dinî eğitimini tam olarak öğrenmeli ve ondan sonra bugünkü dünyada ihtiyaç duyulan sanatları, dilleri ve bilgileri öğrenmelidir"⁴¹ diyen İsmail Bey, hayatta ve ticarete başarılı olmanın dini yaşamaya mani olmadığını vurgulayarak, Yahudilerin başarılı olmalarını onların dinlerinden hiç taviz vermediklerine bağlıyor⁴².

Gaspıralımın isteği siyasî bağımsızlık değildi. O, halkın böyle bir bağımsızlık elde etmek ve onun da ötesinde onu koruyabileceğinden endişelidir. Gaspıralı "iyi günleri" beklemektedir, ancak o, herşeyden önce Rusya müslümanlarının ve Türklerin birliğini ve şuurlanmasını istemektedir. Siyasî bağımsızlık talebi hem Rusya'yı kızdıracak, hem de Türk halkları arasında bazı anlaşmazlıklara sebebiyet verebileceği için Gaspıralı Rusya'ya karşı tavrı ve ifadelerinde çok dikkatli ve ılımlıdır⁴³. Kazanlı genç şair Hüseyin Şamil Toktaroğlu (1881.-1913) Gaspıralı'ya ihtilâl ruhlu şiirini takdim ettiği zaman: "Hayır, Hüseyin Hoca! Böyle bir şiiri ben kendigazeteme alamam. Yaşadığımız zamana, çevreye ve şartlara uygun değil... İyi günler gelinceye kadar onlar sizin elinizde kalsın... Maarif ve kültür... Sadece ikisi bizi karanlıktan kurtara ve iyi günlere ulaştırabilir... Kültürlü ve şuurlu olabilmek için halkın ilimle kuşanması lazım. Bu sözüm sadece Kırım Tatarları değil, bütün Müslümanlar için geçerlidir..."⁴⁴ diye şiiri geri çeviriyor. Gaspıralı, ayrıca istikbalde Rusya'nın en önemli bir müslüman devleti olacağı ümidini de beslemekteydi⁴⁵.

Gaspırah'nın inanılmaz gayreti sonucu... Rusya müslümanları arasında okuma-yazma oranı hızla artmıştı. Örneğin, 1896'ya gelindiğinde Umum Rusya'da 9487 mektep ve medrese mevcuttu ve buralarda 181 bin 650 talebe eğitim görmekteydi⁴⁶. 1914'te sadece Gaspıralının açtığı Usûl-i Cedid

38 E. Ablayev, a.g.e. s.51.

39 Kinmer C. S. a.g.e. s. 107.

40 M. Saray, a.g.e. s.38-39.

41 M. Saray, a.g.e. s.39.

42 **Tercüman**. 1883. N23.

43 İsmail Bey Gasprinskiy. **Russkoe Musulmanstvo**. 2. baskı. London. 1985.

44 E. Ablayev, a.g.e. s.33-35.

45 S. Zcnkovskiy, a.g.e. s.29-30.

46 Fal'borkG. Çarnoluskiy. V.Narodnoe obrazovaniye v Rossii Sb. 1899.s.218-220.

okulunun sayısı Rusya dahilinde 5 bini bulmuştu⁴⁷.

Hasılı, 1912'de İstanbul'daki Genç Türklerin kendisine Meclis-i Ayân üyeliği teklifini reddeten, Bahçe saraydaki matbaasının ve okullarının başında kalmayı tercih eden İsmail Bey Gaspıralı, bütün Türkler ve Müslümanlar arasında "dil, düşünce, fikir, kültür ve işbirliğini oluşturabilmek için çaba sarfetti ve bunu da Usûl-i Cedid okullarıyla gerçekleştirmek istedi.

B. Step'ten Yükselen Ses:

"Kalbim benim kırk yama

"Hain dünyadan..."

"...Gözüme yaş ver, ağlayayım.

Muzdarib, yaralı kalbime

Deva ver, teselli bulayım,^{48*} -diyor Abay,

"...Ben içmedik, zehir mi var?"⁴⁹

Geniş ve derin tefekkürüyle, engin marifetiyle ve rengin dünyası-sanatıyla halkın ufkunu açan ve Ş. Mercanî, İ. Gaspıralı"ların başlattığı tecdit hareketinin Stepteki ses-soluğu olan Abay, "Maarifçi-mülefekkir ve bir dava adamıdır.

Abay 1845'de Semey eyaleti, Şıngıstav mıntıkasında doğmuş, 1904'de aynı bölgede vefat etmiştir⁵⁰. Abay, çok dindar ve Kazaklar arasında çok nüfuzlu bir ailede doğup büyüdü. Doğu ve Batrıyı iyi tanıyan aydın görüşlü ve Rusların da çok değer verdiği Karkaralı eyaletinin idarecisi Kunanbay Öskembayovlu Kazaklar arasında çok dindar olarak tanınan kimseydi. Birçok mekteb-medrese ve camii yaptıran ve Hacc'a gittiğinde Mekke'de bir misafirhane inşaa ettiren Kunanbay hakkında annesi Zere: "Ben, Kunaşı abdestsiz ye besmelesiz emzirdiğimi hatırlamıyorum"⁵¹ demişti. Bugüne kadar tutumlu ve sadece şair olarak tanıtılagelen ve tefekkür'ü hep suistimal edilen Abay'ın sanat ve hayat'ını 3 devrede mütalaa edebiliriz:

1. Abay'm gençlik devresi: Medrese tahsili ve rusça Öğrenim gören Abay bu dönemde şark klasiklerini, bilhassa Fuzulî, Nevaî ve Sadî'yi okumakta⁵² ve şiirleri daha çok aşk, sevgi ve tabiat güzellikleri içeriklidir.

2. 1895-96 yılına kadarki dönem: Bu dönemde Abay içtimai meselelerle ilgilenmeye başlamış ve 12 yıl idarecilik (12 yıl bolusluk, fi yıl kadılık)⁵³ yapmıştır. Rus demokratlarıyla yakın temas kuran Abay, Rusya'yı ve Avrupa'yı tanıma fırsatı bulmuş; Puşkin'i, Lermontov'u, Krılov'u, Nekrasov, Tolstoy,

47 E. Ablayev, a.g.e. s.85; S. Zenkovskiy, a.g.e. s.31.

48 Abay (İbrahim) Runanbayev II Tomdık şığarmalar cmağı.. Almatı 1986. 1 Tom.s.231-232.

49 Abay, a.g.e. s.220.

50 G. Esimov. Hâkim Abay. Almalı. 1994; A. Maşanov. a.g.e. . 1994; Heyet Abay'dın d Ünyelimi mı men filosofiyası. Almalı. 1995; Kaz. İlim. Akademyası. Heyet. Abay cane Kazırgı zaman. Almalı. 1994. vs.

51 D. Doscan, Abay aynası, Almatı. 1993.s.7, 12-24.

52 Koyşığara Salgarın, "Abay tanımnan-lağılım". Abay cane kazırgı zaman. s. 102-103.

53 B. BaygaJiev, "A.Kunanbayev'lin el baskaru kızmeli Uıralı". a.g.e. s.293.

Gerlsen, Bayron, Gethe, Spinoza, Spenser, Bokll, Mili. Dreperi okumuş, özellikle, Dreperin "Avrupa'nın fikri oluşum ve gelişimi" ve Spenser'in "Avrupa'nın sonu"⁷¹ eserlerinden çok etkilenen Abay, Avrupa'yı tetkik ve tenkid etmiştir⁵⁴.

İdareciliği sırasında Rusya siyasetinin çeşitli zulüm ve kurnazlıklarına tanık olan, öteki taraftan kavmiyetçiliği, cehaleti, bölücülüğü partililiği, ucuz ihtirası ve nihayet kendisine dayak atan nadanlığı görüp hayıflanıp Abay'ın bu dönemin sonuna doğru biraz karamsar olduğu göze çarpmaktadır. Hatta, köyü bırakıp, kaybolmak istediği vakıalarda olmuş:⁵⁵

"Kılavuzsuz, kıvrımlı yollarda büyüdüm,
Binlerce (kişi)yle yalnız uğraştım, suçlama beni."⁵⁶

3. dönem ise 1895-96'dan 1904'e, yani vefatına kadar olan devre: Bu 3. devrede , özellikle 1895'de çok sevdiği ve "yeni'nin başlangıcı"⁵⁷ olarak nitelendirdiği oğlu Abdurrahman'ın vefatından son derece müteessir olan Abay'ın nihaî olgunluk -hikmet ve tecdid görüşlerini aksettirmektedir. Şiirleri tasavvufî mahiyet taşımakla beraber kendi hayat, sanat, maarif ve marifet görüşlerinin mahsûlü olan hikmetli "Kara Sözlere" kaleme alıyor.

"...Kalb, gönül olmazsa
Gayrı Hakk'a yol değil...
...Bilmiyor, kalb seziyor,
Mütekellimin, Mantıkın
boşuna vakit öldürüyor,"⁵⁸ veya
"İnsanoğlunu yaratan muhabbetle
Sen de sev, o Allah'ı candan tatlı.
Ademoğlu'nu sev, kardeşim diye

*Hak yolu budur yine adaletli*⁵⁹ *diyen Abay*, Hz.Mev/âna gibi fcaîb dairesi Çiziyor ve Allah'a onunla ve ondaki yanıp tutuşan aşkla ulaşmaya çalışıyor⁶⁰. 17 Kara sözde irade, akıl ve kalp kimin daha üstün olduğu konusunda ihtilafı olup, ilmin huzuruna çıkıyor. Üçünü de dinledikten sonra "iradenin ifrat'a kaçtığı zaman inada dönüşebileceğini, aklın da iyiliğin yanısıra Tanrı'yi tanıtan ve dünya'yı değerlendiren vasıta olmakla beraber bazen kötülüğün de kaynağı olduğunu söyleyen ilim:"Üçünüz birleşimiz, birlikten kuvvet doğar. Hükümdarınız da kalp olsun"⁶¹ diyor.

54 Kayışgara Salğarin, a.g.e. s. 104? Ayrıca bkz: Abay, Kara Söz Poemalar. Almatı 1993. 38 Söz. s.95.

55 D: Doscan.Abay Aynası.

56 Abay (ibrahim) Kunanbayev, a.g.c. I.Cili s.226.

57 a.g.e. s.

58 a.g.c. s.215.

59 a.g.e. Ayrıca bkz: Zeyoç İsmail- A.Abbas Çınar. Abay. Ankara. 1995. s.79.

60 Abay. Kara Söz ve Poemalar. 38 Söz. s.94.

61 Abay. Kara Söz. 17.söz. s.39-40.

Ancak, bu Abay'm aklı önemsemediği anlamına gelmez. Hayatı boyunca cehaletle mücadele eden ve Ademoğlunun düşmanı olarak 1.Nadanlık 2.Tembellik ve 3.Zulmü⁶² gösteren Abay, insanlığı hep tefekküre ve hikmete davet etmiştir: "Her alim hakim değil, her hâkim (hikmet sahibi, feylozofAalimdir."⁶³,

"Zamanımızın hoca-mollalar hakim adına düşman oldu"⁶⁴ diyor Abay. Devrinin miskin, lenbel dervişlerinin dünyadan el-etek çekmelerini Sahibi nimete karşı saygısızlık olarak nilelendiren Abay, "herkes terki dünya olursa kim savaşır, kim çalışır, Allah'ın bendeleri için yarattığı hazineleri kim işler?"⁶⁵ diye soruyor ve halkın kuvveti, avamın imanı ve selameti, milletin birliği ve bütünlüğü için alimleri topluma davet ediyor. "Hayalsiz kemalat olmaz", diyerek ariflere Hakkı halk içinde yaşamayı öğütlüyor. Asr-ı Saadetten örnekler veriyor⁶⁶.

"Yürekte gayret olmasa

Uyuyan aklı kim dürter?

Akla ışık konmasa,

Hayvanca yaşanıp gün geçer"⁶⁷ diyerek insanoğlunun hayvanattan en büyük farkı olarak kalp-akıl muvazenesindeki gönül dünyasını gösteren Abay'a göre ruhun ve kalbin gıdası da tatlı müzikle şiidir:

"Kulaktan girip vücudu sarar,

Güzel şarkı ile tatlı melodi,

Gönüle türlü düşünce salar

Şarkıyı sev. benim gibi."⁶⁸

Ancak, "Kendin için çalışırsan kendisi için otlayan hayvanın biri olursun; insanlık borcun için çalışırsan, Allah'ın sevgili kullarından biri olursun*"⁶⁹, diyen Abay için "Sanat, sanat için değil, hayat için", "Edebi eserin amacı, hayatı olduğu gibi tasvir, şairin amacı da kendi zamanının destancısı olmaktır."⁷⁰ Ona göre "...belini bağlayıp önüne arkasına bakıp, dünya kirinden arınıp, ortaya çıkıp düşüncelerini söyleyecek olan şair bir haykırış, bir dava eridir ve onun silahı dili ise "bıçağın keskin yüzü, iğnenin ucudur."⁷¹.

Sanatkârlıktan öte dava adamı olan Abay için sanat araçtır, amaç değil!

"Ben şiiri yazmıyorum, zaman geçirmek için,

Olan olmayan hikayeleri dermek için.

Yüreği duygulu düşüncesi geniş

62 Abay, a.g.e. 38.söz. s.100.

63 Abay, a.g.e. s.96.

64 a.g.e.

65 a.g.e. s.92.

66 Abay, a.g.e. s.93.

67 Abay (İbrahim) Kunanbaycv, a.g.e. s.227.

68 a.g.e. a.220.

69 Abay. Kara Söz, a.g.e. 37 söz. s.78.

70 Sabil Muganov. "Abay Kunanbayev". Halıg Murası.Almatı 1974. Çcv.O Söylemez. G. Öztürk. "Bir" dergisi. N.3 1995.s.5

71 a.g.e. s.5.

Yazdım ibret, gençlere vermek için⁷².

Abay'a göre Hünərli Sanatkâr dünyaya gönderiliş gayesini ve dünyadaki yerini bilmeli ve hayatı omuzlaraalıdır:

"Heveskâr olma herşeye
Hünərliyscn sırtla onu.
Sen de bir kerpiçsin dünyaya
Gediğini bul da oturuver."⁷³

En son olarak ta, bütün cehaletin, kavmiyetçilik-bölücülüğün ve fakirliğin ancak eğitim-öğretimle giderilebileceğini kavrayan Muallim Abay: "Allah"dan kork, bendeden (kuldən) ulan, çocuğum adam olsun desen-okul, bu yolda hrşçyini feda el"⁷⁴, -diyerek hayatının ve sanatının büyük bir kısmını maarife adamıştı.

Kadimcilerin her şeye "küfür" damgasını vurduğu bu dönemde Avrupa'nın yeni keşiflerine, bilhassa Rusya'daki yeni icadlara açık olan Abay, elektrige makinaya ve yeni teknolojiye sahip olmamız gerektiğini vurguluyor⁷⁵, yabancı dil öğrenmeye teşvik ediyor.⁷⁶ Rus dilinin ehemmiyetini anlatıyor. Abay'a göre Rus dili yenilikçi hareketin yolunu açacaktır, çünkü Rus dili Puşkinle Tolstoy'un dilidir⁷⁷.

Rus işgalinde kabul edip "Dar'ül Harb" hükmünü verdiği ülkesi için Abay, öncelikle Anadilinde eğitim yapan Usul-i Cedid okullarının ehemmiyetini anlatıyor⁷⁸.

"Çocuğumu medreseye öğren diye verdim.

Hizmet edip, şan alsın diye vermedim"⁷⁹, diyen Abay, zamanı zayi ederek, vakti lüzumsuz bahislerle geçiren ve dünya ilimlerinde cahil kalan medreselerin fen bilimleriyle donatılmasını, yani mekteple medresenin birleşmesini istiyor. Ve belki de bunun kanıtı olarak çok sevdiği iki oğlu-Abdrahman'ı Petersburg Harbiye okulunda, Mağavya'yı da Semey medresesinde okutmuştur.

Dönemindeki bütün Cedidçiler gibi Abay da kadınların okuması taraftandır. Sevgili kızı Gülbadan'i Semey medresesine gönderen Abay şiirlerinde de sık sık bu konuya değinmiştir.

Tabii, Abay'ı endişelendiren bir olay da Rus okullarında eğitim gören talebelerin durumudur. Zira, tıpkı Ş. Mercarı ve İ.Gaspralı gibi düşünen Abay, talebenin önce dinî ilimlere vakf olması ancak "Kendi dinini, dilini ve milletini bilenler Rusça okurlarsa o zararsızdır, belki iyidir. Ancak kendi benliğine, kimliğine sahip olmıyanlar Rusça eğitim görürlerse, ondan hayır beklemek fazla

72 Abay (İbrahim) Kunanbayev. Ölendi!... s.93.

73 a.g.e. s.162.

74 Abay Kara Söz... 25.söz. s.53.

75 a.g.e. 38.söz. s.96.

76 a.g.e. 25.söz. s.51-53.

77 Abay. Ölümder.

78 Abay, Kara Sözler. 25.söz s.51.

79 Abay. Ölümder.

iyimserlik olur"⁸⁰- demektir. Osmanlı'daki ıslahat hareketlerini dikkatle takip eden Abay, bu yenileşmeye, kendi ifadesiyle⁷ "yeni nizama" destek vermekte ve "Mekteb-i rüştiye^lerin, mektebi harbiyelerin açılışına sevinmektedir"⁸¹.

Evet, baştan beri ifade etmek istediğimiz gibi Cedid hareketi bir bütünlük arz etmektedir. Osmanlıdaki ıslahat hareketleri Kazan-Kmm çevresinden, Kazan-Kırım Kafkasları da Türkistandaki tecdid hareketlerinden farklı bir şekilde ele alırsanız, meseleyi eksik anlamış olursunuz. Zira, o dönemde canlılık kazanan Hacc yolları, her tarafta sesini duyurmaya başlayan matbuat, bütün Türk-İslam coğrafyasındaki sıkıntıların, sorunların aynı olması vs. ve nihayet dine vakf mütefekkir aydınların Rusya ve Avrupayla tanışarak ufukların genişlemesi bu bağ-rabitayı daha da sağlamlaştırmıştır. Sonraları sosyalist olan Cedidçilerden RTörekulov 1916'da haklı olarak şunları yazmıştı: "Şinasi , N.Kemal, Emin (Yurdakul veya Resiüzade) , Tatarlarda Tokay, Ayaz (İshaki) ilk gazeteci İsmail Gaspıralı. Kazaklarda Abay, bütün bunlar hem Fransız ve Rus edebiyatından, eskâr-ı umumîyesinden ilham alan hemfikir kimselerdi"⁸².

80 A. Maşani, a.g.e., s. 85.

81 Abay. 38.söz.s.97.

82 N.Törekulov/"Edebietke küz salı." **Kazak gazetisi**. 1916. M. Mırzahmetov."Cüreğimin tübüne teren boyla." Almatı 1995. s.12.

XVİN.YÜZYILIN İLK YARISINDA BİR HÛBMESİHİ: BOSNAVÎ İBRAHİM EFENDİ

Cahil TELCİ*

Din değıştirme hadisesi elbetteki çok farklı sosyal ve psikolojik şartlar dai-resinde cereyan eden bir süreçtir. Türk toplum hayatındaki dinî gelişmeler ve değışmeler, özellikle Osmanlı toplumunda İslâmiyetin içtimâi bir hâl şekline dönüştüğü devirler, genellikle çok kaba çizgiler ile değerlendirilmekte, kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan hususlar, genel kabul görmüş olan bilgilerin yanında pek fazla dikkati çekmemektedir.

Osmanlı Devleti'nde zaman zaman, bazan nübüvvet iddiası ya da başka isimler allında orlaya çıkıp, ya İslâmi akideyi ve geleneği yine İslâm içerisinde kalmak kaydıyla, kendi anlayışı çerçevesinde reforma tabi tutmaya çalışan¹ veya tamamen değıştirmeğe uğraşan kişiler ortaya çıkmıştır². Burada önemli olan husus, bu kişilerin, her ne kadar Osmanlı kaynakları tarafından mülhid³ ya da Bosnavi İbrahim örneğinde gösterileceği gibi mecnun oldukları iddia edilmesine rağmen bunların devrin şartları içerisinde okur-yazar, hatta kadılık gibi önemli vazifeleri ihraz edebilen ve çevrelerine tesir etmeleri muhtemel kişilerden olmala-ndır.

Merkezî otorite, onların bu durumlarından endişe ederek böylesi fikir ve fi-illerle ortaya çıkanların amansız şekilde takib ve cezalandırılmalarından uzak durmamıştır. Hatta böylesi bir suçla inüttelim olanlardan bazıları sorgulanmaları sırasında fikirlerini reddetmelerine rağmen yine de cezalandırılmışlardır. Ancak sonuçta idam edileceklerini bile bile fikirlerinden vazgeçmeyen ve sonuna kadar ısrar eden kişilerin var olduğu da bilinmektedir. 1527 senesinde Hz. İsa'nın Hazreti Muhammed'den daha uslun olduğunu iddia edip, meyhaneleri dolaşarak oralardaki halkı kendi fikirlerine ısındırmaya uğraşan Molla Kâbız bunlardan birisidir. Kendisi fikirlerinden dolayı sorgulanırken karşısına Rumeli Kazaskeri Fenarizâde Muhiddin Efendi ile Anadolu Kazaskeri Molla Kadiri Efendiler çıkar-tılır. Ancak Molla Kâbız, fikirlerine Kur'andan da deliller getirmek süreliyle bunları alt eder. Ertesi gün bunun üzerine karşısına Şeyhülislâm Kemalpaşa zade ile beraber İstanbul kadısı Sadi Çelebi çıkartılır. Bu kişiler Molla Kâbız'ın fikirle-

* E. Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Öğretim Elemanı

1 1663 - 64 senesinde Bosna taraflarında meşâyılı-ı ulemâdan bir zâtın nübüvvet iddiasıyla onaya çıkıp kendisine Cebraiüni geldiğini iddia ederek, namazın üç vaktinin bağışlanarak sabah ve yatsı namazları-nın bâkî kaldığını iddia etmesi üzerine sorgulanarak, bu fikirlerini inkâr ütmesine rağmen katli hadisesi belki böyle bir örnek olarak verilebilir. Bkz. Silahdar Fmdıklıü Mehmet Ağa, **Silahdar Tarihi**, C. 1 tstanbuf1928, s. 282-83

2 Belki bu faaliyetlerinde bir neticesi olarak XVII. yüzyılda İstanbul'da bazı çevrelerde Ateizminde larafdar bulduğu, hatta kadılar arasında bile bu kişilere rastlandığı anlaşılmaktadır. Bunlarda aynı şe-kilde şiddetle takib edilmişlerdir.

3 Bu tabirle ilgili olarak bkz. Ahmet Yaşar Ocak. "XV-XVH. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda ZenrJeka ve İlhad (Heresie) Meselesi", 5. **Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler iÜ, Türk Tarihi**, İstanbul 1989, s.465-472

rini çürütünce kendisini tövbe etmeğe ve fikirlerinden vazgeçmeğe davet ederler fakat o, bu teklife yanaşmayarak fikirlerinde ısrar etmesi üzerine idam edilir⁴. Burada da ilginç olan husus Molla Kâbız'ın fikirlerini savunurken Kur'an'dan deliller getirmesidir,

Yine 1540 senesinde benzer bir hadise daha vuku bulmuştur. Balkanlarda ve aynı zamanda İstanbul'da Protestanlığın yayılmakta olduğundan bahs eden bir mektupta, o günlerde İstanbul'da Hz. İsa'yı vaz etmeye çalışan ve Hazreti Muhanimed'i yalanlayan İbrahim isimli bir imamın Türkler tarafından taşlandıktan sonra bedeninin ateşe verilip külünün rüzgâra savrulduğundan bahsedilmektedir⁵.

Bütün bunlardan sonra muhtemelen Molla Kâbız'ın da tesirleri ile ortaya çıkan⁶ ve Paul Rycout⁷ un XVII.yüzyıla dair verdiği bilgiler arasında kendilerinden bahsederek Hübmesihîler olarak isimlerinden bahsettiği bir grubun varlığından haberdar oluyoruz.

Hristiyanlığı benimsemiş olan bu grubun mensupları Hübmesihî olarak adlandırılmaktadırlar. Bu grup şiddetle takib edildiği ve hatta zaman zaman idamla bile cezalandırılmakta oldukları halde sayıları gün geçtikçe özellikle sarayda ve gençler arasında hayli artmış idi. Radovan Samarcic, Sokollu Mehmet Paşaya dair eserinde Sokollu'nun daha henüz İstanbul'a geldiği zamanlarda. Hz. İsa ile Hazreti Peygamber arasında bir tercih yapamamış kişilerin bulunduğuunu, ancak *onların her ikipeygamberi de anlayamadıklarım da ifade ederek belirtmekte ve bu işirilmir JaiUnr ^ftiiljryiarur ıftlftliiuor ifiüü^Laım'*. .nj^ımınıamala';' AfAv ^inriancrfa* cezalandırıldıklarına ve hatta binlercesinin boğazın sularına atıldığını ancak buna rağmen sayılarının hala arttığını, onları, sapkın mezhep olarak da niteleyerek ve kaynak göstermeksizin ifade etmektedir^{*1}. Bu kişiler kendi aralarında, bu düşünceye sıkı sıkıya bağlı, dürüst, merhametli olanları övmek maksadıyla Hübmesihi tabirini kullanmaktadırlar. Yine bu fikrin mensuplarının başlarına beyaz örtü/sarı sarmakta olduklarını da haber veren Rycout bunlara dair verdiği bilgilerinin sonunda, eğer bu yeni tarikat bir serbestlik ortamı ile karşılaşsrsa İncil'in bunlar arasında iyice yayılacağına şüphe yoktur demektedir⁹.

4 Tarih-i Peçevi , cild-i Ewel,(Ly) s.124

Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, C.1, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1992, s.95

5 Erd'lyi Történelmi Adatok (Erdel Tarih Külliyatı), C. I, Gróf Miklos Imre, Kolozsvár 1855, s. 14. Bu bilgiyi temin eden Erda! Çoban'a tefekkür ederim.

6 Ahmet Yaşar Ocak, a.g.m, s. 468 ; Aynı mli". "İbn Kemâl'in Yaşadığı XV ve XVI. Asırlar Türkiyesinde İlim ve Fikir Hayalı" Şeyhülislâm İbn Kemâl Sempozyumu Tokat 26-29 Haziran 1985, Ankara 1986; Hanid Algar, Khübmesihi, E.İ., Vol. V, Leiden 1986, s. 41

7 Paul Rycout tahsilini Cambridge'de yaptı 166] de Lord Winchelsea ile İstanbul'a geldi. 1670 senesine kadar burada kalıp bu büyükelçinin tavsiyesi ile İzmir'e konsolos tayin edilerek bir yıl da orada kalmıştır. Bkz. Antoine Galand, İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673, Şerhlerle yayınlayan Charles Scheler II. Cilt çev. NaJid Sim Ürik, Ankara 1973, s. 73

8 Radovan Samarcic, Dünyayı Avuçlarında Tutan Adanı: Sokollu Mehmet Paşa, Çev: Meral Gaspıralı, İstanbul 1995, s. 392. Konu burada Hamzaviler için ele alınmıştır.

9 Paul Rycout, The Present of the Ottoman Empire, London 1688, republished 1972, s. 129 Kitabın çevirisi için bkz. Ricaut, Türklerin Siyasi Düsturları, Haz., M. Reşat Üzmen, Tercüman 1001 Temel Eser 81, t. y, s. 205

Hübmesihiiler hakkında 1661-1670 senelerine ait bu bilgilerden yaklaşık altmış yıl kadar sonra, benzer fikirleriyle Bosnevi İbrahim Efendi isimli bir kişi ortaya çıkmıştır. Şenrdani-zâde Fındıklık Süleyman Efendi, Tarih'inde bu hadiseyi 1159 senesi vekayii arasında şöyle nakleder; "Bosnavî İbrahim Efendi nâm kadı elfaz-ı şenia tekellüm etmekle cünûnuna hamî olunarak nef yolunmuş idi. Elfaz-ı küfre dair on aded Türkî ve otuz aded latin usanınca mektupları ahz olunduğuça Habibullah Hak Hazret-i Server ve Muhamed Nebiyullah ve taraf-ı hakdan zuhur eden Hak Resulullah bende-i ¹⁰ muzaffer daima yazılıb deruunlarında dahi ben 43 tarihinde göklerin AUahı tarafından nüzul ve Bosnavi İbrahim nâm beyzadeye hulul ve ol surete girdim. Din-i İsa hakdır, Allah üç'tür deyu tahrir olunmağla Asitâne'ye getirtilüb inkâr ve tövbesine binaen afv olundu lâkin kâğıtları ahz olunduğuça bâb-ı hümayunda kati olundu"¹¹.

Her ne kadar sıradan bir risalel iddiası olarak da değerlendirilebilmesi muhtemel ve herhangi bir grup ile irtibatlandırılmayacağı ihtimali de var idi hatır olmak kaydıyla mezkur şahsın bir Hübmesihi olduğunu düşünmekteyiz. Bosnavi İbrahim Efendi'nin, bir kadı olduğu ve kendi ifadesindeki Beyzade tabirinden de önemli bir aileden geldiği anlaşılmaktadır. Latin lisanına da vâkıf olan İbrahim Efendi'nin malum fikirleri yüzünden önce sürgün edildiği, ancak sürgün yeri olan Kıbrıs'dan fikirlerini tebliğ maksadıyla mektuplar yazdığının anlaşılması üzerine tekrar sorgulanmış, kendisi, ona isnad edilen fikirleri reddetmiş olmasına rağmen mektupları ortaya çıkmış olduğu için idam edilmiştir. Kendisinin ifadesiyle 43 senesinde (1.730) ortaya çıkmış ve 1159(1746) senesinde idam edilmiş olduğu için yaklaşık 15 sene kadar devam eden bir harektir. Diğer örneklerde olup olmadığını şimdilik bilemediğimiz, fikirlerin yazılı bir şekilde, mektuplar vasıtasıyla tebliğ edilmesi durumuna da ilk defa İbrahim Efendi de tesadüf etmekteyiz.

Bosnavi İbrahim Efendi'nin yazmış olduğu mektuplardan bazıları Başbakanlık Osmanlı Arşivinde mevcuttur¹². Mektuplardan birisinin tarihi 25 Haziran 1745 ve diğerinin tarihi de 12 Temmuz 1745 dir. Mektuplar lalin lisanı ile yazılmış olup sonradan Türkçe'ye tercüme olunmuştur ki elimizde mevcut olan mektuplar bu çeviri metinlerdir. Bu her iki mektubun haricinde bir de adetâ mektupların takdimi makamında yazı kaleme almıştır. Bu mukaddemede İbrahim Efendi kendisinin Hz. İsa'nın dinini tarif etmek üzere diyar-ı Mısır'da inzal olduğunu ifade ederek Allah'ın, hak yolunda ve ulu dinde olmayanlara, bâtil yolu terk ederek hak yoluna girmelerini emrelediğini, eğer girmezlerse hak tarafından kalır edileceklerini ifade etmektedir. Bundan sonra her kim namaz kılar ise o kişinin dinsiz olduğunun da ifade edildiği bu mukaddemede, Resfûl-i ekrem'in ümmet-i Muhammed ve sair milletlerin cehenneme girmelerini istemediği ve hak tarikinde hizmet etmelerini istediği de ifade edilerek, mukaddemenin sonunda bu mektupla-

¹⁰ Bu kelimenin "şod" şeklinde okunması mana bakımından daha uygun olacaktır. Kaldı ki kelime takdim olunacak mektuplarda da bu şekildedir.

¹¹ **Şendânj-zâde Fındıklık Süleyman Efendi Tarihi, Miir'i't-Tevârih**, Haz. M. Münir Aktepe, C.1, İstanbul 1976, s.122

¹² BOA. Cevdet, Adliye nr.1320

rın İstanbul'da bütün ulemâyâ okunmasını da isteyerek adetâ onlara da meydan okumaktadır¹³.

1. mektubunda İbrahim Efendi yine Hazret-i Peygamberin Hatemü'l-Enbiya olduğunu kabul etmekte ve mektubun, onun tarafından mesih'e yazdırıldığını iddia etmektedir. Burada dost ve düşman herkes Hristiyanlığın, bu sefer mezhep adı da telaffuz edilerek Katolik inancına davet edilmektedir. Ve insanların kendi yoluna girmeleri, Hz.İsa'ya iman etmeleri sayesinde Allah'ın kâmil kulları arasına girebilecekleri iddia olunmaktadır. 2.mektup bir dua makamında olup burada da kendisinin Allah tarafından "bi'l-cümle milletin ve nev-i beşerin selametiçüif gönderildiğini iddia etmektedir.

İbrahim Efendi'nin dönemin umumi kanaatleri tarafından hoş karşılanmayan bu düşüncelerinin toplumda makes bulup bulmadığını şimdilik bilemiyoruz, ancak bir tarihî sürekliliği devam ettirdiği de muhakkaktır.

***

Bazı şenaat ve habasetine binaen Cezire-i Kıbrıs'a tard ve teb'id olunub anda mahbus ve metruk kalan İbrahim nâm müfsid-i lâ ya'kilin Latinî lisan üzere muharrer bazı evrak-ı müzheref(?) mealine mashuben tarafımıza olmak üzere tahrir eylediği kâğıd-ı hezeyân-âmizin surelidir. Zikr olunan evrak lalini lisanı ile kâğıd-ı merkumun asılları cezire-i merkuma gönderilen emr-i âli ile yine oltarafa irsal olunmuştur. Fi21 C 1158

Ek :1

Saadetlü ref etlü semahatTü ulu dostumuz reis efendi hazretlerinin huzur-ı izzetlerine arz-ı hulsumuz olunub ve liâl-i hâtır-ı şerifiniz sual ve riayet kılın-
dığı siyakından sonra inhâ-yı dostanemiz olunan budur ki bu muhibbiniz cülûs-ı hümâyun senesinde taraf-ı hakdan diyâr-ı Mısır'da inzal olunub ve cümle milletlere Hazret-i İsa nâm ulu Feristus efendimizin tarikini ve hak dinini tarif ve ifâde ederiz ki cümle olan milletler her kangı millet hak tarikinde ve ulu dinde değil ise bu defa hat tealâ hazretlerinden anlara ulu emr-İ âlişan sadır olmuşturki cümle ez dil ü can hak tariki alub kabul eylesünler ve bâtil tariki terk etsünler eğer ol şaşgın ve kâhil millet bâtil tarikde kalur ise cümlesi fi'n-nâri cehenneme giderler ve anlara bir veehle taraf-ı hakdan ehl-i cennet ihsan olunmaz. İmdi bu defa hak teala hazretlerinin emr ü şerifine cümle milletler itaat eylesünler eğer itaat etmezler ise hak tealâdan an kariben güna gün ulu gazablarıyla muhkem kalır olurlar ve işleri her yerde azim harab ve yebâb olur ve bu defa tarafımızdan bir hususiçün iki kâğıd lâtin lisanıyla tahrir ve irsal olunmuştur.

***

Bu defa Hazret-i resûl-i ekrem hak emriyle kendü mübarek yediyle Hak tealâ hazretleri hazretleri ne tarz olduğunu iki kâğıda lâtin lisanıyla tahrir ve

13 Bkz. Ek. nr.1

ifâde eylemiştir ki bundan sonra bir türlü millet bu dünyada hilaf üzere hak tealâ itikad etmesünler hemen cümlesi hak teala'ı tuğra bilsünler ve itikad eylesünler ve badehu her kangı millet din-i dünya yine (?) hilaf üzere iş tutar ise ve namaz kılar ise ol âdem mücerred dinsizdir. Ve zerre miktarı dini yoktur. Ve encâmında ol âdem ehl-i cennete duhûl olmaz. Ve hak tealâmın aduvlan her nereye giderler ise ol dinsiz adem ki hakkı inkâr eylemiştir cehenneme gider öyle malum ola.

***

Ve hazret-i resûl-i ekrem ümmet-i Muhammedi ve sair milletleri bir vechle fTn-nâri cehenneme vardıklarını istemiyor. Ve sizi cümlelerinizi eyü olduğunuzu ve hak tarikine eyü hizmet ve kulluk eylediğinizi ister ve hak teala hazretlerinden daima külli ricâ ve niyâz ediyor bu hususda işinizi siz bilirsiniz eğer sizin canlarınıza ehl-i cennet taleb ederseniz badehu hak tealâmın emrini hulûs üzere tutub icrâ-yı hakk edersiz ve andan sonra ehl-i cennet olursuz.

***

Bu defa taraf-ı devlet-i aliyye tahrir ve ifade eylediğimiz ahvalleri ve işleri İstanbul'da cümle ulemâyâ lakrir edesiz. Ve din-i muhammed-i hakk hususuyçün sizlere taraf-ı hakdan göklerde ve yerlerde ve deryalarda ve havalarda kati korkulu ? ve kati güzel beşaretler zâhir ve nümâyan olacaktır. Ve bundan sonra hakk ulu emr-i şerifine cümleiniz itaat edüb itikad eylesesiz.

[Mühür]

İbrahim

Habibullah

Hazret-i Ali Muhammed Ncbiyullah

Ve ikinci Sıddîk-i Resûl-i Ekrem ve

Cemian milletlere gönderilen taraf-ı hakdan

Resulü Halı

Şüd muzaffer daima

Tahriren fi Kıbrıs 184 (?) C A sene

1158

Ek :2

LİSAN-I LATİNİDEN TERCÜME OLUNMUŞTUR

İşbu tarih-i milâdın 1745 senesinde mâh-ı haziranın 25.gününde Cezire-i Kıbrıs'da biiznillâhi Teala Hatemü'l-enbiyâ Hazret-i Muhammed peygamber tarafından Beni Adem Mesih bu minval üzere tahrir eylemiştir. Siz ki dostlar düşmanlarsız Hazret-i İsa'nın Hristiyan Katolik dinine gelin. Aziz ve mübarek Hristiyan Katolik dininde olub bu dünyada mevcut olan bi'l-cümle azizlerin

marifetleriyle Hazret-i İsa Efendimizin muazzez ve muhakkak peygamberi ve dünyada daima mansur ü muzaffer olub Hazret-i Hakk tarafından mücerred Beni Adem selâmetiyçün halk olunub dünyaya irsal olunmuştur. Ve eğer sizler benim yoluma sülük edüb her saatte ibadete meşgul olarak hulus-ı kalb ile İbnullah olan Hazret-i İsa Efendimize iman getürürseniz ve bunları tanıyan icra ederseniz İnşallah Hazret-i Allah'ın kâmil ve sahih kulları olursuz. Ve hazret-i hak peygamberin tahl-ı sancağına dâhil olub mekân-ı cennete vâsıl olursuz. Ve işbu din-i Muhammedi itikadıyla sevablu amellerde mukaddem olub ibnullah olan Hazret-i İsa'ya iman getürürs niz bilcümle ehl-i İslâm taifeleri ve Yehüd fırkaları bilâ şüphe cennet mekânına vüsûl bulub sürür ve safada ile'l-ebed ikamet etmeniz muhakkaktır. Amin. Ve sizlere bu minvâl üzere tahrir ederim zinhar beni kalbden ihraç etmen zira cemaat-ı muhammedi ve Nasarı kilisesi irtifayıçün Hazret-i peygamberin duası daim mevcuttur. Ve hâlis müslümanlara ve Yahudilere her vakitte dua gerektir. Ve ibadet etmeniz için hak yolundan bu vech üzere irşâd ederim. Yâ Hazret-i Allah ki sen göklerin halıkı ve pederisin. Beni ve mahlûkunu ferâmuş etme Beni adem senin taht-ı hükmündedir. Ve bunları himaye eyle. Rabbim mâ haza ki İbadullahın ağverine İbnullah olan Hazret-i İsa Efendimiz kendini feda eylemiş. Senin sanma lâyük inayet ve bereket ile İbadullahı aziz tut himaye eyle tâ kim günahdan âzâde olub daima selâmete nail olalım. Ve bir cemaatin oğulları olub bi'l-cümle mîl ve ecnâs seni abullah ve senin tarafından gelen ibnullah ve ruhullah olduğunu doğru iman ve.....ile itiraf ve hulus-ı muhabbet ile sana iltica ederler. İkinci Dua İbnüllaha bu minval üzere okuna Senki sahib-i nimet ve rahmet Hazret-i İbnullah İsa Efendimizsin. Sen dünyaya gelenlere nûr ile hidayet edersin, irtikâb ettiğin eziyyet ve siyaset hakkıyçün sana niyaz ve rica ederim ki taife-i Muhammedi ve firka-i Yahudinin zulmetini def eyleyüb kendi nurunu izhar-ı rûbeyân eyle tâkinı cümleler sana tabi olub bir kilisenin zümresine dâhil olalar. Yâ hafız-ı ervah ki ibadullahın uğruna vücudunu feda eyledin. Bize rahmeyle zira bizler câhil mahluklarız ve senin kadr ü şanını bilemeden ve bizi koyub suretinde olan kurd makalesi su-i kasdından emin eyle. Hakka ki sen dünyalar durdukça sahib-i keremsin. Ve hala hak peygamber olan işbu tahrirât-ı mukaddeme üzere iman getüren ve getürmeyen bi'l cümleipre ale'l-ittifak hitab edüb derki işte ben sizinleyim ve sahib-i mülûk İbnullah Hazret-i İsa dahi benim ile daimdir. Ve ânın İbnullah olduğuna hulûs-i kalb ile itimad ederim. AlJahın inayet ve keremi sizinle dâim olsun. Amin yâ muin Ya Hazret-i İsa senin ve benim aduvlarımı gazabından hıfza eyle zira anların taksiratını tafahhus eder isen gazabına kimse mukavemet edemez. Ve biz günahkârlar senden gayrısına iltica edemezüz. Yâ Hazret-i İsa benim aduvlanma sen tarik-i hakkı göster ve gönüllerden ııeş ü hayr âlâmeti beyân eyle ki sahih iman ile huzurunda ettiğimiz dua İlc'l-ebed müstecâb ola. Amin.

Ek : 3

LİSAN-I LATİNİN DEN DİĞER TERCÜME

İşte Adem Mesih göklerin pederi olan Allah tarafından halkın selametiçün bu dünyaya irsal olunub gök ve yeryüzünde ilimdâr-ı daimü'z-zafer ve mucizât-ı

berekâtıyla mevsuf ve niansurdur. Milâdın işbu 1745 tarihinde Mâh-ı temmuzun onikinci gününde Cezire-i Kıbrıs'da tahrir olunub malumunuz ola Ben Hak peygamber olan Hatemü'l-enbiyâ Hazret-i Muhammed'in ve Hazret-i İsa Efendimiz'in dinine Allah tarafından geleceğim ve tekrar Allah-i azimü'ş-şan tarafından bilcümle milelin ve nev-i beşerin selâmetiyçün geldim ve sizlere muin olacağım. Ya İsa senin babanın ismine ve şanına ben kurban olayım. Ya muin ve Zahir Allah senin İsa'nın yüzüne nazar eyle ve tahkik-i Hazret-i İsa senin makbul-ı İbnullahıdır. Sahihullalı ve sahih-i beşerdir. Ve senin nurundan tevellüd etmiştir. Ve bunun vesatetiyle Allah ü azimü'ş-şan her şeyi tekmiil etmiştir. Ve ben-i Adem selâmetiyçün Allanın ruhundan cisim peyda ve Hazret-i Meryem'den levellüd ve zamanında ahz ve salb ve defn olunmuştur. Ve üçüncü günü kabirden kıyam ve göklere ıruc ve babası olan Allah'ın sağ tarafında ielâs ile fahryâb olmuştur. Hazret-i İsa Efendimiz sürür ve şenlikler ile göklere çıkub hamd ve senâya layıktır daima ve bi'l-cümle amel ve hareketimize nazırdır. Ve sahih kullarını kabul eyledi anın için bi'l-cümle milletler bülend-âvâz ile şenlikler edâ edin. Zira kendi rüy-ı arzında mülk-i muazzamdır. Ve aza mat sahibidir ve her şeye kaadirdir, Ve mil eli zir-i pâyimizde kıldı. Ve Yakub neslini kendiye tahsis eyledi hamd ve senasında olun cümleliz ve ânın hükmü cümlelere câridir. Ve milletlerin kibarı İbrahim ile cem' oldu ve putları def etli. Ve Hazret-i İsa'nın ruhu fissesmavat-i ve'l-arz dır. Amin.

بعض شتاعت و خباثته بنا؛ جزیره قبره طرو و تبعید اولش ب آنگ مجوس
 و مزول قلا ابراهیم نام عهد لایعقلک لاطینی شان اوزده مجوز بعضی اوراق
 منزهت مائه مصحفی طالع اولی اوزده مجوز ایلدی کاغذ هر زبان آمیزیک
 صورتی در ذکر اولشان اوراق لاطینی ایله کاغذ هر زبان اصلیه جزیره طرو
 کوند زیلان امرالی ایله بنه اولطه ارسال اولمیشدر ۱۱۵۸
 ۱۳۹۲

l - t f . t J

سازو راقو و ماملو نودو میتر بریندی حقیقته ک سمنور هر بنه عربی خدیمر و لایح
 و حال حاضر نیز سوز و رعیت قلدین سب اقدار مکره ایله دیوشانه اولشان بود که هر
 عیونام اولو قیسطون اقدیران طریقی و حق دینجی تعریف و افاده یدر کم
 اوله مندره شیخ مت حق خریقین و اولو دینک و کلامیه بردفه حق تعالی . JIII
 آنکه اولو ابراهیمت صادر ویشدر که جمله اول و جهان حق طریقی آلب قبول ایلسند
 و ایشا طریقی تران ایسولر اکر اول شاشعین و کاهل مت باطل خریقده تالور ایله جمله
 قناری جهنمه کیدر و آنکه بر وجه طرف حقدن اهل جنت آن اولنار ایله
 بردفه حق تعالی اکر اطاعت ایلسولر اکر اطاعت ایتر ایله
 حق تعالی دن عن قریبا کونا کون اولوغضله یاه محکم قر اولور و ایشا طریقی هر برده حقیق مزاب
 و براب اولور بریندر هر ترزدن برخصه مجوس ایچ کاغذ لاطینی ایله مجوز و ارسال اولمشدر

فایده ایله
 بودفه حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم
 لاطینی سالیله مجوز و افاده ایلسدر که بزمن هر که بودو ملک بود و ناد خلاق اوزده حق تعالی
 ایسولر هر کجکین تعالی لایح ایسولر و اعتقاد ایسولر و حق هر حق ملک و بن باطل خلاق اوزده
 ایتر تار ایسه و ناز قناری ایله اوله کم مجود ویشدر و دوزخ متداری و یوقور و ایشا طریقی اول
 اهل جنته و دخل اولر و حق تعالی ک عدوری هر زین کیدر ایله اولو دینک ایچ کاغذ لاطینی ایله

Handwritten text in Ottoman Turkish script, arranged in a circular or semi-circular pattern. The text is dense and appears to be a form of poetry or a specific type of prose.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, located in the upper right quadrant of the page. It includes some numbers and possibly dates.

Handwritten text in Ottoman Turkish script, enclosed in a circular stamp or seal.

v

Handwritten text in Ottoman Turkish script, written vertically along the right margin of the page.

و حضرت رسول اکرم امت محمدی و ساری ملتلی بر وجهی فارجه نه
وارد فاین البسمبور و سزی جو کزی ابو اولدی غوکزی و حق طریق ای خدمت
و قران ایله بکزی ایست و من تعالی حضرتلر نه و انما کل رحا و نیاز این نور و بو
ایسکری سز یلو کز اگر سزل جانلر کزه اهل جنت طلب ایدر کز: دعا حق تعالی ان
امر بی خلوس اوزره طوبی اجمرای من ایدر کز و انده صکره اهل جنت اولور کز.

شان لوطیندن ترجماولشدر

سا القایلر ایکنجه دها ابن الله بوسنوال اوزره
 سنکه صاحب نعمت ورحمت حضرت ابن الله عیسی افسند
 سن دنیا به کلانله نور ایله هدایت ایدرسن اذ تکالیف
 اذیت و سیات حقیقه سکاناز ورجا ایدوم که طائفه
 و فرقه یهودینک ظلمتنی رفع الیلید کند و نور کواظها
 ایله تا کم جملر سکا تابع اولوب بر کلیانک زمره داخ
 یا حافظ ارواح که عباد اللهک او شوره زینه و حور یحییوا
 بزدر رحم ایله زینا زینا جاهل مخلوق ایز سنک قدر و شان
 بله مدین و بری قویون صورتده اولون قور و قور سوزده
 امین الله حقا کسن دنیا لطور وچه صاحب کرم سن و خ
 حضرت حق پیغمبر اولون اشوب خیزات مقدمه اوزره ایما که
 و کورسین بالجلر علی الاقنان خطاب ایوب و برکه انک
 سز کله م و صاحب مالون ابن الله حضرت عیسی محی بنام
 داعدر و انک ابن الله اولوغنده خلوص قلب ایله اعتماد اولون
 اللهک عنایت و کرمی سز کله و آم و لوسن آسین با سعید
 یا حضرت عیسی سنک و سیم عدو لر بی عیسی سنک و حفظ الیم
 انک تقصیراتی تفحص ایدر ایدین عیسی سنک معا و من
 ایدر مز و برکنا هکار سندن عزیزینده القایلر مز زیا حضرت
 عیسی بنم هد و زیمه سن طریق حق کو ستر و کور کور
 و نیزه علامتی بیان ایله که صحیح ایمان ایله حضور کور ایتدی
 دعا الی الوید سجای الله امین

اشوب تاریخ میلادک بلک دیبوز قرن بیست سنده ماه خیز ایان
 یکه بی شیخی کورنده خیز قیرسد باذن الله تعالی خانم الانیا حضرت
 پیغمبر طریفه بخادم صبح بوسنوال اوزره مجربا بلند سز که در ستر
 و دشمن سز حضرت عیسی سنک خریستان قاطولین دینه کلک خیز
 و مبارک قاطولین خریستان دینده اولوب بودیاده معهود اولو
 بالجور خیز لر کن معرفت ایله حضرت عیسی افسند لر معزز و محقق پیغمبری
 و دینده و انما تصور و نظری اولوب حضرت حق طریفه مجر
 بخ آدم سلاستیم خلوق اولوب و نیایا ارسال اولشدر و اگر سز
 بنم بولده سلوک ایوب هر ساعت عبادت مشغول اولورن خلوص
 قلب ایله ابن الله اولون حضرت عیسی افسند ره ایمان کوردر سز
 و بولدیها تماما ابرابر سز ان شاء الله حضرت اللهک کامل صحیح
 قولدی اولور سز و حضرت حق پیغمبر نعمت سجا غنیه نطق اولون
 مکان جننه واصل اولور سز و اشوبون محمدی اعتقاد ایله نور ایله
 عملدره مقدم اولوب ابن الله اولون حضرت عیسی ایما کوردر سز
 بالجور اهل اسلام طائفه لر بی و یهود فرقه لر بی بلا شبهه جنت
 و صول بولوب سرور و صفاده ا بیداقاست انکر محققدره ایدر
 و سز ره بوسنوال اوزره مجربا ایدوم رهبار حق قلبدن افرام ایانک
 زیر جماعت محمدی و نصاری کلیسای ارفعا عیسی حضرت
 پیغمبرک دها سی دالم موجوددر و خالص طمانره و یهودیلر
 هر وقت دها کرکدر و عبادت اینکر ایچره حق بولندن بوروبه
 اوزره ارشاد ایدوم یا حضرت الله سن کو کلرک خالق
 ویدرسین بی و مخلوقکی فراموش ایتد بی آسینک تحت حکم
 و بولدی حمایر ایله ریم مع هذا که عباد اللهک اغوینده ابن الله اولون
 حضرت عیسی افسند کذوف فدا ایلسن سنک سا کو لایق عنایت
 و برکت ایله عباد الله عزیز طریقت حمایر ایله تا کم کناهد آزاد
 اولوب و اما سلامتته نائل اولدم و برجامتک او شول اولوب
 بالجور مل و اجناس حق اب الله و سنک طرفدار کلک ابراهیم
 اولو حق طوعری ایمان و بکربان ایله اعتراف و خلوص محبت ایله

اسماء لا یغیبہ ****JA****

اشتہ آدم مسیح کو کلک پدھی اولاد اللہ طرفہ خلق خلق
 بود نیار ارسال اولوب کول وریوزدن عملدار و ام القیصر معرات
 برکاتیلہ موصوف و تصور در میلادک اشوبیلک دیوز قرق
 تاریخند ماہ نموزک اون بکچی کونند جزیرہ قبرسد تحریر اولوب
 معلوم کراؤد که بن حق بیغبار اولاطم الانبیا حضرت محمد
 عیسیٰ اذ نزل دینک اللہ طرفدن کلام حکم و تکرار اللہ عظیم کائنات
 طرفند با کلام بلایق و نوح بنبرک سائینجی کلام و نوز معین اولیم
 یا عیسیٰ سنک بابانک اسمنه و شانده بن قوربان اولیم با معین
 و ظہیر اللہ سنک عیسیٰ کلک یوزنہ نظر ایله و تحقیق حضرت
 سنک مقبول ابن اللہ کدر صحیح اللہ و صحیح بنبردر و سنک نور کدن
 تولد ایتمشدر و بزیک و ساطیلہ اللہ عظیم کائنات هر شیئی کدن
 و بی آدم سلا متبعین اللہک رو حندن جسم سید و حضرت مرید
 تولد و بلاؤدن زمانده اخذ و صلب و دفن اوتمشدر و اوجی
 کوفی قبردن قیام و کولکره خروج و بابا سید اولاد اللہک صالح
 طرفند احلاس ایله فخر باب اولمشدر حضرت عیسیٰ اذ نزل سرور
 و سنک کلک ایله کولکره جیغوب حمد و ثنایه لایق در انما و با کلام
 عمل و حرکتین ناظر در و صحیح قول دینی قبول ایله آنک ایچینت
 با کلام ملکن بلند آواز ایله سنک کلک اولادک زیرا کندی روی
 ملکن معظدر و عظمت صاحبدر و هر شیئہ قادر در و ملکی
 زیرا بیزده کلری و بعضوب نسلکی کندی تخصیص ایله
 حمد و ثنا سنک اولک جملکیز و آنک حکمی جملکیز جاویدر و قلنک
 کباری ابراهیم ایله جمع اولدی و بر طلری دفع ایله و حضرت
 عیسیٰ سنک روی فی السموات و الارض موجود در آمین

BALKANLARA AİT SİCİLLER VE KARAFERYE KAZASI SERİYE SİCİLLERİ KATALOGU

Vehbi GÜNAY*

Osmanlı Devleti'nde temel idarî birim kazadır ve bu şer'i-idarî birimin başında da kadı bulunmaktadır. Kadılık, devletin kendisinden önceki Müslüman-Türk devletlerinden miras aldığı ve geliştirerek kullandığı kurumlardan birisidir. Devletin kurucusu Osman Bey'in ilk kadı atayan idareci olduğu bilinmektedir¹. Bundan sonraki dönemde büyüyen ve gelişen devlet yapısı içinde diğer müesseseler gibi kadılık müessesesi de önem kazanmıştır. Hukukî düzenini, geçmişinden aldığı örfî hukuk ve şer'î hukuk sistemi üzerine kuran Osmanlı Devleti'nde kadılar, yargı gücünü padişah adına kullanan görevlilerdir. Ancak görevleri sadece hakk-ı kaza'yı kullanarak vatandaşlar veya devî el dahilinde yaşayan yabancılar arasındaki anlaşmazlıkları çözümlmek ve davaları karara bağlamaktan ibaret değildir. Kadının merkezî hükümetin bölgelerdeki en güvenilir temsilcisi durumunda olduğunu ve bu sıfatla idarî, askerî, malî alanlarda icranın baş yardımcılığını yaptığını, merkezden gönderilen ferman, buyrultu, hüküm vs. gibi çeşitli hükümleri halka ulaştırmak ve gereğini yerine getirmek için çalıştığını, aynı şekilde bölge halkının istek ve şikâyetlerinin merkeze ulaşmasına aracılık ettiğini, başında bulunduğu kaza dairesinde emniyet ve belediye işlerinden bir kısmını da yüklediğini ve nihayet noterlik görevini de yerine getirdiğini biliyoruz².

Kadının görev yaptığı her kaza müstakil bir mahkemedir ve doğrudan merkeze bağlıdır. Sancakta veya vilâyette bağlı bulunduğu bir makam yoktur. Kadı yerine atanmış naip, kadınların bütün görev ve yetkileriyle donatılmışlardır. Kadılar bilgileri dahilindeki herşeyi sicile geçirmek zorundadırlar. Kadı veya nâibin mahkemede görülen her türlü hukukî muameleyi, bunun yanında kazada en yüksek mülkî ve beledî âmir olması dolayısıyla da kendisine intikâl eden belgeleri kayda geçirdiği defterlere şer'îye sicili, kadı defteri, kadı sicili, mahkeme defteri, zabıt defteri, şer'î mahkeme sicili, şer'îye sicil defteri, mülga şer'îye mahkemeleri sicili, zabt-ı vekâyi sicili, sicillât defteri veya kısaca defter denilmektedir.

Bu defterlerde mevcut kayıtlar kadı tarafından inşâ edilmiş olanlar (hüccet, ilânı, ma'ruz, mürasele, mukavele, vekâlet, kefalet, vasiyyet, tereke, taksim 'itk, vakıf, narh vb.) ve kadıya hitaben gönderilerek sicile kaydedilenler (ferman, berat, buyrultu, izin-nâme, ruus, hüküm vb.) olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

* E. Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

1 Osmanlı kronikleri Osman Bey'in Karacahisar'a kadı ve hatib olarak Şeyh Edebalı'nın damadı ve talebesi Dursun Fakilvin atadığını kaydetmektedirler. Bakınız; Mchnicd Neşri, **Kitab-ı Cihan-nümâ Neşri Tarihi**, Haz. F. Reşit Unal-Mehmed A. Köymen, C. I, 2. baskı Ankara 1987, s. 109; Aşıkpaşaoğlu, **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, Haz. A. Nihal Atsız, Ankara 1985, s.28 ; Edirneli Oruç Beğ, **Oruv Beğ Tarihi**, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi no:5, by.t.y., s.29.

2 Şerafettin Turan. "Şer'îye Sicillerinin Tarihi Kaynak Olarak Önemi", **Atti del Convegno di Napoli (24-26 Septembre 1974)**, Istituto Universitario Orientale, Napoli 1976, s.225.

Ayrıca defterlerde ifta makamından alman fetvalar, mevsimin ilk karının yağışı, deprem, sel, fırtına, don, dolu, güneş veya ay tululmaları, kuraklık gibi tabii hadiseler, ilk mahsulün almışı, yangınlar, bölgeye tayin edilen bir görevlinin vazifeye başlayışı veya ayrılışı, ru'yet-i hilâl. Ramazan ve bayram günleri gibi önemli görülen olaylar miinferid notlar halinde kaydedilmişlerdir. Hatla sicillerin içerisinde kanunnâme suretleri veya Osmanlı tarihlerine de rastlamak mümkündür³. Bu arada şair ruhlu kadı ve naiblerin yazdıkları şiirleri de unutmamak gerekir.

Türk tarihinin önemli bir dönemini aydınlatarak, mahallî ölçekte genel tarih için ipuçları verebilecek şer'îye sicilleri, mahallî tarih çalışmaları için eşî bulunmaz kaynaklar arasındadır. Yalnızca devlet merkezinden yapılan resmî yazışmalar, vakfiyeler, seyahatnameler, hatıralar, mezartaşlan, paralar veya vak'a-nüvis tarihlerindeki kayıtlarla şehirlerin tarihlerini yazmak mümkün olmadığından, mahallinde yazılmış nisbeten güvenilir birinci elden kaynaklar olarak siciller şehir, köy, mahalle hatta aile tarihlerinin yazımında kıymeti tartışılmaz bir yere sahiptir.

Osmanlı tarihinin sosyal, ekonomik, kültürel, beledi, ziraî, İdarî ve askerî yönlerinin aydınlatılmasında kullanılacak pek çok malzemeyi bizlere ulaştıran şer'îye sicillerinin lam koleksiyonları ne yazık ki günümüze ula şamam iş ur. Bunun sebepleri arasında tutuldukları dönemde savaşlar, işgaller⁴, yangınlar, uygunsuzluk yapan kadının defteri imha etmesi veya yerine tayin edilen kadıya teslim etmeyerek yanında götürmesi⁵ ile kötü şartlarda saklanmaları olarak sayabiliriz. Sonraki dönemlerde ise defterler sahihsizlikle karşılaşmışlar, kötü depolanma ve zaman içinde biyolojik unsurlarla rutubetin, tozun tahribatına maruz kalarak bozulmuş veya yurtdışına çıkarılması neticesinde ülkemizde bulunan sicillerin sayıları azalmıştır.

Yıllarca adliye depolan, cämiler gibi muhtelif yerlerde saklanan sicillere 1290/1873 tarihli Sicillât-ı Şer'îye ve Zabt-ı Deâvî Cerideleri Hakkında Taliinat'm çıkarılması ile ilk defa sahip çıkılmıştır⁶. 1312/1894'de Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Bâb-ı Meşihat'ta İstanbul ve çevresi mahkemelerine ait sicillerin toplandığı bir arşiv kurulmuştur⁷. Cumhuriyet döneminde Maarif Vekaleti'nin 3 Kasım 1941 tarih, 4018/2182 sayılı emriyle 1909'dan önceki sicillerin müzeliğe eşya ile karıştırılmamak ve ayrı bir yerde korumaya alınmak kaydıyla müzelerde toplanması kararlaştırılmıştır. Kültür B a kanlığı' nın 1990 yılında

3 Zeki Ankan, "Bir Kanunnâme Sureti". **Tarih İncelemeleri Dergisi** UT. İzmir 1987. s. 49-61; aynı yazar. "Manisa'nın 1 Numaralı Şer'îye Sicilindeki Osmanlı Tarihi". **Osmanlı Araştırmaları** X. İstanbul 1990, s. 99-136.

4 Bugün .sınırlarımız dışında kalmış bölgelerimize ait sicillerden bir kısmı elimizde değildir. Meselâ Ahıska'ya ait satın alınmış bir adet sicil defteri bugün oranın ve o günlerin hatırasını yaşatan ülkemizdeki tek -sicildir. Bakınız Münir Atalar. "Şer'îye Mah kem el eri ne Dülr Kısa Bir Târihçe", **İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi**. S. IV, Ankara 1980. s. 316 n.2.

5 Kadıların tutulan defterleri yanlarında götürmeleriyle ilgili M. Fuad Köprülü atıf yapmadan şu bilgiyi vermektedir. "... XVI. asırda bile Karaman kadılarının, vazifeden ayrılırken sicillerini de beraber götürmeleri âdeti devam etmiş ve en sonra Kanunî Süleyman'ın bir emriyle yasak edilmişti." M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçuklu Tarihi'nin Yerli Kaynakları", **Bellekten**, C.VII S.27, Temmuz 1943, s. 409 n.1.

6 **Düştur**, I. Tertip C.4, s.83-84.

7 Abdülazîz Bayındır. **İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)**. İstanbul 1986, s.29, 104

başlattığı girişimle ise yurdumuzun değişik müze ve kütüphanelerindeki siciller Ankara Millî Kütüphane'de toplanmaya başlanmıştır. Böylelikle ülkemizde bulunan şer'îye sicilleri İstanbul Müftülüğü Şer'îye Sicilleri Arşivi ve Ankara Millî Kütüphane olmak üzere başlıca iki merkezde toplanmıştır. Şüphesiz geçmişimizi aydınlatan bu büyük kolleksiyonun belirli merkezlerde biraraya getirilmesi, Türk tarihinde Osmanlı devrinin yazımında kıymeti tartışılmaz malzemenin korunmasını ve kullanımını da kolaylaştırmıştır. Fakat toplanan sicillerin kütüphaneye ait katalogunun yayınlanmaması, mikrofilmi veya fotokopilerinin alınarak birer nüshalarının ait oldukları yerlere gönderilmemesi nedeniyle mahalli tarih araştırmaları güçleşmiştir. Ancak burada başka bir nokta daha dikkati çekmektedir. Yurtdışında tarihimize ilgili hatırı sayılır miktarda arşiv malzemesi bulunmaktadır ve sadece bizim değil, başta dünya tarihinin bir bölümü olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hakimiyet coğrafyasında bugün mevcut devlet ve toplulukların tarihlerinin yazımında da bu kaynakların birlikte değerlendirilmeleri gerekmektedir. Değerlendirmelerin sağlıklı neticelere ulaşmasının da bu yolla gerçekleştirileceği aşikârdır. Bu amaçla burada giriş olarak Osmanlı Devi eli' tiden intikal etmiş Avrupa Türkiye'sine ait şer'îye sicil defteri üzerine kısa bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Bosna Hersek'te Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi. Saraybosna Şehir Tarihi Arşivi, Bosna-Hersek Arşivi, Saraybosna Şehir Müzesi, Bosna Hersek Üniversite ve Millî Kütüphanesi. Eski Ortodoks Kilisesi Müzesi'nde saklanan şimdiki durumları hakkında malumatımız olmayan arşiv malzemesi ve özellikle sicillerin sayısı oldukça kabarıktır*. Saraybosna Şarkiyât Enstitüsü Arşivi'nde 66 adet şer'îye sicili bulunmaktadır. En eski sicil 1631 tarihli Mostar şer'îye sicilidir. Ayrıca Travnik, Lübin, Mostar, Blaga, Zrnik, Fojnik, Trebini, Duvno, Yayçe, Teşan, Gračanik, Prozor, Priyedor, Prusak, Biyelin, Lübuk, Visoko şehirlerine ait siciller de bulunmaktadır⁹. Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde 6456 sı yazma 9000 eser bulunmaktadır. Aynı zamanda 86 adet Saraybosna şer'î mahkeme sicili (XVI-XIX. asırlar) ile 400 vakfiye ve XVI ilâ XIX. asırlara ait 3500 tarihî vesika muhafaza edilmektedir¹⁰. Saraybosna Şehir Tarihi Arşivi Ağa Turulca kolleksiyonu'nda ikisi Livno, üçü Visoko ve birisi de Temeşvar'a ait olmak üzere altı sicil defteri bulunmaktadır¹¹. Saraybosna'ya ait siciller sadece bu ülkede değildir. Memleketimizde de Saraybosna gibi bugün

8 Fehim Dz. Spaho, "Saraybosna Müesseselerinde Muhafaza Edilen Türk Dilindeki Arşiv Malzemeleri", çev. Atilla Çetin, **Türk Dünyası Araştırmaları (T.D.A.)**, S. 12 (Haziran 1981), s. 102-106; Leylâ Gazîç, "Saraybosna'da Şark Yazmaları Kolleksiyonları", Çev. Atilla Çetin, T.D.A., S. 14 (Ekim 1981), s. 180-183.

9 Fehim Dz. Spaho, a.g.m., s. 104.

10 M. Tayyib Okıç. "Saraybosna Gazi Hüsrev Beğ Kütüphanesi Ya/ma Eserler Kataloğu", **ilahiyat fakültesi Dergisi**, XII, Ankara 1964, s. 145; Fehim Dz. Spaho, a.g.m., s. 104; Fikrel Karçîç, "Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi", D.İ.A., C. 13, İstanbul 1996, s. 458. Saraybosna şer'î mahkeme sicillerindeki muhalelât defterlerine göre bu bölgedeki âyanlar üzerine bir inceleme yapan Yuzo Nagata, Gazi Plüsrev Bey Kütüphanesi yazmalar kataloğuna dayanarak 86 adet defterin tarih ve sayfalarını da eserine almıştır. Kitapta 1011-1308 (1602-1891) yılları arası döneme ait muhtelif aralıklarla devam eden bir liste bulunmaktadır. Bakınız; Yuzo Nagata, **Materials on the Bosnian Notables**, Tokyo 1979, s. 9-10

11 Fehim Dz. Spaho, a.g.m., s. 105.

sınırlarımız dışında kalmış Osmanlı kazalarına ait siciller mevcuttur¹².

Bulgaristan'da Cyril ve Methodius (Kiril ve Metodiy) Millî Kütüphanesi Şarkiyat Bölümü'nde (Orientalistiçeski Oldel) pek çok tapu-tahrir, timar, maliye ve müteferrik evrak yanında, Hacıoğlu Pazarı (Pazarcık), Vidin, Rusçuk, Silistre, Sofya ve Eski Cuma'ya ait 191 adet şer'iye sicili bulunmaktadır¹³. Fakat bunların dışında Hacıoğlu Pazarı'nda Hacıoğlu cämisinden kasabadaki devlet arşivine nakledilmiş "*beş, on sicil*" defterinin varlığı haber verilerek, Bulgaristan'da takriben bin adet kadı sicili ve diğer defterlerle yediyüzüm adet belgenin bulunduğuna dikkat çekilmektedir¹⁴. Bu kütüphanedeki siciller 1931-1939 yılları arasında Macar H. Duda ve Bulgar G. Galabov tarafından tasnif edilmiş ve yayına hazırlanmışsa da II. Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle tamamlanamamıştır. Sözü edilen arşiv malzemesi üzerinde kataloglama faaliyeti dışında Türk tarihçileri tarafından yapılmış kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır¹⁵. Memleketimizde

12 Saraybosna'nin 1693-1719 tarihlerini kapsayan Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde Y.514 numara bulunan şer'iye sicilinden alınan seçme hükümler üzerine yapılmış bir çalışma için bakınız Halil İnalçık, "Saraybosna Şer'iye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında *Bosna*", **Tarih Vesikaları** C.II S.9 (İlk Teşrin 1942), s. 178-187. Ayrıca makalede 74 varaklık sicilin yayınlanacağına dair haber de yer almaktadır (s.179). Sözü edilen sicilden alınan seçme hükümlerin transkripsiyonu için bakınız Halil İnalçık, "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak", **A.Ü, D.T.C.F. Dergisi** C.I S.2, Ankara 1943. s. 89-96; Bu bölge sicilleri üzerine yapılmış çalışmalara örnek olarak bakınız: Yayçe (Jaica) şehrindeki mahalli müzede bulunan kadı sicilinin C.Trühelka tarafından neşri ile ilgili haber, Abdülkadir, "Türkiyat haberler: Yugoslavya Bosna Müzesi Külli-yatı". **Türkiyat Mecmuası** C.II, İstanbul 1928, s.626; Halil İnalçık, a.g.m.,s. 89; Ayrıca Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesinde 972-974 (1 564-66) yılları arası sicillere dayanarak yapılmış çalışmalar için bakınız Yuzo Nagaü, a.g.e., s. 1-153. Adı geçen siciller üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları üzerine bir tebliğ de sunulmuştur. Maçiko Nagata-Yuzo Nagata, "Saraybosna Şer'iye Sicilleri Üzerinde Bir İnceleme", **XII. Türk Tarih Kongresi 12-16 Eylül 1994-Ankara Bildiri Özetleri**, Ankara 1994. s. 127; Avdo Suçeska, "Malikâne (Osmanlı İmparatorluğunda Miri Topraklar)", Çev. M. Özyüksü, **İ.İ. İktisat Fakültesi Mecmuası Ord.Prof. Ömer Lütfü Barkan'a Armağan**, C.41 S.1-4 İstanbul 1985, s.273-282; Aynı yazar "Sarayova'da XVI. Asırda Vakıf Kredileri", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler**, Ankara 1990, s.721-726.

13 **Bulgaristan'lı Osmanlı Evrakı**, Haz. N. Aktaş-S. Ali Kahraman, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. yay. tu.17 Ankara 1994, s.26; Defter sayısının 200 olduğu hakkında bakınız: **Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Diinemi Arşiv Çalışmaları**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Müd. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. yay m. 19 Ankara 1993, s.XXX; Burada bulunan sicillerin sayı, tarih, sayfa ve kodları için bakınız Atilla Çetin, "Yabancı Ülkelerde Bulunan Osmanlı Arşiv Malzemeleri, Yayınları ve Önemi", **T.D.A.**, C.2 S.7 (Ağustos 1980) s.188-192. Ancak burada toplam sicil sayısı 177 olarak verilmektedir. Aynı şekilde Sofya Millî Kütüphane Nationale Biblioteque'deki sicillerin katalogunda Sofya, Vidin, Rusçuk, Silistre, Dobruca, Samakov, Köstence (tznebol), Tirgovişte şehirlerine ait defterler bulunduğu belirtilerek 187 sicil defterinin ait oldukları yıllar ve numaraları yayınlanmıştır. Bakınız Yücel Özkaya, "Sofya'da Milli Kütüphane "Nationale Biblioteque'deki Şer'iye Sicilleri", **Tarih Araştırmaları Dergisi** 1979-1980, C.XIII S.24, Ankara 1980. s.21-29; Sofya'da mevcut şer'iye sicilleri ve defterlerin fişlerinin yeni bir yayını için bakınız Mihail Guboğlu, "Tuna Boyundaki Kadı Sicilleri ve Bazı Defterler", **T.D.A.**, S.66 (Haziran 1990), s.9-29.

14 Mihail Guboğlu, a.g.m., s. 29.

15 Bulgaristan'daki şer'iye sicilleri ve diğer arşiv malzemesi üzerine yabancı dilde yapılan çalışmalarla ilgili bibliyografya için bakınız Atilla Çetin, a.g.m., s.193-199 ; **Bulgaristan'a Satılan Evrak...**, s.XXXI; **Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı**, s.211-230 ; Mihail Guboğlu. a.g.m., s.29; Sofya'ya ait bir defterin neşri için bakınız G.D. Galabov-Herber W. Duda, **Die Protokollbücher des Kadiautes Solla**, Münih 1960. Sofya Millî Kütüphane'de içinde 340 belge bulunan 313 numaralı bu defter Bulgarcaya ve Almancaya çevrilmiştir. Kitabın giriş bölümünde (s.I-IX) Sofya sicillerinin ait oldukları yıllar ve belge sayıları verilerek, defterin aslının 1944'de Sofya'nın bombalanması esnasında

şer'iye sicillerinin toplandığı merkezlerden olan İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi'nde bîlâd-ı metruke denilen Varna, Osmanpazarı, Köstence, Mecidiye, Bulgaristan ve Tuna'ya ait 36 defter vardır¹⁰. Bu arşivde Rumeli Kazaskerliği ve Rumeli Sadareti Mahkemesi'nde 644 defter mevcuttur ve mahkemede görülen dava kayıtları arasında bu bölge ile ilgili bilgilere de rastlanmaktadır¹⁷. Macaristan'a ait Budin ve diğer kazaların sicilleri Viyana Milli Kütüphanesi'ne nakle edilmişlerdir¹⁸.

Osmanlı devletinin Balkan topraklarında hâkimiyeti altında bulunan Roman ülkelerine ait sicillerin mevcudiyetini de bilmekteyiz¹⁹.

Makedonya Devlet Arşivi'nde ise büyük sayılabilecek 195 defterlik bir sicil koleksiyonu mevcuttur. Debre'nin iki (1904-1905), Ohri'nin bir (1904-1907), Pirlpe'nin bir (1830-1833), Kalkandelen'in dört (1899-1912), İştîp'ini iki (1823-1824) defteri vardır. Manastır'm 1015-1328/1607-1912 yılları arası dönemine ait 85 defter ise başlıbaşına bir koleksiyon oluşturmaktadır. Bu defter koleksiyonu

yandığı kaydedilmiştir. Bu defterle ilgili olarak bakanız Fikret Yılmaz, Amasya'nın Bir Numaralı Şer'iye Sicili. E.Ü. Sos. Bil. Ens., Basılmamış yüksek lisans tezi, İzmir 1987. s. XXX. Bulgaristan'da bulunan arşiv malzemesi sadece bu bölge tarihi için önemli değildir. Bakanız Nodar Şengeiia, "Bulgaristan Arşivinde Bulunan Kafkasya Hakkındaki Osmanlı Belgeleri (XVI-XIX. Yüzyıl)", IX. Türk Tarih Kongresi Ankara 1-2S Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler. C.II, Ankara 1988. s. 1049-1053. Aynı tebliğin araştırmacı tarafından bir diğer sunumu için bakanız: X. Türk Tarih Kongresi Ankara, 22-26 Eylül 1986 Kongreye Sunulan Bildiriler, V. Cilt. Ankara 1994, s.1937-1941.

- 16 Bilâd-ı metruke mahkemesi sicillerinin listesi için bakanız Ahmet Akgündüz, Şer'iye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Katalogu ve Seçme Hükümler, C. I, İstanbul 1988, s. 83-215; Cahit Baltacı, "Şer'iyye Sicillerinin Tarihsel ve Kültürel Önemi", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler. İstanbul 1985, s.130; Abdülaziz Bayındır, a.g.e., s.27; Bu koleksiyonda bulunan Varna'ya ait 1844-1858 tarihli defter üzerine yapılmış akademik bir çalışma için bakanız, Sebhatlin Bayram. H.1260/M.1844-H.1275/M.1858 Tarihli Varna Kazası Kadı Sicili, İÜ. Sos. Bil. Ens., Basılmamış yüksek lisans tezi. İstanbul 1995.
- 17 Ahmet Akgünclüz, a.g.e., s. 150-155; Bilgin Aydın, "Seriye Sicilleri Arşivi'nde Hususi Mahiyette Düzenlenmiş Siciller ve Meşihat Arşivi'nde Yeni Tasnif Olunan Şer'iye Sicilleri", Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı. İstanbul 1995, s.1 15-123; İstanbul Müftülüğü Şer'iye Sicilleri Arşivi'nde 7978 numarada kayıtlı 987-88 (1579-80) tarihli defterden seçme hükümler için bakanız M. Tayyib Gökbilgin, "Müesseseler Tarihimizin Kaynaklarından: 1579 Senesinin Rumeli Sadareti Sicillerinden Bâzi Önemli Kayıtlar", İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, S.25, Mart 1971, İstanbul 1971, s.79-98; Bu arşivdeki vesikalara dayalı olarak yapılmış, vakıflarla ilgili bir çalışma için bakanız İsmail Kurt, "İstanbul Para Vakıfları". T.D.A., 101, Nisan 1996, s. 65-96.
- 18 İlber Ortaylı, "Balkanlar ve Batıda Osmanlı Tarihiyle İlgili Arşivler", Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler. İstanbul 1985, s.196; Bıtdin'de 15 Ocak 1588'de tereke defteri çıkarılan Ali Çelebi'nin lereke kayıtlarına dayanılarak hazırlanmış günlük hayat! ile ilgili güzel bir değerlendirme için bakanız L. Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", Çev. S. Karatay, Belleten, C.XXIX/116. Ekim 1965, s.615-638. Aynı makalenin M. Tayyib Gökbilgin tarafından yapılan diğer bir çevirisi için bakanız/ Belleten. C.XLIII/170, Nisan 1979, s.457-480.
- 19 Miha.il Guboğlu, "Romanya Tarihine Ait Türk Kaynakları (Bunların Önemi ve Yayınlanma Meselesi)", VII. Türk Tarih Kongresi Ankara 25-29 Eylül 1970 Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1973, s.502-503; Romanya tarihi üzerine çalışmalar yapmış yazarın kısa biyografisi ve bibliyografyası için bakanız Atilla Çetin, "Roman Türkoloğu Prof. Mihail Guboğlu'nun Türk Tarih ve Kültürü Araştırmalarına Dair Bibliyografya Denemesi", T.D.A., 15, Aralık 1981. s.210-211; Romanya'nın çeşitli şehirlerine ait şer'iye sicillerinin Bükreş'de bulunduğu ve millî tarihimizi aydınlatmadaki önemi hakkında bakanız Yücel Özkaya, a.g.m., s.22; aynı yazar "Osmanlı Dönemi İçin Askeri Tarih Kaynakları". Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I, Ankara 1983, s.99.

mikrofilm olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne getirilmiştir²⁰. Ancak Makedonya'da Ohri ve Manastır bölge arşivlerinde tasnif edilmemiş malzeme de mevcuttur. Ohri bölge arşivinde 15.000 belge ve 350-400 yazmalık 2.000 civarında kitap mevcudundan bahsedilmektedir fakat bunların özellikleri hakkında bilgi bulunmamaktadır²¹. Arnavutluk'ta da tasnif edilmemiş şer'îye sicil defterleri koleksiyonu bulunmaktadır ki bunların katalogları da yayınlanmamıştır²².

Yunanistan'da Selânik'de Makedonya Enstitüsü'nde sayı ve tarihleriyle ilgili kesin bilginiz olmayan şer'îye sicil defterlerinin de varlığından haberdarız²³. Girit'e ait aslen 255 olan ama zaman içinde kayıplarla sayısı 162 ye düşen sicillerin bir bölümünün epeyce ayıklanmış bir kısmı beş cilt halinde **Girit Tarihiyle İlgili Türk Belgelerinin Çevirisi** adıyla Yunanca olarak 1. cilt (1657-1672) 1975'de, 2. cilt (1672-1694) 1976'da, 3. cilt (1694-1715) 1978'de, 4. cüt (1715-1752) 1984'de, 5. cilt (1752-1765) 1985'de yayınlanmıştır²⁴.

Bu kısa giriş neticesinde görüldüğü üzere yurtdışında ve ülkemizde dağınk olarak bulunan büyük bir şer'îye sicil koleksiyonundan söz etmek mümkündür. Ayrıca Balkan ve Avrupa ülkeleri arşiv ve kütüphanelerinde bulunan Osmanlı arşiv malzemesi içinde şer'îye sicilleri mevcut olabilir ki bu da katalogların incelenmesi neticesinde ortaya çıkarılacaktır. Ancak değil sınırlarımız dışında kalan bölgelere ait sicillerin, memleketimiz dahilindeki yerlerin bile tanı bir toplu katalogu ve envanteri çıkarılmamıştır²⁵. Üniversitelerimizde sicillerle ilgili yapı-

20 Bu defterlerin varak ve vesika sayılan liste halinde yayınlanmıştır. Makedonya'deki Osmanlı Evrakı. Haz. O. Sakin-U. Demirbaş, Başbakanlık Devlet Arşivleri Gn. Miid. Osmanlı Arşivi Daire Bşk. yaym nu: 29, Ankara 1996, s. 50-55; Bruce McGovvan, Manasür'in XVII w XVIII. yüzyıl sicillerindeki bilgilerden hareketle ayanlarla ilgili çeşitli bulgulara ulaşmıştır. *Ecoiomle Life » Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land 1600-1800*, Cambridge Univ. Press 1981, s.72-122.

21 Makedonya'daki Osmanlı Evrakı, s. 22.

22 Bu defterler üzerinde çalışmalar yapmış olan Boşnak tarihçi Prof.Dr. İlyas Recai'ye defterlerle ilgili verdiği bilgiler için burada ayrıca teşekkür ederim.

23 Cahid Baltacı, a.g.m., s. 131.

24 Girit'e ait bu defterlerin büyük bir özveriyle günümüze ulaşmasını sağlayarak, dökümünü yapan İzmir (Karaburun)"ın Saib köyünde doğmuş 1922'de Girit'e göçmüş Nikos Stavrinidis'in başından geçen ilginç olaylarla ilgili bakınız Adnan Ekşigil, "Girit Kadı Defterleri", Tarih ve Toplum, C.8 S.43 (1987), s. 9-12.

25 Şer'îye Sicillerinin kataloglanması için pek çok çalışma yapılmıştır. Ülkemiz müze ve kütüphanelerindeki defterlerin envanterini çıkarmaya yönelik bu çalışmalardan ayrı ayrı söz etmemekle birlikte son olarak Alı met Akgündüz tarafından hazırlanan toplu katalog çalışmasının (Şer'îye Sicilleri Mahiyeti, Toplu Katalogu ve Sevme Hükümler, C. I, İstanbul 1988) yetersiz ve eksik olduğunu belirtmekle yetineceğiz. Çünkü bu kataloglama çalışması zaten Alyon, Bergama, Bor, Kütahya ve Niğde'ye ait tahminen (!) 300 defterin katalogunun yayınlanmadığını belirterek (s.83) eksikliğini ortaya koymaktadır. Bunların dışındakilerin ise hepsinin katalogunun yayınlandığı iddiasında olan yazar muhtemelen kitapta verdiklerinin dışında daha önce yayınlanmış olan Afyon, Bor, Denizli, Karacasu ve Kütahya'ya ait sicil katalogunu da görmemiştir. Bakınız Osman Ersoy, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", Tarih Araştırmaları Dergisi 1979-1980, C.XIII,'s. 24 Ankara 1980, s. 1-20. Bunun yanı sıra kataloga dahil edilmeyen önemli sayılabilecek sicil koleksiyonları da mevcuttur. Ömek olarak 101 defterlik Tire şer'îye sicilleri koleksiyonu katalogu için bakınız M. Ali Demirbaş, "Tire Şer'îye Sicilleri Katalogu", Tarih İncelemeleri Dergisi, VII, İzmir 1992, s.289-295; Ülkemizdeki sicillerin büyük bir kısmını Ankara Millî Kütüphane bünyesinde barındıran Kültür Bakanlığı'nın mevcut katalogları güncelleştirmek için yeni bir kataloglama çalışması yaptığı öğrenilememiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nden günümüze intikal eden şer'îye sicillerinin tesbit işlemleri de tamamlanamamıştır. Buna bir örnek olması açısından, Üsküdar Mihrimah Sultan

lan çalışmalar ise genellikle bugün sınırlarımız dahilinde kalan yerler üzerinde yoğunlaşmış, diğerleri için gereken hassasiyet gösterilmemiştir. Coğrafi bütünlük arzeden, bir devletin mirasını alarak şimdiki sınırlarımıza kıyasla dışında kalanları yok saymak ve onları bizim bakış açımızla değerlendirilmekten mahrum etmek hiç şüphesiz tarih ilmi açısından hatalı bir yaklaşımdır. Bununla birlikte şer'îye sicilleri gibi bütünlük arzeden arşiv malzemesinin farklı ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinde bulunmalarından dolayı meydana gelecek kopukluğun aynen tarihimize de aksedeceği aşikârdır. Bu amaçla konuya dikkat çekmek ve bu tür çalışmalara bir örnek olması düşüncesiyle Karaferye kazasının lesbit edebildiğimiz şer'îye sicillerinin katalogunu yayınlamayı ve bu konuya dikkat çekmeyi uygun gördük.

Osmanlı devleli'nin Karaferye kazası Selânik'in 60 km. güneybatısında, İncekarasu (Haliakmonas) nehrinin sol kıyısından 8 km. uzaklıkta. Ağustos dağının doğu yüzü eteklerinde yer almaktadır. Fethedildiği 1372'den, 14 Kasım 1913 tarihli Atina Andlaşması'yla elimizden çıkışma kadar beşyü/ yıldan fazla bir süre Osmanlı hâkimiyeti altında bulunmuş bir kaza merkezimizdir²⁶. Halen Yunanistan Makedonyası'nda Veria adıyla kaza statüsünü devam ettirmektedir. Kazaya ait sicillerin büyük bir kısmı Yunanistan'da Veria'da olmakla birlikte ülkemizde de buraya ait defterler bulunmaktadır. Bunlardan Edremit Muzaffer Akpınar Halk Kulüphanesi'nde bulunan ve ilk numaralısını yüksek lisans tezi olarak hazırladığımız dört defterin oraya nasıl gittikleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹⁷. Kadıların tuttukları defterleri yerlerine tayin edilen kadıya teslim etmeyerek yanlarında götürdükleri bilinmektedir. Ancak Edremit'le bulunan sicillerin bu yolla gelip gelip gelmediğine yani kadının Edremitli olduğuna veya buraya tayin edildiğine dair bir kayıt mevcut değildir. Defterlerin tarih itibarıyla tam bir bütünlük arzetmemesi bunların kadı tarafından getirildiğini de düşündürmektedir. Bu defterler halen Ankara Millî Kütüphane'ye de nakledilmemişlerdir. Bunlardan başka Karaferye'ye ait sekiz sicil defteri de Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu arşivde bulunan 16.906 sicil

CanÜ'nde 13.11.1995 günü temizlik sırasında müezzin mahfili üstündeki eski dolapların içinde Üsküdar Şer'îye Sicillerinin bulunmasını verebiliriz. Bu defterler ve diğer Üsküdar Sicillerinin listesi için bakınız İsmail Kurt-Bilgin Aydın, "Üsküdar ve Çevresi Tarihinin Yeni Kaynakları: Valide Camii'nde Bulunan Siciller", T.D.A.. 101 Nisan 1996, s.205-216. Yurtdışında bulunan akıllarla ilgili yeni bilgiler de ortaya çıkmaktadır. Bir örnek olarak Kkim 1618-16 Mayıs 1750 tarihleri arası döneme ait 72 ciltlik Kırım Hanlığı kadı sicillerinin akıbeti ve bulunuşu hakkında bakınız Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı Kadı Sicilleri Bulundu", Belleten C.LX, Sa.227 (Nisan 1996). Ankara 1996 s.165-190.

26 Yunanistan'da bulunan Karaferye kazası sicilleri üzerine doktora çalışması yapmakta olan Yunanlı meslektaşım Eleni Gara 21-25 Haziran 1994 tarihleri arasında Amsterdam'da toplanan XI. CİEPO (Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı İncelemeleri Komitesi) toplantısına "16. Yüzyılda Karaferye'de Kadı Sicillerine Göre Borçlar" konulu bir bildiri ile katılmıştır. Orhan Koloğlu, "Amsterdam CİEPO Toplantısı Sempozyum Notları "Tarih ve Toplum, 128 (Ağustos 1994), s.55. Ayrıca 1760-1780 yılları arası Karaferye kazası üzerine Antimis Anastasopoulos'ım da İngiltere'de bir doktora tezi hazırlamakta olduğunu bilmekteyiz. Ülkemizde bu İcaza üzerine yayınlanmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır.

27 Vehbi Günay, H.1159 (1746) Tarihli Karaferye Kazası Şer'îye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme), E.Ü. Sos. Bil. Kns.. Basılmamış yüksek lisans tezi İzmir 1993; Bu defterde yer alan bir müftünün terekesindeki kitaplarla ilgili bir değerlendirme için bakınız, "Karaferye Müftüsü Salih Efendi'nin Terekesinde Yer Alan Kitaplar", 3 Mayıs 1944 50. Yıl Türkçülük Armağanı, İzmir 1994, 3.95-107.

defterinden²⁸ ülkemiz dahilindeki 42 şehir ve kasabaya ait 2.751 defterin katalogu yayınlanmıştır²⁹. Buradaki şer'îye sicilleri sonradan Ankara Millî Kütüphane'ye nakledilmişlerdir. Karaferye'ye ait siciller de halen bu kütüphanede bulunmaktadır ve eski numaralarıyla kayıtlıdır.

Çıkarılan listede görüleceği üzere tespit edebildiğimiz kadarıyla her iki ülkede toplam 140 tane defter mevcuttur. Herne kadar aralarında yıl olarak atlama- lar bulunsa bile bir kazanın tarih içindeki genel görünümünü yakalayabilmek için gerekli malzemenin bu sicil koleksiyonundan başka kaynaklardan bunlarda yer alan bilgiler gibi ayrıntılı bir şekilde elde edilebilmesi mümkün değildir. Ayrıca bu kaynaklarda Osmanlı tarihinin genel seyri içinde Rumeli'nin durumu hakkında da bilgiler bulunabilmesi mümkündür.

Yunanistan'da Bulunan Karaferye Şer'îye Sicil Defterleri Katalogu'

<u>Sıra no</u>	<u>Sicil no</u>	<u>Tarih(Hicri/Milâdi)</u>	<u>Ebat</u>
1	1	1011 (1602-1603)	37x12
2	2	1021-1022 (1612-1614)	43x16
3;	3	1022 (1613)	42x15
4	4	1025,1026 (1616-1617)	38x15
5	Ş5.	1128" (1715-1716)	41x15
f	3.	1028-1029 (1618-1620)	41x15
7	&	1020-1066 (1611-1656)	41x15
8	1	1023-1054 (1614-1645)	41x15
İ	Ş	1030-1031 (1621-1622)	41x15
10	9	1026 (1617)	38x15
11	10	1036-1037 (1626-1628)	40x15
12	11	1027-1050 (1617-1640)	41x15
11	1-2	1043-1044 (1633-1635)	40x14
14	13.	1047-1049 (1637-1640)	41x15
15	14	1049-1051 (1639-1642)	41x15
\hat{U}	15	1050-1051 (1640-1642)	41x15
17	16	1055-1056 (1645-1647)	41x15
18	17	1057-1058 (1647-1648)	41x15
19.	18	1058-1060 (1648-1650)	41x15
20	19	1061-1062 (1651-1652)	42x14
21	20	1027-1028 (1618-1619)	-
22	21	1068 (1657-1658)	38x14

28 Abdülaziz Bayındır, a.g.c, s.29.

29 Mücteba İlgürel, "Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", I.Ü. Ed. Fak. Tarih Dergisi, S. 28-29 1974-1975, İstanbul 1975, s.123-124.

* Yunanistan'da bulunan sicillerin arşiv katalogunu hatalarını düzelterek tarafıma göndermek zahmetinde bulunan Elenî Gara'ya burada ayrıca teşekkür etmek isterim.

Balkanlara Ait Siciller ve Karaferye Kazası Şer'iye Sicilleri Kataloğu

23	ZZ	1077-1078 •(1666-1668)	40x14
24	23	1078 ı{ 1667-1668)	41x15
25	24	1079 ı[1668-1669)	42x15
26	25	1080-1081 .(1669-1670)	41x15
27	26	1080-1085 •(1669-1675)	40x15
28	27	1083-1085 •(1672-1675)	41x15
29	28	1088 •(1677-1678)	40x14
30	29	1092-1093 •(1681-1682)	42x15
31	30	1093-1095 •(1682-1684)	42x16
32	31	1096-1097 •(1685-1686)	42x16
33	32	1097-1099 •(1685-1688)	42x16
34	34	1099 ı(1687-1688)	42x16
35	33	1098-1099 •(1687-1688)	42x16
16	35	1098-1099 •(1687-1688)	42x16
37	36	1102 ı[1690-1691)	38x12
38	37	1103-1104 •(1692-1693)	42x14
39	3*	1107-1109 •(1695-1697)	40x15
40	¸Ş	1109-1110 •(1697-1699)	42x15
4t	40	1110-1113 •(1698-1702)	41x15
42	41	1111-1113 •(1699-1702)	41x15
43	42	1114-1115 •(1702-1704)	42x14
44	43	1116-1117 •(1704-1706)	41x15
45	44	1117 •(1705-1706)	43x15
46	45	1117-1118 •(1705-1707)	43x15
47	46	1117 •(1705-1706)	41x15
48	47	1118-1119 •(1706-1707)	43x14
49	48	1119-1120 •(1707-1709)	41x14
50	49	1120-1121 •(1708-1710)	41x14
51	50	1122 •(1710)	41x15
5t	51	1123-1124 •(1711-1712)	41x14
53	52	1125-1126 •(1713-1714)	41x15
54	53	1127 •(1715)	42x15
55	54	1127-1128 •(1715-1716)	42x15
56	56	1129-1130 •(1717-1718)	42x15
57	57	1131-1133 •(1718-1721)	43x16
58	58	1133-1136 •(1720-1724)	41x15
59	59	1135-1136 •(1722-1724)	41x15
60	60	1135-1137 •(1722-1725)	42x15
61	61	1138-1139 •(1725-1727)	44x15
62	62	1139-1140 •(1726-1728)	44x15
63	63	1140-1143 •(1727-1731)	44x16
64	64	1144 •(1731-1732)	43x15
65	65	1145-1148 •(1732-1736)	40x16
66	66	1147-1148 •(1734-1736)	43x16
67	67	1149-1150 •(1736-1738)	43x17
68	68	1151 •(1738)	44x17
69	m	1152 •(1739)	40x16

70	70	1155	(1742)	40x14
71	71	1157	(1744)	48x17
72	72	1159-1161	(1746-1748)	43x15
73	73	1159-1161	(1746-1748)	41x14
74	74	1161-1163	{ 1748-1750)	42x15
75	75	1163-1164	(1750-1751)	43x15.
76	76	1163-1165	(1750-1752)	43x16
77	77	1164	(1751)	43x15
78	78	1167	(1754)	42x15
79	79	1169-1170	(1756-1757)	43x16
80	80	1170-1171	(1757-1758)	42x16
81	81	1172-1173	(1758-1760)	42x15
n	82	1173-1175	t 1759-1762)	41x16
~~83~~	83	1173	(1759)	42x15
84	<i>U</i>	1175-1176	(1761-1763)	44x15
85	85	1178-1179	{ 1764-1766)	44x16
86	86	1079-1080	(1765-1767)	42x15
87	87	1179-1181	(1765-1768)	32x14
88	m	1182	(1768-1769)	43x16
89	~~89~~	1183	(1769-1770)	42x16
90	90	1183	(1769-1770)	44x15
91	91	1184-1185	(1770-1772)	43x16
92-	92	1185	(1771-1772)	43x15
93	93:	1186-1187	(1772-1774)	40x16
94	94	1188	(1774-1775)	44x16
95	95	1190-1191	(1776-1777)	38x14
96	96	1192	(1778)	44x15
97	97	1193-1194	(1779-1780)	42x16
9»	9Ū	1194-1196	(1780-1782)	41x16
99	99	1199-1200	(1785-1786)	40x18
100	100	1204	(1789-1790)	41x15
101	101	1209-1211	(1794-1796)	38x16
102	102	1213-1214	(1798-1800)	43x16
103	103	1227-1228	(1812-1813)	39x16
104	104	1229-1230	(1814-1815)	40x16
105	105	1231-1233	(1816-1818)	45x15
106	106	1236-1237	(1821-1822)	41x15
107	107	1240-1242	(1824-1827)	} 52x19
108	108	1241-1242	(1825-1827)	41x15
109	109	1245-1246	(1829-1831)	46x16
110	110	1247-1249	(1831-1834)	52x19
111	111	1250-1251	(1834-1835)	52x19
112	112	1252-1253	(1836-1837)	49x18
113	113	1253-1255	(1837-1839)	54x18
114	114'	1256-1259	t 1840-1843)	48x17
115	115	1259-1261	(1843-1843)	48x17
116	116	1260-1278	(1844-1862)	50x16

117	117	1261-1264 (1845-1848)	55x19
118	118	1264-1267 (1848-1851)	48x17
119	119	1272-1276 (1855-1860)	55x20
120	120	1277-1279 (1860-1863)	50x19
121	121	1279-1281 (1862-1865)	54x19
122	122	1281-1282 (1864-1866)	56x20
123	123	1283-1287 (1866-1870)	44x18
124	124	1283 (1866-1867)	54x20
125	125	1289-1290 (1872-1873)	50x19
126	126	1289-1298 (1872-1881)	50x20
127	127	1287-1288 (1870-1871)	50x19
128	128	1298-1308 (1880-1882)	50x17

EDREMİT MUZAFFERAKPINAR HALK KÜTÜPHANE SİNDE
BULUNAN KARAFERYE ŞER'İYE SİCİL DEFTERLERİ KATALOGU

<u>Sıra no</u>	<u>Katalog no</u>	<u>Tarih (Hicri/Milâdi)</u>	<u>Ebat</u>	<u>Varak</u>
1	104	1159-1160 (1746-1747)	40,5x14,5	52
2	105	1176-1178 (1762-1764)	41,5x16	79
3	115	1201-1202 (1786-1787)	44 x15,5	99
4	116	1204-1207 (1789-1792)	41,5x15	86

TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ'NDEN ANKARA MİLLÎ
KÜTÜPHANE'YE NAKLEDİLEN KARAFERYE KAZASI ŞER'İYE
SİCİL DEFTERLERİ KATALOGU

<u>Sıra no</u>	<u>Katalog no</u>	<u>Tarih(Hicri/Milâdi)</u>	<u>Varak</u>
1	563	1093-1231 (; 1682-1815)	89
2	564	1105-1106 (; 1693-1694)	61
3	565	1133-1134 (; 1720-1721)	43
4	566	1196-1197 (; 1781-1782)	41
5	567	1207-1209 (; 1792-1794)	56
6	568	1215-1217 (; 1800-1802)	64
7	569	1237-1241 (; 1821-1825)	119
8	570	1246-1247 (; 1830-1831)	40

ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Hakkı ÖN KAL*

Bursa-Muradiye'de, II. Murad'ın 1426'da inşa ettirdiği camiin haziresinin Osmanlı hanedanının bir nekropolü mahiyetinde olduğu malumdur. Türk ve İslâm dünyasının muhtelif merkezlerinde bu neviden türbe guruplarına rastlanır. Bunların çoğunda mihver yapı, bir sahabe veya bir velinin medfun bulunduğu türbedir. İnanişâ göre, böyle manevî bir şahsiyetin yanında veya yakınında bulunmak onun şefaatine mazhar olmak imkânını sağlayacaktır. Bu bakımdan İstanbul'da Eyüp adeta bir türbeler ve mezarlar şehridir. Keza, Semerkant'ta Şahzinde türbeler topluluğu da Hz. Peygamberin yeğeni ve Semerkant fatihi Kussem İbnî Abbas'ın türbesi etrafında teşekkül etmiştir. Konya'daki Mevlâna Türbesinin etrafındaki türbeler ile Bursa'daki Emir Sultan Türbesi'nin etrafındaki mezarları aynı kategoride değerlendirmek mümkündür.

Esasen balı hıristiyan dünyasında da benzer bir uygulamanın mevcudiyeti dikkati çeker. Aziz, kilisede autel'in altına, başpiskopos onun yanına gömülüyor, hükümdar ve yakınları ile aristokrasiye mensup olanlar kilisenin içinde veya bahçesinde yer bulabiliyorlardı *.

Muradiye'deki türbeler böyle mihver manevî bir şahsiyet türbesinden mahrumdur. Zira, mevcut türbelerden herhangi birinin manevi bir lidere ait olduğuna dair bir bilgi ve rivayet mevcut olmadığı gibi bu türbelerin yakınında veya civarında bir veli türbe veya mezarının bulunduğu hususunda da herhangi bir bilgiye sahip değiliz.

Öte yandan, iki küçük gurup dışında, Muradiye türbeler topluluğu öncesi ve sonrasında, Osmanlı hanedan mensuplarına ait türbelerin birarada toplanması geleneğinin mevcut olduğu da ileri sürülemez. Osmanlı sultanları, genellikle adlarına inşa edilen camilerin mihrap önünde veya yakınındaki türbelere defnedilmişlerdir ve türbeler değişik semtlerde bulunmaktadır.

Şu halde, Muradiye türbeler topluluğunun vücut buluşunu nasıl açıklayabiliriz?

Topluluğun ilk yapısı olan ve 1449 da inşa edildiğini bildiğimiz Fatih'in annesine ait Hatuniye Türbesi ile II. Murad'ın 1451 civarında inşa edilmiş türbesini, geleneğe uygun olarak, camiinin mihrap duvarı önünde yapılmış görüyoruz. Bu uygulama, Fatih ve Süleymaniye camilerinin mihrapları önündeki zevç ve zevceye ait türbe inşasının erken bir örneği olarak kabul edilebilir. Fatih'in oğlu, ebesi ve zevcesi (Gülşah Hatun) için yapılmış türbelerin Muradiye'de bulunmalarını Fatih'in kendisi hayatta iken vefat eden bu yakınlarını babası ve annesinin yanına defnetmek arzusuyla izah etmek mümkündür. Bundan

* Prof. Dr., D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Michel Ragon, *L'Espace de la mort*, Paris, 1981, s. 33.

sonraki dönemde Muradiye'de adlarına türbe inşa edilmiş veya bu türbelerden birine gömülmüş olanların çoğu. taht veya iktidar mücadelesini kaybederek büyük dramlar yaşamış şehzadeler ile onların yakınlarıdır. Bunlar arasında Cem Sultan, Şehzade Ahmet ve Şehzade Mustafa kolaylıkla hatırlanabilir. Bunlara mezar ve türbeleri için dahi yeni payitahtın kapıları açılmamış, daha evvel küçük bir türbe gurubunun teşekkül ettiği Muradiye'ye gönderilmeleri yeğlenmiştir.

İşte böyle bir talihsizliğin kurbanı olan Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa'nın türbesi Muradiye'deki bu türbeler arasında bulunmaktadır. Şehzade Mustafa, bilindiği üzere, hazırlanan desiseler sonucunda babası Kanuni Sultan Süleyman'ın gözünden düşürülerek, Konya Ereğlisi civarında, babasının otağında boğulmak suretiyle ortadan kaldırılmıştır. Halk ve ordu arasında derin bir üzüntü yaralan bu elim hadise. Sultanı ve desiseyi tertip edenleri açıkça zemmeden mersiyelere konu olmuştur². Şehzade'nin cenaze namazı Ereğli'de kılınmış ye babasının emriyle tabutu Bursa'ya nakledilerek Muradiye'ye defnedilmiştir³.

Kanuni'nin oğlunun ihaneti konusunda kesin bir inancın sahibi oluşuna, hayatının sonuna kadar. Şehzade için annesinin bir türbe yaptırmasına bakılarak hükmolunabilir. Şehzadenin türbesi, bira/, sonra temas edeceğimiz üzere, kardeşi II. Selim döneminde ve onun izniyle gerçekleştirilmiştir. Oysa, Kanuni Sultan Süleyman, genç yaşta Manisa'da 1543 yılında vefat eden oğlu Şehzade Mehmed'in cenazesini İstanbul'a naklettirecek görkemli bir camii. Şehzade Camii¹ iiii yapılmasını da emretmiştir⁴. Aynı şekilde, Halep'te ölen diğer oğlu Şehzade Cihangir'in cenazesini İstanbul'a naklettirmiş ve onun anısına yine bir cami yaptırmıştır. Buna karşılık Şehzade Mustafa'ya müstakil bir türbe yaptırmadığı gibi, kardeşi Şehzade Mehmed'in İstanbul'daki türbesine defnedilmesine de izin vermemiştir.

Öte yandan Şehzade Mustafa'nın annesi ile maiyetindekilerin sürgüne gönderildikleri Bursa'da, yaklaşık bir on yıl, hayatlarını büyük bir müzayaka içinde geçirdikleri bazı vesikalardan anlaşılmaktadır⁵. Bu vesikalara göre, 970/1563 senesinde bin ken on yıllık kira borçları ödenmiş ve et ve ekmek vermeyen kasap ve bakkallar uyarılmış be böylece nisbi bir ferahlama devresi başlamıştır. Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran oğlu için bir türbe yaptıрма arzusunu ancak II. Selim devrinde tahakkuk ettirebilmiştir.

Acaba, bu türbe. Şehzade Mustafa'nın 1553 de öldürülmesinden sonra defnedildiği bir türbenin değiştirilmiş bir hâli midir, yoksa Şehzade Mustafa için yeniden mi inşa edilmiştir?

Kâzım Baykal ve Albert Gabriel. bu türbenin Yavuz Sultan Selim

2 Mehmed Çavuşoğlu. "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 12, sene: 1981-1982, İstanbul, 1982, s. 641-686.

3 İsmail Hami Danişment, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 2, İstanbul. 1948. s. 283-287.

4 Hakkı Önkal. **Osmanlı Hanedan Türbeleri**, Ankara. 1992, s. 138-140.

5 Kâmil Kıpçicioğlu. "Tarihi Bilgiler ve Vesikalar", **Vakıflar Dergisi** II, Ankara, 1942, s. 405-406.

tarafından kardeşleri için yaptırıldığını ve Şehzade Mustafa'nın cenazesinin buraya nakledildiğini ileri sürmektedirler⁶. A. Gabriel, Bursa sicilleri ile kapı üzerinde bulunan kitabedeki bilgilerin mubayeneünü yapının da ortaya koyduğunu belirterek türbenin inşa şeklinin ve süslemelerinin Şehzade Ahmed'in ölüm tarihi olan 1513 den hemen sonraki bir tarihte yapılmış olabileceğini kabule imkân verdiğini, duvarları kaplayan çinilerin ise XVI. yüzyılın ikinci yansına ait olduğunu ileri sürer.

Yapılan araştırmalar, Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri için inşa ettirdiği türbenin Muradiye Camii ile II. Murat Türbesi'nin arasındaki sekizgen gövdeli yapı olduğunu ortaya koymuştur⁷. Bu bakımdan, Şehzade Mustafa'nın Şehzade Ahmed Türbesi'ne defnedilerek sonra bu türbede değişiklik yapıldığı iddiasını kabule imkân yoktur.

Buna göre Şehzade'nin cenazesi ya başka bir türbeye defnedilmiştir veya türbelerin dışında bir mezara konulmuştur. "Bursa'da karındaşım Mustafa merhumun türbesi kurbünde Beyazid merhumun bir oğlu medfun olup bina olunacak türbeye idhal olunmak..." veya "...karındaşım Mustafa merhumun müceddeden bina olunan türbesinde..."⁸ gibi bazı ifadeler Şehzade'nin medfun bulunduğu eski bir türbenin mevcudiyetine işaret eder gibi görünmekle ve yapının iç düzenlemesi yapılan bir değişikliği akla getirmekte ise de biz bu ihtimali daha zayıf görmekteyiz.

Şimdi şu hususlar üzerinde kısaca duralım:

Eğer Şehzade Mustafa Muradiye'deki mevcut türbelerden herhangi birine defnedilmişse, bu türbenin bir ilk sahibinin olması gerekir. Esasen A. Gabriel bundan hareketle türbede medfun bulunanların Şehzade Ahmed, Şehzade Mustafa, Mahidevran ve Kanuni'nin diğer oğlu Şehzade Orhan olduğunu ileri sürerek türbenin Şehzade Ahmed'e ait olduğunu belirtmeye çalışır. Kâmil Kepecioğlu'nun araştırmaları sözkonusu türbede medfun olabların Şehzade Mustafa, Mahidevran ve II. Selim'in emriyle bu türbeye nakledilen Şehzade Bayezid'in adını tesbit edemediğimiz bir oğluna ait olduğunu ortaya koymuştur. Sonuncunun kime ait olduğu belli değildir. Ancak küçük boyutuyla bu sandukanın çok küçük yaşta vefat etmiş bir çocuğa ait olduğu rahatlıkla kabul edilebilir. Hatta bunun, boğdurulmasından hemen sonra dedesi tarafından öldürtülen Şehzade Mustafa'nın henüz ana kucağındaki oğlu Mchmcd'e ait olduğu dahi ileri sürülebilir⁹. Şehzade Mustafa'nın defnedildiği ileri sürülen mevcut türbenin hiç şüphesiz bir ilk sahibi vardı ve önemli bir şahıs olamsı gereken bu ilk sahibin

6 Kâzım Baykal, **Bursa Anıtları**, Bursa, 1950, s. 4¹!; A. Gabriel, **Une Capitale Turque** Brousse, Bursa I, Paris, 1958, s. 122-123.

7 Kâmil Kepecioğlu, **Bursa Türbeleri**, Yazma, E. Hakkı Ayverdi'nin hususi kütüphanesinde, Muradiye Türbeleri Bölümü.

8 Hikmet Turhan Dağhoğlu, **1558-1589 On Akıncı Asırda Bursa**, Bursa, 1940. s. 64, 75-76.

9 İsmail Hami Danişmend, a.c._ s. 285; Çağatay Uluçay. "Kanuni Sultan Süleyman ve Ailesi ile ilgili Bazı Notlar ve Vesikalar", **Kanuni Armağanı**, Ankara, 1970, s. 251.

kendi türbesinden atılması beklenemezdi.

Öte yandan, türbenin ilk sahibinin ailesi türbenin adının dahi değişeceği bir düzenlemeye nasıl ve niçin razı olmuştur? Bu yapılar vakıf eserler olduğuna göre mütevellisi, vakfiyede belirtilen koruma taahhüdünden niçin vazgeçmiş olsun? Bütün bunlara sağlıklı cevap verilemeyecektir.

Ayrıca, Safer 979/Haziran 1571 tarihli II. Selim'in bir hükmünde, türbenin inşası için Mchined Çavuş'un tayin edildiği, 6 Şaban 979/24 Aralık 1571 tarihli bir diğer hükümde ise mermer direklerin temini ile ilgili emrin tebliğ edildiği görülmektedir*-'-. Böylece inşaatın 1571 yılı ortalarında başladığı sonlarına doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Kİtabesindeki tarih ise 981/1573 tür. Aralık 1573 tarihli bir vesikadan da türbenin bu tarihte inşasının tamamen bittiği anlaşılmaktadır. Buna göre inşaat yaklaşık 2 yıl sürmüştür.

I. ve II. Selim türbelerinde olduğu gibi bazı türbelerin inşaatlarının başlama ve bitiş tarihleri belli olup bunlarda inşaat süresi yaklaşık iki yıldır. Şehzade Mustafa'nın türbesinde de bu sürenin iki yıl oluşu dikkate alınrsa, bunun yalnızca bir ta'dil için uzunca bir süre olacağı kabul edilebilir.

Yukarıda zikredilen iki araştırmacıdan özellikle A. Gabriel, türbenin bir değişikliğe maruz kaldığına duvar çinilerine bakarak hükmetmiştir. İçte gerçekten de bir anomali dikkati çeker. Mekân çini kaplama seviyesinde bir onikigen plan gösterirken üstte bu sekizgene dönüşür. Onikigen de muntazam olmayıp güney taraftaki beş kenar üst duvarla bütünlük gösterir. Buna karşılık kuzey bölümdeki üç kenarda hatlar kırılarak kenar sayısı yediye çıkarılmış ve böylece 12 kenarlı bir mekân elde edilmiştir. Bunun bir zorlama olduğu -ilk projede mekânın muntazam bir sekizgen olarak düşünülüp uygulandığı, ancak türbeye dolap ve niş yapmak tasarlanınca çini kaplama safhasında bunun gerçekleştirildiği ve kenar sayısının buna bağlı olarak arttığı ileri sürülebilir (1. Res.).

İçte köşelerdeki pilasterlerin zemine kadar inmeyerek çini kaplamanın hemen üzerinde kesilmeleri de türbenin inşası sırasında çini kaplamanın tasarlandığına ve düzenlemenin buna göre yapıldığına bir işaret olarak kabul edilebilir.

Türbenin Şehzade Ahmed için yapıldığı iddiasından hareket edildiği takdirde, II. Selim ve Şehzade Mustafa'nın adlarının zikredildiği kitabenin yerleştirildiği taçkapı blokunun gövdeye eklendiğini kabul etmek gerekecektir. Oysa taçkapı bloku gövdeyle tam bir bütünlük göstermektedir (2. Res.) ve subasman. önde, taçkapı blokunun çıkıntısına göre düzenlenmiştir. Eğer taçkapı bloku sonradan eklenmiş olsaydı subasmanm. sekizgen gövdenin ön köşesinde kesilmesi gerekirdi. Oysa, subasman taçkapı blokuna zemin teşkil edecek şekilde devam etmektedir (3.-4. Res.).

Taçkapıda dikkatimizi çeken diğer bir husus giriş açıklığını çerçeveleyen silmelerin sallımın kaba yontu hâlinde traşlanmış olarak bırakılması (2. Res.) ve kitabe üzerindeki ince silmede çini yapıştırılmış gibi izlerin mevcudiyetidir (5.

10 H. T. Dağlıoğlu, a.e., s. 64,66.

Res.). Bunlar, taçkapı silmelerinin vaktiyle çini ile kaplı olduğunu kabule imkân vermektedir. Öte yandan ön cepheye bitişik iki kenardaki pencere alınlıklarının çini kaplama izlerini günümüze taşımaları bu cephelerde de çini süslemeye yer verildiğini ortaya koymaktadır (6. Res.). Diğer cephelerde pencere kemer alınlıkları taş kaplamadır. Bütün bunlar XVI. yüzyıl ikinci yarısına ait oldukları kabul edilen çini süslemenin sadece içte değil dışta da uygulandığını kabul etmemizi gerektirecektir.

Bunlardan başka eserin dış görünüşü ve cephe düzenlemesi yapının daha ziyade bir XVI. yüzyıl ikinci yarısı eseri olduğunu kabule imkân verecek özelliklere sahiptir. Sekizgen gövdenin nisbetli bir olgunluğa sahip oluşu, diğer Muradiye türbelerinin çoğundan farklı olarak kubbesinin kasnaksız gövdeye oturması, cepheleri hareketlendiren dikdörtgen çökertmelerin profilli oluşu buna mermer pencere söve ve atkılarının katılışı, pencerelerin nisbelli bir yükseklik kazanmış olmaları ve nihayet Muradiye'deki diğer bütün yapılarâkımden târk'li olarak gövdenin kirpi saçaklarla değil zarif mukarnas yaprakları ile sınırlanışı gibi özellikleriyle bu yapıyı kitabesindeki tarihte yapılmış olarak kabul edebiliriz.

"Şeh Selim Han bin Süleyman emredüp

Oldu hoş bu ravza-i cennet nüma

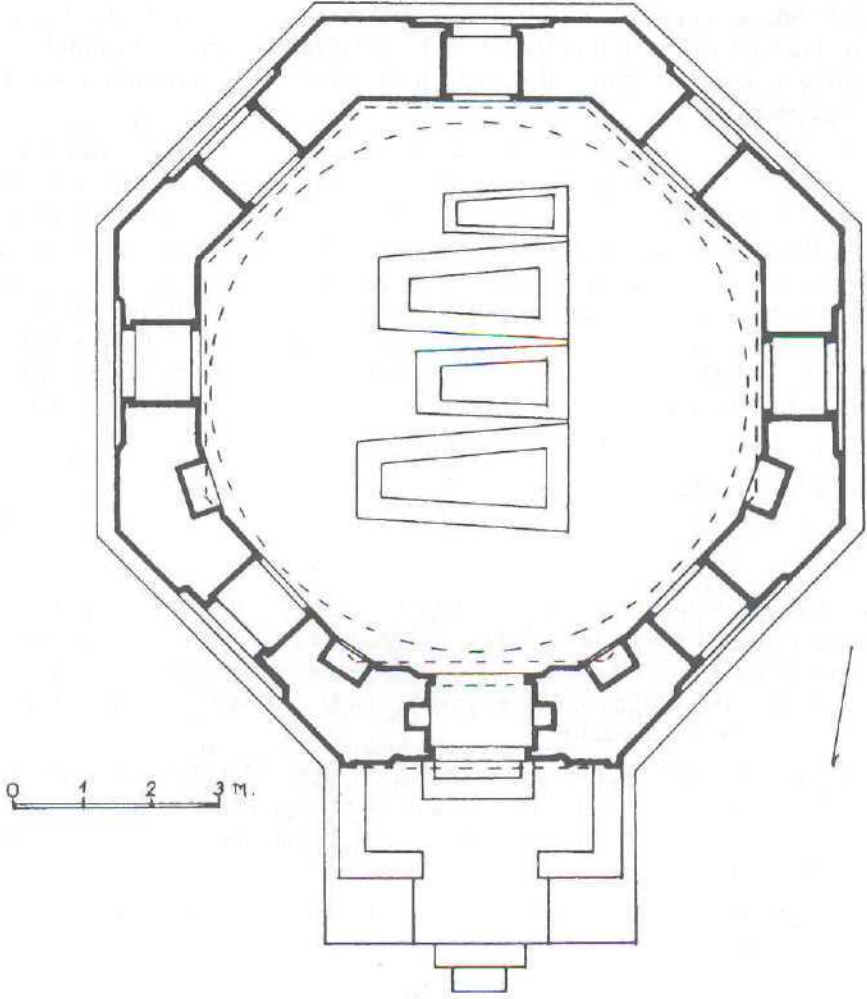
Dedi tarihin Edayi bendesi

Merkad-i gülzâr-i Sultan Mustafa"

şeklinde ifadesini bulan ve ebced hesabıyla 981/1573 tarihini veren kitabenin yerleştirildiği giriş blokunun tam bir bütünlük göstermesi kitabenin yapıya sonra ilâve edilmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Emsallerinin aksine gövdenin taş-tuğla alternatifi ile örülmesi Muradiye'deki öteki yapılarla umumi ahengi muhafaza endişesine bağlanabilir.

Son olarak, türbe içindeki sandukaların öteki Muradiye türbelerinde rastlanan içi toprak dolu mermer sandukalar şeklinde düzenlenmeyerek İstanbul'dakiler gibi çuha kaplı sandukalar oluşu da türbenin XVI. yüzyıla ait olduğuna bir karine teşkil edebilir.

Bütün bu hususlar muvacehesinde Şehzade Mustafa Türbesi'nin bugünkü durumunu bir la'dil neticesinde değil 1573 yılında kazandığına hükmedebiliriz.

1. Şekil : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi Plânı.

1. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, İpteki Çını Kaplam ti.

2. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, Taçkapı Bloku.

3. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi. Ta^kapı Blokuyla Bütünlük Gösteren Subasmamn Batıdan Görünüşü.

4. Resim : Bursa, Şehzade Mustata Türbesi, Taçkapı Blokuyla Bütünlük Gösteren Subasmamn Doğudan Görünüşü.

5. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, Kitabe Çerçevesindeki Çini Kaplama İzleri.

6. Resim : Bursa, Şehzade Mustafa Türbesi, Girişin Sol Tarafındaki Pencere Alınlığı Çini Kaplama İzleri.

TÜRK SÜSLEME SANATLARININ ORTAK MOTİFİ NEVRUZ ÇİÇEĞİ

*"Nevruz der ki, ben nazlıyım
Sarp kayalarda gizliyim
Mavi donlu, gök gözlüyüm
, Benden âlâ çiçek var mı ?"*

Remzi DURAN*

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın tam bağımsızlığını kazanmasının yanı sıra bir kısmı Türk toplulukları da özerklik elde etmişlerdir.

Bu durum, sadece bir kısım Türk devletlerinin ortaya çıkması değil aynı zamanda yıllarca birbirinden uzak kalmış ve koparılmış Türk kültürünün de birbirine kavuşması anlamına gelmektedir.

XIX. asrın sonlarında Türk Dünyası'nın geçirdiği felaketler, yaklaşık bir asır boyunca birbirine komşu olan Türk Cumhuriyetlerini çevrelerinden tecrid etmiş, her alanda olduğu gibi kültür ve sanatta da birbirinden koparmıştır. Bunun en önemli delilleri ise, kaynağını ortak kültürden alan bir kısım örf, adet ve geleneklerin farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler arasında varlığını sürdürmesidir.

Bunlar arasında öyleleri vardır ki, şekil olarak basit görünmekle birlikte; siyasi sebepler yüzünden yıllarca birbirinden uzak bırakılmış, Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Azeri, Tacik, Uygur, Tatar gibi farklı millet imajları verilerek birbirine düşman edilmiş bir milletin, özde farklı olmadıklarını, sunî bir ayırımı uğradıklarını, açıkça ortaya koyar.

Asırlardan beri tüm Türk Dünyası'nda -kismî kesintiye uğratılmış olsa da- ilkbaharın gelişi bir bayram havasında kutlanmaktadır. Baharı müjdeleyen bu bayramın adı "Nevruz"dur. Nevruz'un ve baharın simgesi de "Nevruz Çiçeği"dir.

Türk kültür ve sanatı üzerine yapılan çalışmaların, yaklaşık bir asır süren bu kültürel kopukluğun olduğu döneme rastlaması bir talihsizliktir. Ancak, geç de olsa arttırılacak ikili münasebetler, yapılacak ortak çalışmalar ve yayınların bu boşluğu dolduracağını ümit etmekteyiz.

Türk Dünyası'nın ortak motiflerinden sadece birini ortaya koymaya yönelik bu çalışmamızın bu alanda yapılacak çalışmaların önünü açmasını temenni ediyoruz.

Nevruz

Farsça bir kelime olarak "Yeni Gün" yani "dünyada hayatın yeniden uyanışı" anlamına gelen "Nevruz", "Yeni Gün, Yengi Kün, Ergenekün, Ulustın Ulğ Küni, Baba Marta" başta olmak üzere Türk Dünyasında yirmi beşten fazla ve Anadolu'da

*Yard. Doç. Dr., E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

da kırk kadar isme sahiptir¹. Bu gelenek bazı ağız farklılıklarıyla olsa da en çok **Nevruz** adıyla bilinmektedir².

Çeşitli sözlük ve ansiklopedilerde Nevruz; "Antik dönemlerden kalan bir inanca göre, yılın ve balların ilk günü sayılıp doğanın yeniden canlanmasının başlangıcı olan mart'ın yirmi ikisine rastlayan gün.", "Nevruz günü kırlara çıkılarak yapılan bayram."³. "Yeni gün", "Güneşin koç burcuna girdiği gün olup rûmî martın dokuzuna rastlar, ilkbahar başlangıcı ve Celâli takvimine göre yılbaşısıdır"⁴ şeklinde birbirine yakın olarak tanımlanmaktadır.

Nevruz, Türkiye ve bir kısım Türk ülkelerinde sadece halk arasında yaşayan bir bahar bayramı şeklinde kutlanırken, bir kısmında ise resmi bayramdır⁵. Son yıllarda resmi tatil olmasa da Türkiye'de de devlet büyüklerinin katılımıyla yarı resmi bir bahar bayramı olarak kutlanmaktadır.

Nevruz kelimesi Farsça olmakla birlikte Türkçe'yi ve Türk kültürünü öğretmek maksadıyla kaleme alınan Kaşgarlı Mahmud'ın **Divânü Lugati't-Türk** adlı eserinde Nevruz'un zikredilmesi, onun Türk kültürünün mühim bir unsuru ve Türk kültür yapısında asgari bin yıllık bir mâziye ve kıdeme sahip oluşunun delilidir⁶. **Divânü Lugati't-Türk'te** On İki Hayvanlı Türk Takvimi ile birlikte geçen Nevruz'un Türk kültürünün en güçlü an'a nelerinden olan Ergenekon'dan Çıkış ile irtibatı ve hatta çeşitli Türk ülkelerinde aynı zamanda **Ergenekon Bayramı** olarak kutlanması, onu Türk kimliğine götürmektedir⁷. Takvim olarak Nevruz 21 Mart günüdür. On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin başlangıcı, Ergenekon'dan Çıkış, Akkoyunlu ve Celâli Takvimlerinin başlangıcı⁸, gece İle gündüzün eşit olduğu zaman ve yılbaşı⁹ olarak değerlendirilmiş, "Nevruz'un gelişi, baharın başlangıcı sayılmış, bütün cihanın tazelenip yeşilliklerle süslenişi, çiçeklerle bezenişi., adeta yeniden dirilişi olarak kabul edilmiştir"¹⁰. "Novruz başdan-başa ruh yüksekliği, emek coşgunluğu, toprağa, insana mehebbel

1 Sadık Tural, "Açış Konuşması", Nevruz (Haz. Sadık Tural), Ankara-1995, s. 13.

2 "Azerbaycan'da novruz veya noruz, Başkurt Türkçesinde navruz, Kazakistan Türkçesinde navruz veya novruz, Kırgızistan'da noruz, Özbekistan'da növroz, Tataristan'da navruz, Türkmenistan'da novruz, Uygur Türkçesinde noruz, Rus dili ile novruz, Çuvaşistan'da naras, yine Çuvaşça hazırlanan bir sözlükle nauras şeklinde kullanılmıştır (Mustafa Aksoy, **Kültür Sosyolojisi Açısından Nevruz Kavramı**, İstanbul-1996).

3 T.D.K., **Türkçe Sözlük**, (Haz., H. Eren, L. Parlatur-H. Zülfikar-N. Gözaydın), C. 11, Ankara-1988, s. 1084.

4 Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara-1982, s. 994.

5 Muştala Kalalı, "Türk Kültüründe Nevruz ve Takvim", Nevruz (Haz. Sadık Tural), Ankara-1995, s. 25. 1991 yılından itibaren Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan Özbekistan ve Türkmenistan'da "21 Mart Nevruz bayramı" resmi bayram olarak kutlanmaya başlanmıştır.

6 M. Kafalı, a.m., s. 25. M. Aksoy, Divânü Lugati't-Türk'te Nevruz kelimesinin bu! tın madiğini ileri sürmekle (a.e., s. 13) birlikte, M. Kafalı "Divânü Lugati't-Türk, Besim Aialay neşrinin Dizin yani IV. cildinde Nevruz kelimesi yoktur. Ancak, Arapça metnin tıpkı basımına bakıldığında görülür (Kültür Bakanlığı Yayınlan, Metin, Tıpkı basım, Ankara 1990, s. 174-175.)" demektedir (a. m, s. 25, dpn.lj.

7 M. Kafalı, a. m. s. 25-26.

8 Reşal Genç, "Türk Tarihinde Nevruz", **Nevruz** (Haz. Sadık Tural), Ankara-1995, s. 17-18.

9 Yusuf-İlaçoğlu, "Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları", **Nevruz ve Renkler** (Haz. S. Tural-E. Kılıç). Ankara-1996, s. 183.

10 Müjgan Cuubur, "Klasik Edebiyatımızda Nevruz", **Nevruz** (Haz. Sadık Tural), Ankara-1995, s. 41.

bayramıdır. Novruz yazın gelişine, toprağın yeni ekine, yeni mehsula, bolluğa firavan heyata çağırış bayramıdır."¹¹.

Bunların dışında Nevruz'un en çok Türkler arasında yaygın olduğunun bir başka delili de bu günde doğan çocuklara konan ismin yanında Nevruz'un, göbek adı olarak verilmesidir¹². Bu isimler arasında Banuşeşek, Navnzgül, Gülbanu, Nevruz, Nevruzay Hanım gibi isimler çoğunluktadır.

Nevruz Çiçeği (Bayşçek-Bayçeçek)

Kışın ardından baharın gelişinin çeşitli şenlik ve eğlencelerle kutlandığı, halkın bayram yaptığı bir gün olan Nevruz'un sembolü, kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden daha önce çıkan ve adını bu günden alan Nevruz çiçeği'dir (1. Res.).

Nevruz çiçeği, yine kış sonrasında çıkan kardelen ve çiğdem çiçeği ile sık sık karıştırılmakla¹³ ve hatta yanlışlıkla bu çiçekler Nevruz çiçeği olarak sunulmaktadır. R. Genç, "Bugün Anadolu'da asıl adı belki bir kenara bırakılıp, kardelen çiçeğine Nevruz Çiçeği veya Sultan Navniz Çiçeği denilmektedir. Bu, Nevruz-u Sultanî adıyla bağlıdır. Bu çiçek baharın müjdecisidir. Hemen, karların tamamen erimesini bile beklemeden, karların arasından çıkıveren çiçek..."¹⁴ derken M. Kafalı ise, "...Havalar ısınmağa başladığı için tabiat canlanır. Bu günlerde ortaya çıkan çiçek Kardelen diğer adı ile Nevruz Çiçeği'dir."¹⁵ şeklinde tanımlamaktadırlar. H. Gülensoy ise 'Anadolu'nun pek çok yerinde Çiğdem adı ile tanınan kardelen çiçeği, Asya'da, Azerbaycan'da, İran'da, Türk boylan arasında Kar Çiçeği, Kardelen, Nevruz Gülü adları ile bilinir" şeklinde tanımlama yapmakla birlikte Kardelen çiçeği adında ısrarlı görünmektedir¹⁶, A. Çay, bitki adı olarak Nevruz'u "Sivas Şuşehri ve Divriği bölgelerinde ilkbaharda çıkan ve baharın müjdecisi bir çiçektir. Nevruz Çiçeği olarak bilinir. Divriği'nde nevrüz çiçeği çiğ olarak yenildiği gibi yumurtalı mıhlaması da yapılmaktadır"¹⁷ şeklinde ifade etmektedir. Oysa, Nevruz Çiçeği, Kardelen ve Çiğdem'le ortaya çıkış zamanı olarak benzerlik gösterse de görünüş ve şekil olarak farklılık göstermektedir¹⁸.

11 Azad Nebiyev-Mesûde Evez Kızı, "Azerbaycan'da Novruz Merasimi", Millî Folklor, C: 4. Sayı:25, Ankara-Bahar1995

12 M. Kafalı, a.m., s. 27; Aliyev Mehmed Nevruzoglu, "Nevruz Konuşması". Nevruz ve Renkler (Haz. S. Tural-E. Kılıç), Ankara-1996, s. 26. ; Mâlik Muratoğlu, "Özbek Halk Edebiyatında Nevruz", "Nevruz ve Renkler (Haz. S. Tural-E. Kılıç), Ankara-1996, s. 285.

13 Boşir Ayyazoglu, Güller Kitabı, Türk Çiçek Kültürü Üzerine Bir Deneme. İstanbul, 1992, s. 189.; Ahmel Ozdemir, "Dünden Bugüne Nevruz", Yesevî Sevgi Dergisi, Sayı:3, İstan bu 1-Mart 1994, s. 20-21.; İsmet Çetin. "Nevruz ve Nevruz Kutlamasına Bir Örnek", Nevruz ve Renkler (Haz. S. Tural-E. Kılıç), Ankara-1996, s. 325-326.

14 R. Genç, a.m, s. 19.

15 M. Kafalı, a.nı, s. 27.

16 Hatice Gülensoy, Nevruz, Ankara-1995.

17 A. Çay, Türk Ergenekim Bayramı Nevruz, Ankara-1985, s. 189.

18 Turhan Baytop, Türkçe Bitki Adları Sözlüğü adlı eserinde, Kardelen'i; "Gakıthus türlerine verilen genel ad. Yumrulu, otsu ve beyaz çiçekli bitkilerdir. Erken İlk baharda çiçek açarlar"(s. 160, R. 191-194) ve Çiğdem'i de; "Crocus türlerine verilen genel ad. Çok yıllık, yumrulu, san veya mavi çiçekli otsu bitkilerdir. Çiçekler, türe bağlı olarak, ilk bahar veya son baharda meydana gelir" (s. 72, R. 126-137) şeklinde tanımlamaktadır (Turhan Baytop, Türkçe Bitki Adları Sözlüğü, Ankara-

Bitki kataloglarında ve sözlüklerde de **Nevruz Çiçeği**'ne ilişkin farklı tanımlamalar göze çarpmaktadır.

T. Baytop tarafından hazırlanan Türkçe Bitki Adları Sözlüğü'nde "**Navruz**; *Henodactyloides* Spa.çn ve *Scorpiris* Spach alt cinslerine bağlı *İris* türlerine verilen genel ad. Yumnu, çok yıllık, mor veya kirli sarı çiçekli, küçük ve otsu bitkiler. Erken ilkbaharda çiçek açar. Çiçek ve yumruları çiğ olarak yenir. Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde /. *Cavcasica* (2. Res.) ve /. *Persica* (3. Res.) türlerinin çiçekleri kitap veya defter sayfaları arasında kurutulmuş olarak uçuş getirdiği inancıyla evlerde saklanır."¹⁹ şeklinde zikredilmektedir. **Nevruz Çiçeği** Latince adıyla tanınan **İris** türlerinden *Cavcasica* ve *Persica* türlerine²⁰ kısmen, şeklen benzer gibi görünse de aynıdır değildir. Nitekim, kataloglarda yer alan fotoğrafları ile *İris* türleri, **Nevruz Çiçeği**'ni yakından tanıyanlar tarafından "*kısmen benzer gibi görünse de o değıF* şeklinde ifadelerle farklı olduğuna işaret edilmiştir. Aralarındaki görünüş benzerliği dışındaki ortak nokta **Nevruz Çiçeği**'nin de çiçek ve yumrularının yenilebilmesidir. İ. Çetin, **Nevruz Çiçeği**'ni "*Nevruz bitkisi, Türkiye'de birçok türü ile Erzincan, Malatya, Niğde, Sivas, Adıyaman, Kars, Yozgat, Kayseri, Adana ve Mardin illeri civarında bulunan bir bitkidir. Zambak ile akraba olan Nevruz, eflatun ve san renkli olup oldukça zarif bir bitkidir.*" şeklinde tanımlamış ve **Nevruz Çiçeği**'nin bir resmini yayınlamıştır²¹.

Nevruz Çiçeği, Zambak ve Süsen gibi bazı çiçeklerle karıştırılmaktadır. Bu karışıklık sadece uzman olmayanlar tarafından değil aynı zamanda işin uzmanları tarafından da yapılmaktadır. Muhtemelen buna sebep; bitki türlerinin günümüzde yazı ve konuşma dili olarak kullanılmayan ve hatta ölü dil sayılabilecek Lâtince isimlendirilmeleridir. Üzerinde yaşadığımız coğrafyada halen halkın kullanmadığı, yaşamayan ancak ne sebeple olduğu tam olarak anlaşılabilen bir ısrarcılıkla her yeni tesbit edilen bir türe Latince bir ad bulma veya kısmî benzerlik göstermesi sebebiyle eskiden tesbit edilmiş bir türe verilmiş bir ada atfetme anlayışının mahzurları burada kendini göstermektedir. T. Baytop, eserinde, Süsen'i, "*Yüksek boylu, rizomlu ve genellikle bahçe ve mezarlıklarda yetişen İris (İridaceae) türlerine verilen ad. Çok yıllık, otsu, genellikle mor veya beyaz çiçekli bitkiler. Bk. Kurtkulağı, Navruz, Zambak.*"²² ve Zambak'ı, da "*Lilium (Liliaceae) türlerine verilen genel ad. Soğanlı, çok yıllık, otsu, beyaz, sarı, kırmızı veya pembe çiçekli bitkiler. Bk. Süsen.*"²³ olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, işin uzmanı olarak düşündüğümüz ve başvurduğumuz kişilerden de aldığımız cevaplar, ilim dünyasında, maalesef halk nezdinde olduğu kadar **bile Nevruz Çiçeği**'nin yeterince iyi tanınmadığını ortaya koymaktadır.

Nevruz Çiçeği'nin karıştırıldığı bir başka bitki de Semenidir. Oysa Semeni, bir çiçek değildir. **Nevruz**'dan kısa bir süre önce her evde baharın sembolü olan **yeşilliği** görmek için kap içinde çimlenen buğdaylara verilen isimdir²⁴. Semeni de **Nevruz**

1994). Bektaşılık'te Ehlibeyl'in sembollerinden bir olarak görülen ve Orta Anadolu'da baharın gelişle ortaya çıkan Çiğdem Çiçeği ile ilgili çeşitli âdetler bulunmaktadır (B. Ayva/oğlu, a.e., s. 189).

19 T. Baytop, a.e., s. 214.

20 T. Baytop, a.e., 229, 237.

21 İ. Çetin, a.m., s. 326, 329- 1. Res.

22 T. Baytop, a.e., s. 252.

23 T. Baytop, a.e., s. 289.

24 A. Çay, a.e., s. 48.

Çiçeği gibi, Nevruz Bayramında önemli bir yer tutar. Semeni, bazı araştırmacılar tarafından Yasemin ile de karıştırılmaktadır. Z. Makas, Azerbaycanlı araştırmacı Mehmed Hüseyin Tehmasib'in Semeni ile ilgili olarak, Avesta'da hayat ve ebediyet çiçeği olarak geçtiği belirtilen Haom-Sem-Sem hakkında verdiği bilgileri nakletmektedir²⁵. Bu çiçeğin Azerbaycan'da yılda bir kere toplu olarak toplandığı ve özel ibadethanelerde tatlısının hazırlanarak içildiğini belirten araştırmacı, bu çiçeğin tabiatın uyanması neticesinde açılan ilk bitki olduğundan ona tabiatın dirilmesi alâmetiyle bakıldığını, onun sırasının çıkarılmasıyla hazırlanan *herey'in* (yemeğin) ömür uzatmak, hastalara şifa vermek gibi özellikleri olduğuna inanıldığını belirtmektedir. Prof. M. H. Tehmasib, çiçeğin bu özelliğini ve baharda açmasını dikkate alarak, bu çiçeğin adının bile bize çok güzel kokan ve bazı yerlerde günümüzde dahi sırası alman ve uyuşturucu veya içki yerine kullanılan Yasemen çiçeğini hatırlattığını belirtir. Yasemen çiçeği ile böyle alaka kurmaya çalışan araştırmacı, "özellikle bir çok lügatte onun adının bizim bildiğimiz şekilde değil. Yazım veya Yasem şeklinde yazılması onun sözü edilen Sem Çiçeği ile alâkalı olması ihtimâlini güçlendirir."²⁶ şeklinde ifadelerle kanaatini belirtir. Z. Makas, M. H. Tehmasib'in bu görüşlerini inandırıcı bulmakta ve hatta Avesta'da hayat ve ölümsüzlük çiçeği olarak kabul edilen Haom-Sem-Sem'in "Dede Korkut'ta Boğaç'ın yarasını iyileştiren Sem (dağ çiçeğidir." demektedir²⁷. Ancak, yine de Sem çiçeği ile Yasemen'in aynı olduğu hususunda bazı tereddütleri bulunmaktadır ki bunda da haklıdır²⁸. Araştırmacının verdiği bilgiler arasında en dikkat çekici husus. Haom-Sem-Sem'in, kışın ardından baharın müjdecisi olarak karların altından ilk çıkan çiçek olması ve yılda bir kere toplu olarak toplanmasıdır. Bu özellik, Nevruz Çiçeği'ni hatırlatmaktadır. Nevruz Çiçeği de yılda bir kere, Nevruz gününde topluca toplanmaya çıkılan bir çiçektir. Bu gün özellikle çocuklar Nevruz Çiçeği bulabilmek için kırlara çıkarlar, kendileri veya yakınları için niyet tutarlar, çiçeği bulanın niyetinin kabul ve bulamayanında niyetinin kabul olmadığına inanırlar. Kutsal ve muteber sayılan bu çiçeğin önemli bir özelliği tabiatta az bulunması, boluk ve bereket sembolü olarak kabul edilmesidir. Halk arasında yaygın olan inancı, çeşitli hastalıkları tedavi edici özelliği de bulunan bu çiçeğin herkese görünmek istemediği ve onun, sadece ona gerçekten ihtiyacı olan imanlı ve dürüst insanlara görüldüğü şeklindedir²⁹.

Bu inancı teyid eden bir hatıraya sahip M. Yıldız, Nevruz Çiçeği ile ilgili olarak Bitlis'in Ahlat ilçesinde var olan bir geleneği şöylece nakletmektedir; "Nevruz'la ilgili olarak hatırladığım tek şey, 9-13 yaşları arasında akrabalarımla birlikte Nevruz Gülü toplamamızdı. Nevruz Gülü'nün karların kalkmasının hemen ardından ortaya çıktığını hatırlıyorum. Van Gölü'nün kıyı şeridinde uzanan yamaçlarda saatlerce

25 Zeyneâbidin Makas, **Türk Millî Kültüründe Nevruz**, İstanbul-1987, s. 76-77.

26 Z. Makas, a.e., s. 76.

27 Z. Makas, a.e., s. 77. Dede Korkut'ta, "DİRse Han oğlu Boğaç Han yaralandığında yeşil donhu Hızır, İlyas yanına gelir ve "c/ağ çiçeği" anan süüyle senin yarana melhemdir der ve kaybolur. Daha sonra kırk ince bz dağlara çıkar ve "dağ çiçeği" toplarlar, dağ çiçeği ile anasının südünü karıştırıp Boğaç Han'ın yarasına sürerler ve yara iyileşir (**Dedem Korkudun Kitabı**, Haz. O. Saik Gökyay, İstanbul-1973, s. 10.12).

28 Yasemin, "kışın yaprak döken ve dökmeyen bazı türlerinin bulunduğu, beyaz veya sarı renkli ve kokulu çiçekli, çalı veya tırmanıcı bitkidir." (T. Bayıoğlu, a.e., s. 281.).

29 Z. Makas, a.e., s. 80.

yürüdüğümüzü biliyorum. Çünkü Nevruz Gülü'ne nadiren rastlardık, bu uzun yürüyüşün ve aramanın sonunda ya bir-iki gül bulurduk veya hiç bulamadan hayal kinklığıyla evlerimize dönerdik. Bulduğumuz Nevruz Gülleri'ni yerdik. Bu güller yaklaşık 10 cm. boyunda ve soğanlıydılar³⁰.

Halk Bilimci, Sâim Sakaoğhfnun, "Konya'nın bir gülü vardır; üç yapraklıdır. Bu güller san, pembe veya beyaz olabilir. Bunlar artık günümüzde açmıyor; kaybolup gittiler. Bu güllerin açması Nevruz'un habercisidir"³¹ şeklindeki ifadeleri de kısmen Nevruz Gülü'nü tanımlamaktadır.

M. Aksoy, yaptığı araştırmalarda, Mart ayında kar altından ilk çıkan ve yenilen çiçeği ifade etmek için "nevruz-navruz-newroz" kavramlarının kullanıldığını, BaskıTın Kayabeyli (Rışvanuşağı) Köyü'nde ise bu çiçeğe "bılazık", Türkçe olarak "nevroz" denildiğini belirtmektedir. Ayrıca, Kadırlı'de kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden önce çıkan ve yenilen bir çiçeğe de "navrız- navruz" dendiğini kaydetmektedir³².

Nevruz Çiçeği, sadece Anadolu'ya has değildir. Türk ülkelerinin hemen hepsinde bu çiçek ile ilgili ortak olan inançlar mevcuttur. Nevruz Çiçeği, Kazakistan'da Bayşeşek, Kırgızistan'da Bayçeçek ve Özbekistan'da Baharkız adlarıyla da tanınmaktadır. Ancak, hemen hepsinde ortak isim olarak Nevruz Çiçeği veya Nevruz Gülü'dür.

"Kazak Türklerinde Nevruz ÇiçeğiFne Bayşeşek denmektedir Bay, zenginlik, bereket bolluk demektir. Dolayısıyla. Bayşeşek, bereket çiçeği anlamına gelmektedir. Kazaklarda genellikle çiçeğe "gül" denilmekle beraber Nevruz Çiçeği'ni ifade ederken "Bayşeşek" olarak "çiçek" kelimesi kullanılmaktadır ki, bu da "çiçeğe" Kazak Türklerinde kudsiyet atfedildiğine işaret etmektedir.

Bayşeşek, karların erimesiyle beraber ilk açan çiçektir. Bayşeşek'in çok olması kar suyunun bolluğuna bağlı olduğu için, tabii olarak o senenin bolluk içinde geçeceğine delalet eder.

Bayşeşek'in öbür adı "Navrızgüi'dür. Ancak, halk arasında Navrızgül yerine daha çok Bayşeşek adı kullanılır. Navrızgül-Bayşeşek, baharın müjdecisi olduğu kadar gençliğin, bekaretin, geç kızların da sembolüdür. Kazak kızları arasında Banuşeşek, Gül Bamı, Navrızgül v.s. isimler çok yaygındır. Halk folklorunda genç kızlar tarif edilirken "Bayşeşektey bür carğan- Bayçiçek gibi tomurcuk açan" ifadesi kullanılır.

Kazaklar arasında Navrızgül-Bayşeşek'İ ilk görenin dileğinin kabul olacağı inancı yaygındır. Halk arasında anlatılan bir hikayede, Nuh Tufanı'nda karayı ilk gören kuş olarak kırlangıç ve karada biten ilk bitki olarak da Bayşeşek zikredilir. Bu sebepten dolaydır ki, kırlangıç'm yuvasını bozmak günah ve Bayçiçeği kopannak da hoş

30 Murat Yıldız, D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi.. Din Psikolojisi Anabilir Dalı Araştırma Görevlisi. Verdiği bilgilerden dolayı kendisine teşekkür ederiz.

31 Sâim Sakaoğlu, " Eski Konya'da "Sultan Navnz' Gelenek ve İnanmaları", **Nevruz ve Renkler** (Haz. S. Tural-E. Kılıç), Ankara-1996, s. 317.

32 M. Aksoy, a.e., s. 2.

karşılanmaz ve hatla Navrızgül-Bayşeşek toplamaya yetişkinlerden ziyade masum, günahsız kabul edilen çocuklar giderler."³³.

A. Çay, M. Mirrahimov'dan naklen Tacikistan'da da Mart ayının ilk günlerinden itibaren balların belirtileri ile birlikte nevruz hazırlıklarına başlanıldığı, ilk "kardelen" çiçekleri açtığı zaman çocukların bunları topladığını ve akşam işten dönen büyüklerine mavi buketler halinde hediye ettiklerini, ilkbahar çiçeğiyle ilgili şiirler okuyarak baharlarını tebrik ettiklerini nakletmektedir³⁴.

Kırgız Türkleri arasında da "uzun ve kasvetli kıştan kurtulup, bolluk ve bereket mevsimi olan yaza geçişin, güzel umut ve dileklerin dilenişinin, açlıktan tokluğa geçişin bayramı"³⁵ olarak kutlanan Nevruz (Nooruz)'da çocukların ebeveynleri için toplamaya çıktıkları Bayçeçek-Bayçeçkey adlan ile tanınan Nevruz Çiçeği'ne Kar Çiçeği adı da verilmektedir. Kırgız Sö./lügü'nde "Bayçeçek-Bayçeçkey: kar çiçeği; Sarı Bayçeçkey; San Amber, ada çiçeği"³⁶ olarak tanımlanmaktadır.

Türk Edebiyatında Nevruz Çiçeği

Türk Edebiyatında Nevruz'un ayrı bir yeri vardır. Klâsik edebiyatımızın şiir dalında Nevruz'la ilgili çok zengin malzeme bulunmaktadır. Çeşitli şairlerin devrin hükümdar ve devlet adamlarına sundukları gazel ve kaside tar./mdaki nevruziyelerinin yanı sıra, kılıç ve kalem sahibi padişahlar, vezirler, hatta şeyhülislâm ve kazasker efendiler gibi üst düzeydeki din adamları da "Nevruz"motifini çeşitli şekillerde kullanarak Nevruz için şiir yazmaktan kendilerini alamamışlardır³⁷. Bu şiirlerde sadece bayram olarak "Nevruz" a atıfta bulunulmamış aynı zamanda âdeta Nevruz'un sembolü Nevruz Çiçeği (Gülü)"ne de çokça göndermelerde bulunulmuştur.

Sultan IV. Murad'ın yazdığı bir nevruziyenin³⁸ ilk beyti şöyledir:

"Ey gönül, gül devridür vakt-i nev-i Nevruz'dur (Gül devri, yeni bir Nevruz vaktidir)

Can bağışlar âdeme bu dem dem-İfirûzdur (Bu an insanın canına can bağışlayan uğurlu bir demdir)"

XVI. yüzyılda Kazasker Bakî Efendi'nin Nevruz motifini kullanarak bahar tasvirleri yaptığı beyitlerden ikisi³⁹ şöyledir:

"Yine âyine-i nevruzda peyda oldı (Yine Nevruz'un aynasında göründü)

Nevbahârın seher-i hüsn-i cihân-ârâsı (İlkbaharın kâinatı süsleyen güzelliğinin seheri)

33 Bu bilgüer E. O. Türk Dünyayı Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. Darhan Hıdıralı'den alınmıştır. Kendisine teşekkür ederim.

34 A. Çay. a. e., (1996), s. 37 (M. Mirrahimov, "Navruz: Segonyasniy Den Drevnego Prazdnüca", Nauko I Religiya, No:5. 1983, s. 17-18.).

35 Oca! Oğuz, " Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri". **Nevruz ve Renkler** (Haz. S. TuraĀ-E. Kılıç), Ankara-1996, s. 305.

36 K. K. Yudahin, **Kırgız Sözlüğü** (Çev. A. Tayraas), C. I, Ankara-1994, s. 100.

37 M. Cunbur, a.m., s. 37.

38 M. Cunbur, a.m., s. 42.

39 M. Cunbur. a.m., s. 44.

Bisât-ı ayşe kadem bastı nâz ile nevrüz (Hayat döşemesine nazlanarak ayak bastı Nevruz)

Şükûfe perde-serâ-yı ademden itdi hürüz (Yokluk perdesinin ardından belirdi çiçekler)"

Divan Edebiyatında, *gül-hevrüz*, *gül-bülbül* ve *nevrüz* ilişkilerine sık sık temas edilmektedir. M. Cunbur "'Eskilerin inancına göre bülbül güle yılda bir kere kavuşmuş, o da Nevruz günü imiş.'⁴⁰ demektedir.

Azerî Edebiyatı'nın önemli şairlerinden Şehriyarın, "Heyder Baba'ya Selâm" şiirinde Nevruz Gülü'ne çeşitli atıflarda bulunmaktadır:

*"Bayram yeli çardakları yıkanda
Novruz güüi gar çiçeği çıkanda
Ağ bulutlar köyneklein sıkanda
Bizden de bir yad eyliyen sağ olsun,
Dertlerimiz koy dikkelsün, dağ olsun.*

*Yumurtanı göyçek gülli boyardık
Çakgışdırup simanların soyardık
Oynamahdan birce meğer dayardık
Eli mene yaşıl âşık vererdi
Irza mene novruz gülü dererdi"⁴¹*

Divan Edebiyatı'nın yanı sıra Halk Edebiyatı'nda da Nevruz Gülü kendine yer bulmuştur. Aşık Ali İzzet Özkan'ın "'Teller De Muradın Alsın"dan alınan şu iki dörtlük⁴², mevsimler itibarıyla açılan çiçekleri tarif etmektedir:

*"Şubat ayı kısa gücük gelince
Domur Domur yerden çıkar çiçekler.
Mart ayında şu gökler gür ley ince
Silkinir, kalkar, uyanır çiçekler.
Çiğdem biter al kırmızı donu var,
Gök navruzun derelerde şam var
Dertli lâlelerin eğri boynu var
Yel esti mi vurur yıkar çiçekler.
Abrit Nisan ayı dağlar don bürür,
Kara sümbül yeşil giymiş has durur;
Kaba yeller eser, boz karlar erir
Çisen çisen yağmuryağar çiçekler.
Haziran'da **mavi nergiz** allanır,
Cümle çiçek aşka gelir sallanır,
Bülbül öter, has bahçeler güllenir
Burcu burcu ne has kokar çiçekler."*

40 M. Cunbur, a.m.. s. 49.

41 Muharrem Ergin, Azerî Türkçesi, İstanbul, 1981, s. 1. 7.

42 Z. Makas, a.e.. s. 26.

Yukarıdaki dörtlüklerden, halkın, Nevruz, Sümbül, Nergiz ve Çiğdem gibi kıştan sonra çıkan çiçekleri birbiriyle karıştırmadıkları, onları yakından tanıdıklarını anlamaklayız. Yine bir halk türküsünde, bu özelliği daha da belirgin şekilde bulmaktayız.

*"Çiğdem der ki, ben elayım,
Yiğit başına belâyım,
Her çiçekten ben âlâyım
Benden âla çiçek var mı?*

*Al baharlı mavi dağlar
Yarım gurbet elde ağlar*

*Lâle der ki, be hey Tanrı
Benim boynum neden eğri?
Yârden ayrı düştüm gayri
Benden âla çiçek var mı ?*

*Al baharlı mavi dağlar
Yarım gurbet elde ağlar*

*Sümbül der ki, boynum uzun
Yapraklarım düzüm düzüm;
Ak gerdana beni düzün
Benden âlâ çiçek ver mi?*

*At' âa/ean'e mavî dağlar
Yarım gurbet elde ağlar*

*Nevruz der ki, ben nazlıyım
Sarp kayalarda gizliyim.
Mavi. donlu, gök gözlüyüm
Benden âla çiçek var mı ?⁴³*

Bu dörtlüklerde de Çiğdem, Lâle, Sümbül ve Nevruz'un hemen hemen gerçeğe yakın anlatımları mevcuttur.

Adını bu günden alan Azerbaycanlı şair Balaş Azeroğlu'nun Nevruz Bayramını ve baharın gelişini anlattığı "Bahar Gelir" adlı şürinde **Nevruz Çiçeği** baharın müjdecisi olarak yerini almıştır.

*"Güneye düşen kar talalampdır,
Nevruz çiçeyi de görünür tek tek.
Ele bil dağ döşü alovlanıdır.
Bir şama benzeyir çıkan her çiçek."⁴⁴*

Özbek Halk Edebiyatında, Nevruz Çiçeği üzerine çeşitli deyişler bulunmaktadır.

"NEVRUZ GELDİ YAZ GELDİ

*Gül Nevruz çeçegida
Belançak var yar yar*

43 Z. Makas, a.e., s. 27; B. Ayvazoğlu, a.e., s. 190.

44 A. Çay, a.e. (1985). s. 170-171 (İ. Ünver Nasrattmoğlu, Çağdaş Kuzey Azerbaycan Şiiri Antolojisi, Ankara-1984, s. 80.).

*Belançakmın başıda
Gelinçek var yar yar"*

NEVROZA ALAM SUFRA ALKİŞ DUASI

*"Bay geçeğim asaldır
Bahar gözalfesildir
Gelva göğlam Nevruzu
Suma/aklar asaldır."⁴⁵*

Görüldüğü üzere, **Nevruz Çiçeği**, Türk Edebiyatında motif olarak önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli ilim adamları tarafından hem motif hem de çiçek olarak tanınmayan **Nevruz Çiçeği'nin** şair ve halk aşıkları tarafından belirgin özellikleri vurgulanarak tanınıyor olması oldukça önemlidir.

Nevruz Çiçeği 'nin Sembolik Anlamı

İnsanoğlu, her zaman, hayatında önemli yer tutan ve kendince kutsallık arzeden bazı canlı veya cansız varlıkları ebedileştirme gayreti içinde olmuştur. Bundan dolayıdır ki. kıymet verdiği, kutsallık attığı, olması zor veya insanüstü bir gücün yardımının gerektiği ve çeşitli beklentilerine cevap aradığı zamanlarda, hayal unsuru veya tabiatta bulunan çeşitli varlıkların heykel, şekil, ve resimlerini ihtiva eden semboller (ikonalar)^ başvurmaktadır.

Türlü şekillerde yapılan bu semboller, ya yaşanan mekanın kendilerince en mühim bir köşesine veya toplu ibadet-tapımna merkezlerine konulmaktadır. Koruyucu veya yardım edici özelliği olduğuna inanılan bu totemik semboller, bazen sadece belirli zamanlarda güç-kuvvet almak düşüncesiyle başvuru olan unsurlar olmaktan ziyade, güç ve koruyucu özelliğin devamlı olması düşüncesiyle kap-kacak, giyim eşyası, v.b. kullanım malzemeleri üzerine çoğunlukla üsluplaştırılmış bir şekilde işlenmektedirler. Bu semboller, genellikle, mitolojik alt yapısı olan veya çeşitli halk inaçlarından ilham alan güç-kuvvet timsali çeşitli hayvanlar ve tabiatta bulunuş özelliklerini bazen muhafaza eden ve nadir bulunan bitkilerden müteşekkildir.

Türklerin bazı hayvanları kutsal sayarak onları kendilerine sembol edindikleri bilinmektedir. Oğuz Destanlarına göre her boyun "Ongun" olarak isimlendirilmiş bir kuş sembolü bulunmaktadır. Toplum yüksek bir seviyeye eriştikten sonra ağaçtan, taştan, kemikten, madenden veya çamurdan yapılmış bu Ongunlar, eski kutsal mahiyetlerini kaybetmiş ancak yalnızca bir sembol ve arma olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir⁴⁶. Sembol veya arma olarak kullanılan kuş ongunlardan ayrı olarak, on iki hayvanlı Türk takviminde yer alan ve kutsal kabul edilen hayvanların dışında bir kısım dinî kimlikli horoz, geyik, tavşan, ejder ve kurt gibi hayvanların yanı sıra çeşitli hayali yaratıklar da zaman zaman arma ve sembol olarak bayrak ve filamalarda yer almıştır.

Türkler, arma ve sembol olarak hayvan ongunlarla beraber, kaynağım Türk mitolojisinden alan çeşitli bitkisel semboller de kullanmışlardır. Arma ve sembol ola-

45 M. Muratöglü. a.m, s. 290-291.

46 Bahaeddin Ögd, **Türk Mitolojisi**, C. 1. Ankara-1989. s. 31-33,218-219.

rak seçilen ağaç ve çiçek gibi bitkilere, çoğunlukla üsluplaştırılmış olarak rastlamakla-
yız. Ancak, bitkisel semboller de hayvan semboller gibi zamanla anlam ve önemini
kaybetmiş ve fakat Türk süsleme sanatlarında çini, ahşap, taş, mermer alçı v.b. mal-
zeme üzerinde motif olarak yaşamaya devam etmiştir.

*Bilindiği üzere. Nevruz'un gelişi, baharın başlangıcı sayılmış, bütün cihanın tâ-
zelenerek yeşilliklerle süslenişi, çiçeklerle bezeniş, adeta yeniden dirilişi olarak kabul
edilmiştir.*

Türk Dünyası'nda öncelikli olarak baharın gelişim müjdeleyen ve karların al-
tından ilk çıkan çiçek olan Nevruz Çiçeği, oldukça güçlü sembolik bir anlama sahip-
tir.

Genel olarak "*dirilik, yemlik, tazelik*" sembolü olarak kabul edilmesinin yanı sıra,
Türklerde, bir kurtuluş bayramı⁴⁷ niteliğinde olan Nevruz'u, Nevruz Çiçeği temsil
etmektedir.

Nevruz Çiçeği, tabiatta nadir bulunmasının yanında fiziki görünümüyle başı-
dik, sert ve zorlu kışa başkaldıran, zor şartlara cesaretle karşı koyan bir çiçek olması
onu tabii olarak hürriyet ve bağımsızlığın sembolü haline getirmektedir. Nitekim,
Hürriyet aşığı Türklerin, seçtikleri ongunların genellikle "istaklâl timsâli hayvanlarla
hürriyet sembolü nesnelere" olduğu bilinmektedir. Nevruz Çiçeği, *bu* Özellikleriyle
Oğuz beyleri tarafından "hürriyet sembolü" olarak görülmüştür⁴⁸.

Nevruz Çiçeği, kutlu, uğurlu, isteklere kavuşulan, rızıkların arttığı bir gün olan
Nevruz ile aynileşmiş olarak aym beklenti ve sembolik anlama sahiptir. Bugün yapılan
dua ve isteklerin kabul olacağına dair inançlara, Nevruz Çiçeği toplamaya çıkanların
da sahip olduğu görülmektedir. Nevruz Çiçeği (Gülü)'nin Türk Dünyasında
Bayşek-Bayçek adlarıyla tanınması ve kelime anlamı olarak da bolluk, bereket ve
zenginlik çiçeği mânâsına gelmesi, ona atfedilen sembolik anlamın isabetli olduğunun
delilidir. Tabiatta az bulunan Özelliği sebebiyle halk arasında "çiçek herkese görünmek
istememiş. O, sadece ona gerçekten ihtiyacı olan imanlı ve dürüst insanlara görünür-
müş"⁴⁹ inancı yaygındır. Ayrıca yine "onu ilk gören kişinin dileği kabul olurmuş"
inancı oldukça fazladır.

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Nevruz Çiçeği, şifa sembolü olarak görül-
mektedir. Alanya'nın Gödüre, Asar, Kırkgeçit ve Tokar yaylalarında yetişen güzel
kokulu Nevruz Çiçeği ni ilk gören şahıs, topladığı çiçeklerden üç ianesini şifa niyetine
yutmaktadır. Ayrıca, Azerbaycan Türkleri, Nevruz Gülü adım verdikleri çiçeğin taze-
sini veya kurutulmuşunu (göğüs yumuşatıcı) balgam söktürücü olarak çay gibi içmek-
tedirler⁵⁰.

Nevruz Çiçeği'nin bir diğer önemli hususiyeti, gençliğin, bekaretin, saflığın,
masumiyetin, temizliğin ve genç kızların sembolü olmasıdır⁵¹. Özbekistan'da rızkın ve

47 Abdurrahman Güzel, "XIV-XV. Yüzyıl Edebiyatında Nevruz", **Nevruz** (Haz. Sadık Tural), Aukara-
1995, s. 98.

48 Z. Makas, a.e., s. 80.

49 Z. Makas, a.e., s. 80.

50 Ali Rıza Gönüllü, "Türk Halk İnançlarında Nevruz Motifi", **Bilge**, 1977 (Kış) 11, s. 11-12.

51 Suda yetişen ve gösterişli çiçekleriyle erken çağlardan beri, özellikle mimaride bir bezeme motifi
olarak kullanılan Lotus (Nilüfer Çiçeği), çeşitli devirlerde cinsiyet, bereket yeniden doğuş, temizlik

mahsulün kahramanı. Nevruz bayramının sembolü "**Babadehkân**" (Babaçifçi) ile birlikte onun torunu, bahar çiçeği ve lale gibi çiçeklerin melikesi, güzellik, bahar sembolü, gül gibi şeffaf, bakire, iffetli ve sadık kızlar timsali olarak da "**Baharkız**" (**Baharay**) tanınmaktadır². **Baharkız** bu özellikleriyle **Nevruz Çiçeği'nin** kendisidir. Kırgızistan'da da saflık ve bekaret sembolü olarak evlenmemiş genç kızların küpe, kolye gibi süs takılarının yanı sıra gelin başlıklarında tek motif olarak yerini almaktadır.

Nevruz Çiçeği, bağımsız Türk Devletlerinin yanısıra çeşitli Türk topluluklarında da vazgeçilmez bir semboldür. Doğu Türkistan'da Uygurların hayatında da önemli yeri olan **Nevruz Çiçeği**, ekseriyeti Hristiyan olan Tuva Türklerinin kâğıt paralarında ve aynı zamanda Müslüman Kazan Tatarlarının giyim-kuşamlarında millî sembol olarak yer almaktadır. **Nevruz Çiçeği** motifleri ile süslenmiş deri çizmeleriyle Tataristanlı yazar Favziye Bayram, "*kar çiçeği, bizde hem İslâm hem de millî semboldür. O istiklâl sembolüdür*" demektedir. Bulgaristan'da yaşayan Türkler de, tıpkı Kazak Türkleri gibi Nevruz Çiçeği'ne, sadece "*çiçek-kar çiçeği*" adını vermektedirler.

"*Dirilik, tazelik, yenilik, gençlik, hürriyet, safluk, masumluk, şeffaflık, güzellik, bekaret, bereket, zenginlik* gibi özellikleriyle **Nevruz Çiçeği**, eskiden olduğu gibi hâlen daha Türk Devlet ve Topluluklarının, mimari ve küçük el sanatlarında, tezyinî unsur olarak kısmen üsluplaştırılmış bir şekilde, güçlü sembolik anlamı ile, motif olarak işlenmeye devam etmektedir.

Türk Süsleme Sanatlarının da Motif Olarak Nevruz Çiçeği

Genel olarak sanatın bütün kollarında karşılaştığımız geometrik, bitkisel ve figürlü süslemeler naturalist veya stilize olarak işlenmişlerdir. Sanatkârlar, ister dinî, ister büyü, ister süs ve isterse de karmaşık duyguların yansıması olarak ortaya koydukları eserlerinde, kullanacağı motifleri öncelikle konu ve sonra malzeme ve zemini esas alarak seçmektedirler. Tercih edilen geometrik, bitkisel veya figürlü şekiller ya belirleyici fonksiyonları, ya göze hoş gelişleri, ya da sembolik güçleri sebebiyle motif olarak kullanılmaktadırlar. Bu tercih sebepleri arasında sembolik güçler önemli bir yer tutmaktadır.

Bir süsleme unsuru olarak **Nevruz Çiçeği**, etkileyici sembolik anlamı ile Türk dünyasında geçmişten günümüze hem mimaride hem de küçük el sanatlarında oldukça fazla yer almaktadır. Taş, mermer, tuğla, çini, ahşap, alçı gibi mimariye has malzemelerin yanı sıra maden, dokuma, deri ve cam işleri gibi el sanatlarında bazen tabiatta olduğu şekliyle ve fakat çoğunlukla üsluplaştırılmış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nevruz Çiçeği (Bayşek-Bayçek), mimaride veya küçük el sanatlarında yalnız başına tek motif veya yan yana tek sıra dizilmiş halde bordur ya da kenar suyu olarak olarak kullanıldığı gibi, bir merkezden dik açılı olarak çıkan üçlü veya dörtlü

ve saflık sembolü olarak görülmüştür. Lotus İkonografisi için bkz.: Yaşar Çoruhhi, "Lotus İkonografisi ve Uygur Sanalında Lotus", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Eylül 1989 Ankara**, Ankara 1997, s. 155-168.

52 İsmail Şahîslam, "Taşkent Mahallinde Nevruz Bayramının Kutlanması", ", **Nevruz** (Haz. Sadık Tural), Ankara-1995, s. 245.

kombinezonlar şeklinde de işlenmektedir. Bu düzenlemler içerisindeki Nevruz Çiçeği motifi ekseriyetle palmet motifi ile karıştırılmakta ve hatta Nevruz Çiçeği, hem çiçek hem de bu çiçeği temsil eden bir motif olarak tanınmamaktadır. Bazen de simetrik düzen içerisindeki rûmî süslemelerde tabîi seyir içerisinde, tezyinatın kendi akışı içerisinde ortaya çıkmış bir motif olarak rûmî tepelik şeklinde isimlendirmelerle karşımıza çıkmaktadır⁵³.

Nevruz Çiçeği, çoğunlukla uçlan sivri bir şekilde aşağı doğru kıvrılarak son b\ı\al\ iki yan yapraktan oluşmaktadır. Bu tarzdaki işleüşi tabiatta olduğu şekline oldukça yakındır.

Nevruz Çiçeği motifinin kullanımı Türk sanatında oldukça eskilere uzanmaktadır. Ancak motif tanımlaması ve isimlendirilmesinde özellikle batılı araştırmacıların yaptıkları çalışmaların esas alınmış olması veya otantik araştırmalardan uzak olarak yapılan tanımlamalarla⁵⁴ kullanımı oldukça yaygın olan bu motifin farklı ve hatta yanlış tanınmasına yol açmıştır.

Mevcut kaynaklar, bu motifin en erken olarak M.Ö. 1. Bine ait Altun Yış mezarlarında bulunan (Pazırık V. Kurgan), Kagınlı boylarının kullandığı kagınlının üstüne gerilen renkli keçelerden müteşekkil çadır örtüsünde (4,5 X 6,5 m.) yer aldığı ortaya koymaktadır" (4. Res.). Keçede, taht üzerinde oturan bir kişi ile ona doğru gelen bir atlı figürün bulunduğu bordürü altan ve üstten sınırlayan ince bordürlerde münavebeli bir şekilde dörtlü olarak ortaya çıkan motifin oldukça gelişmiş bir kullanımı ile karşı karşıyayız⁵⁶. Dolayısıyla bu işleniş esas alındığında, Nevruz Çiçeği'nin motif olarak kullanımının daha eskilere gittiğini söylemek yanlış olmaz⁵⁷. Bir merkezden dik açılı olarak çıkan dörtlü Nevruz Çiçeği motifi simetrik anlayışa uygun olarak oldukça yaygın bir kullanıma sahiptir. Türk Dünyasının hemen pekçok yerinde (Kazakistan-Kırgızistan-Özbekistan-Doğu Türkistan-Türkmenistan ve diğer Türk topluluklarında) özellikle keçe üzerinde işlenmiş olarak karşılaştığımız dörtlü Nevruz Çiçeği motifi (5.-11. Res.), ortak kültürün bir simgesi olarak oldukça önemli görünmektedir.

Yine Pazmık II. Kurgan'da bulunan bir peynir veya kırmızı tulumunda renkli olarak yan yana sıralanmış tek Nevruz Çiçeği motifleri (12. Res.) de gelişmiş bir form

53 İnci A. Biroi-Çiçek Derman. **Türk Tezyini San'atlarında Motifler**, İstanbul 199L s.183.

54 Bahaeddin Ögel, Kazak Türklerinin halı motifleri arasında rasladığı bu motifi "manâlı bazı halı motifleri" veya "koç boynuzu motifi" şeklinde tanımlamaktadır (Bahaeddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, C. 5, Ankara, 1991, s. 184-185, R. 112-113.

55 Emel Esin, **İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş** (Türk Kültürü El-Kılâbı, II, Cild 1/b'den Ayır Basım), İstanbul, 1978, s. 332, Lev. VIII/a-b. Rudenka Pazyryk.

56 Tuncer Gülensoy bu motifin Oğuz boylarından Bayat Boyu'nun damgasına çok benzediğini belirtmektedir (T. Gülensoy, **Orhun'dan Anadolu'ya Türk Damgaları**, İstanbul, 1989, s. 100-101.).

57 Nevruz (Gülü) Çiçeği motifinin yaygın kullanımına oldukça zengin örneklerle kitabında yer veren Neriman Görgünay Kızıoğlu, motifi "Özek/Alem" olarak isimlendirmektedir (**Altaylar'dan Tımboboyu'na TürkTJünyası'nda Ortak Motifler**, Ankara, 1995, s. 132, R. 163, C. 36.). Buna gerekçe olarak; Çağatay Türkçesi'nde Özek deyiminin bir şeyin içi, çekirdek, göbek anlamına geldiğini ve Kazan Türkleri ve Başkırtlar'da da aynı anlamlardan başka öz, özek, ağacın özü, ilik, iç, kalb. merkez anlamında Üzek dendiğini göstermektedir. Ayrıca Alem motifinin de Üzek olarak bilindiğini ve bu yüzden Özek adını Arapça'dan gelen Alem'in yanında aynı anlamda kullanmayı uygun gördüklerini belirtmektedir. Ancak, kanaatimizce bu gerekçeler bir motifi isimlendirme veya tanımlama için yeterli değildir.

göstermektedir⁵⁸. N. G. Kırzioğlu, buradaki motifi farklı isimlendirmeye de olsa daha ziyade dokuma (halı-kilim) terminolojisinden tanıdığımız **Eiibelindekız** motifine benzetildiğini belirtmektedir⁵⁹ ki bunda bir derece liaklıdır. Gerçekten, buradaki Nevruz Çiçeği motifi, yirminci yüzyılda **Eiibelindekız** olarak isimlendirilmiş motif ile şekil olarak aynıdır. Çoğunlukla naturalist olarak yuvarlak, kıvrak hatlara sahip Nevruz Çiçeği motifini, düğüm esasına ve geometrik şekle sahip halı-kilim üzerinde kırık ve keskin olarak, kısmen şekil değişikliğine uğramış bir formda görmekleyiz (13. Res.). Ancak, bugüne kadar dikkatlerden uzak kalan ve tanınmayan bu motife, genellikle Türk süsleme sanallarında **palmet** şeklinde yapılan isimlendirmeyi⁶⁰ hah-kilim terminolojisinde de **Elibelindekız** olarak görmek normaldir.

Altaylarda I. Pazırık Kurganı'nda ortaya çıkarılan ağaçtan yapılmış koşum takımları süslerinde (14. Res.); Pazırık kurganlarının doğusundaki bir bölgede ele geçirilen ve bugün Leningrad Hermitage Müzesi'nde sergilenen Tüekta Kurganı buluntularında yer alan yular takımında (15. Res.) ve yine I. Pazırık Kurganı'nda at koşum takımları arasında, kuruk altı kayışları üzerinde madenden yapılmış süslemelerde (16. Res.) tekli ve üçlü Nevruz Çiçeği motiflerine rastlamaktayız⁶¹. At koşum takımlarına ait bu tür süslemeleri halen dahi hem Kazakistan ve Kırgızistan'da hem de Anadolu'da at koşum ve yular takımlarında görmektediriz (17. Res.).

Nevruz Çiçeği motifinin en yaygın kullanım şekli tekli ve dörtlü olanıdır. İkili ve Üçlü olanlara da rastlanmakla birlikte pek yaygın değildir (18.-19. Res.).

Tekli Nevruz Çiçeği motifine, ya tek başına ya da yan yana tek sıra halinde bir şerit veya bordur şeklinde işlenmiş olarak rastlamaktayız. En erken örneklerine yine Pazırık Kurganlarında rastladığımız tekli motifleri, eskiden olduğu gibi günümüzde de gündelik hayatta kullanım eşyalarında (giyim-kuşam, kap-kacak ve süs) ve mimaride önemli tezyinat unsuru olarak görmektediriz (20.-32. Res.). Pazırık II. Kurgan'daki peynir-kımız torbasındaki işlemlerdeki yan yana sıralanmış tekli **Nevruz Çiçeği** motifleriyle hemen yakın benzerlikte, *saflık ve masumluk* ifade eden sembolik anlamı ile ilgili olarak, Anadolu'nun ilk Selçuklu Devri yerleşimlerinden olan Ahlat (33. Res.) ve Erciş'teki Selçuklu mezarlık larındaki sanduka ve mezartaşlarında ve Anadolu'nun Selçuklu ve Osmanlı devrine ait pek çok mezartaşında görmek mümkündür. Anadolu

58 N. G. Kırzioğlu, a.e., s. 133, R. 164, Ç. 37.

59 N.G. Kırzioğlu, a.e., s. 133.

60 Nevruz Çiçeği motifi tanımlamamız oldukça eski bir geçmişi olan Palmet motifi'ni inkâr anlamına gelmemektedir. Nevruz Çiçeği ve Palmet motifleri biri birilerine benzemekle birlikte, bunlar iki aynı türdür ve de iki ayrı bitki türüdürler. Hem motiflerin kaynağını oluşturan bitki türlerinin, hem bu bitki türlerinin yetiştiği coğrafyanın hem de form olarak işleniş taklîliklerinin gözardı edilerek ve Türk kültüründeki güçlü sembolik anlamı ile Nevruz Çiçeği motifinin bugüne kadar dikkatlerden kaçması, bu karışıklığa yol açmış olmalıdır.

61 D. I. Rempel Arhitekturmı Ornament Uzbekistana, Istoriya Razvitiya-Iteoriya Rnstroeniya. Taşkent 1961, s. 108, R. 41/1-3. : Nejat Diyarbekirli, Hun Sanatı, İstanbul. 1972, s. 36, 40, 70-'R. 26/1. 30, 32.52. I. Pazırık ve Tüekta Kurgan'ı buluntularında yer alan bu motifler bazı araştırmacılar tarafından Palmet olarak değerlendirilmiş ve hatta yaprak uçlarının daha kıvrık olması sebebiyle Lotus bitkisinin orijinine ait bir şekil olarak kabul edilmesinin gerektiği ileri sürülmüştür (Hamza Gündoğdu, "İkonografik Açısından Türk Sanatında Rûmî ve Palmeller", Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar- Güner İnal'a Armağan. Ankara, 1993, s. 199-200 - R. 3-4, Ç.1c-f.).

dışında, Kazakistan-Mangışlak'ta ,XVIII-XIX. yüzyıllardan kalma mezartaşlarında da aym tarzda işlenmiş olarak karşılaşılmaktadır⁶².

Tekli **Nevruz Çiçeği** motiflerinin, günümüzde kısmen sembolik anlamı unutulmuş olsa da *saflik, temizlik ve masumiyet* sembolü olarak çocuk beşiklerinde, *temizlik, güzellik ve bekâret* sembolü olarak genç kızların giyim-kuşamlarında, gelinlik kaftanlarının yakalarında ve gelinlik başlıklarında (21-23,35. Res.) oldukça sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Yaptığımız araştırmalar Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Tataristarda özellikle genç kızların *güzellik, temizlik ve bakirelik* sembolü olarak Nevruz Çiçeği (Bayşeşek-Bayçiçek)'ni tanıdıklarını ortaya koymaktadır.

Kazakistan'da Hoca Ahmed Yesevî Türbesi'nde evvelce zemzem suyu dağıtılan büyük bronz kazan (1399)'m⁶³ **tekli Nevruz Çiçeği** şekilli kulpları dikkat çekicidir (36. Res.). Aynı kazanın dış yüzey süslemelerinde de *bolluk, bereket ve uğur* sembolü olarak tekli **Nevruz Çiçeği** motifleri kullanılmıştır.

Giyim-kuşam ve kullanım eşyalarının dışında benzer şekilde tekli Nevruz Çiçeği motiflerine, hem Anadolu hem de Anadolu dışındaki mimarî eserlerde aynı sıklıkla rastlanmaktadır⁶⁴.

En erken örneklerine, bilinen tarihi ile M.Ö. binyılda rastladığımız dörtlü Nevruz Çiçeği motiflerinin çoğunlukla dokuma ve özellikle keçe üzerinde işlendiği görülmektedir. Bilindiği üzere keçe, diğer dokuma sanatları arasında en çabuk hazırlanan ve en dayanıklı olan kullanım eşyasıdır. Göçebelerin yaşantısında keçenin diğer dokuma unsurlarına göre pratiklik bakımından tercihi sözkonusudur ve Türk dünyasında halen konar-göçer veya yaylacı toplulukların çadır (topakev-yurt) gibi barınaklarının en önemli ana malzemelerinden birisidir⁶⁵.

Tekli ve dörtlü **Nevruz Çiçeği** motifi, yer yaygısı olarak veya topakev-yurt gibi çadırların çevre ve üst örtüsü olarak kullanılan keçelerin en önemli süs unsurlarındandır. Özellikle dörtlü **Nevruz Çiçeği** motifi, Anadolu'da ve Orta Asya'daki Türk devlet ve topluluklarında genel olarak "Alacık" adı verilen⁶⁶ yurl ve topakev gibi çadırların girişini örten keçe üzerinde, motif olarak çoğunlukla tek başına işlenmektedir (5. Res.). Ayrıca döşeme yaygısı olarak yapılan keçelerin süslemelerinde de daire içerisine alınmış dörtlü **Nevruz Çiçeği** motifleri vazgeçilmez tezyinat unsuru konumundadır.

Nevruz Çiçeği motifinin dörtlü kullanımında sadece sanatkâr veya zenaatkârların kendi göz zevklerine mahsus şahsi tasarruflarının etkili olduğunu dü-

62 N. G. Kırzioğlu a.e., s. 134, R. 165.

63 N. G. Kırzioğlu. a.e., s. 134, R. 184. 1399 yılında Hoca Ahmed Yesevî Türbesine vakfedilen bu kazan 1935 yılında Ruslar Pelersburg'a götürmüş I erse de 1989 yılında geri vermişlerdir (Arslan Bulut, "İslamı Asrın İdrakine Söyletmek ve Ahmed Yesevî Yöntemleri", Yesevî Sevgi Dergisi, Yıl:İ, Sayı: 1, Ocak 1994, s. 36). Bu kazanın kısmen benzeri Konya Mevlânâ Türbesinde bulunmaktadır. Ancak buradaki kazan "Nisan Tası" olarak bilinmektedir-

64 Güzel Valeeva-Suleimanova - Rozalina Shageeva, The Decorative: Applied Art of The Kazan Tatars. Moscow, 1990. s. 209-211.

65 Türklerde keçe konusunda bkz.: Bahaeddin Ögel, a.e., C. 3. s. 175-191.

66 N. Diyarbakirli.a.e., s. 145.

şünmek pek tutarlı olmaz. Bu motife yüklenen sembolik güç, tezyinat unsuru olarak seçilmesinde hiç şüphesiz en önemli etkidir. Ancak, motifin dörtlü olarak kullanımında da, yine kaynağını Türk kosmolojisinden alan doğu, batı, kuzey ve güneyi lemsilen "dört yön"e yüklenen sembolik anlamın⁶⁷ etkili olduğu kanaatindeyiz.

Tekli, ikili, üçlü ve dörtlü Nevruz Çiçeği motifleri, keçe dışında halı-kilim benzeri dokumalar ve çeşitli ev eşyaları üzerinde de yer almaktadır.

Nevruz Çiçeği'nin Palmet ve Rumi Tepelik ile İlişkisi

Türk Dünyasında (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Tataristan gibi) oldukça yaygın bir kullanımı olan Nevruz Çiçeği (Bayşeşek-Bayçeçek) motifi maalesef Türkiye'de hemen hiç tanınmamaktadır. Bunda hiç şüphesiz yetmiş yıldan fazla bir süre bu dünya ile fiziki bağlarımızın büyük ölçüde kopuk olması önemli rol oynamıştır. Bu kopukluğun en önemli tarafı kültürel olanıdır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kendi dışındaki Türk Dünyası ile yakın ilişkileri-

kiye dışındaki, özellikle kuzeyde ve doğudaki Türk Dünyasının her türlü baskıya rağmen kendi kültürel kimliklerinden çok fazla bir şey kaybetmemelerine karşılık, bağımsızlığın korumuş olan Türkiye, son kırk yılda normal bir ülkenin yaklaşık üçyüz yılda geçireceği müsbet veya menfi değişimi yaşamış bulunmaktadır. Bu değişiklik kendini en çok kültür ve sanatta hissettirmiştir.

Türkiye'de XX. yüzyılın başlarından itibaren Sanat Tarihi çalışmalarının sistematik bir şekilde yapılmasında, batılı bilim adamlarının rolü inkâr edilemez. Ancak, Türk kültür ve sanatını büyük bir merak ve hayranlıkla inceleyen batılı bilim adanılan, millî sanata ait mimarî veya tezyini unsurları kendi kültürel alt yapılarına ait terminoloji ile açıklamış ve isimlendirmişlerdir ki, kanaatimizce bu da kültürel kısırlığa yol açmıştır. Bundan nasibini alan önemli bir tezyini unsur da **Nevruz Çiçeği** motifidir.

Nevruz Çiçeği motifi tipolojik olarak **Palmet** adı verilen bir motif ile yakın benzerliğe sahiptir. Bugüne kadar Türk Sanatı üzerine yapılmış olan çalışmalarda, özellikle süsleme san'atlarında, kültürün kaynağı ile olan kopukluktan ve bu sanatın terminolojisinin batı kaynaklı olmasından dolayı, yaklaşık üçbin yıllık bir geçmişi olan **Nevruz Çiçeği** motifine zaman* zaman **Palmet** isimlendirmesi yapılmıştır.

Türk sanatında M.Ö. I. Binde gelişmiş bir örnek olarak ortaya çıkan **Nevruz Çiçeği** motifi ile yine M.Ö. I. Binde Akdeniz çevresinde oluşan diğer kültür çevrelerinde yaygınlaşan ve M.Ö. VII. yüzyıldan itibaren de bu çevrelerde kullanılmış olan **Palmet** motifinin⁶⁸ hemen hemen eş zamanlı görünüşü dikkat çekicidir.

Kaynağı tam olarak tesbit edilemeyen ve fakat doğulu bir motif olarak ortaya çıktığı düşünülen **Palmet'in**, anavatanı olarak eski Mısır ve Mezopotamya çevresi

67 Daha geniş bilgi için bkz. : Emel Esin, **İslâmiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi...**, s. 46-47, 92; Emel Esin, **Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)**, İstanbul, 1979, s. 13, 19, 57.; Bahaeddin Ögel, a.e., C. 1, s. 427-469.

68 C.Başaran, "Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tip Gelişimi", **Türk Arkeoloji Dergisi**, 28 (1989), s. 53-72.; H. Gündoğdu, a.m, s. 198.

kabul edilmekte⁶⁹ ve Palmet motifinin oluşumunda Palmiye ağaçlarının etkili olduğu düşünülmektedir⁷⁰. Üsluplaştırılmış haliyle **Palmet**, bir takım Palmiye türlerinin yeni çıkan yaprağı veya Palmiye ağaçlarının silueti olarak da görülmektedir⁷¹.

Temelde bitkisel karakter taşıyan ancak her örnekte farklı derecelerde üsluplaştırılarak tabiiattaki asıl yapısından uzaklaştırılmış bir motif olarak **Palmet**, Mısır, Asur, Grek ve Roma süslemeciliğinde mimari ve küçük el sanatlarında süs unsuru olarak kullanılmıştır⁷².

Palmet motifinin farklı tipleri olmakla birlikte en çok rastlanan tipi, Nevruz Çiçeği motifi gibi "sağa ve sola simetrik bir şekilde kıvrılan iki yaprak ortasından yukarı doğru yükselen bir tepe yaprağı"⁷³ndan oluşan üç bölümlüdür. Ancak, üç bölümlü tipi ile **Palmet** motifine kaynak gösterilen Palmiye'ye oranla, aynı tipe salüp olup üsluplaştırmaya çok az uğrayan Nevruz Çiçeği motifinin, Orta Asya'dan onasya'ya taşınması hususunun farkında olmadan gözardı edilmesinin ortaya çıkardığı karşıklığı çözümlenemeyen oldukça güç görünmektedir.

Bunda, motiflerin kaynağının bitkiselliği veya sembolik anlamlarının kısmen benzerliğinin etkili olduğu düşünülebilir.

Gerek mimaride ve gerekse küçük el sanatlarında süsleme yapan sanatkarların, belli bir dönem sonrasında muhtemelen sembolik anlamı unutulmuş Nevruz Çiçeği motifine, zorlamalarla kısmen İslâmî sembolik bir anlam yüklenen **Palmet** motifini tercih ettiklerini düşünmek yanlış olur. Hellenistik ve Roma devrine ait yapıların kapı, pencere pervazlarında, lentolarında ve lahitlerinde süs unsuru olarak gördüğümüz palmet ve lotus çiçeği⁷⁴ adı verilen motif, İslâmî eserlerde de aynı anlamda olmasa da oldukça sık kullanılmıştır.

Palmet'in İslâm sanatında Cennetvârî imajlarla en yaygın kullanım alanı olarak camiler, mezartaşları ve türbeler gibi dinî mekânlarda kullanıldığına dikkat çeken E. S. Etinghausen, çölde yaşayan bir insanın ağacı olan "Hurma Ağacının (Palmiye) Kur'an'da Cennetteki ağaçlar bağlamında defalarca zikredildiğini belirtmektedir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in hayatında da önemli yerinin bulunduğunu ve hatta O'nunla aynıleşmiş olduğunu ileri sürmektedir. Buna sebep olarak da, Medine'de bizzat Hz. Peygamber'in inşasında bulunduğu Mescid-i Nebvî (Peygamber Mescidi)'nin avlusunda yer yer serpiştirilmiş hurma ağaçlarının bulunması, Hz. Peygamber'in mescidde vaaz verdiği esnada hurma kütüğüne dayanmasını dayanak göstermektedir. Sembolik olarak hem ahiret hem korunmaya işaret olarak palmele, korkuluklarda, kapı girişle-

69 Selçuk Mülayim, "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", *Anadolu (Anatolia) XX*, 1976/77, Ankara, 1984, s. 145.; Hamza Gündoğdu, "İkonografik Açından Türk Sanatında Rûmî ve Palmetler", *"Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar" Güner İnaPa Armağan*, Ankara, 1993. s. 197-198. ; E. S. Etinghausen, "Paradisiac Symbolism in Ottoman Decoratives", *9th. International Congress of Turkish Art. C. U.....*s. 103.

70 H. Gündoğdu, a.e., s. 198.

71 E. S. Elinghausen, a. m., s. 104

72 S. Mülayim, a. m., s. 145.

73 Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezini*, Ankara, 1987, s. 75.

74 H. Gündoğdu, a-fc., s. 19%.

rinde, halı bordürlerinde, milrraplarda, minberlerde ve minarelerde yer verildiğini söylemektedir⁷⁵.

E. S. Etinghausen, tekli Palmet motiflerinin, Allah'ın yüce ve her şeye kadir bir yaratıcı ve aynı zamanda hayatın koruyucusu ve nimetlerin bahşedicisi olarak hatırlanması; dörtlü palmet ve aralarında lotus tomurcuklarından oluşan dairevî şekillerin de Allah'ın ezeli gücünün bir alameti ya da O'nun her türlü gücün kaynağı olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir⁷⁶.

Palmet'in İslâm sanat eserlerinde oldukça fazla yer alması ile ilgili olarak yapılan bu sembolik izahlar, kaynağım Türk kültüründen ve mitolojisinden alan **Nevruz Çiçeği** kadar güçlü değildir. İslâm Öncesi Türk eserlerinde Palmet motifinin kullanımına ilişkin İkonografik herhangi bir anlatım da söz konusu değildir. Selçuklular ve Osmanlılar'da mimari veya küçük el sanatlarının hemen her türünde farklı şekillerde yer alan ve adına Palmet denilen bu motifin çıkış kaynağı Türk kültüründen uzak görünmektedir. Bir diğer husus da, bu motifin Palmiye türü ağaçlardan ilhamla ortaya çıkışıdır. Bilindiği kadarıyla Palmiye, çöl gibi sıcak bölgelere ait bir bitkidir. Orta Asya steplerinde Palmiye yetiştiğine dair bir bilgi de mevcut değildir. Dolayısıyla, M.Ö. I. Binde Türk dünyasında sembolik gücü bir tarafa, bitki olarak dahi tanındığı şüpheli bir bitkiden kaynaklandığı ileri sürülen bu motife, kaynak olarak öncelikle o coğrafyada yaşayan insanların tanıdığı bitki türleri ve halk inançlarının etkili olduğunu düşünmek daha uygundur.

Binlerce yıldan beri gerek sembolik ve gerekse işleme kolaylığı ve pratikliği sebebiyle Türk süsleme sanatlarında yer alan bu motifin, günümüzde neden **Palmet** adıyla tanındığına yukarıda değinmiştik. Türklerin Anadolu'ya gelişlerinde oldukça uzun bir zaman ve yol katetlikleri bilinen bir gerçektir. Bu zaman zarfında ve uğradıkları güzergâhlarda bir kısım gelenek ve alışkanlıkları terketmelerinin yanı sıra yeni bazı alışkanlıklar edinmeleri de tabiidir. Bu tabii seyir içerisinde, mimari ve küçük el sanatlarında süs unsuru olarak gördüğümüz bazı motifler tipolojik olarak gelişmiş veya farklılaşmışlardır. Ancak, zaman zaman motiflerin seçiminin, sahip oldukları sembolik anlamın unutulması yapıldığı gözlenmektedir. Konumuz olan **Nevruz Çiçeği** motifi de bunlardan birisi hatta en önemlisidir. Çünkü binlerce yıldan beri Anadolu dışında sembolik anlamına uygun olarak işlenen motif, batı terminolojisi tesiri altında, kaynaktan kopukluğun da getirdiği tesirlerle sadece **Palmet** adıyla takdim edilmiştir. Bunda, kısmen İran ve Anadolu'ya inen Türklerin bu coğrafyada karşılaştıkları ve kendi kullandıkları motife tipolojik olarak benzeyen **Palmet** motifinin de rolü bulunmaktadır. Ancak, Selçuklu ve Osmanlı süsleme sanatlarında yer alan Nevruz Çiçeği ve **Palmet** motiflerini kesin hatlarla birbirinden ayırmak da zordur⁷⁷,

75 E. S. Etinghausen, a.m., s. 104-105.

76 E. S. Etinghausen, a.m., s. 104-105

77 Tezhip uzmanları, bazan "İlatâyî" ve bazan "rûmî tepelik" yerine kullanıldığını Köyludikleri "palmet" motifinin, Türk tezhip sanatında yeri olmadığını belirtmektedirler (I. A. Birol-Ç. Derman, a.e., s. 183).

Türkiye'de ve Türkiye dışında Palmet motifi üzerine yapılmış ve yayınlanmış çeşitli araştırma ve incelemeler mevcuttur⁷⁸. Bunlardan S. Mülayim'in "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi" adlı deneme niteliğindeki çalışmasında ortaya koyduğu tablo bizi doğrular niteliktedir. Hazırlanan "Tipolojik Tablo"da özellikle "V. Karakteristik grupla ana tip olarak verdiği ve "5u palmet, soğan biçimli bir tepe yaprağı ve uçları sivrilerek son bulan iki yan yapraktan oluşmaktadır."⁷⁹ açıklaması ile farkında olmadan **Nevruz Çiçeği** için ana tip olan örneği sunmuştur. Bu tabloda yer alan diğer tipler de Nevruz Çiçeği'ne kısmen benzemekte ve hatta Türk Dünyasının severek kullandığı motifler arasında yer almaktadır.

Nevruz Çiçeği motifini -Palmet motifi kadar olmasa da- yakından ilgilendiren ancak tek başına bir motif adı ile pek tanımlanmayan bir başka motif de "**Rûmî Tepelik**" veya "**Rûmî Tomurcuk**" adı ile bilinen şekildir⁸⁰. **Rûmî Tepelik**, "Desen içinde tepe noktalarına konulan, helezonlarda başlangıç teşkil eden ve simetrik bir şekil gösteren rûmî motifidir" şeklinde tanımlanmaktadır⁸¹.

Türk süsleme sanatlarında oldukça fazla yer alan Rûmî motifinin, "Rûmî" a-dıyla Anadolu'lu gibi görünmesine karşılık çıkış kaynağı olarak Türklerin Ala yurdu Orta Asya gösterilmektedir⁸². Bu özelliğinden dolayı kaynağının Türk kültürü olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bugüne kadar anlaşılamayan tek husus herhalde Nevruz Çiçeği motifi ile olan benzerliğidir. Sembolik herhangi bir izah getirilmeyen **Rûmî Tepelik**, rûmî süslemeler arasında tabii seyir ve simetrik bir düzen içerisinde ortaya çıkmış ve sevilerek kullanılmış bir motif gibi görünmektedir. Ancak, oldukça eski bir geçmişe sahip bu motifin, Türk tezhip sanatında rastgele ortaya çıktığı düşünülemez. Kanaati-

Sonuç

Türk Dünyası'nda, asıl adının yanında Bayçeçek, Bayşeşek, Baharay adlarıyla tanınan ve güçlü sembolik anlamı bulunan Nevruz Çiçeği, tabii özelliğini, önemli ve

78 Y. Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme, I (Erken Devir)**, İstanbul, 1979.; C. E. Arseven, "Palmet" maddesi, **Sanat Ansiklopedisi**, IV, Ankara, 1983, s. 1587-1588.; S. Mülayim, "Selçuklu Palmel Motiflerinin Tipolojisi", **Anadolu (Anatolia)**, XX (1976/77), Ankara, 1984.; N. Koçhan, **Anadolu Mimari Bezekleri I. Hellenistik Çağ, Lotus, Palmet ve Yumurta Dizisi** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1987.; C. Başaran, **Anadolu Mimari Bezemeleri II. Roma Çağı Lotus-Palmet örgesi** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1987.; C. Başaran, "Anadolu Roma Çağı Lotus-Palmet Örgesinde Tip Gelişimi", **Türk Arkeoloji Dergisi**, 28 (1989), s. 53-72.; E. S. Etinghausen, "Of Lotus Blossoms and Palmets, an Architectural Component of İznik the Borders", **First International Congress on Turkish Tiles and Ceramics**, İstanbul, 1989.; E. S. Eitinghausen, "Paradisiac Symbolism in Ottoman Decorative". **9th. International Congress of Turkish Art. C. II**; H. Gündoğdu, İkonografik Açından Türk Sanatında Rûmî ve Palmeller", **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırma-Güner İnal'a Armağan**, Ankara, 1993. s. 197-211.

79 S. Mülayim, a.m., s. 149.151, Şek. 3.

80 Rûmî tepelikleri, XIII. ve XIV yüzyıla kadar rûmî ile tam bir beraberlik gösteren ve kelime anlamı "eğri" olan "Mühîhanî"de de görmek mümkündür (İ. A. Birol-Ç. Derman, a.e., s. 175-178. Şek. 13, 16,23).

81 İ. A. Birol-Ç. Derman, a.e., s. 183, 201-204, Şek. 50-73.

82 İ. A. Birol-Ç. Derman, a.e., s. 179-183.; H. Gündoğdu, a.m.. s. 197-211.

anamlı bir motif olarak, Türk süsleme sanatlarında da yaklaşık üçbin yıldan beri sürdürmektedir.

Nevruz Çiçeği, hemen hemen aynı tip ve sembolik anlama sahip olarak, Özellikle sınırlan sunî olarak birbirinden ayrılmış ve Türk kültürünün diğer unsurları gibi kısmen unutturulmuş Türk Dünyası'nda, yeniden ortak kültürün varlığını tesis edecek bir motif niteliğindedir.

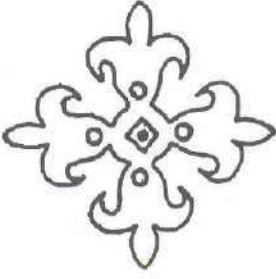
Türkiye dışındaki Türk Dünyası'nda, mimari ve küçük el sanatlarının hemen her çeşidinde yakın isimlendirmelerle tanınan motif, maalesef Türkiye'de işin uzmanları tarafından dahi, bu isimlendirmelere yakınlık bir tarafa, çiçek türü olarak da bilinmemektedir.

Buna sebep olarak, öncelikle, yaklaşık bir asırdan beri çevremizdeki Türk Dünyası ile aramıza örülen ve irtibatımızı kesen duvarlar ve sonra da Türkiye'de akademik anlamda Sanat Tarihi çalışmalarının batılı uzmanlar tarafından, batı terminolojisi kullanılarak yapılması gösterilebilir. Bunların yanısıra yerli araştırmacıların da motif tanımlama ve isimlendirmeleri, çoğunlukla alt yapısı olmayan ve fakat kısmen doğru olan "benzetme" yoluyla yapmaları da etkili olmuştur.

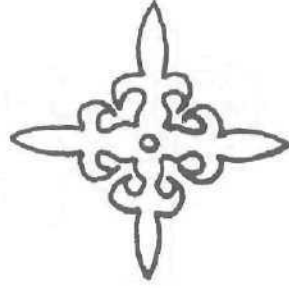
Türkiye'de Sanat Tarihi alanındaki çalışmalarda metodik olarak batılı ilim adamlarının müsbet katkıları kesinlikle inkâr edilemez. Ancak, yukarıda da görüldüğü üzere, Türk süsleme sanatlarında bazı motiflerin, özellikle Nevruz Çiçeği motifinin, batı terminolojisinin de tesiri altında kültürel alt yapıdan yoksun olarak Palmet, Lotus, Elibelinde, Koçboynuzu, Rûmî Tepelik gibi isimlendirmelerle kullanıldığını ve tanındığını görmekteyiz. Palmet ve Lotus'un ait olduğu kültür çevresindeki varlığı ve yaygın kullanımı gözardı edilemez. Ancak, bizim için önemli olan, Türk süsleme sanatlarında özellikle Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Devri'nde, bizzat kendilerinin kullanılmalarından ayrı olarak, çoğunlukla Nevruz Çiçeği yerine kullanılmalarıdır.

Yaptığımız araştırma ve incelemeler, süsleme alanında farklı isimlendirmelerle karşımıza çıkmasına karşılık, yakın zamana kadar bitki olarak Nevruz Çiçeği'nin Türkiye'de de tanındığını ortaya koymaktadır. Bu da sevindiricidir. Bağımsızlığını kazanan Türk Devletleri, özerk ve yan özerk Türk Toplulukları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin yemden kaynaşması, sanatın bütün kollarında , yakın gelecekte kültürel temelleri olan ortak terminolojinin hayat bulacağı sinyallerini vermektedir.

Biz bu çalışmamızla, Nevruz Çiçeği motifini, yılların alışkanlığı olan Palmet, Lotus, Elibelinde, Koçboynuzu, Rûmî Tepelik gibi isimlendirmelerden kurtarmak yerine, bu motiflerle karıştırılmasına dikkati çekerek, yanlış kullanımların önüne geçeceğini umuyoruz.

Şekil: 1

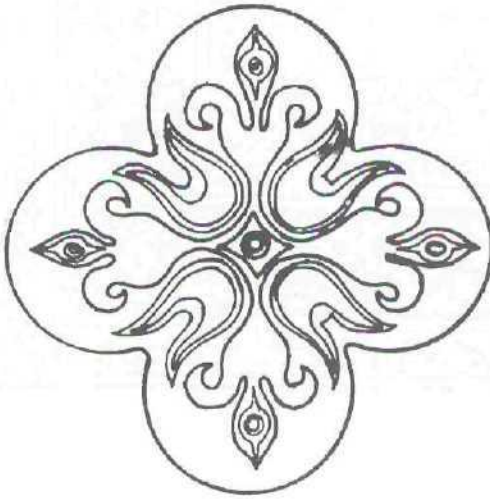
Şekil: 2

Şekil: 3

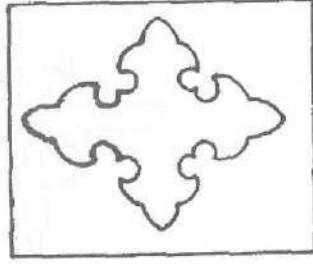

Şekil: 4

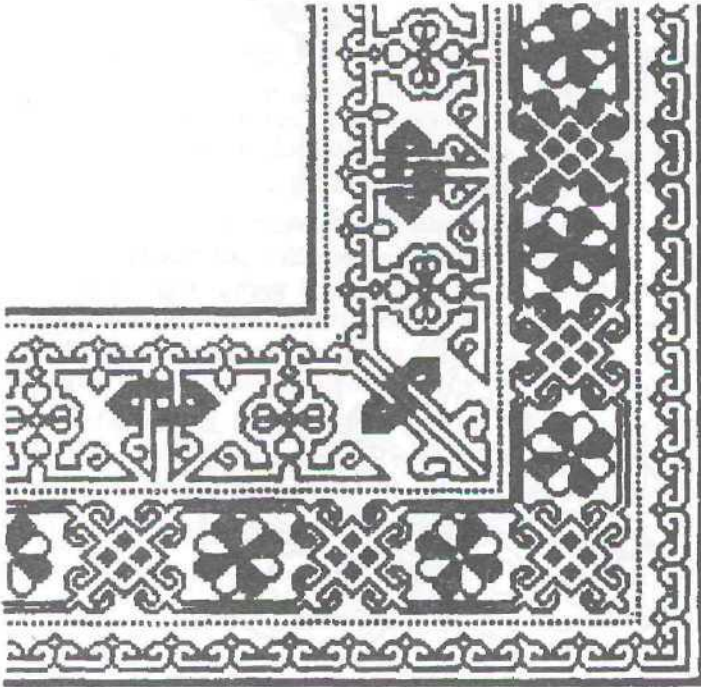

Şekil: 5

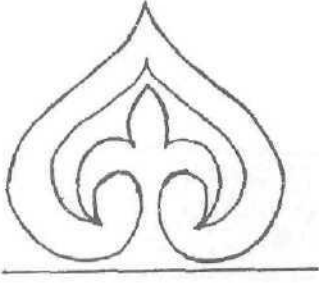

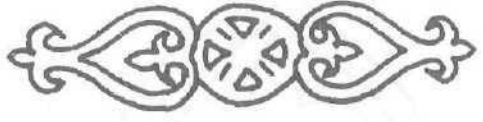
Şekil : 6

Şekil : 7

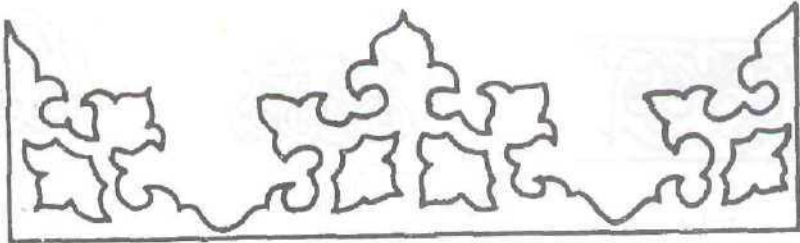
Şekil : 8

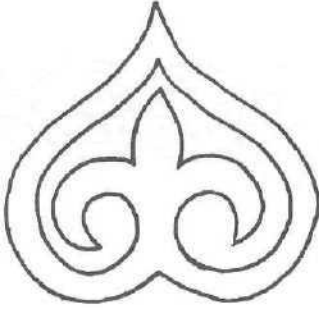
Şekil : 9

Şekil: 10

Şekil ; 11

Şekil: II

ŞıkU : 13

Şekil: 14

Şekil : 15

Şekil: 16

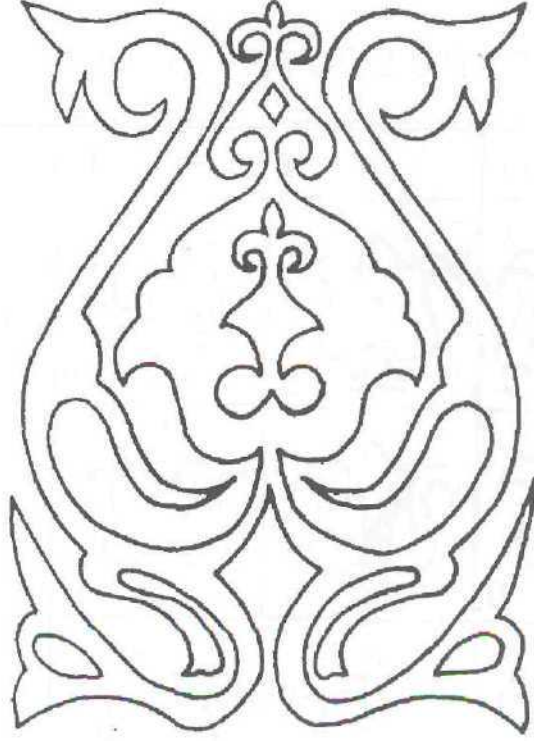
Şekil; 17

Şekil: 18

Şekil : 19

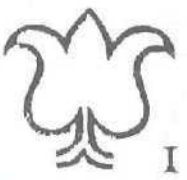
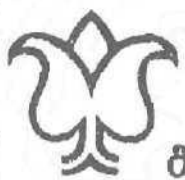

Şekil: 20

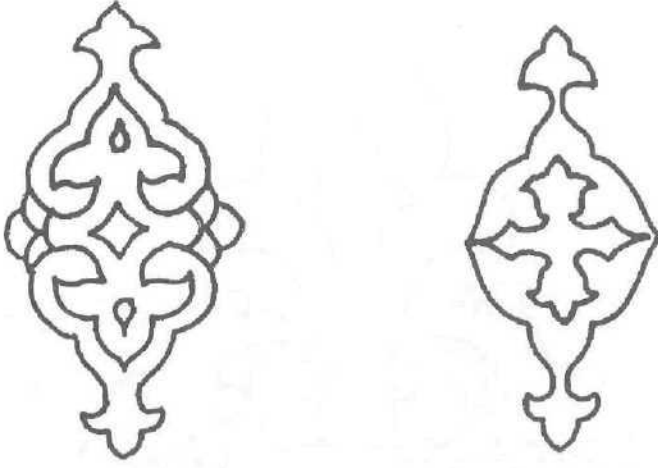
Şekil: 21

SI 1.UJK1 ir l'Al.MiIT MOTiri.L-RININ 111'O.I.O.I.SI

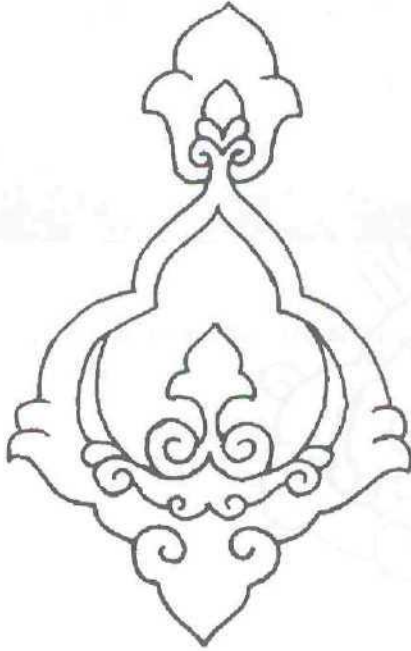
TIPOLOJİK TABLO

ANA TIPLER	alt tipler		
 I	 a	 b	 c
 n	 a	 b	
 m	 a	 b	 c
 IV	 a	 b	 c
 V	 a	 b	 c

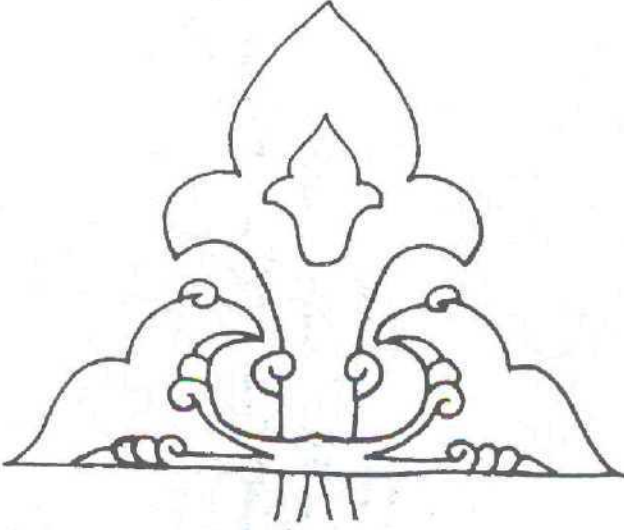
Şekil 22

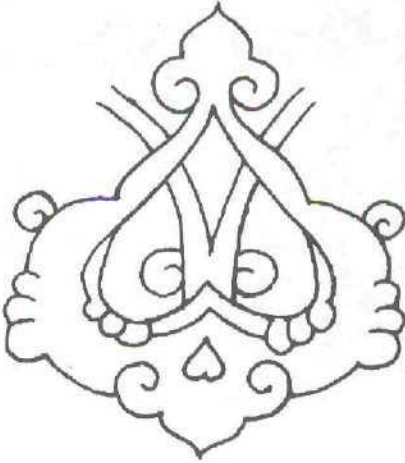
Şekil :2J

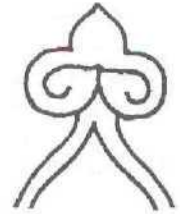
Şekil : 24

Şekil : 24 a

Şekil: 24b

Şekil : 24c

1. Resim : Nevruz Çiçeği (ismet Çetin'den)

2. Resim : Iris-Caucasica (T. Baytop'tan)

3. Resim : Ms-Persica (T. Baytop'tan)

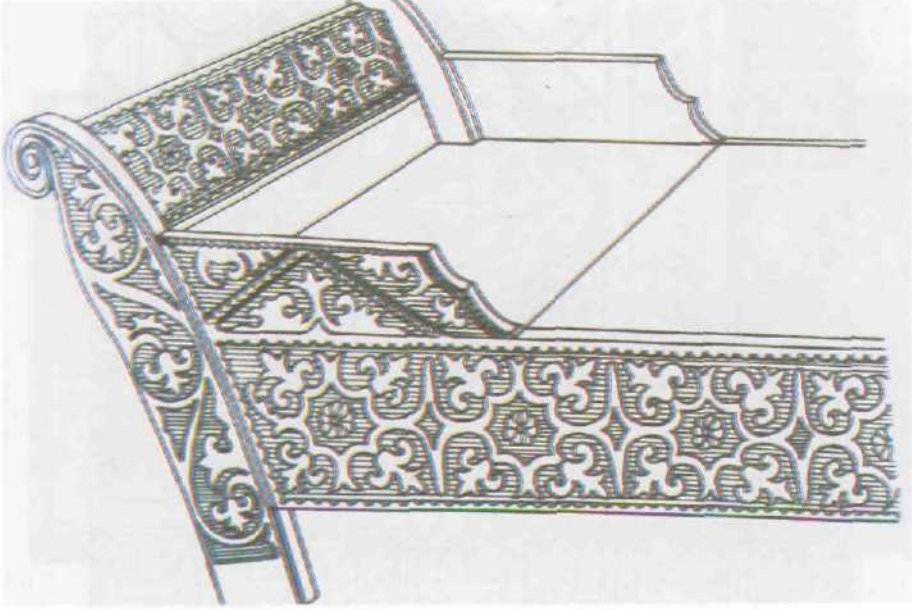
4. Resim : V. Pazınc Kurganı'nda Çıkan Dörtlü Nevruz Çiçeği Motifli Keçe (M.Ö. I.Bin) (N. G. Kırzioğlu'dan)

5. Resini: Kazakistan'da Tekli ve Dörtlü Nevruz Çiçeği Motifli Topakev-Çadır (N.G.Kırzioğlu'dan)

6. Resim : "Manas Destanı" Kitabına Uygur Sanatkâr Gazi Emet'in Çizdiği Bir Resimde Tekli ve Dörtlü Nevruz Çiçeği Motifleri

7. Resim : Kazakistan'da Nevruz Çiçeği Motifleri İle Süslenmiş Bir Aı Arabası Koltuğu (N. G. Kırzioğlu'dan)

8. Resim : Tekli ve Dörtlü Nevruz Çiçeği Motifli 16.y.y. Ait Holbein Tipi İlah. (İs-Umbul-Türk İslâm Eserleri Müzesi)

9. Resim : İ.s.y.y. Horozlu Halı (Konya Mevlana Müzesi)

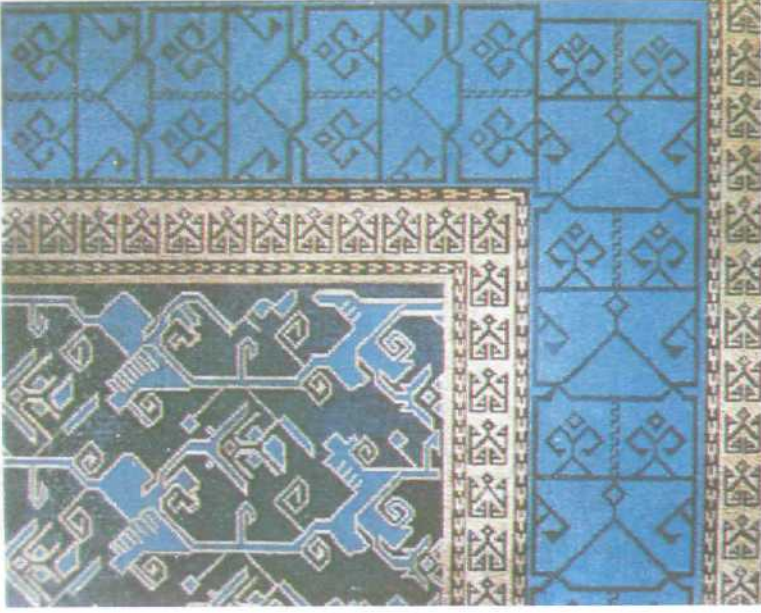
10. Resim : Çadır İçin Yapılmış, Keçeden Kap-Kacak Torbası
(N. G. Kırzioğlu'dan)

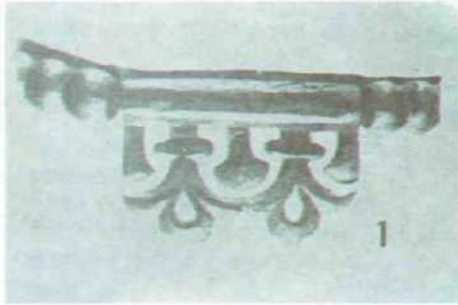
11. Resim : Kemalpaşa, Alaş Kırmız Çiftliği'nde Betonarme TopakevMn i; Süslemde-
linde Nevruz Çiçeği Motifleri.

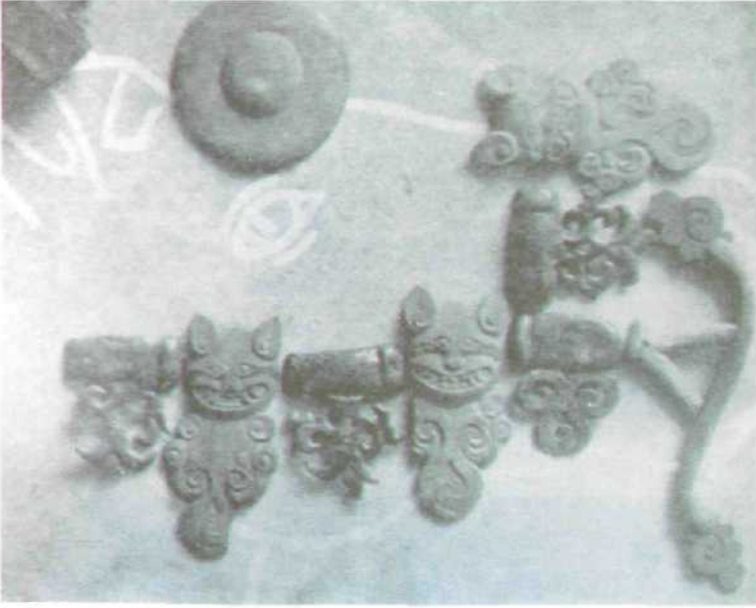
12. Resim ; n. Pazınk Kurganı'nda Çıkan Deri Kırmız Tulum Parçasında Tekli Nevruz
Çiçeği Motifleri (N. G. Kırmızıoğlu'dan)

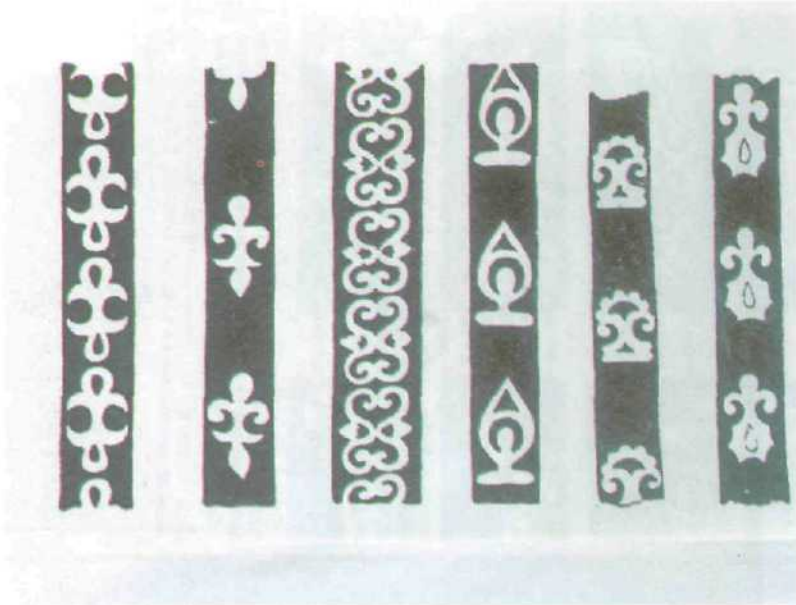
13. Resim : 13. yy. Beyşehir Selçuklu Halısı (Ü. Aslanapa-Y. Durul'dan)

14. Resini : (1) I. Pazınk Kurganı 'nda Çıkan Al Koşum Takımlarında Tekli Nevrüz Çiçeği Motifleri (N. Diyarbekirli'den)

15. Resim: Altay'larda, Tüekta Kurganı'nda Çıkan Ahşap Yular Takımında Üçlü Nevruz Çiçeği Motifleri (N. Diyarbekirli'den)

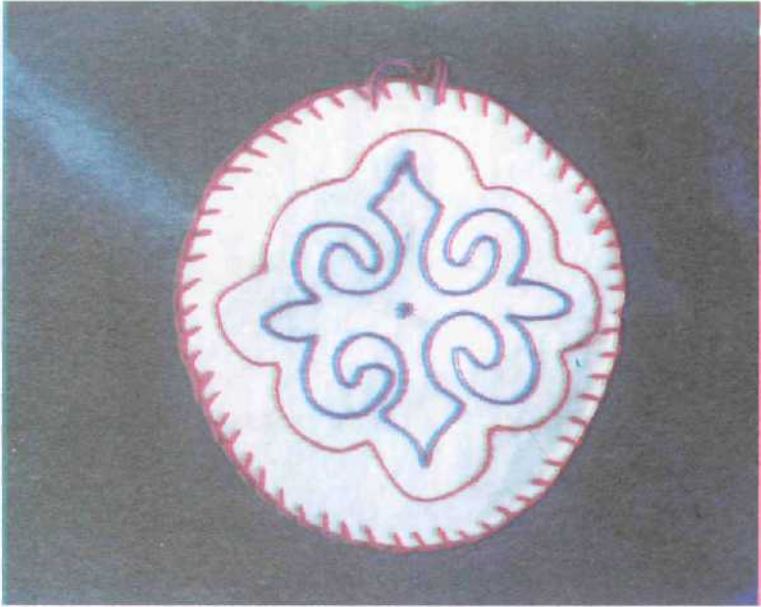

16. Resim : I. Pazınk Kurganında Çıkan At Koşum Takımlarında Madenî Kuyrukaltı Kayış Süslemeleri (N. Diyarbekirli'den)

17. Resim : Kazakistan'dan Nevruz Çiçeği Motifleriyle Süslü Bir Lyer
(N. Wheeler-T. Eigelend'den)

18. Resim : Kırgızistan'dan Keçe Bardak Altlığı (Fikret Türkmen'in üzcl Koleksiyonundan)

1) R^-sitrn : Niğde-Kertek'den 19. y.y. Ait Bir Halıda İkili Nevruz Çiçeği Motifleri (İstanbul-Türk İslâm Eserleri Mü/esi)

İO Resini Ruryızistcin-Bi^kek, Geleneksel Kıyafetiyle Bir Çocuk (N. Whı.vlcr-T. liigelund'dan)

21. Resim : Nevruz Çiçeği Motifleri İle Süslü Geleneksel Kıyafetlerle Kazakistan ve Tataristanlı Genç Kızlar (Türkşoy'dan)

22. Resim : Nevruz Çiçeği Motifleri İle Süslü Geleneksel Kıyafetleriyle Kazakistanlı BİR Grup (Türkşoy'dan)

23. Resim : Nevruz Çiçeği Motitleri İle Süslü Geleneksel Kıyaletleriyle Kırgızistanlı Bir Grup (Türksoy'daa)

24. Resim : Kırgızistan'da Özel Günlerde Kullanılan Tören Arabasını Örtün Keçede Nevruz Çiçeği Motifleri (N. Wheeler-T. Eigeland'dan)

25. Resim : 13. Yüzyıla Ait Sibirya'da Bulunan Bir Altın Kap (D. Levy-J".Sackefden)

26. Resim : Kırgızistan'dan Sırma İle Nevnız Çiçeği Motillcri İşlenmiş Bir Üst Giyim (G. Cumakunova'dan)

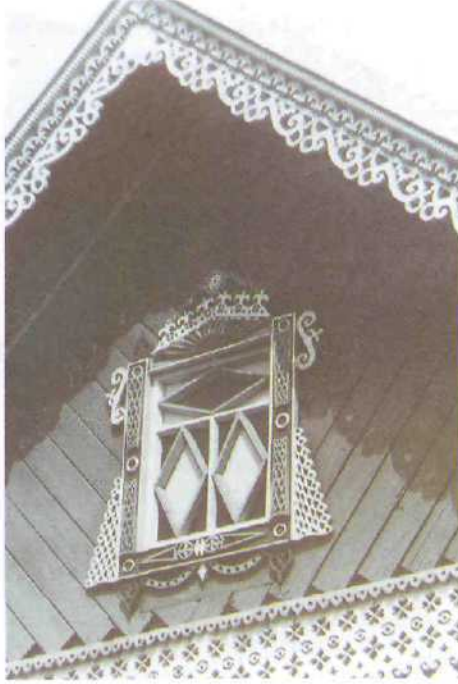
27. Resim : Kırgızistan'dan Bir Duvar Sösü (F. Türkmen'in. Özel Koleksiyonundan)

28. Resim : Tataristan'da Nevruz Çiçeği Motifleriyle Süslenmiş Deri Çizmeler (G. Valeeva-R. Shageeva'dan)

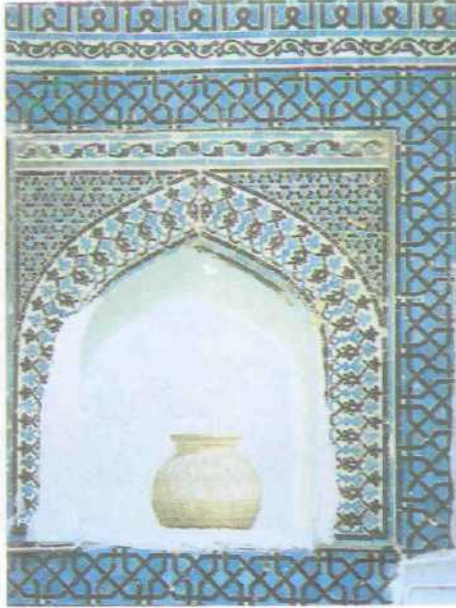
29. Resim : Kazakistan'dan Nevruz Çiçeği Motifleriyle Süslü Deri Torsuk (Kımız) Torbası (Halci Arginbayev'den)

30. Resim : Kazakistan'da Nevruz Çiçeği Motifleriyle Süslü Çalılış ve Çalılış Süslemelerinde Nevruz Çiçeği Motifleri (G. Valeeva-R. Shageeva'dan)

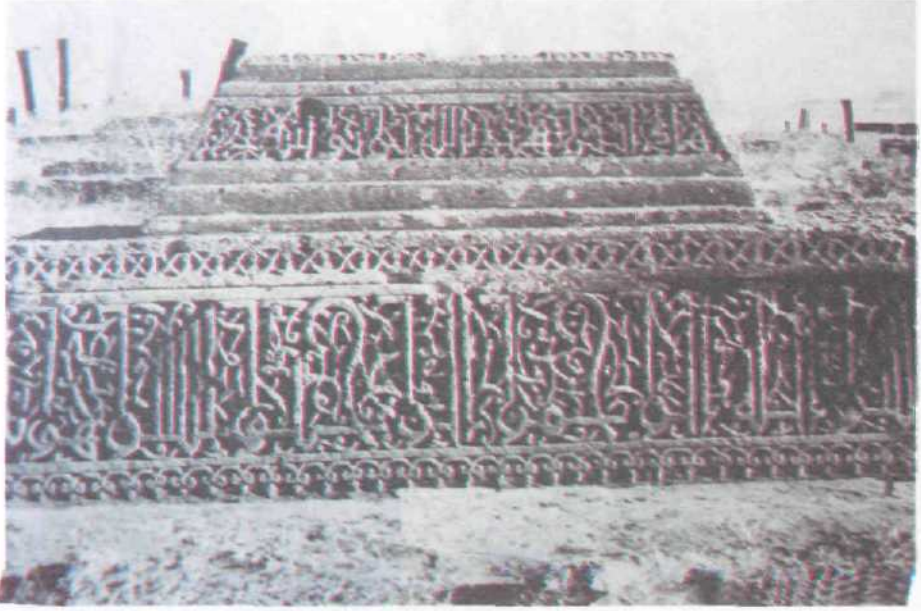

31. Resim : Selçuk İsa Bey Camii Taçkapi Süslemelerinde Tekli Nevruz Çiçeği Motifleri (İstanbul-Türk İslâm Eserleri Müzesi)

32. Resim : Konya-Karalay Medresesi Çinilerinde Tekli Nevruz Çiçeği Motifleri (N. G. Knzıoğlu'dan)

33. Resim : Ahlut-Hibet Mah. b. Yusuf'un Sandukası (12.y.y.)'nda Tekli Nevruz Çiçeği Motifleri (Beyhan Kararağarairdan)

34- Resim : Kırgızistan'dan Bir Ağaç Beşik (N. G. Kırzioğlu'dan)

35. Resim : Kuzeybatı Kafkasya'da Geleneksel Kıyafetleriyle Çerkeş Kadınları
(N. O, Kırzioğlu'dan)

36. Resim : Kazakistan-Hoca Ahmed Yesevî Türbesi'inde Nevruz Çiçeği Motifli
Bronz Zemzem Suyu Kazanı (N. G, Kır/ıoğlı'dan)

KIRIM MECMUASINDA NEŞREDİLEN KIRIM KONULU ŞİİRLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

İbrahim ŞAHİN*

Türk şiirinde mekan fikrinin genişlemesi için Tanzimat sonrası Türk şiirini beklemek gerekmiştir. Tanzimat dönemi Türk şiiri bilindiği gibi, edebiyatımıza "çıplak fikri" getirmiştir. Şiir sanatının şekli özelliklerinde köklü değişiklikler olmamakla birlikte, şiirin muhtevası değişmiş ve genişlemiştir. Bu değişimin ve gelişimin yönü ise sanatta sosyal fayda gayesine yöneliktir. Denilebilir ki Tanzimat şiiri, muhteva için estetik kaygıyı gözardı eden bir sanat anlayışına sahiptir. Divan şairinde tabiata ait umumi bir görüş yoktur. Maksat, tabiat vesilesiyle "maznunperdazlık" etmek olduğu için, bizzat tabiata bakılmıyor ve onun üzerinde düşünülüyordu. Belki de bu yüzden tabiat bir bütün olarak ele alınmıyor, teferuat tasvir ediliyordu. Tanzimat'tan sonraki Türk şiirinde inkişaf ettiğini gördüğümüz perspektif, manzara veya tablo fikri mevcut değildi. Münferit unsurları işleme tarzı da bazen çok garip ve sun'i benzetmelere müstenid bir antropomorfizm'den ibaretti¹. Böylece Tanzimat dönemi Türk şiirinde mekan duygusunun klasik Türk şiirine nazarandaha net verilerle ele alındığı söylenebilir. Bilindiği gibi Tanzimat dönemi Türk şiiri, akli ve aklın unsurlarını, bilimi ve medeniyeti ön plana çıkararak ve bir bakıma klasik şiire tepki mahiyeti taşıyan bir şiir olma özelliği taşır. Fakat Tanzimat'ın ikinci döneminde eser veren şairler arasında değerlendirilen Abdülhak Hamit'in şiirlerinde mekanın -umumi adıyla tabiatın- çok önemli bir yeri vardır: "Tabiatın Hamit üzerinde onun şiir sanatı üzerinde büyük etkisi vardır. O, bu etkiyi pek çok yazısında, hatta şiirinde açıkça ifade etmekten geri kalmamıştır. Nitekim, 'Külbe-i İştihak'¹ adlı manzume boyunca tabiatı seyreden şair, her bendin sonunda:

Çemendir, bahrdır, kuhsardır, subh-i rebiidir
Bu yerlerde doğan bir şair olmak pek tabiidir.

diyerek, sanatta ilham kaynağını tabiatta bulduğunu açıkça dile² getirir. Denebilir ki, modernleşme devri Türk edebiyatında ilk defa Abdülhak Hamid, Sahra adlı eseri ile edebiyatımıza tabiat hakkında külli bir görüş getirmiştir.³ Bu yönüyle de Tanzimat'ın ilk dönemindeki şairlerden ayrılır ve daha çok Servet-i Fünun devri şairlerine yaklaşır.

Servet-i Fünun şiiri, şiir sanatının diğer öğelerini Ön plana çıkardığı gibi mekan konusunu da ön plana çıkarmıştır. Servet-i Fünun edebiyatında dış aleme

* Yard. Doç. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar**, Dergah yay., İst, 1976. ss. 314.

2 İsmail Parlatır, "Abdülhak Hamit'in Sanatında Tabiatın Yeri", **Türkoloji Dergisi**, AÜDTCF yay., Ankara, 1993, C. XI. S. 1, ss.91.

3 Kaplan, a.g.e., ss. 314.

'tabi'at'a verilen önem, iç aleme, duygu ve hayal dünyasına verilenden az değildir. Batı'dan tanıdıkları her edebiyatçı nesil onları, tabiata götürüyordu. Bilhassa Parnas mektebi ve o sıralarda Türkiye'de çıkan dergilerde pek yaygın olduğu görülen resim ve tablo merakı, onları tabiata karşı son derece dikkatli kılıyor ve duygularını renkli manzaralar halinde ortaya koymaya sevk ediyordu. Tanzimat'tan sonra Namık Kemal, Sami Paşazade Sezai, bilhassa Recaizade ile Abdülhak Hamid tabiata yeni bir gözle bakmağa başlamışlardı. Fakat bu bakış tarzı, Servet-i Fünuncularda olduğu gibi resme has olmaktan ziyade fikri idi. Tabiata bakış tarzı. Servet-i Fünuncularda zengin, vazih, canlı, renkli ve kokulu bir dış alem idraki şekline girdi⁴. Servet-i Fünuncuların çevreye bakışı iki başlık altında değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi iklimin ve coğrafyanın edebiyata tesirini ele alan tabii çevreye yönelik bakış; ikincisi de edebiyatın sosyal hayatla ve cemiyetle münasebetlerini ele alan beşeri çevreye bakıştır. Servet-i Fünuncular arasında bu konularda teorik metinler neşreden isimler arasında Hüseyin Cahit. Ahmet Şuayb, Ahmet Hikmet ve Süleyman Nazif sayılabilir. 19. Yüzyılda Avrupa'da yeni bir tenkit görüşü ortaya çıkmıştır. Müessirden esere giden bu görüş, sanatkarın hayatı, yetiştiği şartlar ve çevresi, tarihi zemin üzerinde fazlasıyla durmaktadır. Servet-i Fünuncular Fransız edebiyatı yoluyla bu görüşü tanırlar ve etkilenirler. Bilhassa Taine'in görüşlerini benimserler ve aktarırlar. Ahmet Şuayb ve Hüseyin Cahit'in açıkça ve teferruatlı olarak belirttikleri, diğer Servet-i Fünuncuların da dolayısıyla temas ettikleri edebiyat cemiyet yakınlığı, Taine'in görüşlerine dayanmaktadır⁵.

Belki de bu konudaki en tipik örnek Tevfik Fikret'in Sis şiiiridir. Bu şiiir inceleme konumuz olan Kırım şiiirlerinin nasıl değerlendirilebileceği konusunda bize bir çok bakımdan ipucu vermektedir. Çünkü bu şiiirin ana mekanı İstanbul yani bir şehirdir. Kırım şiiirlerinin ana mekanı ise adından da anlaşılabilir gibi coğrafi bir mekan olarak Kırını yarımadası ve şiiirlerin içine serpiştirilmiş Kırım'a ait bir takım mekanlardır. Tabii ki Fikret'in bakış açısı kendine has Özellikler taşıyarak başka şiiirlerin bakış açılarından farklı nitelikler taşır. Kırım üzerine şiiir kaleme alan şiiirlerin bakış açıları ise Kırım'ı anlattıkları şiiirlerinde birbirine yakın hususları ihtiva etmektedir. Bunun sebebi çok ayrıntıya girmeden şöyle izah edilebilir:

Kırım coğrafyası Kırım halkının Kırım'dan değişik tarihlerde ve değişik yollarla boşaltılması yüzünden birçok Türk ülkesi gibi halkı ana mekandan koparılmış bir "mazlum coğrafya" konumundadır. Şiiirlerin bakış açıları idare eden temel saik bu bakış açısıdır. Türk edebiyatında sadece Kırım üzerine değil başka coğrafi mekanlar üzerine de şiiirler yazılmış ve bu şiiirler tarih, kültür, din, dil, coğrafya vb. gibi mekanın ayrıntılandırılarak anlatılmasına vesile olan bir takım hususları ihtiva etmişlerdir. Türkiye üzerine yazılmış şiiirler bulunabileceği gibi diğer Türk cumhuriyetlerinden herhangi biri üzerine yazılmış şiiirler de bol miktarda bulunabilir.

4 Mehmet Kaplan. **Tevfik Fikret:Devir-Şahsiyet-Eser**\ Dergah yay.. İst. 1987, ss. 50-51.

5 Bilge Ercilasun, **Servet-i Fimun'da Edebi Tenkit**, MEB yayınları, İstanbul, 1994, ss. 126-127.

Mekanı ana mevzu olarak ele alan şiirler üzerine inceleme yaparken gözden kaçırılmaması gereken başka bir husus da şaire ait psikolojik verilerdir. Örneğin Kırım üzerine yazılmış bir şiirde peşinen kabul edilebilir ki şairin psikolojisi, Âtîf Vâ'î'nin Çasm Ğ-ü'gü Yras>ñ\-ö2fW&ly& ^•aran haaöü.- \o\sa gerç&m. Yî&at mesela Fikret'in Sis şiirine hakim olan temel psikolojik saik karamsarlık duygusudur. Böylece duyguların niteliği, şairin bakış açısını belirlerken şiirin subjektif veya çöyVXf yaçvsvaa ^as%V\ Q\axa.k fevt vükaYA ^a. idcsAizs, ^dvVetet aw\q,\v\\ NCSA 4aVa sıradan bir mekan olarak ele alınabilir.

Mekan psikolojisini ele alırken dikkati çeken bir başka husus da çevreye dair, şairin dışında cereyan eden bir takım olayların bakış açısını tayin etliği gerçeğidir. Örneğin mekanın tarihi, mekanda yaşanan trajik vak'alar, kültürel unsurlar, ırkın muhatap olduğu acı hatıralar vb. Böyle bir girişten sonra, Kırım üzerine Kırım Mecmuasında neşredilen şiirlerin incelenmesine geçebiliriz.

6 Kırım Mecmuası, Kırım'ın yüzyılın başındaki kısa bağımsızlık yıllarında, İstanbul'da neşredilmiş bir mecmuadır. Mecmuanın sahibi verilmemekle birlikte, müdürü, Süleyman Sudi, meş'îl müdürü de. Elif Halil olarak görülmektedir. Mecmua kataloglarda 23 sayı görünmekle birlikte, 22. sayı hiç bir kütüphanede bulunamamıştır. Mecmua, Kırım Türkleri'nin tarihine, kültürüne, edebiyatına, folklorine yönelik incelemeleri ihtiva etmektedir. Kırım Mecmuası hakkında müstakil bir makale hazırladığımızdan, burada sadece, mecmuanın ilk sayısında neşredilen "Tuttuğumuz Yol" başlıklı yazıyı, vermekle iktifa ediyoruz: "Kırım Mecmuası, şanlı Osmanlı ve müttefik ordular silahlarının Büyük Turan mefkuresine müsaid olarak ihdas edilmiş olduğu vaziyetin mevludidir. Şimdiye kadar. Osmanlı Türkleri, Rusya'da, Katkasya'da, Türkistan'da. Sibiry'a'da, Çin'de, Macaristan'da, Finlandiya'da bir çok ırkdaşlarının bulunduğu biliyor ve fakat Moskof çarlığının şarkı asırlarca müddet tazyik-i maddi ve manevisi allında bulundurmuş olan siyaset-i meş'imesi hasebiyle akvam-ı mezkure ile harsı, iktisadi ve ameli münasebaima tekamül ettiremiyordu. Harb-i umuminin ihtidasına gelimceye kadar Büyük Mevlure'nin bir hayal-i muhalden başka bir şey olamayacağını zan ve tahmin ediyorlardı.

Aynı suretle Rusya müslümanları da kendilerini gerek hilafet ve gerek milliyet merkezi olan Dersaadet'e merbut ve meclub bulduklarını hissediyorlar ve fakat bu revabit-i maneviyelerini Hicaz demiryolu ve Hîtal-i Alimer ianesi itası ve İstanbul mekatibine talebe irsali suretlerinden gayri bir tarzda izhare muvaffak olamıyorlardı. Halbu ki onların Osmanlı Türklerine olan merbutiyet-i hissiyeleri Rus esaretinin tazyiki nisbetinde mütezayid idi.

Rus devleti, devlet-i muazzama şeklinde zî-kudret bulunduğu sırada, muhtelif Turan milletlerinin harsi revabiti da tazyikat altında bilinmiyordu. Kırım'da, Kafkasya'da, Kazan'da. Orenburg'da lisanın gittikçe Osmanlı Türkçesine yaklaştırılmam hususunda şiddetli bir cereyan mevcut olduğu halde bu cereyan pek çok mevan'le tesadüf eylemekte idi. Halbu ki Rus inkılab-ı kebirinin tevlid ettiği devr-i hürriyette bu cereyan tamamiyle kendini göstermiş ve bundan beş altı sene evvel Rusya'da çıkan gazetelerin lisanı ile Türkçe'ye yaklaşmak hususunda şimdiki gazetelerin lisanları arasında pek büyük, pek bahir farklar görülmekte bulunmuştur.

Türk ırkına mensup milletlerin yek-digerine takarrüb hususundaki temayülünün şiddetine, lisan hususunda görülmekte olan tekamül en büyük bir delil teşkil eder.

Kırım Mecmuası, bu temayüle hizmet edecek ve Osmanlı Türkleri ile Rusya müslümanları arasında bir rabita-İ ilmiyye ve harsiyye te'sisine çalışacaktır. Bu mesaisinde Kırım Mecmuası, Türk ve Tatar kelimatının elfazı üzerinde ısrar etmekten sarf-ı nazarla bunu eikarın tekamül-i tedricisine bırakacak ve bugün kendilerine gerek Türk ve gerek Tatar ünvanım verenlerin ırken tarihen bir millet efradından oldukları, kan ve can kardeşi buldukları fikrinin ta'mimi noktasına ati-i ehemmiyet edecek ve cahil bir zamanlardaki sakim bir terbiyenin netice-i mahsulü olan efkarn ortadan kalkarak bu, yek-digeriyle kucaklaşması, itihat etmesi ieab eden kardeşlerin i'tilafına çalışacaktır, işte tuttuğumuz yol!"

Kırım Mecmuası, nr. 1, ss. 1.

Bahsi geçen mecmuada Kırım'ı konu alan şiirlerin ilki Kırım İçin⁷ başlığını taşımaktadır. Şiir Mim Kahraman'a ithaf edilmiştir. 1 Teşrin-i sani 33 tarihini taşıyan bu şiirin yazarı Şevki Bektöre'dir ve şiir altındaki nottan anlaşıldığı kadariyle İstanbul/Fatih'te yazılmıştır.

Ah t Yeşil ada, ey ana yurdu!

mısralarıyla başlayan şiir daha ilk mısralarda okuyucu açısından mekana ve sujeye ait ipuçları taşımaktadır. Bunlardan birincisi ilgili mekanın yeşil bir ada olduğu ve ikincisi de sujeye ait bir anayurdu, asıl ülke manasını taşıdığıdır. Mısra başındaki hitap edatının olumlu ya da olumsuz bir bakış açısının başlangıcı olup olmadığı konusunda bize temel veriyi sonraki kelimeler vermektedir. Çünkü aynı edatla başlayan bir mısra sübjektif yargılar da taşıyabilir.

Parçalarken seni şimalin kurdu!

Nerde? Yok mu bugün bir Altmordu;

İmdadına koşsun, isterim hani?

şeklinde devanı eden şiir tarihi ögelere atıf yapar. "Şimalin kurdu" mecaziyla anlatılan Ruslardır ve parçalarken ifadesinden de anlıyoruz ki şairin sözünü ettiği durum, yeşil adanın yani Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edildiği gerçeğidir. Altmordu ise tarihi bir gerçek olarak Altmordu devletine telmihte bulunmaktadır. Kırım'ı, Rus İşgalinden kurtaracak olan ordunun bir Tatar-Türk devleti olan Altmordu'unun olduğu böylece ifade edilir. Burada, en belirgin unsur coğrafyada meydana gelen siyasi ve sosyal olayların şairi tarihi bir takım hususlara götürdüğüdür. Coğrafyanın tek objektif özelliği ise yeşil bir ada mahiyetini taşıması olarak görülebilir.

Benzetirim seni saçılan "ah"a

Kudurgan dalgalı balır-i siyaha;

Öksüzsün, esirsin deb-i şimale

İnliyorsun, fakat dinleyen hani?

Görüldüğü gibi ikinci dörtlük bir mecazla başlamakta ve bu mecaz sübjektif bir özellik taşımaktadır. Ancak ikinci mısra bu mecazın netleştiğini ve imaj özelliği kazandığını görüyoruz. "Balır-i siyah" karadenizi karşılamaktadır. Karadenizin özelliği kudurgan dalgalı olmasıdır. Kudurgan dalga aynı zamanda hırçın bir deniz manasına gelir. Kırım coğrafyası ile Karadeniz bu bakımdan birbirine benzetilmektedir. Teşhis sanatı bu imajın arkasından kullanılmış ve Kırım öksüz olarak nitelenmiştir. Yine kuzeyin güçlü devletine yani Rusya'ya esir durumunda olan Kırım, inlemektedir; fakat dinleyen kimse yoktur. Şair üçüncü dörtlükte maziye yönelir. Ona göre Kırım coğrafyasının altın destanlı günleri vardır. Kırım'ın güneşi bir melek mahiyetinde doğardı. Lakin bunca zulümden sonra artık saçları ağarmış vaziyettedir. Üstelik onun menkıbesini yazacak kimse de yoktur. Qörüldüğü gibi şiire hakim olan edebi sanat teşhis sanatıdır. Aslında bir şehri veya bir ülkeyi ya da genel anlamda bir mekanı muhatap olarak kabul eden şiirlerde en çok kullanılan edebi sanatın teşhis sanatı olmasını tabii karşılamak lazımdır. Çünkü şair bu sanat vasıtasıyla tek taraflı bir dialog kurabileceği bir öge

7 Şevki Bektöre, "Kırım İçin", Kırım Mecmuası, S. t, ss. 2.

bulmuş demektir ve kendi duygularını karşısındaki objeyi bir canlı hatta bir insan kabul ederek anlatma yolunu seçer. Türk şiirinin diğer sahalarında da bu tarz bol bol kullanılmıştır. Şevki Bektöre şiirin son dörtlüğünde mecazi ifadelerden vazgeçerek daha düz bir ifade tarzını tercih eder.

Ey vatan, ey ana! Ölüsün ölü,
Her köşen kahraman, şehidle dolu.
Bilirim sendedir cennetin yolu
Gidib de uğruna can veren hani?

Kırım'ının Rüyası⁸ başlıklı şiirin yazarı ise "İsmail Gaspirinski şakirdlerinden Kırımlı Muallim Fevzi Altun"dır. Şiir bir rüyayı anlatmaktadır. Şair Kırım'ın sahillerinde dolaşırken, yorulmuş ve bir "çemenzar"da kavalını çalarak kuzularını otlatmaktadır. Fakat bir yandan da "Cengizleri, Yavuzları" düşünmektedir. Karşısında ise onu hayretlere düşüren heybetiyle "derya" vardır. Deryanın iniltisi bir vakit sonra onu uyutur, İşte şairin rüyası da bu sırada başlar. Sihirli bir ruh aleminindedir. Ufuklar açılmıştır; semada hilal görünmektedir. Kuşlar şarkı söylemekte fakat şair ah u zar'dadır. Rüya aleminin garipliği karşısında şaşırان şair, güzel Kırım'ın imdadına büyük ordunun geldiğini görür. Bolşevikler bu ordudan kaçmışlardır. Ordunun başında ise sancaktar olarak bir "pir-i salhur" vardır. Şair onun yanına vardığı zaman, pir-i salhur tavr-ı pederane ile ona selam verir ve derki:

Oğul etmeyin bu deryayı bi-payane hayret
Hünerdir ki : Millet etmek tezyid-i gayret
İkbal-i milletten eylerim büyük bir beşarek
Tutmayın göökde hased. kibir, 'adavet
Çünkü bulacaksınız her şey'de bir salavet
İşte gördüğün millet, mader-i vatan
Düşürdür ona umurda sahkam-ı Kur'an
Gördüm ki yükselmiş Kırım'da milli vicdan
Artık ruhuna giremez Bolşevik şeytan.

Bunlar pir-i salhurun şaire tavsiyeleridir. Şiirde dikkati çeken hususlardan birincisi tabiata dair verilen tasvir unsurlarıdır. Şairin tabiat karşısındaki tavrı milli romantizm unsurlarını taşımaktadır. Hem milli tarihin hem de ilgili coğrafyanın ele alınarak aktarılması romantizmin özelliklerindedir. Türk şiirinde, milli edebiyat dönemi şairlerinin eserleri tabiata bakış açısı bakımından değerlendirildiği zaman görülecektir ki, hemen hepsinin bakış açısı romantiktir. Tarihe yönelik olarak şiirde sözü edilen hususlar Şevki Bektöre'nin yukarıdaki şiirine nazaran daha azdır. Cengizler, Yavuzlar ibareleri tarihi telmihleri olan kelimelerdir. Bunların dışında ebedi bir düşman olarak "Bolşevik şeytan" tamlamasıyla kastedilen Rusya'dır. Aslında Kırım üzerine yazılan şiirlerin hemen hepsinde Bolşevik veya Çarlık Rusyası ayrımı yapılmadan, lanetlenen, düşman olarak nitelenen bir millet olarak Rusya'ları daima görürüz.

⁸ İsmail Gaspirinski Şakirdlerinden Kırımlı Muallim Fevzi Altun, "Kırım'ının Rüyası", *Kırım Mecmuası*, S. 1, ss. 2.

Kırım'ı konu alan üçüncü şiir Dalgalara⁹ başlığını taşımaktadır. Şiirin alt başlığı ise "Kırım'a Dönerken" şeklindedir. Şiir, Şevki Bektöre imzasını taşımaktadır. Bektöre, şiirde, tabiatla dialog halindedir. Şiir tarihi gözden geçirildiğinde, şairin tabiata ait unsurlarla dialog halinde olduğunu gösteren örnek çokça bulunabilir. Bu husus daha çok, şairin psikolojik yapısını izaha yarayan unsurlar taşırlar. Bektöre'nin şiiri de bu duruma örnek teşkil etmektedir:

O coşkun dalgalar yükselmeyin çok
Yol verin geçeyim, gideyim çabuk
Gözleri yoldadır anneciğimin
Yanında Öpüp de okşayanı yok.
Ey coşkun dalgalar küskün müsünüz?
Siz benim aşkımdan üstün müsünüz?
Vatan uğrundayım geri dönemem
Söyleyin azmimden üzgün müsünüz?

Kırım coğrafyası bu konuda yazılmış hemen hemen bütün şiirlerde olduğu gibi ulaşılmaması gereken bir mekan konumundadır. Şair bu mekana ulaşabilmek için önünde engel gibi görünen bir takım unsurların kalkmasını istemektedir. Şiire hakim olan edebi sanat teşhis sanatıdır. Coşkun dalgalar onun annesine (Kırım'a) ulaşmasını engelleyen birinci unsurdur. İkinci dörtlüğün ilk mısraında dalgalara "küskün müsünüz" şeklindeki sesleniş, vatanın bırakılmasından doğan bir küskünlük olarak düşünülebilir. Fakat böyle bir küskünlüğün karşısında, şairin aşkı vardır. O da vatan aşkıdır. Vatan aşkı da şairin büyük azmidir. Arkasından Bektöre, Kırım'ın tarihine atıfta bulunarak, "kan kemiklerden" korkmayanın "ak köpüklerden" korkmayacağını hatırlatmaktadır,

Ey coşkun dalgalar ak köpüklerden
Korkar mı korkmayan kan kemiklerden
Dürülün diyorum sükunet bulun
Yurt aşkı sızıyor ta iliklerden.

Kırım Günleri¹⁰ başlıklı şiir ise "Ş, Haytagil" imzasını taşımaktadır. Şiir Kırım'a ait bir tasvir mısraıyla başlamaktadır.

Kırım kenarında mavi dalgalar
Gökbayrağın dalgasını selamlar
Dağlarından akan kanlı dereler
Şhidlerden eyler alkışlar işar...
Ey sevgili yer
Ey sevgili yar;
İşte sana albayrağın erleri
-Bir elde tarihin, bir elde Kur'an-

Görüldüğü gibi bu şiirde de tabiata dair unsurlar önceliklidir. Mavi dalgaların gökbayrağı selamlaması, dağlarından akan kanlı derelerin şehidlere alkışlar işar etmesi gibi. Tabii burada kanlı dereler ibaresi, Kırım Türklerinin muhatap

9 Şevki Bektöre, "Dalgalara", *Kırım Mecmuası*, S. 1, ss. 45.

10 Ş. Haytagil, "Kırım Günleri", *Kırım Mecmuası*, S. 3, ss. 46.

oldukları zulmün ifadesi mahiyetindeki bir kullanımdır. Bu şiirde dikkati çeken hususlardan birisi de nakarat olarak:

Ey sevgili yer
Ey sevgili yar

ifadesinin kullanılmış olmasıdır. Kırım coğrafyası, Kırım üzerine yazılmış roman ve şiirlerde daha çok ana kimliği ile karşımıza çıkarken şair burada Kırım'ı bir sevgili olarak nitelemiştir.

Kırım İçin¹¹ başlıklı şiir "Ondört yaşında mini mini bir Kırımlı çocuğun Kırım hakkındaki ihtisastır." alt başlığı ile birlikte verilmiştir. Şiir, Ali Enver imzasını taşımaktadır. Şiir 05.07.1334 tarihini taşıdığına göre, kısa süren bağımsız Kırım devletinin kurulmuş olmasından duyulan memnuniyet neticesinde yazılmıştır. Şiirdeki müsbet ve iyimser atmosferin buradan kaynaklandığı açıktır:

Rii'yalarda sayıklanan
Ey Kıpçağın güzel yurdu
Seni bugün parıldatan
Kıpçakların cesur oğlu
Bir zamanlar ağlıyordun
Fakat şimdi mes'ud oldun
Yeşil saçlı dağlarınla
Kıpçaklara merkez oldun.

Şair, Kırım Türklerini Kıpçakların bir devamı olarak görmekte, Kırım coğrafyasını "parıldatan"ların Kıpçakların cesur oğulları olduğunu ifade etmektedir. Kırım coğrafyası şaire göre bir zamanlar ağlamaktadır. Fakat artık mes'ultur.Yeşil saçlı dağlan ile Kırım artık Kıpçakların merkezi durumundadır. Şair, daha sonra tabiata dair bir takım unsurlara geçerek, şimdi, Kırım'ın bağlarında, ağlayan bülbüllerin güldüğünü, şiir dolu dağlarında tatlı tatlı kuzuların melediğini anlatır, Şiirdeki iyimser hava sonraki dördlüklerde de devanı eder. Kırım'ın şanb adı, alkışlanmış, nam almıştır. Şiirin gök sancak her tarafta dalgalanmaktadır:

Yaşa ilelebed yaşa
Ey Kıpçağın yeşil yurdu
Bugün senin üzerinde
Kıpçaklılar ordu kurdu.
Yaşa bugün, güzel Kırım
Kıpçakların yeşil yurdu.

Kırım üzerine yazılmış bir başka şiir Sultanın Ölümü¹² başlığını taşımaktadır. Şiir "Kırımı öz candan seven İdeal yoldaşını Kamran Ken'an...." şeklindeki bir ithaf cümlesi ile birlikte neşredilmiştir. Şiiri kaleme alan, aynı mecmuada Şahin Giray adlı bir de piyesi neşredilen Ayn Faik'tir. Şiir adeta bir gezinin sonundaki izlenimleri aktaran tasviri unsurlarla bezenmiştir, Kırım'daki o güzel sarayın viraneyeye döndüğünü ifade etmekle başlayan şair, sedirin devrilmiş oldu-

11 Ali Enver, "Kırım İçin", Kırım Mecmuası, S. 3, ss. 46.

12 Ayn Faik, Sultanın Ölümü, Kırım Mecmuası, S. 3, ss. 46-47.

ğunu, sazların kırılmış olduğunu söyler. Saçlar dağınık, vücutlar kırık, saray kadınları yola dökülmüş, ufukları ise hasta hıçkırıklar tutmuştur.

Girmemiş kafesden ne güneş, ne ay!
Çarparken her yere ölgün niyazlar.

Bunların tamamı, menfi unsurlardır ve Kırım coğrafyasının sübjektif nitelikler taşıyan görüntüsünü yansıtmaktadır. Yukarıda gördüğümüz Ali Enver imzalı şiirle bakış açısının iyimserliği veya karamsarlığı bakımlarından mukayese edildiğinde hemen hemen zıt Özellikler taşıyan şiir, Kırım'ın düşman elindeki vaziyetini anlatır. Diğer şairler gibi. Aynı Faik de, bir süre sonra tabiata ait unsurlara geçerek, cansız nesnelere vasıtasıyla, Kırım'ın durumunu tasvir etmeye çalışır.

Gonceler açmadan susmuş bülbüller,
Matemli saraya baykuşlar dolmuş,
Bağçesinde biten baygın sünbüller;
Yas tutan sultanın göğsünde solmuş.

Son iki mısra ile beraber sultana ait vasıfların daha belirgin olarak verildiğini görmekteyiz. Mesela, bahçesinde biten baygın sünbüller, yas tutmakta olan sultanın göğsünde solmuştur. Sonraki dörtlükte de yine sultanın psikolojik vasıfları üzerinde durulur. Mesela, mazinin hatırlanmasından doğan bir üzüntüyle, sultanın kalbi titremektedir. O daima mehtapta geçen günleri, ruhunda can veren Öksüz feryadı anmaktadır.

Kalbinde titrerken mazinin yadı,
Anarmış mehtabda geçen günleri;
Ruhunda can veren öksüz feryadı;
Kahıyla sarsarmış gök ile yeri.

Sonraki dörtlükle beraber. Kırım coğrafyası insani bir özellik kazanarak kara bahtıyla tavsif edilmektedir. Sultan başını altın tahtına dayamış vaziyette esen rüzgardan derdine şifa ararken, nazlı diyardan ayrılmak günü gelmiştir. Ancak o zaman Kırım'ın kara bahtına sultanın ağladığı ifade edilir. Burada Kırım coğrafyası, yine nazlı diyar şeklindeki nitelendirmeyle beraber, bir kadın kimliğine bürünür. Ancak, bu kadın daha çok bir sevgili görünümündedir.

İnerken pay-i tahta Moskof pençesi,
Yolmuş beyazlaşan kumral saçını,
Kırık bir ney gibi inlerken sesi;
Fırlatmış başından elmas tacım!...

Tahkiyeli manzum bir metin olma özelliği taşıyan bu şiirde, Kırım'ın kaybedilmesi münasebetiyle, sultanın içine düştüğü muzdarip vaziyet anlatılırken, Kırım'a kimlerin sahip olduğu da belirtilir. Yukarıdaki dörtlüğün ilk mısraında verilen "Moskof pençesi" ibaresi bize tarihi bir gerçeği anlatmaktadır. Kırım coğrafyası, Ruslar tarafından işgal edilmiş ve Kırım'ın yerli ahalisine zulmedilmiştir. Beyazlaşan kumral saçım yolan sultanın inlemesi ise kırık bir ney sesine benzetilmektedir. Bilindiği gibi, ney de kamışlıktan yani asıl yurdundan ayrı bırakıldığı

için inlemektedir. Sultan bu üzüntüsüyle, başındaki altın tacı fırlatarak bir kenara atar.

Hikayenin bundan sonraki bölümünde, sultanın akli melekelerini kaybettiğini görüyoruz. Fakat intikam ateşiyle yanmaktadır. Şair, sultanın Ölüm anındaki ruh ve fizik vaziyetini şu mısralarla anlatmaya çalışır:

Ümidle kapanan o ela gözü.
Seçmiş ufuklardan doğan yıldızı;
Beyninde duyarken bir derin sızı
Kırım! Kırım! Olmuş en sonki sözü...

Kırım Kurultayına¹³ başlıklı şiirin altındaki imza ise "İsmail Gaspirinski Şakirdlerinden Muallim Fevzi Allım Kırımı" şeklindedir. Şiir, daha ziyade bir nesir parçasını hatırlatmaktadır. Bağımsız Kırım Cumhuriyetini kuran Kırım Kurultayı'na ithafen yazılmış olan şiir, Kurultay'la beraber esaret zincirinin kırıldığını anlatmaktadır:

Ey zulm, esaret zincirini kıran kurultay!
Çevrende toplanarak yiğitlerden bir alay,
Bir çelik ok gibi Rus'un kalbine atılırken,
Bozuldu mu elindeki kiriş, yay,
Sen bahar çiçeği gibi hayata katılırken,
Me'vus olma! Artık seni canlandırır güneş ay.

Şiirdeki unsurların dikkat çekici yönü, hemen hemen bütün kahramanlık şiirlerinde görülen objeleri içeriyor olmasıdır. Kiriş ve yay gibi, esaret zinciri gibi, çelik ok gibi ifadeler, 1908'den sonra, örneklerini sıkça görmeye başladığımız Türkçü edebiyatın şiir örneklerindeki motiflerdendir. Zaten mecmuada yayınlanan şiirlerin tamamı, dil ve şekil bakımından, milli edebiyatın şiir anlayışını yansıtmaktadır. Özellikle Ziya Gökalp'in şiirlerindeki şekil ve muhteva unsurları bu şiirlerde de görülür. Tabii ki bu şiirlerin farkı, sadece Kırım'ı obje olarak ele almasıdır. Halbuki Gökalp'in şiirlerinde daha ziyade, umumi Türk tarihi ve umumi Türk coğrafyası söz konusudur. Milli edebiyatın, memlekete; daha genel bir ifadeyle vatana, millete, bayrağa ve tarihe olan romantik bakışı, Kırım şiirlerinde de görülebilen hususlardandır. Aşağıdaki dörtlükte ise, milli kültür söz konusu edilmekte ve bunun korunduğundan belirtilmektedir;

Çünkü asırlarca, milli harsın sakladın,
Azm, ümid hisleriyle bu hayatı hakladın,
Ağuşına atılarak güzel, parlak hilalin,
Sayesinde Kırım'daki Bolşeviği pakladın.

Bu mısralarda görülen hususlardan biri de şekil olarak mısraların bir sonraki mısra ile bütünleşip, düzgün bir cümle hüviyetine bürünmesidir. Anjambımant adı verilen bu tarz bizim edebiyatımızda, be-tahsis Servet-i Fünun döneminde çok kullanılmıştır. Muhtevada yorumlanması gereken bir başka husus da, milli harsın saklanıak. azm ve ümit hisleriyle bu hayatın teşekkül ettirilmesi

13 İsmail Gaspirinski Şakirdlerinden Muallim Fevzi Altun Kırımı, **Kırım Kurultayına, Kırım Mecmuası**, S. 3, ss. 48.

meselesidir. Burada da yine milli kültürün korunması meselesi, milli edebiyatın ve milliyetçi ideolojinin temel tezlerinden birisidir.

Kırım Mecmuası'nda neşredilen ve tahkiye özelliği taşıyan şiirlerden biri de Garib Bülbül¹⁴ başlığını taşımaktadır. Arif Dünder imzalı bu şiir, mecmuanın 5 numaralı sayısında neşredilmiştir. Kahramanlık şiirlerinin tahkiyeli yazılması, poetik bakımdan şiirde lirizmin artmasına ve okuyucu üzerinde daha tesirli olmasına yol açmaktadır. Arif Dünder, "Kırım Hicranım Anlatırken" şeklinde alt başlık koyduğu şiirine;

Bahçemizde öten bülbül dün gece
-Şehab vardı-anlatırdı gizlice:

mısralarıyla başlamaktadır. Bu incelemenin başından beri sık sık karşılaştığımız. insan dışındaki unsurlarla dialog kurmak ve onlar vasıtasıyla, hasret psikolojisini anlatmak tarzının seçildiği bu şiirde, şair, bülbülü konuşurmak vasıtasıyla, adeta, kendi derdine ortak bulmuştur. Yukarıdaki iki mısraın arkasından, bülbül konuşmaya başlar. Bülbülün ifadesine göre, kendisi, çok uzaktan gelmektedir. Şair, ona Kırım'daki, vicdansız haydutları sormuştur:

"Peki. dinle: Ben zavallı bir kuşum,
Vatanımdan çünkü uzak olmuşum;
Hansarayı bahçesinde edalı.
Hoş kokulu, sevimli bir gül dalı
Üzerinde yapraklarla ördüğüm,
Şen yuvada saadetti gördüğüm!
Hele bir gün kurtulmuştu kurultay,
Bana bun müjdeledi nazlı ay..."

Görüldüğü gibi. Kırım'da Kurultay'ın teşkili ve Kırım'ın bağımsızlığına kavuşması sadece Kırım Türklerini değil, orada yaşayan bütün canlıları memnun ve bahtiyar etmiştir. Yukarıdaki mısralardan anlaşıldığı kadarıyla, bülbül de Kırım'daki yuvasını terketmek zorunda kalmıştır. Bu tahkiyenin bir kısmıdır. Bülbül, Kurultayın teşekkülünden sonraki, içtimai havayı da yansıtmayı ihmal etmez. Artık, her vicdanda milli şuur doğmuştur. Lakin bu saadet fazla sürmeyecek ve Kırım'da varolan ahenk bozulacaktır.

Kan içinde kaldı güzel annemiz;
Bir kasırga, felaketli bir tufan,
Hücum etti Kırım'a her taraftan!
"Hansaray"a Rus bayrağı asdılar,
Sinelere kanlı hançer basdılar..."

Cemil Germencikti imzasını taşıyan ve "Vatanımdan Çık"¹⁵ başlığını taşıyan şiir ise, Kırım'ın Rus istilasından kurtarılmasından duyulan sevinci anlatır. Şair, Kırımlı'nın sevincini, "asırlarca esarete kalmış ve fakat artık kurtulmuş olan bülbüllerin" sevinciyle eşdeğer bulur. Kırım coğrafyası, bağımsız olduktan sonra adeta, bütün bir tabiat şekil değiştirmiş, her nesne artık daha mes'ut ve

14 Arif Dünder, Garip Bülbül, **Kırım Mecmuası**, S. 5, ss. 94,

15 Cemil GermencikHi, Vatanımdan Çık!, **Kırım Mecmuası**, S. 14, ss. 253.

Bu şiirde dikkati çeken bir husus da, Kırım'ın Türk nüfusa olan ihtiyacıdır. Kırım'ı sevenlerin ona yürüdüğünü, doğan "berk" in Kırımlıya "müş-tak "durduğunu, Kırımlı uzak dursa da vatanın ona baktığını belirten şair, herkesin Kırım'a yürümesi gerektiğini ifade eder. Kırım anne, Kırımlı'dan uzak kaldığı için inlemektedir.

"Mahzun yüzüm ziyalarla kaplansın
Kucağımda cennet ömrü canlansın
Beni seven beni hasret yaşatmaz
Akan yaşlarımı yere damlatmaz."

Kırım'ın Türk nüfusun azlığından kaynaklanan sıkıntısı, daima bir problem olarak gündemde kalmış tarihi bir gerçektir. Kırım konusunu ele alan ya da romanlarında Kırım'da geçen vak'ayı temel alarak kurgusal metin oluşturan romancı Cengiz Dağcı'nın eserlerindeki temel meşelerden birisi, Kırım'daki Türk nüfusun azlığı mes'elesidir. Böylece, Cengiz Dağcı'nın romanlarında dikkatimizi çeken Kırım'ın ana olma vasfı ile, Kırım'daki Türk nüfusun azlığından kaynaklanan endişenin tarihi tabanının daha geride olduğunu açıkça söyleyebiliriz.

Yine H. Cahid imzasıyla neşredilen ve "Şevki Bektöre'ye"¹⁷ başlığını taşıyan şiir de, Kırım'a ait tasvirlerin yoğun olduğu ve hakim duygu olarak vatan sevgisinin ön plana çıkarıldığı bir metin olma vasfını haizdir. Edebi sanatların çok yoğun olmadığı ve sade bir dilin kullanıldığı şiir, dilin günlük kullanımına özelliklerini taşıdığından anlaşılır niteliktedir;

Zavallı milletin yolunda ölmek,
Onu yaşatıp da sonradan gülmek,
Yanağına akan yaşları silmek
En istemediğim zilletim midir?

Kırım Mecmuası'nın yazarlarından Şevki Bektöre'nin başka bir şiiri. "O mu?"¹⁸ ismini taşımaktadır. İstifham sanatının hakim olduğu bu şiir, tabiata ait unsurların ağırlıkla olduğu ve tasviri özellikler taşıyan bir şiirdir. Şair Kırım'a olan hasretini dile getirirken genel tabii unsurlardan söz e im ektedir. Türk kültürü ve edebiyatında dağ imajı umumiyetle ayrılık anlamını taşımaktadır. Türk halk şiirinin en çok kullandığı imajlardan olan dağ, milli edebiyat döneminde, halk kültürünün örnek alınması gereken bir kültür olduğunu savunan edebiyatçılar tarafından sık sık kullanılmıştır. Kırım Mecmuası'nın neşir tarihi ve şiirin kaleme alındığı dönem hatırlanırsa, Şevki Bektöre'nin ve aynı yıllarda şiirle iştilal eden kalem sahiplerinin Türk halk edebiyatından etkilenmemeleri düşünülemez.

Gördüğüm dumanlı dağların ardı
Benim özlediğim vatanım mıdır,
Bir hayal boynuma kollarıyla sardı
Sıcacık koynunda yatanım mıdır?
Tan yeri ağarıp güneş doğarken
Ağılda yalnız koyun sağarken

17 H. Cahid, Şevki Bektöre'ye, **Kırım Mecmuası**, S. 9, ss. 168.

18 Şevki Bektöre, O mu?, **Kırım Mecmuası**, S. 6, ss. 104-105.

Ağlayan o güzel;...adın anarken
Gözleri yollara bakanım mıdır?

Haluk Nihad'ın *Güzel Kırım İçin*¹⁹ başlıklı şiiri, mecmuanın altıncı sayısında neşredilmiştir. Şiir umumi olarak Kırım şiirlerinde görülen tekniğe uygundur. Kırım coğrafyasını canlı bir muhatap olarak kabul eden şair, o coğrafyanın muzdarip olduğu zamanlarda kendilerini de muzdarip olduğunu, ancak bugün onu muzdarip kılan sebeplerin; mesela düşmanın artık ortalıkta görünmediğini, bu sebeple mutlu olduklarını söyler. Şiir, bağımsız Kırım Cumhuriyeti'nin kurulduğu günleri anlatmaktadır:

Sen perişanken ağladık biz de
Ağladık, bekledik gurubundan
Bir mueyyid, güneşli gün her an
Biz kavuştuk bu aşka biz işte.

Kırım'a örten "inelul karanlıklar" şaire göre, bu mukaddes tülüğ önünde dağılıp kaçmıştır. Artık Kırım güneş görmüş ve göğsünde bir yığın çiçek açmıştır. Şaire göre, Kırım'ı gömmek isteyenlerden artık hiçbir nişane yoktur. Onların eski şevketinin yerinde bugün hüsrana esmektedir. Ancak Kırım coğrafyası, bir taze gülsen vasfıyla ortalıktadır.

Ey Kırım, Türklüğün güzel gelini
Çok zaman senden ayrı yaş döktük
Kalma artık sen öyle boynu bükük!
Ey güzel yurt uzat uzat elini...

Kadıze Arif Dünder'in "Genç Kırımlyıya"²⁰ başlığını taşıyan ve mecmuanın yedinci sayısında neşredilen şiiri ise, Türk dünyasına yönelik daha açık mesajlar taşımaktadır. Kırım konulu şiirlerin büyük bir kısmı sadece Kırım coğrafyasını konu alıp, o coğrafyanın vasıflarını sayarken, Arif Dünder, Türklüğün tarihine yönelik imalarda bulunur:

"Arkanızda elli milyon duacı
Size bütün galibîyyet diliyor;
"Oğuz"un da ruhu böyle söylüyor:
"Ey Kırımlyı Tatar genci, mert oğul,"
"Zafer senin nasibindir, metin ol!"
Ne kadar da yaraşır hele bak,
Yeşil yurda, ucu tuğlu gök bayrak!...
Ey ırkının hoş rayetl daima
Sana açar kucağını bu sema..."

Bu mısralarda geçen "elli milyon" ifadesi, "Oğuz" ismi, "ucu tuğlu gök bayrak" ibaresi, Kırım Tatarlarının dünya Türklüğünün bir parçası olduğu fikrini göstermektedir. Şiir, konu bakımından hemen bütün Kırım şiirlerindeki romantik hususiyetleri taşımaktadır.

19 Haluk Nihad. *Güzel Kırım İçin*, *Kırım Mecmuası*, S. 6, ss. 106.

20 Kadıze Arif Dünder, *Genç Kırımlyıya*, *Kırım Mecmuası*, S. 7, ss. 126-127.

Kırım Mecmuası'nda neşredilen ve tarihi ön plana çıkaran şiirlerden biri de "Sudi" imzasıyla ve "Kurtulacak Kırım'a"²¹ başlığı ile neşredilen şiirdir. Bu şiirde de, Kırım Türkleri, tarihteki yiğitlikleriyle anılmakta ve geleneksel vasıfları sayılmaktadır:

Bana derler Türk kardeşi, Tatar benim öz adım
Yükselecek kollarımda bugün benim gök sancak
Odur ancak benim ruhum, benim kolum, kanadım
Onun yavuz nurlarıyla Kırım da kurtulacak.

Kırımlioğlu Yunus imzasıyla neşredilen "Sevimli Kırım'a"²² başlığını taşıyan şiir, tahkiyeli manzum bir metin niteliğindedir. Kırım'ın tarihi macerasını anlatan metinde, coğrafyanın geçmişi ve bugünü manzum bir dille ele alınır. Kırım bir öksüz dilber olarak, Çar'ın elinde esirken, çok inlemiş fakat ölmemiştir. Lakin kanı Türk kanıdır ve boynuna haç takmamıştır. Nihayet, coğrafyada bağımsız devlet ilanıyla, Kırım, sevgilisine kavuşmuştur. Kırım bir dilber olarak vasfını koruduğuna göre, onun için, yiğitler cenk etmişlerdir. Şair bu cenge, Kırım'daki "Salgır" nehrinin şahit olduğunu söyler:

"Akan "Salgır" şahittir sor istersen söylesin
Or kapısı şehitler mezarıdır bildin mi?
Gözleve'nin ovası Türk kanıyla sulandı
Turan ili bir cennet sensin anın dobası
Karadeniz ucunda zümrüitten bir saraysın
Örtün yeşil feracen düşmanların görmesin
Bunca yıldır senin için yiğitlerin kavgası
Söyle çıksın baykuşlar Akmescid'de durmasın
"Romanoflar" sarayı mekan olsun anlara

Bu metindeki isimler, Kırım'a ait mekan isimleridir. Salgır, Or Kapısı, Gözleve, Akmescit, Kırım'ın bugün de bilinen mekanlarıdır. Çoğu zaman bir mekanın tarihi, o mekanın ismine yüklenen çağrışımlar yoluyla hatırlanır. İlgili mekanda yaşamış İnsanlar için, o mekanın ismi, bütün bir hafıza mahiyetindedir. Benzer bir hususu yine Kırımlı romancı, Cengiz Dağcı'nın eserlerinde daha bariz olarak görmek mümkündür. Hemen her romanında Dağcı, Kırım'ın şehir, kasaba ve köyelerine ait isimleri zikretmek suretiyle, kendi hafızasındaki hatıraları taze-ler. Yukardaki şiir, bu isimlerle beraber müşahhaslaşır.

Öle yandan, sadece milliyete ait değil, aynı zamanda, dine ait ibareleri de Kırımlioğlu Yunus'un kullandığını görürüz. Mesela:

Cami'lerin şenolsun, kandillerin sönmesin
Baş ucunda gök bayrak dalgalansın her yerde
Hür ezanlar okunsun camilerinde.
mısralarında görülebileceği gibi.

21 Sudi, Kurtulacak Kırım'a, **Kırım Mecmuası**, S. 18, ss. 317-318.

22Kırımlioğlu Yunus, Sevimli Kırım'a, **Kırım Mecmuası**, S. 7, ss. 127.

Kırım Mecmuası'nın sekizinci sayısında neşredilen "Güzel Kırımğa"²³ başlıklı şiir ise "H.." rumuzuyla neşredilmiştir. Şiir, umumi manada, diğer Kırım şiirlerinin yapışma ve muhtevasına uygun şekilde kaleme alınmıştır. Şair, teşhis sanatı vasıtasıyla, Kırım coğrafyasına seslenerek, bu coğrafyanın "sevinçli rü'yalanı" kendisine söylemesini istemektedir.

Men sana geldim yüzüm sürmeye,
Bugün doğan güneşin görmeye,
İstiklalın uğrunda ölmeye.

Nice sene zulümle inledin,
Hep bugünkü istikbali bekledin,
Korkma şimdi ebedî şenlendin.

Fazla mecaz taşımayan bu şiir, manzum olmaktan başka belirgin bir özellik taşımamakta, Kırım'ın bağımsızlığını hatırlatan ibarelerle devam etmektedir. Şair, Kırım'ın ana yurdu olduğunu, Kırım'ın Tatar-Türk olduğunu; artık mesut ve hür bulunduğunu ve yükseleceğini söylemektedir.

Kırım konulu bu şiirlerde hakim unsurlardan en belirgin olanı, tasvirdir. Hemen hemen tamamı, Kırım coğrafyasının güzelliği konusunda yoğun tasviri metinler niteliğindedir. Bunun yanında, Kırım'a ait tarihi mekanların özellikleri, o mekanların tarihteki ihtişamı vasıtasıyla da tarih fikri verilir. Bunlar daha evvelki metinlerde görüldüğü gibi, Hansarayı veya, Giraylar'a ait hususlar veya bir cami şeklinde görülebilir. Millet olarak, Türkler dışında birçok Ruslar'm adı geçmekte ve tamamen menfi manada kullanılmaktadır. Onlar Kırım'ın bağımsızlığını engelleyen düşmandırlar ve Kırım'ın canlı bir varlık olarak, onların hakimiyet zamanlarında mutsuz olmaktadır. Mesela, Arif Dünder Bey'e ithaf edilen ve Osman Ruhi imzasını taşıyan metinden alınan aşağıdaki parçada, Rusları ima etmekle beraber, "zincir" İmajıyla anlatılan esirlik yılları ve diğer unsurlar görülür, Şiir esasen "Kırım'ın Rü'yası"²⁴ başlığını taşımakta ve tahkiyeli bir metin özelliği göstermektedir:

"Onun için bu hülyalı dereler.
Bu semalar, bütün kuşlar, ağaçlar.
Hürmetlerle eğilirler...onu yer,
Derin bir Türk imamıyla, alkışlar...
Demin sana ışık veren o aya
Bakıyorken uçtun "Bağçesaray"
İşte "Kırım!" zencirlerden kurtuldu.
Ona zincir vuran eller tutuldu...
Eğil bu Türk ülkesinin önünde!
Alın öpsün bu toprağı senin de!"
Eğilerek otlarına uzandım,
Öptüm, öptüm, uyuyorken uyandım;
-Güzel Kırım artık bugün muhakkak-

23 H., Güzel Kırımğa, **Kırım Mecmuası**, S. 8, ss. 148.

24 Osman Ruhi, Kırım'ın Rü'yası, **Kırım Mecmuası**, S. 11, ss. 206-207.

Büyüyecek, yükselecek inandım..."

Tahkiyeli bir manzum metin özelliği taşıyan şiirlerden birisi de "Gamlı Bir Hatıra"²⁵ başlıklı şiirdir. Şiir Köstence'den Mehmet Niyazi'ye aittir ve Kırım Mecmuasının 11. sayısında neşredilmiştir:

Üç, beş sene evvel idi bir his-i elime
Tabi' olarak gitmiştim semt-i Kırım'a.
Çünkü orası olmuş imiş aile yurdu!
Ben bilmez idim!...Onu annemge diyordu:

mısralarıyla başlayan şiir, yer yer dialoglarla zenginleştirdiği gibi, Kmm-Tatar Türkçesinin dil özelliklerini de taşıyan bir manzum metindir. Şair, annesinin vatan hasreti hakkında söylediklerini anlamak amacıyla Kırım'a bir ziyaret gerçekleştirir. Aslen şiir, bu ziyaretin intibalarından ibarettir. Mehmet Akif in şiirlerini hatırlatan "Gamlı Bir Halını" başlıklı metin, şairin, Kırım'a varduktan sonra bir takım tarihi mekanları görmek istediğini belirtmesiyle devam eder. Ancak gördüğü yerler artık ona anlatıldığı gibi değildir:

Görmek diledim gitmiş iken Bağçe saray'ı
Ya'ni orada kalmış olan talit-ı Giray'ı
Lütfen bana bir zat-ı şerif etti delalet
Geldi o zaman ruhuma bir his-i hecalet
Bir havluda kaç başla kemik şöyle yığılmış
Bir türbe ki şan üstüne duvan yıkılmış
Çıktık yukarı bir oda tozlar ile mestur.
Bir köhne hasır yerde didikleumekte mecbur!...
Etraf cidarında celi hatla muharrer
Bir mersiye: Mazideki satvetleri söyler...

Köstence'den Mehmet Niyazi'nin Kırım Mecmuasfnda neşredilen bir başka şiiri Hubb-ı Vatan²⁶ başlığını taşımaktadır, Mehmet Niyazi'nin bu şiiri daha çok Servet-i Fünun edebi grubunun üslubunu hatırlatmakla beraber, şiirin mevzu açısından vatan sevgisini ele almaktadır. "Kırım esarete iken" alt başlığını taşıyan şiir, adeta bir vecd halinde yazılmış intibai vermektedir. Daha şiirin ilk mısraında şairin kendi ruh halini ifade eden kelimelerin kullanıldığı şiirde, şairin kendisiyle hesaplaşması söz konusudur. Yoğun psikolojik öğeler taşıyan metnin asıl örgüsünü Kırım'ın hal-İ hazırındaki vaziyeti teşkil etmekte ve vatan sevgisinin şairde vücuda getirdiği hal aktarılmaktadır:

Rabbim içime sığmayacak şimdi sürürüm
Bilmem ne için ta bu kadar gark-ı. huburum
Bir tıfl-ı melek-ru gibi azmimden eminim
Bir aşık-ı şuride gibi vasla karinim
Mehcur mıyım mader-i şefkat eserimden:
Ben Ölmeliyim öyle ise bu kederimden.

25 Köstence'den Mehmet Niyazi, Gamlı Bir Hatıra, **Kırım Mecmuası**, S. 11, ss. 208-210.

26 Mehmet Niyazi, Hubb-ı Vatan, **Kırım Mecmuası**, S. 4, ss. 74.

Daha evvel de sözü edildiği gibi, modernleşme devri Türk edebiyatında umumi olarak vatan temasım ele alan şiirler, bir anne imajını da beraber kullanırlar. Mehmet Niyazi de şiirini, bu çizgiye dahil edecek şekilde "mader-i şefkat"¹ ibaresini kullanmış ve umumi olarak Modernleşme devri Türk edebiyatında artık glenekleşen vatan-anne imajının ortaklığına denk düşen bir imaj kullanmıştır. Bu imaj aynı zamanda şairi, Kırımlı Türk edebiyatçıların eserlerinde en çok kullandıkları vatan-anne imajına da bağlamaktadır. İncelememizin başından beri, Kırım konusunda yazılmış ve Kırım Mecmuası'nda neşredilmiş şiirlerin bir çoğunda Kırım tarihinde sıkça söz edildiği görmüş ve bu tarihi telmihlerin daha ziyade romantik edebiyatın bir vasfı olduğundan söz etmiştik. Mehmet Niyazi, diğer şairlerden farklı olarak, eserinde "Puşkin" adını kullanır. Meşhur Rus edebiyatçısı Puşkin'in hayatının bir bölümünü Kırım'da geçirmiş olması ve Kırım'a olan sevgisi bilinmektedir. Şair:

"Puşkin" sana meftun idi ey künz-i beda'i

mısrayıyla, bu durumu hatırlatmakta ve Kırım coğrafyasının kıymetini bir sanatkarın tercihi vasıtasıyla ifade etmektedir. Mehmet Niyazi'nin şiirinin, dil ve üslup bakımından Servet-i Fünun şiirine yakın olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Bu tesbiti örneklemek açısından, "tıfl-ı melek-ru", "mader-i şefkat", "dide-i canan", "buy-ı behişt-i vatan", "kesb-i sükun", "nısl-i kebuter", "tac-ı meserret", "ma'der-i ma'dur", "hak-i elemnak" vb. gibi tamlamaları hatırlatmak yerinde olur.

Şair, istikbalden ümitsiz değildir. Hemen hemen Kırım konusunu ele alan bir çok şiirde görülen gelecek karşısındaki ümitvar tavır, Mehmet Niyazi'de de görülmektedir;

Bir gün bizi de feyz-i hüda güldürecektir.
Yoksa bizi tahlis emeli öldürecektir.

Osman Ruhi imzasıyla neşredilen ve "İrfan Hayati Bey'e" ithaf edilen "Güzel Kırım'a"²⁷ Kırım'ın esaretten kurtuluş günlerinin sevinciyle kaleme alınmış bir metin özelliği taşımaktadır. Şair, metnin İlk mısraında "Ey hicranlı Kırım" ifadesini kullanarak, bir vatan coğrafyası olan Kırım'ın geçmişine gönderme yapmakla beraber, bu ifadenin hemen arkasından "o elemli, derin felaketlin bittiğini ifade etmek suretiyle, Kırım'ın hal-i hazırındaki vaziyetini anlatmaktadır:

Sinende karanlık, ruhunda matem
Koynunda duyulan hicran ve elem,
Sabahsız bir gece kadar elimdir,
Bu derin karanlık açıldı şimdi...

Teşhis sanatının hakim olduğu şiirde, Kırım coğrafyası, benzetmeler yoluyla tasvir edilir. Hırçın deniz, sakın gülsen, yeşil bir inci, beyaz dalga, gümüş dudaklarla kıyıların yalanması gibi kullanımları, başka Kırım şairlerinde de bulmak mümkündür. Şair, şiirini aşağıdaki temenni ile bitirir:

Uyanır gözlerim yaşlanır,

27 Osman Ruhi, Güze! Kırım'a, Kırım Mecmuası, S. 13, ss. 237.

Bu rü'ya ruhuma neş'eler salar;
İsterim sa'adet seni kuşatsın,
Sinende ölmez bir bahar yaşatsın...

Kırım Mecmuası'nda, Kırım Türkçesi'nden ifadeler, ibareler taşıyan şiirler olduğu gibi, tamamen Kırım Türkçesi'ne ait kelimelerle kaleme alınmış şiirler de vardır. Şevki Bektöre'nin Gök Bayrakga²⁸, Ey Çadır Tav²⁹, Milletimin Ka'besi³⁰, Han Camii Karşısında: Yaş Yürekler³¹ adlı şiirleri, Çobanoğlu Bekir Bay Bey imzasıyla yayınlanan Togan Til³² adlı şiiri, Timurcan imzalı Yurduma³³ başlıklı şiiri. Çelebi Cihan tarafından kaleme alınan ve bugün Kırım Türklerinin milli marşı olan Ant Etkemen³⁴ adlı şiiri. Zile Yölük imzalı Kırımga³⁵ adlı şiiri ve Haluk Nüad İmszasıyla yayınlanan Endişem³⁶ başlıklı şiiri bu kategoride değerlendirilebilir.

28 Şevki Bektöre, Gök Bayrakga, Kırım Mecmuası, S. 3, ss. 49.

29 Şevki Bektöre, Ey Çadır Tav, Kırım Mecmuası, S. 4, ss. 75.

30 Şevki Bektöre, Milletimin Ka'besi, Kırım Mecmuası, S. 2, ss. 37-38.

31 Şevki Bektöre, Han Camii Karşısında: Yaş Yürekler, Kırım Mecmuası, S. 10, ss. 186.

32 Çobanoğlu Bekir Bay Bey, Togan Til, Kırım Mecmuası, S. 5, ss. 95.

33 Timurcan, Yurduma, Kırım Mecmuası, S. 7, ss. 127.

34 Çelebi Cihan, Ant Etkemen, Kırım Mecmuası, S. 8, ss. 147. Kırım Mecmuası, Ani Etkemen adlı şiiri: "Millet" gazetesinin Çelebi Cihan Efendi namına neşrettiği nüsha-i mahsusasından" uoruyla birlikte neşretmiştir.

35 Zile Yölüt, Kırım Mecmuası, S. 11, ss. 207.

36 Haluk Nihad, Endişem, Kırım Mecmuası, S. 14, ss. 255.

ÇAĞDAŞ UYGUR ŞİİRİ

Alimcan İNAYET*

Çağdaş Uygur Şiiri 1920'lerden sonra başlar.1850 - 1920 tarihleri arası Arap-Fars edebiyatının kuvvetli etkisi altında bulunan Uygur Klasik şiirinin Çağdaş Uygur Şiirine geçiş dönemi sayılır. Şair Molla Şakir (1802-1890)ın Doğu Türkistan'ın Üçturfan vilayetinde Mançur-Çin yönetimine karşı patlak veren milli ayaklanmayı yansıtan "Zafername" (1866) destamıyla Şair Molla Bilal(1823-1889)ın "Gazat Der Muhik Çin"(1875) ve "Çanmoza Yusuf Han"(1882) gibi destanları bu dönemin önemli eserlerindedir.

Bilindiği gibi, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında dünya çapında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde yüzlerce yıllık imparatorluklar çökmüş ve bu imparatorlukların dahilindeki bir çok milletler bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bu durum ulus devleti fikrini de beraberinde gelirmiş, böylece mazlum milletler buldukları bölgede hürriyet mücadelesini başlatmışlardır. Bilhassa Doğu Türkistan'ın Doğusundaki Çin'de 300 senelik Mançur-Çin İmparatorluğunun tarihe karışıp cumhuriyet kurulması, Batısındaki Rusya'da da Çarlık döneminin kapatılıp komünist rejimin benimsenmesi, Batı Türkistan'da başlayan ceditçilik hareketi, daha önemlisi Mustafa Kemal Atatürk'ün dünyanın dev imperyalist güçlerine karşı kazandığı büyük zafer. Uygur Türklerinin uyanmasına, üzerindeki esaret zincirini kırma fikir ve şuurunun alevlenmesine, ceditçilik fikir akımının başlamasına vesile olmuştur. Bütün bunlar doğal olarak Uygur Türklerinin edebiyatına da yansımıştır. Nitekim bu dönemde zulme, adaletsizliğe, eşitsizliğe, cahilliğe karşı özgürlüğü, sosyal adaleti, eşitliği, yeniliği savunan Uygur aydını, şairi ve yazarları ortaya çıktı. Özellikle yurt dışında tahsil gören, dışarıda olup bitenleri yakından takibeden aydınların bu geçiş dönemindeki gerek siyasi, gerek edebi sahada oynadığı rolü çok büyük olmuştur. Örneğin, Mısır'da tahsil gören Abdülkadir Abdülvaris Azizi bunlardan birisidir. Bu zat medreselerdeki eğitim sisteminin değiştirilmesinde öncülük etmiş, Arapça. Farsça yapılan dini eğitim yerine matematik, fizik, coğrafya, tarih ve grammer gibi müsbet ve sosyal bilimlerin Uygur Türkçesiyle yapılmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın ilk yıllarında birer birer kurulmaya başlayan okullarda Türkiye'den gönderilen Ahmet Kemal İlkul gibi eğitimcilerin de görev yapması Uygur Türklerinin milli uyanış hareketini, dolayısıyla Çağdaş Uygur Şiirinin oluşumunu hızlandırmıştır. Tabii ki bu yıllarda kurulan matbaa ve çıkarılan gazetelerin de Çağdaş Uygur Şiirinin şekillenmesinde büyük payı vardır. Mesela, 1910 yılında İli'de çıkarılan "İli" gazetesi, 1918 yılında Kutluk Şevki tarafından çıkarılan "Ang"(Şuur) gazetesi, 1933 yılında yine aynı zat tarafından çıkarılan "Yengi Hayal" gazetesi, 1934 yılında İli'de çıkarılan "İli Deryası" gazetesi, 1935 yılında Urumçi'de çıkarılan "Şincang"(Doğu Türkistan) gazetesi, 1946'da yine Urumçi'de çıkarılan "Erk" gazetesi gibi yayınlarda çeşitli nevideki edebi eserler yayınlanmıştır,

* E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Çeşitli vesilelerle yurtdışına çıkıp gezmiş olan Kutluk Şevki, Mehmet Ali Tevfik, Abdulhalık Uygur gibi şairler Çağdaş Uygur Şiirinin şekillenmesinde çok önemli rol üstlenmişlerdir. Kutluk Şevki'nin "Toplan Millet", "Kaşgar", "Ana Til" adlı şiirleri bu geçici dönemin ilk ürünleri olup şair, şiirlerinde Uygur Türklerini zulme karşı ayaklanmaya, milleti ve vatanı sevmeye, Sultan Satuk Buğra Han, Kaşgarlı Mahmul, Yusuf Has Hacib ve vatan için şehit olan Alp Arslanlardan ilham almaya, milli dili sevmeye ve onu korumaya çağırılmaktadır. Mehmet Ali Tevfik de bu yılların önde gelen şahsiyetlerinden biridir. 1901'de Artuş'ta dünyaya gelen Tevfik'in "Okudu Aştı" ve "Kurtuluş Yolunda" adlı şiirleri bulunmaktadır. Şair, ilk şiirinde ilerlemiş toplumlara nazaran çok gerilerde kalmış Uygur toplumunu uyanmaya, ilim öğrenmeye çağırır. Şairin bu şiiri, cahil yobaz güçleri rahatsız eder ve onların şairi hükümete şikayeti üzerine, hükümet, tutuklama kararı alır. Bunun üzerine şair Batı Türkistan'a ve oradan Türkiye'ye gelir. 1923'ten 1932'e kadar İstanbul'da kalan şair, 1933'te Kaşgar'da Şarki Türkistan İslam Cumhuriyetinin kurulması üzerine Kaşgar'a döner ve burada "Kurtuluş Yolunda" adlı ünlü şiirini yazar. Şiirde kanlarını su gibi akıtarak elde ettikleri bağımsız Şarki Türkistan İslam Cumhuriyetini sonsuza dek yaşatmaya yemin edilmektedir. Milliyetçi şair Mehmet Ali Tevfik, bu şiirlerinden dolayı 1937'de Çinlilerce öldürülmüştür. Ancak Batı Türkistan'da başlayıp Doğu Türkistan'da bütün hızıyla devam eden ceditçilik hareketi, sadece bir Mehmet Ali Tevfik'i değil, onun gibi ateşli bir çok mücahit şairleri yetiştirmeye devam ediyordu. Bunların biri de Abdulhaluk Uygur'dur.

Vatanperver, milliyetçi, realist şair Abdulhaluk Uygur 1901'de Doğu Türkistan'a bağlı Turfan kasabasının Bağrı köyünde kültürlü, zengin bir tüccar ailesinde doğdu. İlk tahsilini aynı köyde yaptı ve bu sırada Arapça ve Farsça öğrendi. Sonra Turfan'da bulunan bir Çin okulunda Çince öğrendi. Daha sonra Karaşehir'deki bir Moğol Okulunda Moğolca öğrendi. Küçük yaşta tüccar olan babasıyla Çin, Batı Türkistan, Rusya ve Doğu Avrupa ülkelerini gezdi. Batı Türkistan'da bir sene kalıp Rusça'yı da öğrendi. Muhtelif ülkelere yaptığı bu geziler sonucunda gözü açılan Abdulhaluk Uygur zulüm ve cehalette kalan milletini uyandırmaya çalıştı. Şair, şiirlerinde Uygur milletini yüzlerce yıldan beri dalmış olduğu uykudan uyanmaya, şuurlanmaya, toplumda hüküm süren cahilliğe ve bu cahilliğe sebep olan yobaz ruhaniler zümresine, zalimlere karşı ayaklanmaya, silkinmeye, çağırılmaktadır. Şairin Çinlilerce okunması yasaklanan "Uyan" ve "Açıl" gibi şiirleri vardır. Abdulhaluk Uygur'un "Uyan" adlı şiiriyle Mehmet Akif Ersoy'un "Uyan" adlı şiiri arasında büyük bir benzerlik bulunmaktadır. Her halde Uygur, Batı Türkistan'da bulunduğu sürede buralara kadar ulaşan Mehmet Akif Ersoy'un eserlerini okumuş olsa gerektir. Çünkü o dönemde büyük Özbek şaki Çolpan gibi Türkistanlı ceditçiler, Osmanlı Türkleri, Azeri ve Kazan-Tatar Türk edebiyatlarını takibediyor...Tevfik Fikret, Cenap Sahabettin, Mehmet Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Mehmet Ersoy gibi yazarları okuyordu (Dr.Hüseyin Ozbay, Çolpan'ın Şiirleri, TKAE, yayınları: 133, 1994, s.16). Uygur'un "Uyan" şiiriyle Akif'in "Uyan" şiirini mukayese edersek bu etkileşimi daha açık görebiliriz. Bilindiği gibi, Akif, 1915'te görevli olarak Berlin'de bulunuyordu. Her halde o Osmanlı tebasının ve tüm müslüman aleminin siyasi, iktisadi ve medeniyet duru-

muyla Batı dünyasının durumunu mukayese etme fırsatını bulmuş olacak ki, bu mukayeseden doğan sonucu gördükten sonra "Uyan" şiirini yazmıştır. Akif "Uyan"da tüm müslüman alemini uyanmaya çağırılmaktadır.Çünkü çok gelişmiş olan Batı Dünyası karşısında, Osmanlı imparatorluğunun, geri kalmış müslüman aleminin geleceğinin, istikbalinin tehlikede olduğunu farketmişti.

Baksana kini boynu bükük ağlayan ?
Hakk'ı hayatın senin ey müslüman.
Kurtar o biçareyi Allah için,
Artık ölüm uykularından uyan !

diye sesleniyordu Akif müslüman alemine. Osmanlı İmparatorluğunu, yani "O biçareyi" kurtarmak müslüman aleminin uyanmasıyla mümkün olacaktı. Ancak müslüman alemini öyle bir uykuya dalmış ki:

Bunca zamandır uyudun,kanmadın,
Çekmediğin kalmadı.uslanmadm.
Çiğnediler,yurdunu baştan başa,
Sen yine bir kerre kımıldanmadın.

diye sitem ediyordu. Akif.Abdulhaluk Uygur da 1921'de "Uyan" şiirini yazarken içinde bulunduğu ortamı Akifinkiyle aynı idi. Onun Batı Türkistan ve Doğu Avrupa'ya yaptığı geziler gözlerini açmış ve o, bu gözlerle milletinin geleceğini korkunç bir felaketin beklediğini görmüştü. Ancak o, Akif gibi bütün müslüman alemini değil, bu alemin bir parçası olan müslüman Uygur Türklerini uyanmaya çağırılmıştı.

Ey fakir Uygur oyğan uykung yeter. (Ey fakir Uygur uyan, uykun yeter)
Sende mal yok.emdi ketse can keter. (Sende mal yok, şimdi gitse can gider)
Bu ölümden özüngni kutkazmısang, (Bu ölümden kendini kurtarmazsan)
Ah sening haling heter, haling heter. (Alı senin halin beter, halin beter.)

Ancak Uygur Türkleri de diğer müslüman toplulukları gibi derin uykudaydı. Abdulhaluk Uygur da Akif gibi bu durumdan yakınıyordu.

Helimu cansızga ohşaydu tening, (Zaten cansıza benziyor tenin)
Şunga yokmu ançe ölümdin geming. (Ondan mı yoksa ölümden yok hiç gamın)

Kıçkırsam kınırlamayla yatısen, (Çağırısam kımıldamadan yatıyorsun)
Oyğanmay ölniekçimu sen şu peting. (Uyanmadan Öylece ölecekmisin)

Akif "Uyan" şiirinde bütün Şark dünyasını Batıya karşı harekete çağırıyor-
du.Aksi halde bunun bedelinin gelecekte çok ağır olacağını altını çiziyordu.Ve diyordu ki;

Ey koca Şark,ey ebedi meskenet!
Sen de kımıldanmaya bir niyet et.
Korkuyorum,Garb'in elinden yarın,
Kalmıyacak çekmediğin mel'anet.

Aynı çağırını Abdulhaluk Uygur'un "Uyan" şiirinde de görüyoruz.

Kop dedim, başıngnı köter, uykungnı aç, (Kalk dedim , başımı kaldır, uykunu aç)

Rekibin başını kes,kanını kaç. (Rakibin başını kes,kanını saç)
 Köz açıp etrapka obdan bakmışang, (Göz açıp etrafa iyice bakmazsan)
 Ölürsen armanda bir kün na ilaç. (Ölürsün hasretle bir gün yok ilaç.)

Mehmet Akif Ersoy ve Abdulhaluk Uygur'un aynı başlığı taşıyan "Uyan" şiirleri arasındaki bu benzerliklerin bir tesadüften ibaret olmadığını göstermektedir. Yani Türkiye edebiyatı Tatar ve Özbek edebiyatları aracılığıyla Çağdaş Uygur Şiirinin oluşumuna tesir etmiştir.

Şair Abdulhaluk Uygur, milletini uyanmaya, mücadeleye çağırarak kalınmamış, bizzat kendisi bu mücadelenin öncülüğünü yapmıştır. O, 1932'de arkadaşlarıyla birlikte Turfan İnkılabı Merkez Komitesini kurarak milli ayaklanmaya hazırlanırken hainlerin ihbarı üzerine Çin Umumi Valisi Şing Şısey tarafından idam edilmiştir. Şiirlerinin tamamı yakılmıştır. Son yıllarda şairin halkın ezberinde kalan şiirleri toplanarak bir kitap halinde "Abdulhaluk Uygur Şiirleri" adıyla yayınlanmıştır.

1940'lı yıllarda ise vatanperver şair Lütfullah Mütellif, Bilal Azizi, Nimşehit, Abdurrahim Tileş Ötkür, Ahmet Ziyai, Turgun Almaş, Enver Naşiri gibi şairler Mehmet Ali Tefik, Abdulhaluk Uygur'un yolundan giderek milleti ilim öğrenmeye, ilerlemeye çağırarak cengaver şiirler yazmaya devam ettiler.

Lütfullah Mütellif yeni oluşan Çağdaş Uygur Şiirinin bu yıllardaki öncülerinden biridir. 1922'de İli vilayetinin Nilka kasabasında dünyaya gelen L. Mütellif ilk ve orta tahsilini Gulca'da, yüksek tahsilini Urumçî'deki Devlet Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü'nde yaptıktan sonra 1942 ve 1945 yılları arasında Urumçî'de çıkmakla olan "Şincang" gazetesinde ve Aksu'da çıkmakta olan "Aksu" gazetesinde çalışmıştır. 1945'te arkadaşlarıyla birlikte Şİncang Yaş Uçkunlar Birliği (Şincang Genç Kıvılcımlar Birliği) örgütünü kurarak milli ayaklanmaya hazırlanırken Çinliler tarafından idam edilmiştir. 1942'den itibaren şiir yazmaya başlayan L. Mütellif in şiirlerinde daha çok sosyal ve politik konulara yer verilmiştir. Şairin "Tenlirim Yaprak"(Vücudum Yaprak), "Yıllara Cevap", "Hiyalcan Tilek" (Hulyalı Dilek) gibi bir çok lirik şiirleri, "Muhebbet ve Nefret" adlı destanı, "Samsak Akang Kaynaydu" (Samsak Abi Coşuyor), "Borandin Keyin Aptap" (Fırtınadan Sonraki Güneş),"Küreş Kızı" (Mücadele Kızı) , "Tahir ile Zühr" adlı piyesleri vardır. "Lenin Öyle Öğretti" adlı şiiri ise şairin belli ölçüde Sovyet etkisi altında kaldığını göstermektedir. Bunun sebebi onun orta tahsilini Gulca'daki Rus okulunda yapmış olmasıdır. Çeşitli nazım biçimlerinde eser veren şairin şiirlerinde, mücadele ruhunun fışkırdığını görürüz. Onun "Yıllara Cevap" adlı şiiri yıllara, zamana meydan okuma niteliği taşımaktadır. Şiirde şair, kendisini ihtiyarlıkla, ölümle korkutan, tehdit eden yıllara oğluyla karşı koyacağını ifade eder. L.Mütellif, Çağdaş Uygur Edebiyatında serbest şiir tarzını ilk kullanan şair olarak da kayda geçmektedir.Son yıllarda şairin şiirleri "L,Mütellif Şiirleri" adıyla bir kitap halinde yayınlanmıştır.

Abdurrahim Ötkür de 1940'lı yılların ateşli şairlerinden biridir. 1923'te Kumul'da bir tüccar ailesinde doğmuş olan Ötkür, Kumul'da patlak veren müh ayaklanmanın bastırılmasından sonra ailesiyle birlikte geçici olarak Çin'in Kansu bölgesine göç etmiş ve daha sonra Doğu Türkistan'ın Üçturfan kasabasına geri

dönmüştür. Hayatındaki bu değişikliklerden ötürü ilk tahsilini ancak 1936'da tamamlayabildi Ötkür, Orta tahsilini Urumçi'deki bir gimnaziyonda yapmış ve bu sırada Puşkin, Tolstoy gibi Rus şair ve yazarlarının yanısıra Abdullah Tokay gibi Tatar şairlerinin eserleriyle de tanışmıştır. "Şincang" gazetesi ve "Yeni Nur" dergisinde yayınlanan "Gang Kanat"(Çelik Kanat) , "Küreş Dolkunları"(Mücadele Dalgaları) adlı şiirleri ve "Tanıç Kandın Milyon Çiçekler"(Bir Damla Kandan Milyon Çiçek) adlı piyесesi, "Yürek Munğları"(Yürek Dertleri), "Tarım Boyları" adlı şiir kitapları İle "Kaşğar Gecesi" adlı destanı şairin 1940'li yulardaki önemli eserlerindendir.

1944'te Uygur Türklerinin Çin müstemlekecilerine karşı başlattığı üç vilayet(İli, Çöğiiçek, Tarbağatay) ihtilali sırasında yeni yetişmiş olan Tayipcan Aliyev, Elkem Enlem, Abliz Naziri, Mehmet Rahim, Erşeddin Tatlık, Çapar Emet ve Kurban Emin gibi şairler de milleti milli mücadele safına çağırın, ihlilal başarılarını öven şiirler yazmışlardır.

Ekim 1949'da Çin komünistleri, Milliyetçi Çin iktidarına son vererek Çin Halk Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan ettiler. Çin komünistleri iktidara geçtikten hemen sonra tüm Çin'de komünist rejimi tatbik etmeye başladılar. İlk olarak toprak reformu gerçekleştirildi, yani toprak sahiplerinin toprakları çiftçilere verildi, daha sonra Sovyetlerdeki kolhoz tipi kooperatifler, komünler kuruldu. Böylece özel mülkiyete son verildi.Bu toplumsal hareketler, doğal olarak Uygur edebiyatına da yansdı. Bu dönemde işçilerin, çiftçilerin hatta bütün Çin'in kurtarıcısı olarak lanse edilen Çin Komünist Partisini ve onun başkanı Mao Zedung'u Övmek, sevmek, halkı Çin komünistlerinin faaliyetlerine destek vermeye çağırınmak, çiftçilerin yeni yaşamındaki gelişmeleri övmek, Uygur şiirinin temel konusunu oluşturmaktadır. Şair Tayipcan Aliyev'in "Yıraktan Kelgen Het"(Uzaktan Gelen Mektup), "Valakteküropning Ölimi"(Patavatsızlık Ölümü), Şair Elkem Ehtem'in "Tang Atkanda"(Tanyeri Ağarırken), Şair Abliz Naziri'nin "Huanghc DoIkuni"(Sarı Irmak Dalgası) adlı şiirleri Komünist Çin İktidarının ilk yıllarındaki eserlerdir.

1957'de Çin komünistlerinin başlattığı sağcılığa,yerli milliyetçiliğe karşı hareket, Uygur edebiyatını büyük bir felakete uğrattı.Tayipcan Aliyev'in "Tügimes Nahşa"(Bitmeyen Şarkı), Şair Emin Tursun'un "Çimende Gül"(Çemende Çeçek), Şair Mirzahid Kerim'in "Sandık İçindeki Bebek" gibi bir çok güzel şiirleri "zehirli ot" damgasıyla eleştirildi. Şairler ve yazarlar, ağır baskı altında tutuldular, kimileri hapse atıldılar, kimileri sürgüne gönderildiler. Bu dönemde şair ve yazarlar, Çin komünistlerinin önceden belirledikleri konularda eser yazmaya mecbur edildiler. Neticede Uygur edebiyatı, bir propaganda edebiyatı haline getirildi. Ancak bu yıllarda bazı şairler, ağır baskılara rağmen vatanperverlik, sevgi ve emek konularında estetik değeri oldukça yüksek olan eserler vermeye devam ettiler. Çin komünistlerinin istediği şekilde şiir yazmayı içine sindiremeyen bazı şairler ise susmayı tercih ettiler. Tayipcan Aliyev'in "Vatan Hakkında Gazel", Abdülkerim Hoca'nın "Cennet Nede Disengler"(Cennet Nerede Derseniz), Nimşehit'in "Tarım Kızı", Kurban Barat'ın "Dihan Ata"(Çiftçi Baba), Mehmet Ali Zunun'un "Bille Men"(Seninleyim), İbrahim Hemdul'un "Mahodin Avaz"(Al Ağıldan Çıkan Ses) adlı şiirleri bu yıllardaki Uygur şiirini temsil

eder. Bu dönemdeki Uygur şiirinde romantik ruh hakim unsur olarak karşımıza çıkar. Tabiatıyla onca beyin yıkamadan sonra şairler, her şeye romantik gözüyle bakmaya, içinde bulunduğu toplumu ideal toplum olarak görmeye veya öyle göstermeye çalışmışlardır. Eserlerinde yaratılan her karektere az çok komünizm ruhu vermeyi ihmal etmediler. Komünizm için çift süren, komünizm için hayvan güden, komünizm için gece gündüz çalışan insanlar, onların gözünde ideal insanlardı. Fakirlik şerefti, övünme nedeniydi.

1966 ve 1976 yılları arasında bizzat Mao Zedung'un yönetiminde başlatılan 10 senelik "Kültür Devrimi" sırasında Uygur edebiyatı, bir kez daha büyük bir darbeye maruz kaldı. Çok sayıda şair ve yazar hapse alındı ve sürgüne gönderildi. Halk tarafından sevilen değerli eserler eleştirildi veya yok edildi. Sadece kültür devrimini öven ve destekleyen şiirlerin yazılmasına müsaade edildi. Bu yıllarda edebiyat eserlerin değerlendirilmesinde, politik ölçü ilk sırada, edebi ölçü ise ikinci sırada yer alıyordu. Çin komünist partisinin, onun başkanı Mao Zedung'un ve komünizm rejiminin övülmediği, desteklenmediği bir edebiyat eseri edebi yönden ne kadar başarılı olursa olsun eleştirilmeye mahkumdu. Bu on yıl Uygur edebiyatının en karanlık yılları sayılır.

Ancak 1979'da Çin komünistlerinin gerçekleştirmiş oldukları on senelik "Kültür Devrimi"nin yanlış olduğunu kabul etmeleriyle birlikte Cindeki diğer milletlerin edebiyatlarında olduğu gibi Uygur edebiyatında da yeni bir dönem başlamış oldu. Çin komünistlerinin samimiyetinden duyulanan şair ve yazarlar uzun süredir çektiği sıkıntılardan sıyrılarak büyük bir gayretle eser yazmaya başladılar.

Bu dönemde yayınlanmış olan Abdulrahim Ötkür'ün "Yahşi", Abliz Naziri'nin "Ferhat Bol", Kurban Emin'in "Kaşgar'da Bahar", Arslan'ın "Figen", Tayıpcan Aliyev'in "Dihanın Yürek Sözi"(Çiftçinin Yürek Sözü), Tursunay Hüseyin'in "Anarlık Bağ"(Nar Bahçesi), Abdullah Süleyman'ın "Tağ Nahşıları"(Dağ Türküleri) gibi köy hayatını konu alan şiir ve destanlar, yeniden canlanmaya başlayan Uygur şiirinin örnekleridir. Bu yıllarda şairler, her ne kadar kendilerini özgür hissetseler de şiirlerinde yine de ihtiyatlı davranmayı tercih etmişlerdir.

Destan, Çağdaş Uygur şiirinde de çok önemli bir tür olarak yerini muhafaza etmiştir. Son yıllarda teknik ve edebi yönden oldukça mükemmel destanların yazıldığını görüyoruz. Bu destanlar arasında şair Mehmetcen Sadık'ın "Çın Muhabbet "(Gerçek Sevgi), Tayıpcan Aliyev'in "Töhmet Kurbanı", Abdurrahim Ötkür'ün "Uluğ Ana Hekkide Çöçek"(Ulu Ana Hakkında Masal), Arslan'ın "Yultuzlar Yurtı" adlı eserlerin Çağdaş Uygur Destancılığında çok önemli yeri vardır. Bu destanlarda aşk, vefa, vicdan, doğruluk gibi insan hayatındaki evrensel değerlerin yanısıra tarihi konular da işlenmiştir.

Çağdaş Uygur şiirinden söz ederken bahsetmeden geçemeyeceğimiz çok önemli bir şahsiyet vardır ki, o da Tayıpcan Aliyev'dir. Çağdaş Uygur şiirinin en sevilen ve en verimli şairi olan Tayıpcan Aliyev, 1930'da İli vilayetinin Korgas ilçesinde doğmuştur. Daha küçük yaşta Ali Şir Nevai, Abay, Abdullah Tokay, Hamit Alimcan, Puşkin, Mayakovski gibi şairlerin eserlerini okumaya başlayan Tayıpcan Aliyev, 1946'dan itibaren şiir yazmaya başlamıştır. Şairin 1000'den

fazla şiiri bulunmaktadır. "Şerk Nalışisi" (Doğu Şarkısı). "Teçlik Nahşisi" (Barış Şarkısı).. "Tügimes Nalışa"(Bitmeyen Şarkı), "Vetiniinni Küyleymen" (Vatanım Methediyorum), "Zepmu Çıraylık Keldi Baliar"(Çok Güzel Bahar Geldi), "Bahar İlhamı" gibi şiir kitapları vardır. Şairin bazı şiirleri Fransızca, İngilizce ve Türkçe'ye de çeviri İmi ştir. Özellikle "Tügimes Nahşa" (Bitmeyen Şarkı), "Vatan Hakkında Gazel", "Valakteküropning Ölimi" (Patavatsızın Ölümü) adlı ölümsüz şiirleri bulunan şair, bir kaç defa Çin yazarlar Birliği'nin başkan yardımcılığı görevine getirilmiştir. Çağdaş Uygur şiirinin temel taşlarından biri olan Tayipcan Aliyev , 1989'da yakalandığı kanser hastalığına yenik düşerek Urumçi'de hayata veda etmiştir. Şair Tayipcan Aliyev'in şiirleri, dilinin sadeliği, pratikliği, renkliliği, konu zenginliği, estetik güzelliği, Uygur Türklerinin halet-i ruhiyesine uygunluğu, kullanılan nazım biçimlerinin halk şiirine yakınlığı ile diğer şairlerden ayrılır. Aliyev, kelime seçme ve kullanmadaki ustalığı ile de hemen dikkati çeker. Şiirlerinin çoğunluğu dördlük biçiminde olmak üzere gazel, muhennes, müstezat gibi divan şiiri tarzında yazılanları da vardır.

Çağdaş Uygur Şiirinin 1980'den sonraki durumu istikrarlı bir çizgi takibetmektedir. Bu dönemde daha evvel Komünist iktidar tarafından despotize edilen edebi normlar ortadan kaldırılmış, onun yerine edebiyat eserlerinde sosyalistik gerçeği olduğa gibi yansıtma teşebbüsü ortaya atılmıştır. Şairlerimiz bu serbestlikle tarihi ve milli konulara yönelmiş, insani ve evrensel değerlere daha fazla yer vermeye çalışmışlardır. Sembolizm vasıtasıyla milli şuuru uyandıran.millete tarih bilinci aşıl原因an, hak ve özgürlük fikrini kamçıl原因an şiirler yazmışlardır."Tarım", "Tanrıdağı", "ana", "gül", "bülül", "tan" gibi sözcükler vatan, millet, özgürlük ve bağımsızlığı sembolize ederken, "tün", soğuk", "kış", "karga" gibi sözcükler de zulmü, baskıyı, ağır hayat şartlarını, işgalcileri ifade etmek için kullanılmıştır.

Günümüzde ise Çin ve Rus edebiyatının, dolayısıyla Batı edebiyatının kuvetli etkisi altında yetişmiş olan genç şairler, öğrendikleri yeni yöntem ve üsluplarla önceki herhangi bir dönemde benzeri olmayan bambaşka şiirler yazmaya başladılar ve çağdaş Uygur edebiyatına sembolizm, sürrealizm gibi edebiyat akımlarını getirdiler. Batı'da otuzlu yılların modası olan bu sürrealizm akımı Çin'e ve oradan da Doğu Türkistan'a ancak 1980'den sonra ulaşmıştır. Bu yeni akım muhafazakar şairlerin şiddetli karşı koymalarına rağmen , gençler tarafından çabuk benimsendi ve bu tarzda yazılan şiirler daha çok tutuldu. Gelenekçi şairler, bu akıma anlaşılmaz diye karşı çıkarken , yeni akımcılar da geleneksel şiir tarzını Arap-Fars şiirinin kalıntısı diye inkar etme eğilimi gösterdiler. Bugün bu kavga dinmiş gibi görünmektedir. Çağdaş Uygur edebiyatına giren bu yeni akımın temsilcileri arasında Tabir Talip, Abdullah Savut, Ahmetcan Osman, Kasım Sidik, Erkin İbrahim, Yasın Zilal, Batur Rozi, Abdurrahim Abdullah, Aziz Ali, İlğarcan Sadık, Muhtar Mahsul gibi genç şairler gösterilebilir.

Emin Ahmet'in "Boz Turgay", Yusufcan Ahmet'in "Deniz Lirikaları", Osmancan Savut'ım "Yeni Gün-Yeni Sevgi-Yeni Dünya", Ahmetcan Osman'ın "Beşik", Abdulkeyum'un "Emizge" adlı şiirleri yeni tarz Uygur şiirini temsil etmektedir.

Çağdaş Uygur Şiirinden Örnekler.

MEHMET ALİ TEVFİK

Uygur Türkçesi:

Takitim tak boldı mundiki helkning nidayidin,
Kulaklırim gas boldı kişenler sadayidin,
İh biçare mezlumlar ! Gunahi nime zadı ?
Bir mangdamçe yer tegmiş bu veten panayidin.

Neççe yıl kezgen idim diyar gurbetni,
Hiç keyerde körmigen bu okubetni,
Elip bardım akartış kaytıp vetenge,
Mukapat üçün aldım azar külpetni.

Bu karangu yıllarda tapalmıdım adalet,
Adaletke intildim kolga aldı siyaset,
Helkim üçün ilim - pen terekkiyat İstedim,
Niyitim sap, dilim ak, Ötküzmidim cinayet.

Türkiye Türkçesi:

Takatim kesildi burdaki halkın nidasından,
Kulaklarıım duymaz oldu zincirlerin sedasından,
Ey zavallı mazlumlar ! Suçu nedir vallahi,
Bir adımca yer kalmış bu vatan kucağından.

Nice yıl gezmiş idim diyar-i gurbeti,
Çekmedim hiç bir yerde bu ızdırabı,
Ağartmaya çalıştım dönüp vatana halkımı,
Mükafat olarak aldım azar ve azabı.

Bu karanlık yıllarda bulamadım adalet,
Adalet isteyince tutukladı hükümet,
Halkım için ilim ve terakkiyat istedim,
Niyetim saf, kalbim ak, işlemedim cinayet.

LÜTFULLAH MÜTELLİF

Uygur Türkçesi:

TENLİRİM YAPRAK

Tenlirim yaprak titrep tohtıdı,
Yürüğüm dertlik erkin sokmıdı,
Çünkü hey yarım sening halingni,
Kördüm piğanda gunçe çağingni.

Azizlep ösüp on beşke keldi,
Tehimu dehşet bastı pelekni,
Düşmenni bilmey dostum dep yürüp,

Bir namert zalim ezdi yürekni.
Oyğan ey yarim rekipler yaman.
Eğer oyğanmisang yığlaydu zaman.
Mening çirayım sarğaydı saman,
Emdi men kettim sen kalğın aman.

Türkiye Türkçesi:

VÜCUDUM YAPRAK

Vücudum yaprak gibi titredi,
Dertli kalbim rahat bulmadı.
Çünkü ey yarim senin halini,
Elemde gördüm gonca çağını.
Sevgiyle büyüyüp on beşe geldi,
Daha da sardı dehşet feleği.
Düşmanı bilmeden dostum diyerek,
Bir namert zalim ezdi yüreği.
Uyan ey yarim, rakipler yaman,
Eğer uyanmazsan ağlar bu zaman,
Sararan benzim güya ki saman,
Şimdi ben gidiyorum hoşça kal aman.

ABDURRAHİM ÖTKÜR

Uygur Türkçesi:

İZ

Yaş iduk müşkül seperge at minip çıkkanda biz,
Emdi atka mingüdek bop kaldı ene nevrimiz.
Az iduk uzun seperge at minip manğğanda biz,
Emdi çoñ kan'an ataldu kaldurup çöllerde iz.
Kaldı iz çöller ara gahi davanlarda yene,
Kaldı ni-ni arslanlar dest çöllerde kevrısiz.
Kevrısiz kaldı dimenğ yulğun kızarğan dalada,
Gül çiçeke pürkiner tanğni baharda kevrisi,
Kaldı el, kaldı menzil, kaldı yırakta hemmisi,
Çıksa boran köçse kumlar heç kömülmes izimiz,
Tohtimas karvan yolu, gerçe atlar bek oruk,
Tapıdu heç bolmisa bu izni bir kün nevrimiz,
ya çevrimiz

Türkiye Türkçesi:

İZ

Genç idik zorlu sefere atlanıp çıkarken biz.
İşte ata binecek kadar büyüdü artık nevrimiz¹.
Az idik uzun sefere atlanıp yürürken biz,
Şimdi büyük kervan olduk bırakıp çöllerde İz.
Kaldı iz çöller ara kah yokuşlarda daha,
Kaldı nice arslanlar kumlar altında kabirsiz.
Kabirsiz kaldı demeyin ılgın biten kırlarda,
Gül çiçekle örtünür yarınki baharda kabiri,
Kaldı il, kaldı menzil, kaldı uzaklarda hepsi.
Çıksa boran, göçse kumlar, hiç gömülmez izimiz.
Bitmez bu kervan yolu gerçi atlar pek zayıf,
Bulacak hiç değilse bu izi bir gün nevrimiz,
ya çevrimiz².

TAYİPCAN ALİYEV MUHEBBET LİRİKİLİRİ

Uygur Türkçesi:

KEDİRLEYMEN SENİ CANAN

Hemişe küyligende men muhebbetni,
Beğişlaymen sanğa canan talay betni.
Zoravanlar manga muşt tenğligen çağda,
Meni söydüñg kilip ret kariğu töhmetni.
Muhebbetni öğendim men şu cür'ettin,
Berip zer alğılı bolmas bu hisletni.
Şunğa deymen:seni söymeklikim canan,
Emesmu luddi söyğendek hekikelni.

Türkiye Türkçesi:

SEVİYORUM SENİ CANAN

Sevgiden söz ederken daima,
Ayırırım sana nice sayfayı.
Zorbalar bana yumruk atarken,
Sevdin beni reddedip iftirayı.
Öğrendim sevgiyi bu cesaretten,
Mümkün mü altınla almak bu ahlakı.
Diyorum ki seni sevmek cananım,
Bir değil mi sevmekle hakikati.

Uygur Türkçesi:

Türkiye Türkçesi:

1 Nevre, torun anlamındadır.

2 Çevre, torun torunu anlamındadır.

BİR KIZNING HESRİTİ

Gül bahar peşli idi,
Könglümde sen bulbul iding.
Sen meni güller ara,
Zepnu çirayhk gül deding.
kamitimni mahtiding,
Yok kılçılık noksanmu dep.
Çaçlirimni oyniding,
Sumbulmu dep,bostanmu dep.
Levlirimni günçe dep,
Teripliding heyran bolup.
Kaşlirim mehrap körüngen,
Közlirim çolpan bolup.
Mahtiding külkemnimu,
Goya yekimlik nahşa dep.
Meni söygenting şu çağda.
Sen nimançe yahşi dep.
Ötti aylar şunçe tez,
Keldi bahar peşli yetip.
Ketse köklem ne ilaç ?
Kılding elem senmu ketip.
Nime dep sayrividing,
Gül peşlide gülbağda sen.
Bimehel taşlap ketip,
Könglümni koyduñ dağda sen.
Men muhebbet gülini,
Solmaydiğan gül deptimen.
Bumu rast,emma sening,
Könglütiğni men bilmeptimen.
Sen üçün heç gep emes,
Kılğan puşayman hesritim,
Söyğü babıda savak,
Bolsun mening bu ibritim.
Yar degenge yar emes,
Köngülüni köngli sömisse.
Ot emes yazda köyüp,
Kış peşli kelse köymisse.

BİR KIZIN HASRETİ

Gül bahar faslı idi.
Gönlümde sen bülbül idin.
Sen beni güller ara,
Çok güzel bir gül dedin.
Boy poşumu methettin,
Zerre kadar yok noksanı diye.
Saçlarımı oynadm,
Sünbül mü,bostan mı diye.
Dudağımı gonca diye,
Tarif ettin hayran olup.
Kaşlarım keman görünmüş,
Gözlerim çulpan olup.
Övdün hem gülüşümü,
Sanki hoş bir şarkı diye.
Beni sevmiştin o zaman,
Sen ne kadar yahşi diye.
Aylar geçti çabucak,
Geldi bahar faslı yetip.
Gitse bahar ne çare ?,
Üzdün beni sen de gidip.
Niye çoşup ötmüş tün,
Gül faslında gülbağda sen.
Gittin bırakıp aniden,
Gönlümü koydun dağda sen.
Ben sevgi güllerini,
Hiç solmaz gül demişim.
Bu da doğru,ama senin,
Gönlünü ben bilmemişim.
Sana hiç bir şey değil,
Çektığım izdırıp hasretim.
Sevenlere acı ders,
Olsun benim bu ibretim.
Yar demekle yar olmaz,
Gönül gönülü sevmezse.
Ateş değil yazda yanıp,
Kış gelince yanmazsa

Uygur Türkçesi:

KÜN GERPTİN ÇIKKANDA

Ayrilimiz biz çokum,
Kün gerptin çıkkanda,
Ya kün çıkar gerptin,
Biz ayrılmak bolğanda.

Ay körüner yırak dalada,
Ak kanatlık ğeribane kar,
Besip yatkan göher tuhumdek,
Kış keçisi ğemkin sehrada,
Kelbimdiki özüm din başka,
Kimmu manga bolarkin hemrah ?
Egeştürüp cimcit hiyalni,
Aylinimen hoylida tenha.

Ap'ak kipe arlıvalğan kış,
Külümsirep turar yenimda.
Kırpikliride,
Bostan yasap uykudin,
Anam,dadam yatar supida.
Tatlık çtişler,
Uçup çıkıp ukilirim közidin,

Köngükini kiyip rengarenğ,
Öy içige lıkmulik tohıp,
Pervaz kılıp oynaydu usul.
Kenttiki itlarmu bu keç,
Koşak ketip cudalik üçün

Tünep çıkar tanğğiče pütün.
Morısıda pakar öyierniğ,
Meni çokum saklap olturar,
Hoşlaşmakka ahşanıki tütün.

Muz çakniğan karlık etizda,
Kütişidu seherni oyğak,
Tong tezekler çıkarmay ün-tın.

Kuşkaç küyi,
Tonglap kalğan cigdilik,
Canlınarmu munğluk koşakta,
Tilğa kirip ete men üçün ?
Gerbi yaktin çıkkan kün bilen,
Nurlanganda sehra upuki,
Hoşlaşarmen bunda henimidin,

Türkiye Türkçesi:

GÜNEŞ BATIDAN DOĞARKEN

Ayrılacağız muhakak,
Güneş batıdan doğarken.
Ya güneş batıdan doğar,
Biz ayrılmak olurken.

Ay görünür uzak kırlarda,
Beyaz kanatlı garibane kar.
Altın yumurta bekler gibi,
Kış gecesi üzgün kırlarda,
Kalbimdeki kendimden başka,
Kim eş dost olacak bana ?
Peşime takıp suskun hayalı,
Dolaşıyorum avluda tenha.

Beyaz kefen örtünen kış,
Gülümseyip durur yanımda.
Kırpiklerinde,
Bostan yaparak uykudan,
Anam,babam uzanmış orda.
Tatlı rüyalar,
Uçuşuyor gözlerinden kardeş-
lerimin,

Giyip rengarenk gömleklerini,
Evin içine sığmadan
Dans ediyor kanat çırparak.
Köydeki köpekler de ,
Türkü söyleyip ayrılık için.

Uyumayacak sabaha kadar.
Bacasında alçak evlerin,
Beni elbet bekliyorlar,
Akşamki duman bu veda için.

Buz parlayan karlı tarlada,
Bekliyorlar sabahı hem de,
Donmuş tezekler çıkarmadan
tın.

Serçe şarkısı,

Donup kalmış içdelik,
Canlanır mı güzel türküyle,
Dile gelip yarm ben için ?
Bati yönden doğan güneşle,

Aydınlanırken bozkır seması,
Vedalaşım burda herkesle,

Kirpikimde tatlık çüş yukı,
Ayrılıp eh hilvet külbenedin,
Yol alarmen yırak şeherge.
Periştiğe aylınıp şu çağ.
Özümde yok bolğını üçün,
Belit şadlık tilep kalımen,
Bunda kalğan cimi nersige.

Kirpiğimde tatlı rüya kalıntısı.
Ayrılıp bu sakın kulübemden,
Yol alırım uzak şehire.
Bir meleğe dönüşüp o çağ,
Kendimde yok olduğu için,
Mutluluklar dileyeceğim.
Burada kalan hemen her şeye.

MEHMET ALİ ZUNUN

Uyur Türkçesi:

KUÇAKLA,U SENİNG DADANG

1

Kulüp kirdiñ.öñgüñ öçti
Turup kaldıñ,balam menğdep.
Kara.aldıñda turğan kim,
Eçip bağırını,kol tenğlep?
Balam kim u közidin ot,
Tomuz tepti yenip turğan ?
Sening işkinğ bilen şudem,
Pütün cismi erip turğan ?
Dadang şu,koy yetirkaşını.
Gire sal boymğa,oğlum !
Dada ! dep varkıra ünlük,
Özüñ at koynığa,oğlum !
Unıñ onğ menğzige söygin,
Pütün mehring bilen söygin.
Unıñ sol menğzige söygin,
Yürek kelbing bilen söygin.
Dadang şu,koy yetirkaşını,
Kucakla bu uyultaşını.
Unıñ bağıña lök emdi,
Hoşallık kayğuluk yaşını !

2

Aşu yadname süretke,
Karap sürdüñ hiyal, oğlum.
Perez küsam, kezer ösmür.

Türkiye Türkçesi:

SARIL,0 SENİN BABAN

1

Neşeyle girdin...rengin uçtu,
Durakaldın yavrum şaşıp.
Bak, karşında duran kim o ?
Elin i, kucakını açıp?
Yavrum kim o gözlerinden,
Ateş, alev yanaduran?
Senin aşkın ile şu an,
Tüm vücudu ereyip duran ?
Baban o,yadırgama,
Sarıl boynuna,oğlum.
Baba ! diye bağırarak,
Atıl koynuna,oğlum !
Öp onun sağ yanağını,
Bütün aşkın ile öp.
Öp onun sol yanağını,
Yüreğinle,kalbinle öp.
Baban o, yadırgama,
Kucakla o kaya taşını.
Onun bağına dök şimdi,
Tatlı acılı yaşını.

2

O hatıra resine,
Bakıp hayale daldın, oğlum.
Belki çocukluk kalbinde,

Dilingda bir sual, oğlum.
 Cavap ber, sen İding kandak,
 Emizge şoriğan çağda ?
 Aşu eptingge ohşamsen.
 Galastuk oriğan çağda ?
 Hayatingda bugün kördüñg,
 Dadanğı tunci ret, oğlum.
 Uning yaşlık guvahidur,
 Közüñg tikken suret, oğlum.
 Bügünki epti-isketi,
 Süretke ohşimas rastin.
 Asanmu on kara kışını,
 Kepeste ötküzüş baştın !
 Ezizim,turmıñın mundak,
 Guman şübhe bilen menğdep.
 Oylamsen ve ya nede,
 Uning menğzidiki menğ dep?
 Beşimğa şu eñir yıllar,
 Kılıptu kar-kırav tartuk.
 Yavuzluk bencili saptu,
 Kara menğ ornığa tartuk.
 Çanaklarğa petip ketken,
 Közİdİn korkma, eyminme.
 Söñgekke çaplışıp ketken,
 Yüzidin korkma,eyminme.
 Dadanğ şu, at Özüñg, oğlum !
 Kuçaklap,eyt sözüñg,oğlum !

3

Seziklik çağlırım...başka,
 Cudalık möldüri yağdı.
 Atanğ taşlandı zmdanğa,
 Bu hicrandın yürek ağdı,
 Tuğuldunğ,ey eziz oğlum,
 Hukuşlar huliğan tünde.
 Cehennem otlırı bu can
 Tenimni korğan tünde.
 Çıraymığa bekıp ılık,
 Külüp-yığlap emek boldunğ.
 Elemlik tünde yar-sırdaş,
 Yekin hemrah yülek boldunğ.
 Sañğa men her ketim baksam.

Bir soru doğdu, oğlum.
 Cevap ver nasıl idin sen,
 Emzik emdiğın çağda ?
 O haline benziyor m usun.
 Kravat taktığın çağda ?
 Hayatında bugün gördün,
 Babanı ilk kez,oğlum.
 Onun gençlik şahididir.
 Baktığın o resim,oğlum.
 Bugünkü hali, suratu,
 Resime benzimez, gerçekten.
 Kolay mı on kara kışı,
 Kafeste geçirmek baştan.
 Azizim,durma böyle,
 Kuşku ile bakıp serssem.
 Hanı diye mi düşünüyorsun,
 Onun yüzündeki o ben .
 Başıma o ağır yıllar,
 Hediye etmiş beyaz saçlar.
 Vahşilik hançeri açmış,
 Kara ben yerine yaralar.
 Gözkapaklarına oturmuş,
 Gözünden korkma, çekinme.
 Bir kemik bir et olmuş,
 Yüzünden korkma,çekinme.
 Baban o, haydi koş, oğlum !
 Sarıl ona,konuş,oğlum !

3

Hamile iken başıma,
 Aynılık dolusu yağdı.
 Baban atıldı zindana.
 Bu hicrandan yürek ağdı.
 Doğdun ey aziz oğlum,
 Kuzgunların öttüğü gece.
 Cehennem ateşi canımı,
 Vücutumu kavurduğı gece.
 Yüzüme bakıp ılık,
 Gülüp ağlayıp büyüdün.
 Acılı gecede yar sırdaş,
 Yakın eş dayanak oldun
 Sana ben her defa baksam,

Elem közdin yırak boldı.
Sening işkinğ.mehii riştinğ,
Hayatımğa çirağ boldı.

"Dada...dad..dad.." deseng, oğlum,
Közümdin aktı kanlık yaş.
Dadangnmğ levzi hem mehriñğ,
Manga berdi çidam-berdaş.

"Dadam kim ?" dep sorap kaldınğ, "Babamkim?" diye sorakaldım,
Aşu süretni körseltim.
"Dadam nede ?" kılalmay söz,
Elemlik tolgınıp kettim...

Deding bir kün:"Ana,sözle,
Dadanı kılğan cinayetni."
Dedim:"Oğmirudadang söygen,
Ekılınğ nuri— hikmetni.

Berey dep bal-hesel elge,
Yürekkc şirne yığkan u.
İcadi beygide dul dul,
Minip meydanğa çıkkan u.

Haman ayrılmığan serkıl,
Kelem, renğlik kerindaştin.
Sanaksız tünni ötküzgen,
Sızık çertyuj sızıp baştın.

Vetenning tekdiri, behti,
Dadangmğ şöhriti. oğlum.
Günahı:el üçün tökken,
Halal ter meliniti, oğlum.

Deding:"Ah, nem bolattım şu,
Dadamnı bir körüvolsam.
Kolonun boynğa taşlap,
Tümenmingni söyüvolsam !..."

Dadang şu,koy yetirkaşnı,
Kucakla şu göher taşnı.

Azap gözden uzak oldu.
Senin aşkın,hemde sevgin,
Hayatuma çerağ oldu.

"Baba...baba.."desen oğlum,
Gözümnden aktı kanlı yaş.
Babanın sözü ve sevgin.
Bana verdi kuvvet berdaş³.

O resimi gösterdim.
"Babam nerede ?" dediğinde,
Acıyla kıvrandım.

Dedin bir gün:"Ana söyle.
Babamın işlediği cinayeti.
Dedim:"Oğlum,baban,sevdi,
Aklın nuru—hikmeti.

Halkıma bal vereyim diye,
Yüreğine şirne topladı o.
İcat yarışında ata,
Binip meydana çıktı o.

Hiç ayrılmadı pergel,
Renkli kurşun kalemnden.
Geçirdi sayısız geceyi,
Yazıp çizip ilimden,

Vatanın kaderi,bahti,
Babanın ameli,oğlum.
Günahı halkı için döktüğü.
Helal ter emeği, oğlum.

Dedin:"Ah ne olur o,
Babamı bir görebilsem.
Elimi boynuna atıp,
Binlerce kez öpebilsem.

Baban o,yadırgama,
Sarı o pırlantaya.

3 Berdaş, dayanma gücü anlamındadır.

"TEYPİNEMİN ZAMANINDA" DEYİMİNİN MENŞEİ ÜZERİNE

Abdulkhakim MEHMET*

Dilimizdeki "eski zaman", "çok eskiden" anlamını ifade eden "Teypinemiu zamanında" deyiminin menşeiini açıklayan bazı kaynaklarda "Teypinemin zamanı", teypinemin vaktinde deyimi ' çok eskiden ' anlamında kullanılır.Teypinem Çin tarihinde 1851'de meydana gelen t'ai ping t'ian guo olayından gelmiştir² diye yazılmaktadır.Bana göre bu deyimde dikkat edilmesi gereken bir kaç husus vardır.

Bilindiği gibi, t'ai ping t'ian guo diye adlandırılan çiftçiler ayaklanması 1851'de Çin'in Guang xi eyaletine bağlı k'üi ping ilçesindeki Cin t'ian sun köyünde Hong X'iu Çuan, Yang Xinçing adlı kişilerin önderliğinde patlak vermiş, ihtilalciler 1853'te Nankin'i ele geçirerek orasını başkent yapmışlardır. 1864'de feodal güçlerin yabancı emperyalist kuvvetleriyle işbirliği yaparak bastırması sonucunda mağlup edilmiştir. Bu hareket Çin'deki Guang xi eyaletinde meydana gelmiş ise de Çin'in yakın çağ tarihindeki tesiri en büyük bir çiftçi ayaklanması sayılır.

Deyimlerin bir kısmı gerçekten tarihte olmuş bazı olaylarla ve gerçekten yaşamış bazı şahıslarla ilgilidir.Mesela, "aktağlık, karatağlık olmak", "apak hocanın çorbasi" vs. Bu deyimlerle ilgili tarihi olay ve şahıslar Uygurların toplumsal yaşamında önemli bir yere sahiptir³. Bu. yukarıdaki ifadelerin dilde deyim olarak herkes tarafından kabul edilmesindeki önemli bir taraftır. Ancak t'ai ping t'ian guo ayaklanmasının etkisi ne kadar büyük olursa olsun 19.yüzyılın son yarısındaki Şincang(Doğu Türkistan'ın durumu, yani yabancı güçlerin Doğu Türkistan'a müdahalesi,Yakup Bey'in "Yedi Şehir Hanlığı"n kurmak amacıyla Mançur sülalesine karşı yürüttüğü faaliyetlerden dolayı t'ai ping t'ian guo denen bu olayın Uygurlar arasında " ak tağlıklar ", " kara tağlıklar " olayı gibi yakından bilinmesi imkansızdır.

Üstelik Çincedeki t'ai ping t'ian guo ifadesi iki kelimeden ibarettir." t'ai ping " kelimesi "barış,asayiş,sakin,aman" anlamlarını ifade eder. Ancak ne kadar fazla anlam ifade ederse etsin, " t'ian guo " ifadesiyle birleşmeden tek başına " t'ai ping t'ian guo " ifadesini temsil edemez. Bunun dışında da " t'ai ping " ifadesi ahenk tercümesiyle alınmış olsa bile " teypinem " kelimesindeki "- em " unsurunun nasıl oluştuğunu açıklamak zordur.

* Yard. Doç., Çin Merkezi Milletler Üniversitesi.. Azınlıklar Dİİ ve Edebiyatı Fakültesi, Türkoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

1 Wang Jinben.Ali Abit, Uygurca Deyimler Sözlüğü , Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, s.43

2 Abdulselamı Abbas, Uygur Dili Fraziolejiyasındaki Deyimler Üzerine,Türki Diller Tertkikatı.cül I.Milletler Neşriyatı,Pekin, s. 123

3 Revevdulliih Hamdullah, Uygur Dilinin Açıklamalı Deyimler Sözlüğü, Türki Diller Tetkikatı. Cilt 1. s.26-27

Bütün bunlar bu deyimın ortaya çıkışı hakkında yeni fikirler üretmenin lüzumluğunu gösterir.

9.Yüzyılın ortalarında kurulan Uygur İdikul devleti içinde bulunduğu özel koşullar nedeniyle iktisat ve kültür yönünden çok gelişmiş olup Uygur tarihinde önemli bir tutmuştur. Dört asırdan fazla yaşayan bu devlette bir sürü hanlar gelmiş geçmiş ve kendi adlarının , yaptığı işlerin sonraki kuşaklar tarafından halirlenmesi İçin de " Kucu İdikullarının Faaliyet Abidesi ""(aşağıda kısaca " abide " diyeceğiz) şeklinde hükümdarların soy kütüğüyle ilgili tarihi malzemeler bırakmıştır.Biz bu tarihi kaynaklardan Koçu İdikulları arasında " taypinu " adında bir hükümdarın da bulunduğunu öğrenebiliriz.

" Abide "in Uygurca metninde şu ifadeler bulunma ki a dır (Tercümesi verildi):" Bizim derin bilgili tanrikutumuzun sayesinde sonsuz mutluluğa erişen kutsal Babaya Hatun benzeri bulunmayan Temür Buka ve Sanki adında Tanrı oğulları gibi iki şehzadeyi doğurdu.Sevapsever Kudan Tigin'in ablası...Şehzade Taypinu'yi doğurdu(Geng Şimin,Kocu İdikulları Faaliyet Abidesi'nin Uygurca Metni Üzerine Araştırma. Arkeoloji İlini Dergisi, 1980, sayı 4, s.518).

" Abide "nin Uygurca metninde yine şu ifadeler vardır(Tercümesi verildi):" O (Yilin Tigin) kutsal maymun yılında (1308) İdikut veliahdi olarak öncekisi gibi bütün Uygur halkını yönetti.Yine Bayandu Kağan ona altın mühür hediye edip onu Koçu Hanı olarak tayin etti. Atası Barçuk Art Tigin İdikut gibi onu sonraki nesillere hanlık veliahdi yaptı(a.g.e., s.518).Bundan Yilin Tigin adlı kişinin 1308 yılında Koçu İdikut Devletinin hükümdarı olduğunu çıkarabiliriz.

" Abide "nin Çince metninde şu ifadelere rastlıyoruz: " Yilin Tigin'in büyük hanımından iki oğlu olup büyük oğlunun ismi Temür Buka, ikincisinin ismi Sankidir.Bu oğullar Babaya Hatun (Ögidey Han'ın torunu)dan doğmuşlardır.Küçük oğlunun ismi Taypinu olup Wusicin(Kubilay Han'ın torun [orunu]den doğmuştur ".

" Yeni Yuan Sülalesi Tarihi ", 116.cilt, 'Barçuk An Tigin'in Biyografisi 'deki Sanki Çişunun ikinci yılı(1331) hanlık tahtını Taypinu'ya devrettikten sonra öldü şeklindeki bilgiye göre Taypinu Tigin'in kardeşi Sanki'den sonra 1331'de hanlık tahtına geçtiğini öğrenebiliriz. " Abide "nin gerek Uygurca, gerekse Çince metninde olsun Koçu İdikullarının soy kütüğü Taypinu Tigin ile son bulur.Demek ki, 14.yüzyılın ilk yarısında Koçu İdikullarının sonuncusu olarak Taypinu adında bir hükümdar yaşamıştır.

14.yüzyılın sonlarında Yuan sülalesi çöktü.Dolayısıyla Yuan sülalesinin himayesi altında olan Uygur İdikut devleti de tamamen ortadan kalktı.

14.yüzyılın ortalarından itibaren Tuğluk Timur'un evlatları İdikul bölgesini islamlaştırmak için geniş çapta " gazat "a başladılar⁵. Zam an la siyasi ve dini yönden Uygur toplumunda büyük değişiklikler meydana geldi.Taypinu adındaki hükümdarın saltanat dönemi, yani Taypinu dönemi nesiller boyunca devanı

4 Kocu İdikullarının Faaliyet Abideleri . Bu abide 1933 yılında Kansu eyaletine bağlı Wu wei ilçesinin 30 km.kuzeyindeki Şibeigou'dan bulunmuş olup Uygurca ve Çince yazılmıştır.

5 **Genci Uygur Tarihi**, Merkezi Milletler Enstitüsü Yayını, Pekin, 1980 , s. 65

edegelen eski hakimiyet rejiminin bir yadigarı olarak halk tarafından hatirlenmiştir. Böylece eski hanlık devri, yani Taypinu dönemi(zamanı) yavaş yavaş " eski zaman " anlamını ifade etmiş ve halk arasında "Taypinu zamanı " şeklinde söylene söylene deyimde dönüşmüştür.

Fonetik bakımdan " adem> edem "de olduğu gibi *a* vokalinin *e* ye dönüşmesi Uygur dilinde sık sık rastlanan durumdur.

" Teypinem " kelimesindeki "-m" sesinin nereden geldiği meselesine gelince, Uygur dilinde bazı isimlere 1. şahıs mensubiyet eki geldiğinde hürmet ifade eder. Mesela:

ependi + -m	ependim
molla + -m	mollam
kazı(kadı) + -m	kazım
Amine + -m	Aminem

Bütün bunlara dayanarak " Teypinem zamanında" deyiminin İdikut dönemiyle ilgili olduğu hükmüne varabiliriz.

TÜRK İNANÇ VE GELENEKLERİNDE "ZİFAF"

Hasan KOKSAL*

Her folklor olayı, muayyen bir zaman ve mekân dahilinde, hayat şartları muayyen bir halk zümresinin psiko-sosyal bir davranışından ibarettir. Bu davranış bazen fonksiyonel manasını korur, bazen de kaybeder ve gelenekleşerek halk hafıza ve alışkanlıklarında yaşamaya devam eder.

Biz, bu yazımızda yurdumuzun belli bölgelerinde gelenek halinde yaşayan ve evlenme âdetlerinin son halkasını teşkil eden "Zifaf Gecesi" ile ilgili ritler ve pratikler üzerinde durmak istiyoruz.

Gerek erkek, gerekse kızın neş'e ile korkuyu bir arada yaşadığı an olan "zifaf, geleneklerin daha canlı yaşadığı, nisbeten kapalı ve küçük yerleşim birimlerinde fonksiyonel olarak yaşamaktadır.

Bilindiği gibi modern psikoloji, olayları ahlâkî açıdan değerlendirmez ve "şu iyidir, şu kötüdür" demez. Ancak "şu normaldir şu değildir" der. Biz de geleneklerimizin iyi ve kötü yanları üzerinde durmayıp, düne göre normal, bugün için anormal olan bazı noktalar üzerinde durmaya çalışacağız.

Psikolojik ve fizyolojik olarak açığa çıkan o andaki heyecan, çiftlerin zor bir sınav geçirmelerine sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak her sıkılganlık heyecanı, heyecan korkuyu, korku da bunalımı doğurmaktadır.

Bu korku hali, çiftlerden erkekte daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Başarılı olup-olmama korkusu bazı erkeklerde kriz halini almakta ve bitkinlik, terleme, hareketsizlik gibi fizyolojik tezahürler ortaya çıkmaktadır. Hele görmeden evlenen veya birbirlerini tanımadan evlenen çiftlerde sıkılganlık ve buna bağlı olarak heyecan hali daha ileri düzeyde olmaktadır.

Biz "Gerdek Gecesi" uygulanan ritler ve pratikleri sırasıyla tanıtmaya çalışırken kesin bir yargıya kaçmadan yaşanmış ve yaşanmakta olan değerlerden "öz edeceğiz.

Dinî nikâh kıyma işlemi, Anadolu'da bazı bölgelerde gelin evden çıkarken, bazı bölgelerde de gelin, güvey evine girdikten sonra ve gerdeğe girmeden önce yapılır.¹ Her iki halde de, tarafların temsilcileri ve şahitlerinden başka kimse

* Yard. Doç. Dr., E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

1 Geniş bilgi için bakınız: Hamit Çİne "Eski Dügünler", **Burdur'dan Damlalar, Folklor (Halkbilim)**, Uyan Matbaası, İzmir 1989. s.44; Zafer İlbars, "İspatırın Köyünde Evlenme Adetleri ve Değişmeler", G.Ü. **Gazi Eğitim Fakültesi Der.** 1988, CİH:4, sayı:1, sayfa:216; Şeref Boyraz "Tat Köyü ve Çevresinin Dügün Adetleri", **Erciyes, Mayıs 1991, Yıl: 14**, sayı: 161, sayfa:30; Adnan İnce "Avanos'ta Eski Dügünler", Erciyes Üniversitesi Yay. No:14, S.290; Nerni'nin Erdentuğ, "Türkiye'nin Karadeniz Bölgesinde Evlenme Görenekleri ve Törenleri III", **Antropoloji Dergisi**, DTCF.Yayımları, 1971-1972, sayı:6, s.11; Meltem Emine Cingöz, "Şükranırd (Eskişehir) Evlenme Adetleri", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geüştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1992,

burada bulunamaz. Bu işlem, evliliği teyit eden dînî rittir. Güveyin bağlanmaması, yani büyülenmemesi için nikâh kınıyında kötü niyelli kişilerin, grubun arasına girmemesine dikkat etmek gerekir. Zira kıskançlık ve düşmanlık gibi sebeplerle güveye büyü yapabilirler.²

İşle bu endişe ve korku hali, aslında iktidarsız olan erkeği daha da pasifize etmekte ve kendi kendini suçluluk psikozuna itmektedir.

Gerdeğe girmek üzere olan damadın yumruklanarak içeri gönderilmesi. Anadolu'da çok yaygın bir pratiktir.³ Her ne kadar güveyin heyecanı yatışsın diye böyle bir yola gidiliyorsa da, yumruk yememek için mücadele eden, hatta kaçarken düşen ve yediği yumruklarla ağlamaklı hale gelen güvey adayları da az değildir. Bazan bu yumrukların sırta değil de başa geldiği anlar da olmaktadır. Zira güvey iyi içeri vermeye gelen grubun arasında camiden gelenler olduğu gibi içki masasından kalkıp gelenler de mevcuttur.

Bazı bölgelerimizde bu yumruklama pratiği oldukça hafif bir şekilde uygulanmakta ve "... haydi Allah işini rast getirsin, hayırlı çocukların olsun, başa kadar gönen, oğlun ile uşağın ile bir koyak baba ol" gibi dualar edilir.⁴ Bu dualarda ritüel beklentiler açıktır. Nitekim geline başı bütün bir kadın iki rekal namaz kıldırır ve güveyi içeri girince gelinin önüne siper olur ve güveyi iki rekat

S.12; Seyhan Aksoy. **Rize Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru**, E.Ü. Ede. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1991, s.290; Deniz Duran, **Ayvahık Yöresi Folkloru ve Halk Edebiyatı**. E.Ü. Ede. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1993, s.42; Dilek Sağın, **Aydın İli Çine İlçesi Folklor ve Halk Edebiyatı**. E.Ü. Ede.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1992, s.134; Reyhan Yaşar, **Ovacık (Çankırı) Yöresi Folklor ve Halk Edebiyatı Örnekleri..** E.Ü. Ede.Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1993. s.94.

2 Osman İlker, **Aşağı Maden ve Aşağı Madenliler (Artvin)**, Ankara 1992, C.I, s.274 (Nikâh ahında bir kilidi kitlemek, bir bıçağın ağzını yummak, bir ipliği düğümlemek gibi hareketler yaparak "Ben Ahmet'i böyle bağladım" demekle güvey bağlanmış olur. Çözerken de "Ben Ahmet'i böyle açıyorum" demek yeterlidir. İktidarsız erkeklerin mutlaka bağlı olduklarına inandıkları ve çeşitli muskacılara para kaptırdıkları bir gerçektir).

3 Şeref Boyraz. İsmail Hakkı Acar. **Zara Folkloru**. Sivas 1975, sayfa:92; Aysel Kaymaz. **Orhaneli Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru**, E.Ü. Ecl.Fak.Türk Dili ve Ed.Böl.Bitirme Tezi, izmir 1992, sayla: 144; Hamit Çine, **Burdur'dan Damlalar**, İzmir 1989, sayfa:46; Haşini Tümer, **Uşak Tarihi**. İstanbul 1971, sayfa:254; Yrd.Doç.Dr. Adnan İnce, Hülya Taş, "Erzurum'da Evlenme ve Düğün Adetleri", **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, Ankara 1992, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları No: 170, say: 181; Bekir Başoğlu. "Boyabat ve Çevresi Düğünleri", Sivas **Folkloru**, Aralık 1976, sayı:47, sayfa: 17; Deniz Duran. **Ayvahık Yöresi Folkloru ve Halk Edebiyatı**, E.Ü. Ed.Fak. Türk Dili ve Ed.Bölümü Bitirme Tezi, izmir 1993, s.42; Köksal Gedik, "Bayburt'a Ait Örf ve Adetler", **Türk Folkloru**. Nisan 1984, Yıl:5. Sayı:87, sayfa:28; Sait Uğur, **İçel Folkloru II**, Ankara 1994. sayfa:19; Sabri Özcan San. **Gümüşhane Kültür Araştırmaları ve Yöre Ağzı**, Kültür Bakanlığı Yay. 1212, Ankara 1990, sayfa:99; Mavlül ÜgiUmez. **Afyon Belediyesi Bülteni**, Yıl:S, sayı:28, 1992, sayfa:29; Zümrüt Abut, "'Sivas'ta Düğün Adetleri-3", **Folklor**. 1671. yıl:2, sayı: 19-22, sayfa:74; Meltem Emine Cingöz, a.g.e.; Mahmut İslamoğlu "Kıbrıs Türklerinde Çeyiz. Yazma", **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara 1987, sayfa: 189-190.

4 Sait Uğur, a.g.e.

namaz kılincaya kadar orada kalır; namazını bitiren güveyiye "gelini sana, seni Allah'a ismarladım" diyerek odadan çıkar. Buna "elleştirme" adı verilir.⁵

Eskişehir ve çevresinde, yumruk yememek için merdivenlerden koşarak çıkan güveyinin arkasından arkadaşları koşarlar. Yukarı çıkan güveyi, bağlı olan kapıyı itekliyerek açar, su dolu tası vurup devirir.⁶ Bu, kötülüklerin yok olması için uygulanan rittir.

Artvin ve çevresinde "Ambara verme" diye de adlandırılan gerdeğe verme anında, güvey, kendisini ayakta bekleyen geline yaklaşır ve bahşiş vererek duvağım açar. Bu arada çiftler birbirlerinin ayağına basmaya çalışırlar.⁷ Bu pratikte kim kimin ayağına önce basarsa evlilik boyunca onun sözünün geçeceği inancı hâkimdir.

Gerdek gecesinin sonucu olumlu ise, güveyi tarafından tüfekte İlân edilir. Olumsuz ise, buna "al basması (damadın sıkılması, mahcup olması)" denir. Bunun telafisi için gelin, üstündeki "al" ı ıslatır, suyunu bir bardağa sıkar ve güveyiye içirir.⁸

Eskiden güveyi, kendini müstakbel hanımına otoriter bir koca olarak tanıtmayı için canlı bir kediyi yada tavuğu, gelinin gözleri önünde bacağından tutarak ayırmış.⁹ Ancak, günümüzde bu tür uygulamaların mevcut olduğunu duymadık ve tanık olmadık.

Düğünlerde güveyiye oranla geline dönük pratikler oldukça çeşitlilik ve renklilik arzeder. Gelin, odasına götürülürken önce Önüne koyulan küçük bir ibrikteki suyu, işi rast gitmesi için sağ ayağı ile döker. Ardından, koyun gibi yumuşak huylu olsun diye pöstekeye, sağlıklı olması için bir tepsiyeye bastırılır. Koltuklarına, bereket getirmesi için Kuran, işsever olması için de süpürge tutuşturulur. Son olarak sokaklarda gezmemesi, evinde oturması, evinin kadını olması, çok konuşmaması ve aklını başına toplaması için de başını bacanın kütüne hafifçe vurur gibi değdirirler.¹⁰ Eskişehir yöresinde gelinin koltuğu altına tutuşturulan ve "koltuk ekmeği" veya "gelin ekmeği" denilen ekmek, daha sonra dişi sızlamasın diye herkese dağıtılır.¹¹ Bunların yanı sıra gelin odanın kapısını üç kere yalar, bir kaşığı arkaya doğru fırlatır; kaşığın açık ya da kapalı düşmesine göre yorumda bulunulur: Kaşık kapalı düşüyse gelin eve kapanacak, açık düşüyse gelinin nasibi açık olacaktır.¹² Sivas ve çevresinde gelin attan inip kapıya yaklaşırken, ayaklan yansın da evinden dışarıya çıkmasın diye dışarıya

5 Adnan İnce, a.g.m.; Hülya Taş, a.g.m.

6 Meltem Emine Cingöz, a.g.m.

7 Osman İlker a.g.m.; İsmail Hakkı Acar. "Dünür Gitme ve Gelin Gcürme Üzerine Çeşitli İnanırlar" Sivas **Folkloru**. Şubat 1974. sayı: 13, sayfa:5.

8 Hümit Çine, "Burdur'dan Damlalar", **Folklor (Halkbilim)**, İzmir 1989, sayfa:46.

9 Belgin Karabulut, **Babadag (Sarayköy) Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Bitirme Tezi. İzmir 1993, s.56-57.

10 Nunıan Kartal. "Kocacık (Makedonya)'ta Düğün Gelenekleri ve Anadolu'daki İzleri" **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, Ankara 1987, s.216.

11 Meltem Emine Cingöz, a.g.m.

12 Aynı yer.

kızgın bir demir atar, sonra geline bir ağaç kaşık kırdırırlar. Eşikten içeri girerken de üst eşiğe, tatlılık getirsin diye geline bal veya şerbet sürdürürler.¹³

Gelin odasına çıkınca kucağına erkek çocuk verilir. Bundaki beklenti, doğacak çocuğun oğlan olmasıdır.¹⁴

Artvin yöresinde, gelin, ellerini üç defa kapı eşiğine vurduktan sonra, kaynanasının ayak altına koyduğu küp, kaşık veya bardağı basarak kırar¹⁵.

Yozgat ve çevresinde, gelin, aynı eve inmiş ise kaynanasının evde sözünün geçerli olacağıın işareti maksadıyla kaynanasının ayakları arasında geçer. Uğursuzlukların yok olması için de bir testi veya çömlek kırılarak gelin kız eve alınır.¹⁶

İçel yöresinde gelin, oğlan evinin önüne geldiği zaman yemek kazanının etrafını üç kere dolaştırılır.¹⁷

Kars'ın Dikme köyünde gelin oğlan evine indirilirken eşğin önüne ters çevrilmiş bir kazan ve kazanın üzerine de bir çay bardağı koyulur. Gelin, yeni evinin eşğinden içeri girmeden bu bardağa basar ve onu kırar. Böylece uğursuzlukları dışarda bırakmış, yeni evine uğur ve bereket getirmiş olur¹⁸.

Bu ritlerin temelinde, bereket, kısmet ve zürriyet temini yattığı gibi, koruyucu iyelerin sempatisini kazanma, kötü ruhlardan korunma saklıdır.

Bunların uygulanması, kişi ve toplum açısından bir rahatlamayı gerektirdiği açıktır. En azından maddî ve manevî bir zarar söz konusu değildir. Ancak, asıl konumuz olan zıfat gecesi sonrası "Çarşaf beklentisi!", yüzlerin kızarmasına ve bazı birlikteliklerin başlarken bozulmasına; hatta taraflar arasında büyük düşmanlıklara yolaçmaktadır.

Bazı kız bünyelerinin, bekâret yapısından, bir yaradılış kusuru olarak mahrum olabilecekleri düşünülmeden, bekâret kanı görülmeyen bir kızın zıfat gecesi saba]» babasının evine iade edilmesi, hatta teşhir edilerek dilden dile anlatılması kadar acı bir gerçek olur mu?

Şimdi bu geleneğin Türk toplu haklarındaki yaşayış şekline bir göz atalım:

Gerdek gecesi, Türkmen oymaklarında genellikle iki yenge kız evinden, iki yenge de oğlan evinden görev yapmakta ve gerdek sabahı gelinle güveyiyi

13 Şeref Boyraz, a.g.m.

14 Bekir Başoğlu, "Boyabat ve Çevresi Düğünleri" Sivas **Folkloru**, Aralık 1976, sayı:47. sayfa:14-17; Ramazan Vural, **Göhlisar İlçesi Halk Edebiyatı ve Folkloru Örnekleri**, E.Ü. Ed.Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1987, sayfa:77; Pınar Aydemir. **Sarıkeçili Yörüklerinin Halk Edebiyatı ve Folkloru**, E.Ü. Ed.Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1992. sayfa:48-49; Ayfeti Güngör, **Denizli-Acipayam Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru**, E.Ü. Ed.Fak. Bitirme Tezi, İzmir 1991, sayfa:152-153.

15 Sevgi Şenol Pehlivan, **Artvin-Ardanuç Ağzından Derlemeler**, Bursa 1993- s. 201.

16 **Yüzgat Katalogu 1991**, Ciltli, Yozgat Kültür ve Dayanışma Derneği, İstanbul 1992, sayfa:440.

17 Sait Uğur, a.g.m.

18 Yaşar Kalafat, "Eski Türk İnançlarının Kars Yöresindeki İzleri", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**. Ankara 1992. Sayfa:160.

çimdirmeye görevini üstlenmekte iken, şehirleşmeye doğru gittikçe bu sayı bire inmiştir.

Gerdek sabahı obanın-mahallenin bütün kadınları gelinin kanlı çarşafını görmeye gelir ve çarşafa para atarlar. Bu paraya, "subha" adı verilir. Ziyaretçi kadınlar, gelinin çarşafını gördükten sonra, ellerine birer sopa alıp, damadı arar bulur ve dövmeye başlarlar. Güvey, geline sığınmak suretiyle dayaktan kurtulur.¹⁹

Uşak ve çevresinde, gerdek gecesi sabahı, evin büyük hanımına yatak çarşafındaki bekâret kanı lekesi gösterilir. Kız evine de müjdecî gönderilir. Bu haberi alan kız evi, ahlakî bir sınav vermenin, oğlan evi de geçmişi mazbut bir geline kavuşmanın kıvancını yaşarlar.²⁰

Orhaneli yöresinde, pazartesi sabahı güvey, camdan dışarı silahla bir-iki el aleş eder. Bu, "gelin kızıoğlan kız çıktı" anlamındadır. Güvey, sabah namazına arkadaşları ile gider ve namazdan sonra bütün cemaatin elini öper. Sonra eve gelir ve büyüklerin elini öper.²¹

Şükranlı (Eskişehir)'da, kızın temiz çıkması halinde yenge erkenden kız evine müjdeyle birlikte çarşafı da götürür ve bahşisini alır.²² Aynı pratiği Yozgat²³, Van²⁴, Afyon²⁵, Sivas²⁶, Erzurum²⁷ yörelerinde de görüyoruz.

Bazı yörelerde güveyi gerdeğe girdikten sonra yenge ve oğlan tarafı yakınları, bekâret sonucunu almadan ayrılmazlar. Bu haber iletme değişik şekillerde uygulanmaktadır. Ya güveyi silah atarak durumu bekleyenlere bildirir, sağdıç gidip kız tarafını haberdar eder, ya kapıda bekleyen yenge tarafından çarşaf kız evine ulaştırılır²⁸, ya da çarşaf dışarı verilince silahlar atılır ve okuyucu, kız evine müjdecî giderek bahşiş alır.²⁹

Sivas çevresinde, kızın yengeleri ya da köyün yaşlı kadınları çarşafı alıp bir siniye koyarlar ve ilahiler okuyarak kapı kapı dolaşırlar. Her gidilen kapıdan sini üstüne bir armağan bırakılır.³⁰ Yıldızeli ve Şarkışla çevresinde, güvey çarşafın içine hediye koyar ve dışarda bekleyen sağdıç ve karısına verir.³¹

19 Uğur Barlas, "Gaziantep Kenl Kültürünün Oluşmasında Fırat Yöresi Türkmen Oymaklarını» Etkisi", **Fırat Havzası II. Folklor ve Etnografya Sempozyumu Bildirileri**, Fırat Üniversitesi, Elazığ 1988, s.39-50.

20 Haşim Tümer, **Uşak Tarihi**, İstanbul 1971, sayfa:254.

21 Aysel Kaymaz, **Orhaneli Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru**, E.Ü.Ed.Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü Bitirme Tezi, İzmir 1992, sayfa:145.

22 Meltem Emine Cingöz, a.g.m., sayfa: 19.

23 **Yozgat Katoloğu 1991**, Cilt:II, İstanbul 1992, sayfa:440.

24 Ragıp Memişoğlu, a.g.m., s.27.

25 Mevlül Üyülmuez, a.g.m.

26 Cafer Aşıtepe, "Hafik'in Hacıali Köyünde **Düğün Adetleri**", **Sivas Folkloru**, Temmuz 1974, Sayı:1 8, sayfa: 14.

27 Hülya Taş, a.g.m.

28 Yaşar Aleşsoy, **Yaren Diyarı Bizim Çankırı**, Ankara 1988, sayfa:79; İsmail Hakkı Acar, **Zara Folkloru**, Sivas 1975, sayfa:92; Meltem Emine Cingöz, a.g.m.

29 Adnan İnce, a.g.m.

30 Zümrüt Abut, "Sivas'da Düğün Adetleri-3", **Folklor Yü:2**, sayı:19-22, 1971, sayfa 74.

31 Şeref Boyraz, a.g.m.

İstanbul ve Marmaris çevresinde, güvey sabahleyin yastık allına yenge hanım için bahşış bırakır.³²

Kıbrıs'ta, gerdek gecesi sabahında güveyinin geline kıymetli bir mücevher armağan etmesi âdeti vardır. Cuma gününe "paça günü" adı verilir. Oğlan ailesi gelini cuma günü kuşatır. Bu günde ailenin yakınlarına "çarşaf gösterme" âdeti vardır. Kız temiz çıkmazsa kuşatma olmadığı gibi evlilik te bozulur."

Ahıska Türkleri'nde eskiden ilk gece güvey geline yaklaşmaz ve o geceyi sohbet ederek geçirirler. Ertesi gün yenge, gelinin "yüz ağluğunun şahitliğini" eder ve baba evine durumu bildirir.³⁴

Kerkük Türkleri'nde de gelinin bekâret sembolü olan ve adına "yüz aklığı" denilen kanlı bezin yenge tarafından gösterilmesi önemli bir gelenektir.³⁵

Azerbaycan Türkleri'nde herhangi bir nahoş duruma meydan vermemek için, düğünden iki üç gün önce kız, bir bayan mütehasıs doktora götürülerek bakire kağıdı alınır.³⁰

"Yüz aklığı" diye de adlandırılan "çarşaf gösterme" geleneğı bazı bölgelerde yoktur. Mesela Artvin'e bağı Aşağı Maden köyünde (Hod'da) bekâret veya kız olup olmadığı akla bile gelmez. Böyle bir düşünceyi de saçma bulurlar. Kızların evleninceye kadar kesinlikle kendilerini korudukları inancı hâkimdir.³⁷

Sonuç olarak diyebiliriz ki, dün olduğu gibi bugün de yaşanan ahlâki telakkilerimize göre bekâret, bir Türk kızının şerefi, serveti ve namusunun bizzat kendisidir.

Tıp ilminin yaygın olmadığı dönemlerde bekâretin ispatı için "çarşaf gösterme" geleneğı, bir zaruret; hatta kızları, hain ithamlardan kurtarmak, üzücü akıbetleri önlemek ve kötü şüpheleri yok etmek için bir yol olarak düşünülebilir.

Ancak, kaş yapayım derken göz çıkarıldığı da bir gerçektir. Toplulukta bir kısım zan çocuklarının olmaması için, eski Türk ve Müslüman hayatında yer alan bu tür geleneklerin son bulması, kanaatimizce iyi olacaktır.

Zıfâf gecesi, "kapıda birilerinin bekleme korkusu" çiftler üzerinde aşın heyecan ve korku yaratmakta ve bir takımı olumsuzluklara yol açmaktadır. Bu sebeple aklın klavuzluğunda, insan benliğini rencide edici geleneklerden vazgeçilmesi gerektiğı kanaatini taşıyoruz.

32 İ. Giindağ fiayağlı. Ersu Pekin, Eski İstanbul'da Gündelik Hayat. İstanbul Bilyükşehr Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayını, Yay. No:7. İstanbul 1992. Sayfa:21; Şule Uysal, Marmaris Yöresi Halk Edebiyatı ve Folkloru, E.Ü. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı UitrmoTezi, İzmir 1993, sayfa 108.

33 Mahmut İslümoğlı, "Kıbrıs Türkleri'nde Çeyiz Yazma", III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1987, Sayla 189-190.

34 Asit Hacılı-Habib H. İdrîsî, "Ahıska Tiirkleri'nin örf ve Adetleri". Millî Folklor, Ankara 1993. Cilt 3, Yıl 5, Sayı 18, Sayfa 27.

35 Suphî Saatçi, "Kerkük Düğün Geleneğı". III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara 1987, sayfa 319-328.

36 Hüseyin Ali SadruleşrafL Dokuzeylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

37 Osman İlker, Aşağı Maden ve Aşağı Madeniler, Ankara 1992, Cilt I. Sayla 276.

YUNUS EMRE VE MAGTUMGULI

Gurbandurdi GELDİYEV*

Yunus Emre ve Magtumguli diyerek konuyu belirlememiz rastlantı değildir. Edebi mirası ilim temelinde öğrenmek için, bunun zarufı olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu iki şâiri birleştiren numûneler, kaynaklar, edebi tesirler, edebi tarzlar, psikoloji dünyaya bakış, ahlâk, gelenek gibi meseleler aynı milli kaynaktan beslenmiştir. Yalnız edebiyat için değil, gençlerimize sağlam bir gelecek için de bu konu son derece Önemlidir.

Yunus Emre kim? Onun kim olduğunu, şairliğini, ömründe eline kitap almamış olsa da Türkiye'de yaşayan herkesin bildiği bir şâir. Şiirleri yüzyıllardır ilâhiler şeklinde söylenip gelen bir veli.

Magtumguli kim? Macar âlimi A. Vambery "Orta Asya'ya Seyahat" adlı kitabında Magtumguli'nin şiirlerinin halk üzerindeki tesirinden bahsetmiş "Türkmenler, şâirin şiirlerine "Kur'an" dan sonra birinci mukaddes kitap nazarıyla bakıyorlar" demiştir¹.

Meşhur şarkşinas Prof. Dr. Y. E. Bertels, şâirin yaratıcılığını "Cemşid'in kadehi" ne benzeterek Magtumguli'nin halk üzerindeki nüfuzu ve eserlerinin kıymeti hakkında şöyle yazıyor:

"Türkmen halkı bunca şâirler türetti ama bunlar arasında söz üstadı, eşi benzeri olmayan büyük Magtumguli birinci sırada gelir. Magtumguli Türkmen'in kıymetli taşlarından biri olup, zamanımızda, bir yüzüğün taşında göz kamaştırıcı ışığıyla parıldıyor².

Asrımızın meşhur yazarlarından Cengiz Aytmatov da Magtumguli hakkında şunları söylüyor: "Ben "bizim Magtumguli" diyorum. Türkmen edebiyatının muhteşem ışığı, bize de komşu kardeş halklara da nûrunu saçmaktadır. Bu sebeple onsekizinci asır Türkistan'da Magtumguli'nin asrıdır diyebiliriz."³

Bunlar çeşitli devirlerde yaşayan başka milletlerin temsilcilerinin Magtumguli'nin yaratıcılığına verdiği değeri göstermek için seçilen örneklerdir. Türkmenlerin, büyük dâhiye saygısı hakkında çok şey söylenebilir. Ancak O'na evliya rütbesinin verilmesi, eserlerinin adaletin ölçüsü gibi değerlendirilmesi, duyulan saygı ifade etmek için yeterlidir. Münâkaşalarda "Magtumguli böyle diyor" dedikten sonra, herhangi bir görüş kesinlik kazanır. Geçmişte de böyle olmuştur. Şimdi de: Ben inanıyorum ki gelecekte de böyle olacaktır. Çünkü O, geçmişin de geleceğin de büyük dahisidir.

* Prof. Dr., 18 Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 A.Varnbery, Puteşestviyc Po Sredney Azii. Sab. 1865, s.158.

2 Magtumguli - Z50 Aşaabat İlim, 1989, s.365-366.

3a.g.e.,s.105.

Böyle yüksek bir şahsiyetin oluşmasında dünya edebiyatının altın sayfalarına katılan yaratıcılığının olgunlaşmasında babası, devrinin meşhur alimi ve şairi Dövlətmmmet Azadının ayrı bir rolü vardır. Magtımğulı babasının elinde okuyup, onun şahsi terbiyesini almıştır. Magümğulı'nın Şairliğinin kaynağı Azadın gazelanından ayrıca'da "Yağzı Azat" "Behiştııama" eserlerinden geliyor. Bu sözü edilen poenüerin ideal yönleri ustalık vakaların gelişmesi de umumi doğu edebiyatının orta çağ Türkmen edebiyatının düsturlarına yani Nizami'nin, Firdevsi'nin, Sadi'nin, Nevai'nin, Bayramhan'ın bunlar yanında Hoca Ahmet Yesevî'nin Yunus Emre'nin örneklerine uymuştur. Sözümlüğün inandırıcı olmasını sağlamak için bir örnek verelim. Dövlət Memet Azadı muhteşem "Vagziyazad" şiirinin bir bölümünde çocuğun anne ve babasına karşı kırk vazifesinden bahsediyor. O'na göre bu kırk görevin kırkı da Tanrı'nın hakkıdır, Anne ve babasının gönlünü ve rızasını alan, herkes için faydalı iş yapan çocuktan Tanrı da razı olur. Anne-baba hakkı Tanrı hakkıdır. Anne ve babaya gösterilen hürmet Tanrıya olan hürmettir.

Gel ata birle enenigni kıl rızâ
Razı bolğay, şübhesiz senden Huda
Kıl eda ata enening kırk hakın
Hak tagala dergelige bol yakın

Şimdi de Yunus Emre'nin aşağıdaki mısralarını okuyalım.

Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi
Elin yüzün yumaz değil
Bir gönülü yaptın ise
Er eteğin tuttun ise
Bir kez hayır ettin ise
Birine binbir az değil
Uçmak uçmak didiğin kulları yeltestedin
Uçmağın sermâyesi bir gönül itmek gerek

Bu mukayeselerde Yunus Emre ile Dövlətmeniet Azâdi arasında benzerlikler ve ortaklıklar yok gibi görünüyor. Gerçekten de Azadi çocuğun anne ve babasına borçları hakkında konuşmaktadır. Yunus Emre ise bütün insanlık hakkında. Burada işlenen konular ayrıdır. Fakat ikisini bişleştiren nokta, kanaatimizce ortak olan inanç ve dünya görüşüdür. Yunus Emre gönül kırmamakta, gönül yapmaktan söz edip namazı eğitimin; insancılığın hizmetinde görüyor. Dövlətmeniet Azadi da kişileri ayrı bir yoldan eğitmeye çalışıyor. Anne ve babalarına, diğer insanlara karşı olan vazifelerinden söz ediyor. Dikkat edilirse varılan noktanın, dünya görüşünün aynı olduğu görülecektir. Biz Dövlətmeniet Azadi'nin Yunus'u okuyup etkilendiğini ve bu tesir ile şiirler yazdığını söylemek istemiyoruz. İlham aldıkları kaynağın ortak olduğunu hatırlatmak istiyoruz.

Maglumlugulu'nun yetişmesinde d6nemin edebi 7evresi ve edebi gelenek 7ok 6nemli rol oynamıştır. Bilhassa babası D6vletmemet Azadi'nin b6y6k gayret ve tesirlerinin yanında bilhassa Ahmet Yesevi ve Yunus Emre'nin payı olduk7a fazladır. Babası Azadi'nin şair oluşu O'nun b6t6n şark edebiyatını tanıma, Firdevsi'den Ali şir Nevâyi'ye kadar b6t6n klasik şairlerle erken temas etme imkânını vermiştir. Magtumuluh'nun şairlik d6nyasındaki ilk etkilenişi, babası Azadi'nin eserlerinden olmuştur. Onun ardından yukarıda zikrettiğimiz b6y6k şahısların yaratıcılığı ile tanışıp nizamlarını almaya başlar.

Bildiğimiz gibi, her ulu deryayı besleyen bir baş kaynağı vardır. O kaynak Allah tarafından verilen bir kabiliyettir, bu b6y6k kabiliyetin hayata katkısıdır. Fakat bir hakikat daha vardır. Ulu deryalar yalnız kendi kaynağı ile sınırlı kalmayıp b6y6kl6 k676kl6 başka kaynakları da topladıkları i7in 7oşkuludur, farklıdır ve diğerlerinden daha lezzetlidir. Maglumluh'nun yaratıcılığına gelip katılan, kendileri de bir ka7 kaynaktan beslenip devirlerinin deryaları olan ve sonraki nesillere harika miraslar bırakan Hoca Ahmed Yesevi, Yunus Emre gibi şairlerdir.

Magtumuluh, bu şairlerin eserlerini babası Azad'den veya yalnız başına okuyup 6rnek almış değildir. Onların yaratıcılığını sağlayan kaynağı, bilimi 6đrenmiřtir. Magtumuluh'ın Hive'deki şirgazi medresesinde Hoca Ahmet Yesevi'nin, bu b6y6k pirin dersleri 6đretilmiřtir. Demek ki Hoca Ahmed Yesevi Magtumuluh'nun hem ilim hem de yaratıcılık yolu olmuştur.

Onbirinci asırda yaşayan Hoca Ahmed Yesevi ile onsekizinci asırda yaşayan Magtumuluh'ya kadar ki zamanda yaşamış b6y6k şairler vardır. Bunlardan biri de Yunus Emre'dir. Daha doğrusu Yunus Emre Ahmed Yesevi ile Magtumuluh'ın birleştiren bir k6pr6 olarak karşımıza 7ıkmaktadır. Bu, Ahmed Yesevi'nin Magtumuluh 6zerinde doğrudan doğruya tesiri yok demek değildir. Biraz 6nce de s6ylediğimiz gibi O, Magtumuluh'nın ruhî halifesidir. Yesevi ile Magtumuluh arasındaki ilişki ayrı bir inceleme konusudur. Bu konuşmamız Yunus Emre hakkında olduğu i7in O'nun Yesevi ve Magtumuluh arasındaki ilişkisi 6zerinde durmamız gerekmektedir.

Bu 67 b6y6k insanı yaratıcılık g6r6şlerinde birleştiren ideal ruh, ustalıklarının birleştiği ilk Temel insanın toprağa olan bağlılığıdır, diyebiliriz. İnsan topraktan yaratılmıştır, toprağa da d6necektir. İslam d6ř6ncesinin tarihi seyrini takip edersek, onda A.Yesevi, Yunus Emre, Magtumuluh gibi b6y6k şairlerin "topraktan gelip toprağa d6nme" hakikatini insanlara 7eşitli şekillerde, inandırıcı bi 6sl6pla anlattıklarını g6r6r6z. Bu b6y6k hizmeti yaparken de devamlı olarak birbirlerini devam ettirmekle islam felsefesine olan katkılarını bilhassa ifade etmek lazımdır. Mukayese edebilmek i7in 6rnekler verelim:

Kimni g6rsem hızmata kılıp guh boldum,
Tofrak sıfat yol 6st6de yolu boldum.
Aşıklarnı k6y6p yangan k6li boldum,
Merhem bolup yer aştığa girdim men-e
Alla diygen bendelerni gulj bolsam
Yol 6st6de tofrak sıfat voli bolsam

Yol üztüde tofrak bolsune eziz başing,
Canı dilde hak zikrini eting dostlar.⁴

Ahmet Yesevi

Ben tofrak oldum yoluna
Sen aşın gözetirsin
Şu karşıma göğüs geren
Daş bağırlı dağlar mısın?

Yunus Emre

Gördüğümüz gibi Ahmed Yesevi'nin hikmetlerindeki "toprak" Yunus Emre'nin şiirlerinde devam ediyor. "Toprak hakkında herkes birşeyler yazabilir" diye bir sora aklımıza gelebilir, fakat Ahmed Yesevi'den habersiz olarak Yunus Emre gibi yazamazlar. Şairlerin ikisi de, "toprak" sözünü yalnız madde anlamında kullanmamışlardır. Bunun yanında ideal vefalılığın sembolü olarak da kullanmışlardır. Ayrıca, yol üstündeki toprak olmak, şairlerin ikisinde de bir eksikliğin değil, tam aksine insanın aslını hatırlatan mukaddesliğin, alçak gönüllülüğün bir göstergesi olarak görülmektedir. Bu şekil, Maglumgüi'nin yaratıcılığında daha geniş ve daha felsefi manada devam ediyor.

Deli kön gül neyler sen, geldim cahan İçinde.
Ten toprakdır eğlenmez cövhcri-can içinde,
Galding dünya gamında, yüreging gan içinde,
Asat diyp el urdung düybi veyran içinde,
Rüstem guma garılıp galdı egsan içinde
Sen alarning yanında galmaz sen san içinde⁵.

Magtumgüi'nin toprak felsefesi insanı terbiye etmek içindir. Dünya malı için yiyip içmek için yaşadığı devirde herkesin aslının toprak olup bunun unutulmaması gerektiğini söyleyip meşhur bir kişi olarak Rüstem'i örnek veriyor. Dünya malı ve yiyip içmek için başkalarının bedduasını almak, başkalarına zarar vermek, başkalarının hakkını yemek doğru değildir.

Doymaz gözüng dolmağa, bir goşavuç gum bardır.
Ey yaranlar, adamzat, senden gapıl kim bardır,
Gurda, guşa nazar kıl, külli perman içinde⁶.

Magtumgüi'nin ince ve derin didaktikliğinin toprak motifi ile anlatılması birdenbire ortaya çıkmış değildir. Sebebi, toprağın İnsanla kaynaşması, onun merhameti, alçak gönüllülüğü ifade etmesidir. Magtumgüi, toprağı bu özellikleriyle şiirlerinde devamlı olarak kullanıyor. Maglumgüi mektebini devam ettiren ve olgunlaştıran Gurbandurdi Zekili, Seyitnazar Şeydi, Mollaneper, Mcteci, Kati-bi, Memmedveli Kemine, Seydilla Şeydi, Talibi, Misginkıhş gibi büyük Türkmen klasik şairleri "Toprak" motifini kullanmaya devam etmişlerdir.

4 Hoca Ahmed Yesevi, **Hikmetler** (Çapa Tayar, A.Özerov.) Moskova, I.ehica, 1992, s.20, 26, *il*.

5 **Magtumgüi Saylanan Goşgular** (Düz. B.A.Garnycv M.KösejevJ Aşaabtit. Türkmenistan. 1977 s.453

6 a.g.e., s.453.

Büyük Magtulgulı'nın arkasında Devletmemet Azadı'nın doğunun büyük klasiklerinin, özellikle de Hoca Ahmet Yesevi'nin yolları saklıdır.

Şairlerce ortak kullanılan bir iki şey, tesadüf olabilir. Bununla birlikte şu ana kadar zikrettiğimiz ortak noktaların da tesadüf olduğu düşünülmesin. Böyle olmadığını doğrulayan birkaç tespitimizi daha sıralayalım;

Yunus Emre şöyle diyor:

Şol cennetin ırmakları
Akar Allah deyu deyu
Çıkmış islam bülbülleri
Öter Allah deyu deyu

Salınar tuba dalları
Kuran okur hem dilleri
Cennet bağının gülleri
Kokar Allah deyu deyu

Bu satırların yazıldığı dönemden beşyüz yıl atlayarak, bir başka şiiire geçiyoruz.

Men Yakubam ahı-zarınç
Çekem Yusup diye diye
Gözlerimning ganlı yaşın
Dökeni Yusup diye diye.
Pelek ağlar göz yaşıma,
Ne sövda saldıng başıma,
Mecnûn bolup dag başına
Çıkam Yusup diye diye⁷.

Magtulgulı

Bu iki şiiir arasında hiç bir anlam ortaklığı bulunmamaktadır. Yunus Emre, bütün canlıların Allah'a âşık oluşunu şairane bir şekilde anlatmıştır. Magtulgulı ise, Yusuf peygamberin çektiği cefayı, dertleri, ızdırabı Kısasü'l-Enbiya'ya dayandırarak lirik kahramanın ilahi temizliliğini ve vefalılığını canlı bir şekilde anlatıyor. Görüldüğü gibi farklı iki lirik manzumeyi birleştiren başka bir birlik var. Bu anlamın canlı bir şekilde ifade edilmesini sağlayan ustaca bir detaydır. Yunus Emre her kıtayı: "... Allah deyu deyu" şeklinde bitirmektedir. Magtulgulı da dörtlükleri "... Yusuf diye diye" şeklinde tamamlıyor. Bu ikisi arasında şekil bakımından bir ortaklık bulunduğu meydandadır, birbirleriyle prensipdeştir.

Türkmenlerde "Şegirt, halifeden üstde durmasa hüner yiter." diye bir ata-sözü vardır. Magtumlul'mn da "".....Yusuf diye diye." şiirinin; manası, ustalık felsefesi, fikir genişliği ile Türkmen şiirini ileri derecelere ve olgunluğa eriştirdiğine şüphesizdir. Şüphesiz ki Magtumlul da halifesiz Magtumlul olmazdı. Yunus Emre'nin belli bir derecede halifelik yaptığını, Magtumlul dehasının ortaya çıkmasına yardım ettiğini, daha önceki dörtlükleriyle birlikte aşağıdaki dörtlüğü hatırlayacak olursak, hissedebiliriz;

Pikir kıldım yer-ğöge,
Akılsız can içinde
Gördüm can hem Alla diyr
Et, singir gan içinde⁸.

Yunus Emre- Magtumlul edebi ilişkisinin karakteristiğini tastik etmek tilere yine bir kaç mısrayı örnek veriyoruz:

Yalancı dünyaya konup göçenler
Ne söylerler ne bir haber verirler.
Üzerinde türlü otlar bitenler
Ne söylerler ne bir haber verirler (Yunus)
Ey yaranlar ol dünya baran barda gelen yok
Öli diri halından habar-hatır bilen yok

(Magtumlul)

Bunun gibi anlam-mazmun münasebeti taşıyan pek çok örnek verebiliriz; fakat buna gerek olmadığı kanaatindeyiz.

Görüldüğü gibi Magtumlulına gelinceye kadar ki bütün şairlerde Ahmed Yesevî'nin tesiri vardır. Anadolu, Balkanlar, Orta Asya ve Doğu Türkistan saharındaki bütün şairlerde A.Yesevî tesirinin mevcut olduğu, yapılacak araştırmalarla ortaya çıkarılabilecektir. Biz bu kısa çalışmamızda örnek olarak Yesevî'nin Yunus Emre ve Magtumlul üzerindeki tesirlerine örnekler vermeye çalıştık. Başka şairlerle Yesevî ilişkisi üzerinde çalışıldıkça, Yesevî tesirinin her sahada kök-budak salmış bir ağaç halinde olduğu anlaşılacaktır.

TÜRKMEN FIKRA TİPİ KEMİNE VE NASREDDİN HOCA

Ali DUYMAZ*

Arapçadan dilimize geçen fıkra kelimesi, terim olarak "hikâye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak'a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı, beşerî kusurlarla içtimaî ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz. keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikâyelerden her birine verilen isim" olarak tanımlanmaktadır¹. Türkiye Türkçesinde fıkra, lâtife, nükte, mizah kavramlarıyla karşılanan terim, Türkmen Türkçesinde değışme, şorta söz, latife ve yomak kelimeleriyle ifade edilmektedir².

Türkiye'de gerek Nasreddin Hoca³. Bektaşî, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi *ortak şahsiyeti temsil eden* tipler, gerekse mahallî tipler üzerinde pek çok araştırma yapılmıştır⁴. Türk dünyasındaki fıkra tipleri ve fıkraları üzerinde yapılan çalışmalar İse nisbeten daha azdır⁵.

Türkmenler arasında Aldarköse. Esenpolad. Kemine, Ependi ve Garrı Ata gibi çeşitli tiplere bağlı yüzlerce fıkra anlatılmaktadır". Biz bu fıkra tiplerinden Kemine hakkında anlatılan fıkralar ve bu fıkraların Öncelikle Nasreddin Hoca'yla,

* Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Dursun Yıldırım. Türk Edebiyatında Bektaşî Tipine Bağlı Fıkralar, Ankara 1976. 3.

2 D. Yıldırım, a.g.e., 4.

3 Ok/, A. Esat Bozyıldırım Nasreddin Hoca Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme, Ankara 1987.

4 Saim Sakaoğlu, Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca, Konya 1992; İbrahim Al tünel. Anadolu Mahallî Fıkra Tipleri Üzerinde Bir Araştırma / İnceleme-Metinler, Konya 1990 (Yayımlanmamış doktora tez).

5 Tahir Alangu, "Kırım Türklerinin Hocası Özenbaşlı Alı met Akay", Türk Dili, 2 (13), Ekim 1952, 23-29; Metin Ergim. "Aynı Tağı Fıkraları (Aynı Tağı Bezemeleri)", IV. Uluslararası Türk Halk Edebiyatı ve Yunus Emre Semineri / 11-13 Mayıs 1989, Eskişehir, Eskişehir 1991. 135-139; Lübov Çimpoev; "Gagauz Halk Fıkraları ve Nükteleri", II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi 19-21 Ekim 1992, Konya; İsa Özkan, "İki Uygur Fıkra Tipi: Molla Zeyd'in ve Selçü Çakkın", Millî Folklor, 6, Kış 1992, 15-20; Zeynelabidin Makas; "Azerbaycan'ın Nasrettin Hocası; Karagani Usup", İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Kongresi 1-7 Temmuz 1993. Ankara 1995. 377-392; Saim Sakaoğlu, "Türk Dünyası Mahallî Tipleriyle Anadolu Fıkra Tipleri Arasındaki Paralellikler". S. Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 9-10 (1994-1995). Konya 1995.267-288;

6 A. Mcredov; Satirik Şahu- Kemine, Aşgabat 1958; Kemine; Saylanan Eserler, Aşgabat 1959; A. Kekilov-M. Köseyev; Yumaklar hem Değişmeler, Aşgabat 1964; Yusuf Azmun: Türkmen Halk Edebiyatı Hakkında, Reşit Rahmeti Arat İçin, Ankara 1966, 32-83; N. Atdayuv-Ş. Hiihnuhammedov; Eşider Bolsan (Türkmen Şorta Sözleri), Aşgabat 1974; Şamuhammid Halmuhanamedov, Türkmen Halk Yumorunun ve Sahtasının Canlı Özboluşluğu, Aşgabat 1977; N. Yusupov-C. Yusupova; Türkmen Dili ve Edebiyatı. Aşgabat 1992. 131-136.

daha sonra ise Anadolu fıkra tipleriyle benzerlikleri üzerinde durmayı düşünüyoruz. Ancak Nasreddin Hoca'nın Ependi adıyla Türkmenler arasında yaşadığını da hemen belirtmek istiyoruz.

Öncelikle Kemine'nin tarihî ve edebî kişiliğinden söz etmek istiyoruz. Kemine, asıl adı Memmet Veli olan, fakat Molla Veli veya Molla Kemine adlarıyla da anılan bir şâirdir. Türkmenlerin Teke boyuna bağlı Toktamış aşiretinin Vekil tayfasının Toklular kabilesinden olan Kemine, 1770 yılında Saragl şehrinde doğmuş, 70 yaşlarındaiken aynı yerde ölmüştür. Mahlas olarak kullandığı Kemine kelimesi, "kemlik", yani kibirlilik etmemek, alçak gönüllük manasını taşımaktadır. Önce Saragt'ta bir Türkmen mollasından dersler alan Kemine, Buhara Ma tahsiline devam etmiştir. Burada tahsil arkadaşı olan Molla Töre ile aralarındaki bazı hadiseler fıkra halinde anlatılmaktadır. Daha sonra asıl hocası ve fıkralarının vaz geçilmez kahramanlarından olan Eralı İşan'm yanına Hive'ye gitmiştir. Bir müddet sonra da Ahal'a Mirat Talibi adlı şâirin yanına gidip şairliğini geliştirmiştir. Sonunda yine memleketi Saragt'a dönen Kemine, 1840 tarihinde burada hayata gözlerini yummuştur. İlk hanımı Gurbanbagt'tan iki oğlu olmuş, bu hanımının ölmesi üzerine Huaymama ile ve onun da ölmesiyle Cuma gül adlı hanımla evlenmiştir. Ömrü boyunca bir servete sahip olamayan Kemine'nin bütün varlığı bir zayıf eşek ile üç beş tavuk olmuştur. Bu yönüyle de hemen Nasreddin Hocamızı andırmaktadır. XVIII. yüzyıl Türkmen şâirlerinden Molla Nepes ve Ali Bağşı ile yakın dost olan Kemine'nin Türkmenlerin klasik şâirleri arasında yer aldığını da ifade etmeliyiz. *Goşgi* ve muhammes türlerinde 40 kadar şiiri olan Kemine'nin şiirleri tematik olarak aşk konulu, ahlâkî ve tenkidî şiirler olarak değerlendirilebilir. Sosyal tenkit şiirlerinin mizahî yönüyle paralellik arz ettiğini gördüğümüz Kemine hakkında 100'e yakın da fıkra anlatılmaktadır⁷.

Kemine'nin yaşadığı dönemde Türkmenler, aşiretler hâlinde ve belli bir idareye bağlı olmadan yaşamaktadırlar. Bu yüzden hayatları; Buhara emirleri, Hive hanları ve İran şahları ile kavga hâlinde geçmektedir. Göçebe hâlde yaşayan Türkmen aşiretleri bu idarecilerin baskı ve zulümlerinden bıkmış bir haldedirler. Bu durum, o yüzyılda yaşamış pek çok Türkmen şâirin şiirlerine olduğu gibi Kemine'nin şiirlerine de yansımıştır.

Kemine, tıpkı Nasreddin Hoca gibi "ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanmış" bir fıkra tipidir. Çünkü Nasreddin Hoca nasıl zaman içinde ferdi kimliğinden kurtulup halk zekâsını ve zihniyetini temsil eden bir fıkra tipi hâline gelmişse Kemine de tarihî kişiliğinden sıyrılıp bir halk temsilcisi olarak fıkra tipi hâline gelmiştir. Her ne kadar başından geçmiş olabileceği izlenimi veren "anekdotlar" varsa da, meselâ Nasreddin Hoca'ya isnat edilen fıkranın aynısının Kemine'ye atfen de anlatılması onun kısa bir zaman süresince "ortak şahsiyeti temsil" yeteneği kazandığını göstermektedir. Nitekim hakkındaki fıkralar XIX. yüzyıldan itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır⁸. Bu bakımdan Kemine, taassubu temsil eden ve aslen hocası olan Eralı İşan'la ve servet sahibi olmalarına rağmen

7 Kemine / Şahırnı Ömrüne ve Döediciliğine Değişli Makalalar Yıgmdısl Aşgabat 1971, 10:33.

8 Yıldırım, a.g.e., 25.

cimri olan zengin kişilerle mücadelesinde Türkmen halkının genel karakterini temsil etmektedir. Gerçek hayatının ve şiirlerinin de buna zemin teşkil edebilecek bir mahiyet taşıdığını söylemekte fayda vardır. Meselâ "Fakirlik" adlı fıkrasında söylediği espri cümleleri hemen hemen aynı şekilde şu dördlüğünde geçer;

*İyemesem içmesem hem günüm Ötmez
Bürenip yatmağa midarım yetmez
Günde mün kovlasam bay yere gitmez
Goş basıp dulumda yatar gariplik¹⁰*

Yine "Bağşı ile Molla"¹¹ fıkrasında gördüğümüz tema da bir başka dördlüğünde şöyle değerlendirilmektedir:

*Dovzahu diyersin dutar çalanı
Behiştı diyersin hüşür alam
Olar toyı, sen gözlersin öleni
Pirlerin dünyada bolası beyle¹²*

Kemine'nin fıkralarında dramatik unsuru, yani tezadı teşkil eden iki tip vardır: İlki dinî mânâda taassubu temsil eden Eralı İşan ya da her hangi bir molla veya pirdir. Diğer Türkmen fıkra tiplerinin karşısında da böyle alt-tipler vardır. Miralî'nin karşısında Soltansöyün, Aldarköse'nin karşısında Keymirkör, Esenpolad'ın karşısında Capbaklar, Garı Ata'nın karşısında da Niyazveli vardır. Böylece esprinin teşkili için iki zıt tip, iki farklı zihniyeti temsil yeteneği kazanmış olmaktadır. Nasreddin Hoca'nın karşısında da, tarihen bir anakronizm olmasına rağmen Timur vardır. Bu belki Nasreddin Hoca ile Kemine arasındaki en önemli farka işaret etmektedir. All-tiplerin temsil ettiği şahsiyetlerin biri, yani Timur, zalim ve gaddar bir idareci tipini temsil ederken; diğeri, yani Eralı İşan din taassubunu temsil eden bir molla tipidir. Bu yönden Kemine, bizdeki Bektaşî tipine yaklaşmaktadır. Kemine'nin fıkralarındaki ikinci alt-tip ise bay, yani zengin kişilerdir. Bazen bu iki Özellik, yani hem zenginlik, hem de mollalık aynı tipte de karşımıza çıkabilmektedir.

Yayıma sahası bakımından değerlendirdiğimizde ise Nasreddin Hoca, "Türkçe'nin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünü kabul edilen" bir tip iken Kemine, "Türk boylarından sadece Türkmenler arasında tanınan bir tip olarak dikkati çekmektedir"¹³.

Bilindiği üzere Nasreddin Hoca, Türkmenler arasında Ependi adıyla tanınmaktadır. Türkmenler arasında Ependi'ye ait olarak anlatılan fıkralar, gerek fıkra tipi, gerekse konu olarak en çok Kemine'yle benzeşmektedir. Ependi ile Kemine arasındaki belli başlı farklılıkları meşhur Türkmen folklor araştırmacısı Şamuhammet Halmuhammedov şu noktalarda toplamaktadır: 1. Ependi medenî bir hayatın temsilcisi iken Kemine göçebe veya yan-göçebe hayatın temsilcisidir.

9 Bkz. Metinler, 9.

10 Kemine, 275.

11 Bkz. Metinler, 16.

12 Yusupov-Yusupova; a.g.e., 133.

13 Yıldırım, a.g.e., 22.

2. Ependi. aşağı tabakanın sözcüsü olarak görülmesine rağmen fıkralarında hakim kişi ve zümrelerin haksızlık ve zulümleri genelleştirilmiştir. Kemine ise yoksul ve garip halkın her durumda yanındadır ve yardımına koşmaktadır. Hatta kendisi de bir yoksul kişidir. "Yağmur Yağdığı Gece"¹⁴ adlı fıkra bu yönüyle ilgi çekicidir. 3. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi alt-tiplerde farklılıklar vardır. Eralı İşan, Molla Töre gibi tipler Nasreddin Hoca'da görülmezken, Timur da Kemine'yle ilgili fıkralarda yer almamaktadır¹⁵,

Nasreddin Hoca'yla Kemine'nin benzerliklerinden biri de ikisinin de masal kahramanı olarak karşımıza çıkmalarıdır. Ancak Kemine. Aldarköse gibi peri masallarında değil, asıl halk masalı dediğimiz masalarda yer almaktadır¹⁶. Bilindiği gibi Türkmenler arasında olmasa da Anadolu'da Nasreddin Hoca'nın da bir masal kahramanı olarak yer aldığı görülmektedir¹⁷. Tabii ki hem Nasreddin Hoca. hem de Kemine fıkra tipindeki özelliklerini masalarda da kaybetmemişlerdir. Bu ise lipleşmenin ya da anonimleşmenin Nasreddin Hoca ile Kemine'de epey yoğun ve eski olduğunu göstermektedir.

Nasreddin Hoca ile Kemine arasındaki bir başka benzerlik de halk muhayyilesinin her iki şahsiyet hakkında da rivayetler üretmesidir. Türkmenler Kemine'nin öleceği anı ve cenaze törenine piri Eralı'nın yetişeceğini bildiğine inanmaktadırlar¹⁸. Nasreddin Hoca hakkında da pek çok rivayet ve efsanenin yanı sıra çeşitli inanışlar da anlatılmaktadır¹⁹. Kemine ile Nasreddin Hoca'nın tip bakımından benzerlikleri yanı sıra fıkraların yapı ve muhtevaları bakımından benzerlikleri, hatta aynılıkları vardır. Şimdi Nasreddin Hoca ile Kemine "de benzer şekilde yer alan bazı fıkralar üzerinde duralım:

"Eşek İle Aram Bir Karış" adlı fıkra hem Nasreddin Hoca ile Timur arasında, hem de Kemine ile Erah İşan arasında geçmiş olarak anlatılır. Bu fıkranın bir benzerini XVI. asır Fars şâirlerinden Müşfiki, Fars folklorundan alarak eserinde kullanmıştır. Bu eserdeki şekli şöyledir:

Bir fakir şair. bir zenginin yanına varıp oldukça yakın bir yere oturmuş.
Zengin adamla fakir şair arasında bir karış kadar bir mesafe varmış. Zengin adam bu duruma kızıp yüzünü buruşturarak:

- Eşekle aranda ne kadar fark var, diye sormuş.

Şair ise:

- BİR karış kadar, demiş.

Zengin adam şairin cevabından utanıp özür dilemiş²⁰.

14 Bkz. Melinler. 10.

15 Şamıhammet Halmıammedov. Kentine Türkmen Folklorunun ÖzboluşuObrazı Hükümümler, Kemine. Aşgabat 1971, 1227-137.

16 ay.

17 Saim Sakaoğlu: "Bir Masa! Kahramanı Olarak Nasreddin Hoca". **Türk Fıkraları** ve Nasreddin Hoca. Konya 1992, 127-133.

18 Ş. Halınuııamnedov: a.g.m., 134.

19 Erdoğan Tokmakçıoğlu; Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca. İstanbul 1991, 56-58.

20 San Durdıyev: Kemine'nin Anekdotları ve Fars-Tacik Kolklorı, Kemine. Aşgabat 1971, 171-178.

Aynı şekilde "Kemine ve Hırsız" adlı fıkranın da "Nasreddin Hoca ve Hırsız" adıyla geniş şekilde yayıldığını görmekteyiz.

Bir gece Molla (Nasreddin) evinde yatmaktadır. Hırsız gelip üç beş parça olan eşyasını sırtına vurup dışarı çıkmış. Molla da yerinden kalkıp yorgan-döşegini alıp hırsızın peşine takılmış. Hırsız evine gelip girmiş. Molla da eve girmek isteyince hırsız onu görmüş ve:

- Burada ne arıyorsun, diye sormuş. Molla da:
- Biz yeni eve taşınmıyor muyuz, demiş²¹.

Nasreddin Hoca ile Kemine arasında aynı olan fıkralardan biri de "İçinde Ben de Vardım" adlı fıkradır. Bilindiği üzere Nasreddin Hoca'ya duyulan gürültünün sebebi sorulmuş, "Kürküm düştü" cevabını vermiş. Sesin bir kürke göre çok olduğu söylendiğinde ise "İçinde ben de vardım" demiş. İşte bu fıkra Kemine'ye izafeten de anlatılmaktadır²².

Kemine'nin fıkralarının önemli bir kısmının kaynağı gerçek hayatı ve başından geçenler olmakla birlikte yukarıda gördüğümüz gibi bazı fıkraları da gerek Nasreddin Hoca ile gerekse başka şahsiyetlerle karışmaktadır. Burada Kemine'ye ait bir kaç fıkranın daha kaynaklarına inmek ve benzerlerini göstermek istiyoruz. Kemine'nin TürknianJer arasında yaygın olan "İncecik Tazı Olur" adlı fıkrası. XJV-XV. şâiri Zakanî'nin²³ eserlerinde de vardır. Zakanî'nin Risle-i Dil-Güşn adlı eserinde bazı fıkralarla karşılaşmaktayız. Bunlardan biri de "İncecik Tazı Olur" başlıklı fıkradır. Zakanî'de bu fıkra şöyledir;

"Hoca Şemseddin Sahipdivan adlı biri. Pelvanövez'i Luristan'a gönderir. Bir kaç tazı getirmesini söyler. Pelvanövez gider, ama tazı getirmeyi unuttur. Tebriz'e geldiğinde tazı getireceği aklına gelir. Bir kaç sokak köpeğini tutup hocasının kapısına gelir. Hoca:

- Ben sana tazı ısmarlamıştım, der. Pelvanövez ise:
- Tazı nasıl oluyor, diye sorar. !

Hoca:

- Tazmin kulağı uzun, kuyruğu ince. beli zayıf olur. diye cevap verir.

Pelvanövez:

- Ben kulağını, kuyruğunu bilmem, ama şu köpekler üç beş gün senin kapıda dursalar açlıktan zayıf düşüp, iğnenin gözünden bile geçecek hale gelirler, harika tazı olurlar, der²⁴.

Yukarıdaki anekdot ile Kemine'nin "incecik Tazı Olur" fıkrası tema ve muhteva bakımından aynıdır. Ancak Türkmenlerin arasında anlatılan anekdotun kahramanı yerli bir adam, yani Kemine'ye tazı siparişi veren piri Eralı İşan'dır; Zakanî'nin eserinde ise bir devlet görevlisidir. İki dilde yayılan anekdotların

21 a.g.m..

22 Sakaoğlu; Türk. Dünyası Mahallî Tipleriyle..., 276.

23 Ubeyd-i Zakânî: (Ölm. 1370) Fars şâiri. Kazvin'e bağlı Zakân'da doğmuş, tenkitçi ve lâîrreci bir şâirdir. Külliyyat Uşşaknâme, Ahlâku'l-Eşrâf Risale-i Dilgüşâ gibi eserleri vardır.

24 S. Durdiyev; a.g.m..

ikisinde de maksat üst tabakanın temsilcilerini açgözlülük ve cimrilikle ayıplamak, onları halka ifşa etmekten ibarettir.

Eralı İşan'ın Kemine'ye hitaben:

- Hani Molla Kemine, tazımı getirdin mi, şeklindeki sorusuna Kemine'nin:
- Evet getirdim, işte kapıda yalanıp duruyor, deyişi ve köpeği göstererek:
- Ey pirimiz, bu sizin kapınızda biraz gezse harika bir tazı olur, demesi

Pelvanövez ile Şemseddin Sahipdivan'ın arasında tekrarlanan sözlerin her yönden aynı olduğunu gösterir.

Bunlardan başka Kemine'nin "Yağmur Yağdığı Gece"¹²⁵ adlı fıkrasının da esas kaynağı, İslâm dininin yerleşmesinde büyük hizmetleri olan, İran vb. ülkeleri fetheden ikinci halife Hz. Ömer'in adıyla ilgili bir rivayette karşımıza çıkmaktadır. Farsça anlatılan rivayetin kısaca Özeti şöyledir.

Günlerden bir gün Ömer Bin Hattab, hizmetindekilerle birlikte avlanmaya çıkar. Güneş batıp karanlık çöktükten sonra çölde gecelemeğe mecbur kalırlar. Ateş yakıp yemeye oturduklarında yakınlarda bir yerde ışık görürler. Işık gelen yere gittiklerinde köhne bir kara çadırın içinde bir kadın ile aç çocuklarını görürler. Kadın kazanın içine taş atmış, altına ateş yakmış oturuyor, bir yandan da Hz. Ömer'den şikayet edip onu lanetlemektedir. Yemek pişiyor sanıp bekleyen çocuklar açlığa dayanamayıp zar zar ağlamaktadırlar. Hz. Ömer durumu görüp kadının dediklerini işitince atlanıp evine gelir, ekmek, yağ vs. alıp çadıra döner. Kadını ve çocuklarını bir kaç günlüğüne açlıktan kurtarır.

Görüldüğü üzere pek çok fıkraya tipi Kemine'nin fıkraları da iki temele dayanmaktadır. İlki kendi hayatıyla ilgisi kurulabilecek özel fıkralar, ikincisi ise diğre fıkraya tiplerinde de gördüğümüz ve halk tarafından ona isnat edilen fıkralar.

Sonuç olarak Kemine, Türkmenler arasında klasik bir şâir olmasının yanı sıra bir fıkraya lipi olarak da şöhrat bulmuştur. Yani gerçek ve tarihî kimliği yanında halk zihniyetini temsil yeteneği de kazanmış bir fıkraya tipi hâline gelmiştir. Bu yönüyle Nasreddin Hoca'ya yakınlık göstermektedir ve bazı fıkraları birbirine karışmıştır. Nasreddin Hoca, Türkmenler arasında Ependi adıyla yer almasına rağmen Kemine, şöhratiyle Nasreddin Hoca'yla paralel olarak ayrı değer kazanmıştır. Hatta Kemine için Türkmenlerin Nasreddin Hocası demek bile mümkündür.

METİNLER

KEMİNE'DEN FIKRALAR

I. İçinde Ben de Vardım

Kemine akşam üzeri sırtına kürkünü alıp komşularına sohbete gidiyormuş. Ancak kapıya varınca kayıp gürültüyle düşmüş. Hemen kalkmış, belli etmeden selam verip içeri girmiş. Oturanlar:

- Molla Kemine, kapıda düştün mü, diye sormuşlar.

25Bkz. Metinler, 10.

Kemine:

- Hayır düşmedim, ama kapıda kürküm yere düştü, demiş.

Oturanlar:

- Kürke göre gürültüsü fazla çıktı ama, demişler.

Kemine:

- Çünkü kürk yere düştüğünde içinde ben de vardım, demiş.

[Azmun 66-67]

2. Adak

Bir gün Kemine'nin karısı akşam karanlık düştükten sonra ona:

- Odun kesiver, demiş.

Kemine de baltasını almış, odun kesmeye başlamış. Baltayı sallayıp dururken balta sapından çıkıp fırlamış gitmiş. Kemine baltayı aramış, fakat bulamamış. Sonunda:

- Allah yoluna bir çanak buğday adadım, diyerek karanlığın içinde elini Öteye beriye dolaştırıp aranırken eline kenarı kırık bir tahta çanak ilişmiş. Kemine:

- Şu Huda'ya bakın yahu!... Vereceği olsa ortada görünmez, alacağı olursa iki hisseli ortak gibi!... Benim bir çanak buğday adadığımı ne zaman duydu da hemen eline çanağını alıp geldi, demiş.

[Yusupov 135]

3. Yılın Ne?

Bir toplantıda Kemine, Eralı İşan'a hitaben;

- Pirim, sizin yılınız ne, diye sormuş.

O zaman piri:

- Molla Kemine, bizim yılınız sıçandır, demiş.

Kemine:

- Anlaşıldı; arpayı, buğdayı neden pek sevdiğiniz, diye cevap vermiş.

[Yusupov 135]

4. Kör Molla

Kemine Buhara'da okurken Moüanepes'in ders aldığı hocası Molla Töre de orada okuyormuş. Kemine ile aralarında pek çok fıkra oluşmuştur. Molla Töre'nin bir gözü körmüş. Bir gün Ramazan ayı bittikten sonra ay gözlemeye çıkmışlar. Molla Töre Kemine'ye yönelip ona bir şeyler dedirmek için:

- Haydi Mollaveli, ayı bir gözlesene, demişi Kemine de ayı gözleyip durmasına rağmen bir şey göremiyormuş.

- Ay Molla Töre, benim gözlerim bozulmuş, hiç bir şey görmüyorlar. Siz bir baksanız, demiş.

[Kemine 13-141]

5. Kelp ile K r Seg

Yine bir gün Molla T re evinde oturuyorken kapıdan Kemine gelir. Kemine'yi gören Molla T re;

- Ha, *kelp* misiniz, demiş. Bunun  zerine Kemine;
- Evet, sizi bir *k r seg* diye geldik, demiş.

[Kemine 14]

6. Cennet Meyveleri

Eralı İŞan, sofularına:

j - Cennette elma, incir, nar, hurma var; bunlardan yiyip doyersiniz, bu dünyanın açlığına dayanmak gerek, diyormuŐ. Bir gün Kemine Eralı İŞan'a:
- Efendim, bugün bizde elli börek piŐecek, yer misiniz, diyerek onu yemeğe  ađırımıŐ. Eralı İŞan, yemek vakti Kemine'nin evine gelip oturmuş. Bir az beklemiŐ, ama piŐen bir Şey yokmuş. Sonra dayanamayıp:

- Kemine Sofu, hani piŐip gelen bir Şey yok, ağzımızı sulandırdın bıraktın, demiş.

O zaman Kemine:

> - Pirimiz, biz senin öbür dünyada bađıŐlayacađın inciri, elmayı bekleyip kapıda yedi yıldır suyunu çektik, odununu getirdik. Siz ise bir günde piŐecek yemeği bile bekleyemeden sabırsızlık ediyorsunuz, demiş.

[Kemine, 30]

7. Pir ile Kirpi

Bir yıl Kemine kavun ekmiŐ. Bunun kavunlarını bir yandan piri evine çekip götürüyormuŐ, bir yandan da tarlaya dadanan kirpiler yiyormuŐ. Bir gün Kemine başını önüne eđmiŐ, sızlanıp dururken piri gelmiş.

- Hey Molla Kemine, neden sızlanıp duruyorsun, Allah'tan Őikayetin mi var. demiş.

Kemine:

- Evet pirim, Őikayetim var. Allah hayvanın vahŐisini kirpi olarak, insanın vahŐisini de pir olarak yaratmış, demiş.

[Kemine 30, 123]

8. Kıyametteki Yardım

Bir gün Kemine ile piri bir yana gezmeye gitmiŐler. Yolda giderlerken önlerine bir hendek çıkmış. Bunlar maslahatlaŐıp hendeğe girerek geçmeye karar vermiŐler.  nce pir geçmek istemiŐ, suya girmiş. Hendeğin ortasına gelince Kemine onun sırtına atlamıŐ. O zaman piri:

- Ne yapıyorsun? demiş.

- Kıyamette Sırat köprüsünden geçerken yardım ederim diyordun, kıyamette vereceğin yardımı bu dünyada ver bakalım, demiş.

[Kemine 292]

9. Fakirlik

Bir gün Kemine'nin oğlu babasına:

- Baba, sen her bir şeyi biliyorsun, senin söylediğin şiirleri işiten adam ya ağlıyor, ya gülüyor. Bu fakirlik bizi ne zaman terk edecek, bunu da bil, demiş.

Kemine, oğluna:

- Ay oğul, fakirlik bizim evimize yerleşmiş, bizden ayrılması için ne kötülük gördü ki! Biz bir dilim ekmek bulsak yarısını bizden daha yoksul insanlara veriyoruz, fakirlik neden bizden gitsin, bizden iyi yer mi bulacak, demiş.

[Kemine 2751]

10. Yağmur Yağdığı Gece

Kemine bir akşam yolda giderken bir fakirin evine gelip:

- Misafir kabul eder misiniz., demiş.

- Yiyecek bir şeyimiz olmasa da yatacak yerimiz vardır, buyrun. demişler.

Kemine eve girdikten sonra ev sahibi fısıltıyla: "Çocukları kandırıp yatırmak için kazanda Laş kaynatıyoruz" demiş. Kemine'nin yüreği buna dayanamamış. Kalkıp o gün elbisesini yırtık görüp kendisini misafir etmeyen zenginın ağılına gidip bir koyun alıp gelmiş. O akşam koyunu kesip kavurup yemişler. Sonra Kemine evin damına çıkıp su sepelemiş. Çocuklar da "yağmur yağıyor, yağmur yağıyor" diye bağrışarak yatmışlar.

Zengin ertesi gün, koyunlarından birisinin eksik olduğunu anlamış, "Bunu yapsa yapsa Kemine yapmıştır" diyerek Kemine'nin o gece misafir olduğu eve gelmiş. Çocukları çağırıp:

- Bu günlerde hiç koyun eti yediniz mi. diye sormuş. Çocuklar:

- Evet, yağmurun yağdığı gece yedik, demişler.

Zengin koyunu kaybolduktan sonra yağmur yağmadığını, en son yağmurun geçen güz yağdığını düşünüp "Bunlar geçen sene yedikleri koyundan bahsediyorlar" demiş de çekip gitmiş.

[Kemine 275]

11. Devenin Çay İçişi

Piri Kemine'yi küçük düşürüp gülmek için ona bir kase soğuk çay hazırlamış (O günlerde Türkmenlerde çay yokmuş). Kemine çayı hüpürdedip bir yudumda içivermiş. Kemine'nin piri Eralı İşan:

- Görmemiş çay verirsen deve ahırdan su içer gibi hüpürdedip içer, demiş.

Kemine de:

- Eşek gibi süze süze içmektense deve gibi hüpürdederek içmek daha İyi, deyivermiş.

[Kemine 272]

12. Uyku

Kemine ile piri bir yere gidiyorlarmış. İyice acıkan Kemine, Eralı İşan'a:

- Pirim, yol azığı olarak ne aldınız, demiş.

- Bizi halk ağırlar, bir şey almadık.

- Pirim, kızmayın ama, bir şey almışsınızdır. Meraklanan pir:

- O nedir Molla Kemine, diye sormuş. Kemine gülümseyerek:
- Uykunuz elbette, onu unutmayın, demiş.

[Kemine 244]

13. Devenin Kuyruğu

Kemine, Tecen'de otururken Aksopu'da bir hanın düğününe gitmiş. Halkı eğlendirmiş. Kemine'nin çalıp söyleşişinden memnun kalan Han:

- Ne vereyim sana. demiş.

Kemine o sıralar dulmuş. Hana:

- Han ağa, bize firm kızdıracak hanını olsa yeter, demiş. Yaşı geçkünce olan Kemine'nin bu sözlerine pek memnun olmayan han:

- Eşikteki devenin kuyruğu yere değince aliveririm, demiş.

Kemine dışarı çıkıp deveyi çöktürüp kuyruğunu toprağa bulamış da:

- Han ağa, bak, aliverceksen devenin kuyruğu da yere değdi, demiş.

[Kemine 244-245]

14. Sen Öne Düş

Bir gün cuma namazından sonra Eralı İşan, halktan çokça pay almak için öbür dünyada yedi tane cehennem ve "kıldan ince, kılıçtan keskin" Sırat köprüsünün olduğunu anlatıp cemaati korkutuyor, Sırat köprüsünden sağ salim geçmek, cehennem azabından kurtulmak için bu dünyanın malına tamah etmemeyi, hayır ve sevap için istenilen şeyleri çokça vermeyi nasihat ediyormuş. Sonra sözüne şöyle devam etmiş:

- Cennet de sekiz tanedir. Orada her türlü meyve, nimet, huri kızları vardır.

Eralı İşan, bunların her birini sayıp döküp öbür dünyadaki cenneti ballandıra ballandıra anlatmış.

O sırada Kemine dayanamamış:

- Efendim, bu kadar lezzetli bir yerse bu kirli dünyada ne işiniz var? Böyle güzel yerde yiyip içip yanlıyorsa ikimize de lazımmiş. Sen öne düş, ben de arkandan geliyorum, demiş.

[Kemine 122]

15. Tütün Günah mı?

Eralı İşan, bir mecliste dinle ilgili soruları cevaplandırıyor. Bir zengin:

- Efendim, şu bendeniz tütüne alışmıştır, günahı sevabı nedir, diye sormuş.

Eralı Pir:

- Eh dermen diye çekersen o kadar günah olmaz, demiş.

Kemine atılmış:

- Efendim, ne yapıyorsunuz? Dün filan fakir sorduğunda "Tütün içenin yeri cehennemdir" demiştiniz. Bugün bu zengin adama ise "O kadar da günah değildir" diyorsunuz. Sözüünüz iki türlü oldu, biz hangisine inanalım, demiş.

[Kemine 121]

16. Bağı ile Molla

Bir zengin'in oğlu Eralı İşan'ı ölen babasının terekesini paylaşmasını için evine çağırır. Pir "Yoldaş olur, hem de hizmetimi görür" diyerek Kemine'yi yanına almış. Bunlar çağrıldıkları yere varduktan sonra, pir ölen zengin'in malını mirasçılara paylaşmış. Mirası paylaştığı için de malın büyük bir kısmını almış.

Kemine ile piri, zengin'in evinden dönerlerken saz sohbet için düğüne gitmekte olan iki bağıyla karşılaşır. Eralı İşan bağşlarının dutarlarının olduğunu anlayıp:

- Ey fasıklar, kâfirler, şeytanın şakirtleri! Elinizde dutarla gördüğünüz her yere koşturuyorsunuz, diye bağşları azarlar.

Pirinin bu davranışına kızan Kemine:

- Ah pirim, bunlar düğünden gelip düğüne giderler, istedikleri şenlik seyirlik!.. Bunların işi bizimkinden çok iyi. İkimiz ise şimdi yastan geliyoruz, yine yas olsa gideceğiz. İş kötü olan biziz. Bağşının ömrü "hay!" üe, mollarınki "vay!" ile geçer,

[Keminell9-120]

17. Eşegin Kulağı

Bir gün Kemine'nin kulağında yara çıkmış, şişmiş, irin bağlamış. Piri bunu görüp:

- Molla Kemine, eşegin kulağını mı aldın, demiş.

Kemine de:

- Evet efendim, eşegin aklını siz almıştınız, biz de eksik kalmasın diye kulağını aldık, diye cevap vermiş.

[Kemine 123-124]

18. İncecik Tazı Olur

Eralı İşan, Kenine'ye gittiği yerden kendisine bir tazı getirmesini söyler. Fakat Kemine unuttur ve tam hocasının yanına gireceği sıra aklına gelir. O sırada sokakta dolaşan bir köpeği alıp Eralı İşan'ın kapısına bağlar ve içeri girer.

Eralı İşan. Kemine'ye hitaben:

- Hani Molla Kemine, tazımı getirdin mi. şeklindeki sorusuna Kemine:

- Evet getirdim, işte kapıda yalanıp duruyor, der ve köpeği göstererek:

- Ey pirimiz, bu sizin kapınızda biraz geze harika bir tazı olur, diye cevap verir.

[Kemine, 171-178]

ANADOLU SAHASI KÖROĞLU KOLLARININ İSİM VE TASNİF MESELESİ

Metin EKİCİ*

Köroğlu anlatmaları Orta Asya'dan Balkanlar'a uzanan çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türk boyları arasında ve Türklerle coğrafi ve kültürel komşuluk ilişkisi olan bazı toplumlar arasında da bilinmekte ve anlatılmaktadır. Böyle geniş bir alanda bilinme ve anlatılma bir taraftan Köroğlu destanına başka hiç bir destanın sahip olamayacağı bir şöhret sağlarken, diğer taraftan da destanın menşei, yayılma yolları, kahramanın tarihi kişiliği, Türk boylarında mevcut daireleri oluşturan kolların sayıları, adları, kollar arasındaki ilişkiler ve bunların tasnifi meselesini de beraberinde getirmektedir.

Bu meselelerin bazıları için çeşitli Türk ve yabancı araştırmacılar bazı tekliflerde bulunmuş¹, bazıları ise hala bir çözüm teklifi ile karşılaşmamıştır. Her Türk boyunun sahip olduğu çeşitli kolların oluşturduğu anlatma bütünlerine ait temel meseleler üzerinde durulmadan ve bunlar bir çözüme kavuşturulmadan daha üst seviyedeki meselelere ait teklifler sunmak mümkün olmakla birlikte, bunları sağlıklı bir sonuca bağlamak oldukça güçtür. Bu sebeple her boya ait anlatmalarla ilgili temel meseleler öncelikli olarak çözülmeli ve bundan sonra daha büyük boyuttaki meseleler üzerinde durulmalıdır. Biz bu incelememizde Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarının isimleriyle ilgili meseleler, onların kaynakları ve çözümleri üzerinde duracak ve bu değerlendirme ışığı altında Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarıyla ilgili bir tasnif teklifinde bulunacağız.

Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarının metin toplama çalışmaları son zamanlarda önemli bir gelişme kaydetmiş, bazı çalışmalar yayınlanmış ve bazıları ise yayınlanmamış olup, konu üzerindeki çalışmalar henüz tamamlanmamıştır. Anadolu'daki Köroğlu anlatmalarının eski yayımları taşbasması olarak tek bir kolun yer aldığı popüler mahiyetteki yayımlardır. Bunları takiben Pertev Naili Boratav'ın "Köroğlu Destanı"² adlı incelemesi ve "Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği"³ adlı çalışması, daha sonra Ferruh Arsunar'ın "Köroğlu"⁴ adlı derleme, düzenleme yayını yer almıştır. Metin derleme çalışmaları içinde şüphesiz en zengin olanı Mehmet Kaplan, Mehmet

* Yard. Doç. Dr., fi. Ü. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Türkmen, Fikret, "Köroğlu Hikayelerinin Yayılma Sahası ve Menşei Meselesi". İzmir: E.Ü. Edebiyat Fakültesi TDEA Dergisi, S. IV, s. 9 - 19. 1985.

2 Boratav, P. Naili. Köroğlu Destanı. İstanbul: Adam Yayınları. 1984.

3 Boratav, P. Naili. Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği. İstanbul: Adam Yayınları, 1988.

4 Arsunar, Ferruh. Köroğlu. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1963.

Akalın ve Muhan Bali tarafından Behçet Mahir'den derlenen "Köroğlu Destanı"⁵ adlı derlemedir. Bunu takiben Ümit Kaftancıoğlu'nun derleyip, düzenlediği "Köroğlu Kol Destanları"⁶ ve Hüseyin Bayaz "m derleyip, düzenlediği "Köroğlu, Antep Rivayeti"⁷ adlı çalışmalar yapılmıştır. Bunların dışında çeşitli üniversitelerin ve özellikle de Erzurum Atatürk Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Ege Üniversitesinin Halk Bilimi Anabilim Dallarında yapılan lisans tezi çalışmalarından bazıları içinde Köroğlu'nun Anadolu sahasına ait kolların bulunduğunu, bunlardan özellikle Ali Onk tarafından hazırlanmış olan "Köroğlu Destanı Üzerinde Bir Çalışma"⁸ adlı tezin oldukça zengin bir çalışına olduğunu belirtelim. Bizim de Aşık Rıza Ezgi'den yaptığımız ve henüz yayınlanmamış bir derleme çalışmamız mevcut⁹. Bunların dışında bazı akademik dergilerde müstakil Köroğlu kolları yayınlanmış durumda. Bunlarla ilgili bir bibliyografya çalışmamız da halen devam etmektedir.

Bu çalışmalar hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse, Boratav'm yapmış olduğu her iki incelemenin Anadolu sahasına ait kollar bakımından çok zengin olmadığını, verilen örnek metinlerin ise daha çok çeşitli yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenmiş örnek metinler veya metin parçaları olduğunu söyleyebiliriz. Boratav'ın sözünü ettiği bazı kollara ait metinleri henüz görmemiz mümkün olmamıştır. Ferruh Arsunar'ın yayınlamış olduğu metin ise daha çok bir roman düzeni içinde sunulmuş, kollar birbirinden ayrılmamış ve bu kitaptaki metinlerin hepsi bir bütün halinde ve bir roman akışında verilmiştir. Bu bakımdan Arsunar'ın yayını içindeki kesin kol sayısı ve kol isimleri hakkında bir bilgi vermek mümkün değildir. Behçet Mahir tarafından anlatılan ve M. Kaplan, M. Akalın ve M. Bali tarafından yayma hazırlanan eserde 15 kol ismi mevcut olup, bu isimlerin anlatıcı tarafından mı, yoksa derleyen ve yayına hazırlayanlar tarafından mı verildiği hakkında hiç bir kayıt mevcut değildir. Hüseyin Bayaz tarafından yapılan derleme bazı başlıklara ayrılmış olmakla birlikte, bunların çoğu bir kol isminden ziyade, derleyici tarafından metinlerin bölümlere ayrılması ve buna bağlı olarak derleyen bu bölümlere verdiği başlıklar şeklindedir. Ümit Kaftancıoğlu derlemesinde ise 8 kol mevcuttur. Köroğlu metin derleme çalışmaları içinde son dönemde Ali Onk tarafından hazırlanmış lisans tezinde ise 12 kol ismi vardır. Bizim, Aşık Ali Rıza Ezgi'den yaptığımız derleme çalışması ise 7 kol ihtiva etmektedir.

Yukarıda adı geçen bu derleme çalışmaları birbirleriyle mukayese edildiğinde, Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarıyla ilgili temel bir mesele görülmektedir. Bu mesele Anadolu'da anlatılan Köroğlu kolların isimleriyle ilgili olup, bu adlandırma meseleyi üç şekilde ortaya çıkmaktadır.

5 Mehmet Kaplan, Mehmet Akalın, Muhan Bali (Derleyenler): Anlatan Behçet Mahir. Köroğlu Destanı, Ankara: Sevinç Matbaası, 1973.

6 Kaftancıoğlu, Ümit. Köroğlu Kol Destanları. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

7 Bayaz, Hüseyin. Köroğlu, Antep Rivayeti. İstanbul: Karacan Yayınları, 1982.

8 Onk, AH. "Köroğlu Destanı Üzerinde Bir Çalışma." (Yayınlanmamış lisans tezi) Atatürk Üniversitesi, Erzurum, 1971.

9 Bu metinler tarafımızdan Aşık Rıza Ezgi'den 1991 yılında İzmir'de kaydedilmiş ve yazıya geçirilmiş olup, mevcut metinler şahsi arşivimizde saklanmaktadır.

- a) Aynı anlatmanın farklı isimler alması.
- b) Aynı an la imanin iki veya daha fazla parçaya ayrılarak her parçanın ayrı adlar alması.
- c) Farklı iki anlatmanın birleştirilerek tek bir ad altında anlatılması.

Bunlara sırasıyla örnek vermek gerekirse; Köroğlu'nun ortaya çıkışının anlatıldığı kol, farklı anlatıcılar tarafından "İlk Kol", "Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı", "Köroğlu'nun Zuhuru" ve "Köroğlu" gibi adlar almaktadır. Yine Köroğlu'nun Silisli Hasan Paşa ile mücadelesinin anlatıldığı kol "Köroğlu ve Silisli Hasan Paşa", "Köroğlu'nun Silistre Seferi", "Keloğlanın Kırat'ı Kaçırması", "Keçel Hanıza'nın Kırat'ı Kaçırması", "Köroğlu'nun Tokat Seferi", "Tokat Kolu", "Silistre Kolu" gibi adlar almaktadır. Ümit Kaftancıoğlu tarafından "Oltu Kolu" olarak derlenmiş olan kol, Ali Rıza Ezgi tarafından bize "Köroğlu'nun Rusya Seferi" adıyla anlatıldı. Bir başka örnek ise Köroğlu'nun Derbent'te evlenmesi ve bu evlilikten olan oğlu Hasan Bey'in maceralarının anlatıldığı kolla ilgili olup, bu kol da "Köroğlu'nun Dağıstan Seferi", "Köroğlu'nun Derbent Seferi ve Oğlu Hasan Bey", "Hasan Bey Kolu", "Hasan Bey ve Köroğlu". "Çin-i Maçin'e Sefer" ve "Düğün Emri" gibi adlar almaktadır. Kolların parçalara ayrılması olarak verdiğimiz ikinci durum ise özellikle Behçet Mahir anlatmasında mevcut olup, yukarıda bahsettiğimiz Köroğlu'nun Derbent'e gidip evlenmesini ve bu evlilikten doğan Hasan Bey'in maceralarının anlatıldığı kol. B. Mahir anlatmasında üç parçaya ayrılıp, her parça ayrı bir kol gibi değerlendirilerek; "Köroğlu ve Han Nigar", "Köroğlu-Han Nigar ve Hasan Bey Telli Nigar" ve son olarak da "Telli Nigar Akşehir Cengi"⁷¹ gibi adlar almaktadır. Aynı kol. Ümit Kaftancıoğlu derlemesinde ise, "Köroğlu'nun Oğlu Hasan Bey" ve "Köroğlu'nun Oğlu Hüseyin Bey" adı altında iki ayrı kol gibi verilmiştir. İki kolun birleştirilmesi olarak verdiğimiz üçüncü durum ise, Köroğlu'nun Bağdal Seferi olarak bilinen ve Bağdat'tan turna tellerinin getirilmesini konu eden kol ve benzeri turna tellerinin Kızıroğlu Mustafa Bey'den elde edilmesini konu eden kolla ilgili olup, bu iki koldaki temel amacın aynı olması dolayısıyla iki kol birleştirilerek tek bir kol gibi, "Köroğlu'nun Bağdat Seferi", "Turna Teli" "Turna Teli Bağdal Seferi". "Köroğlu Bağdat Seferi ve Kızıroğlu Mustafa Bey" gibi tek bir ad altında anlatılmaktadır. Yine Köroğlu'nun Demircioğluyla tanışması, onu Çamlıbel'e getirip kendisine keleş yapmasının anlatıldığı kolla Demircioğlu'nun Cafer Paşa'nın kızı Nigar Hanım'ı Çamlıbel'e getirmek için Erzurum'a gönderilip, orada yakalanmasını ve daha sonra Köroğlu tarafından kurtarılmasının anlatıldığı iki ayrı kol. bazı anlatıcılar tarafından birleştirilerek tek bir kol gibi "Demircioğlu Erzurum Seferi" adıyla anlatılmıştır. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu meselenin sebepleri üzerinde durmak gerekirse bunu başlıca iki temel sebebe bağlamak mümkündür;

- a) Anlatıcı ve dinleyiciyle ilgili olarak.
- b) Anlatıcı ve derleyiciyle ilgili olarak.

Yeterli bilgi ve ustalığa sahip profesyonel anlatıcılar iyi bir anlatma yeri, zamanı ve dinleyiciye sahip olduklarında yapacakları anlatmaya istedikleri genişliği

verebilmekte ve bunun sonucunda da herhangi bir kol zengin süsleme ve abartmalarla genişlik kazanmakta ve netice olarak da yeni bir şekil kazanmakta ve adı da değişebilmektedir. Anlatmaya yeteri kadar genişlik kazandırmak isteyen anlatıcı, bu kolu gerektiğinde parçalamakta ve her parçaya farklı adlar vermektedir. Böyle durumlarda anlatıcı farklı kollardan bazı olayları da anlattığı kolun içine sokabilmekte ve bu durum anlatılan kolların oldukça karmaşık bir yapıya sahip olmasına yol açmaktadır.

Köroğlu kollarının belli bir anlatma sırasının mevcut olup olmadığı tartışmaya açık bir konu olmakla birlikte, başlangıçtaki bir kaç kolun belli bir sırada verilmesini takiben, özellikle Köroğlunun çeşitli yerlere seferlerinin komi edildiği kollarda belli bir sıra takip edilmemesinden dolayı her anlatıcı kendi bilgi ve becerisine göre kolları kendine göre bir kompozisyon içinde verebilmekte ve sonuçta bazı kollar bir anlatıcı tarafından parçalanırken, bir başka anlatıcı tarafından birleştirilmektedir.

Bunun aksi durumlarda; yani zamanın yetersiz, anlatıcının isteksiz, anlatma yerinin uzun anlatmalara müsait olmadığı ve anlatıcının Köroğlunun çeşitli kolları hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olmadığı durumlarda ise, bazı kollar çok kısa özeller halinde tek bir kolun içine yerleştirilerek verilmekte ve sonuçta ortaya çıkan kol belli bir ad almaktadır. Bu durum usta anlatıcılardan tek bir kolun anlatılması istendiğinde de görülmekte olup, anlatıcı Köroğlu'nu belli bir zaman dilimi ve belli bir mekana oturtmak gayesiyle özellikle Köroğlu'nun ortaya çıkışını konu alan kısmı veya Köroğlu'nun keleşleri Çamlıbel'de toplanmasıyla ilgili olayları özet olarak vermekte ve daha sonra o anda anlatacağı kola geçmektedir. Kolları bu şekilde Özetlemeler, birbirine eklemeler veya ayırmalar bir taraftan dinleyici ve anlatıcıya bazı kolaylıklar sağlarken, diğer taraftan kolların birbirleriyle ilişkileri, birbirlerinden nasıl ayrılması gerektiği konularında çok ciddi tartışmalar yaratmaktadır¹⁰.

Köroğlu'nun Anadolu sahasına ait anlatmaları derleyenler de çeşitli şekillerde kolların isimlerini değiştirebilmektedir. Bu durum anlatıcının anlattığı kola veya kollara hiç bir isim vermeden sadece "Köroğlu" adı altında bir kaç kolu birden anlatması ve bu metnin değerlendirmesini derleyiciye bırakması ve derleyicinin de metni kendi anlayışına göre bölümlere ayırması ve her bölüme farklı adlar vermesiyle meydana gelmektedir. Bazen de derleyici farklı kolların isimlerini kendisine göre değiştirip bu şekilde yayımlamaktadır.

Üzerinde durduğumuz meselelerin çözümü çok kolay olmamakla birlikte mümkündür. Farklı adlar almış olsalar bile derlenmiş kolların birbirleriyle mukayesesi sonucunda birbirinin aynı olan metinler tesbit edilip, aynı ad altında toplanabilir. Böyle bir mukayese sonucunda parçalanmış olan kollar tek bir başlık altında toplanabileceği gibi, farklı kollardan oluşan ve bir bütün olarak anlatılmış metinler ayrılabilir. Bu işlemler sonucunda ortaya çıkacak kollar, aralarındaki ilişkiler de göz önüne alınarak belli bir sıraya konulup, tasnif edilebilir. Ancak bu

10 Anlatıcının çeşitli sebeplerle bir anlatmada yaptığı değişikliklerle ilgili bir inceleme için bkz. Başgöz İlhan, 'The Teller and His Audience' **Folkloru, Communication and Performance**, cd. Dan Ben - Ainos and Kameth Goldstein, The Hague: Mouton and Co. , 1975, ss. 143 - 203.

çalışmalar bittikten sonra Anadolu sahası Köroğlu anlatmalarım diğer Türk boylarında mevcut olan kollarla karşılaştırarak daha sağlıklı bir sonuç alınabilir.

Biz eldeki mevcut metinler arasında böyle bir karşılaştırma yaptık ve bu karşılaştırmanın sonucunda elde ettiğimiz kollar, bunların adları, sayılan ve ortaya çıkan kollarla ilgili bir tasnif denemesini burada bir teklif olarak sunuyoruz. Yapılan tasnifte Köroğlu'nun bizzat yaşadığı kabul edilen maceralarla ilgili anlatmalar esas alınmış olup, Köroğlu ortadan kaybolduktan sonraki kollar bu tasnifte yer verilmemiştir. Tasnifle yer alan kollar içinde Köroğlu aktif olarak yer almaktadır. Buna göre Anadolu sahasında mevcut Köroğlu kollarının isimleri ve yer aldıkları bölümler şunlardır.

A- Köroğlu'nun Ortaya Çıkışını ve Çamlıbel'e Yerleşmesini Konu Eden Kollar:

- 1- Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı veya İlk Kol.
- 2- Köroğlu ve Demircioğlu.
- 3- Demircioğlu ve Reyhan Arap.
- 4- Köroğlu ve Niğdeli Geyik Ahmet.
- 5- Köroğlu ve Ayvaz.
- 6- Köroğlu'nun Sivastapol Seferi.

B- Köroğlu ve Keleşlerin Çeşitli Yerlere Seferlerini ve Evlenmelerini Konu Eden

Kollar:

- 7- Köroğlu'nun İstanbul Seferi ve Nigar Hanımla Evlenmesi.
- 8- Köroğlu'nun Dağıstan, Derbent Seferi ve Oğlu Hasan veya Hüseyin Bey.
- 9- Köroğlüf mm Kayseri Seferi.
- 10- Köroğlu'nun Gürcistan Seferi.
- 11- Köroğlu'nun Kenan Seferi.
- 12- Demircioğlu Erzurum Seferi.
- 13- Köroğlu'nun Bağdat Seferi.
- 14- Köroğlu ve Kiziroğlu Mustafa Bey.
- 15- Köse Kenan ve Dana Hanım.
- 16- Köroğlu ve Koca Bey ve Silistreli Hasan Paşa.
- 17- Keloğlan'ın Kırat'ı Çalması ve Tokat Seferi.
- 18- Köroğlu'nun Medayin Seferi.
- 19- Köroğlu ve Bolu Bey.
- 20- Köroğlu ve Kamber.
- 21- Köroğlu'nun Rusya veya Oltu Seferi.

C- Köroğlu'nun Sonu:

- 22- Köroğlu'nun Yaşlanması ve Kırklara Karışması".

Üç grupta topladığımız bu yirmiiki kola dördüncü bir grup olarak Köroğlu'ndan sonra Çamlıbel ve çeşitli keleşlerin müstakil maceralarım konu eden kollar ilave

11 Bu listeyi P. Naili Boi-alav tarafından hazırlanmış olan listeyle karşılaştırmak için bkz. Boratav, P. Naili, "Köroğlu", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: MEB, c. 6. 1977, ss. 908-914.

etmek mümkündür. Ancak bizim elimizde böyle bir grup içinde yer alabilecek kollara ait metinler mevcut olmadığı için ve bunları birbirleriyle karşılaştırmamız mümkün olmadığından bunlarla ilgili bir sınıflama yapmadık.

Yukarıda verdiğimiz kollar ve onların yer aldığı gruplar tartışmaya açık olduğu gibi, bizim görmediğimiz ancak bu gruplar içinde yer alması mümkün olan kollar da mevcut olabilir. Mesela; "Koroğlu'nun Halep Seferi", "Deli Kara". "Kaytaş Kolu" ve "Kiziroğlu Mustafa Bey Kırım Seferi" gibi bizim isim olarak Boralav'ın çalışmalarından bildiğimiz ancak metinlerini görme ve karşılaştırmaya şansına sahip olmadığımız kollar var. Bunlara sözlü gelenekten henüz derlenmemiş veya derlenip yayımlanmamış metinleri de ilave etmek mümkündür. Bu kollara ait metinler bizim isimlerini saydığımız karşılaştırmaya sonunda elde edilmiş metinlerle karşılaştırıp, bu sıralama içinde bir yere oturtulabilir veya aynı iseler mevcut metinlerden birinin eş metni (varyantı) olarak kabul edilebilirler.

Biz bu incelemede Koroğlu'nun Anadolu sahası anlatmalarının isimleri ile ilgili meseleleri ve Anadolu sahasındaki kolların isimlerinin tespit edilmesi ve bunların belli başlıklar altında toplanmasıyla ilgili olarak ulaştığımız sonuçlarımız ortaya koyduk. Koroğlu'nun muhtelif Türk boylarında ve onlara komşu olan toplumlarda mevcut olan kollarıyla, Anadolu sahasındaki metinlerin karşılaştırılmasında tek bir derlemeyi esas almak ve tek bir metinden hareketle bazı genellemeler yapmak yerine, yapmış olduğumuz inceleme sonunda elde ettiğimiz karşılaştırmalı metinlerin tercih edilmesinin daha sağlıklı sonuçlar vereceğini düşünüyoruz. Bu incelemenin bir temel olarak ele alınmasıyla yapılacak daha geniş karşılaştırmaların Koroğlu'yla ilgili menşee, yayılma yolları gibi daha büyük boyuttaki karışıklıklara bir çözüm getireceğini tahmin ediyoruz¹².

---

12 Koroğlu'nun Anadolu sahası anlatmaları hakkında daha geniş bir inceleme için bkz. Ekici, Metin. The Anatolian Cycle of Koroğlu Storics. Madison - Wisconsin (ABD): The University of Wisconsin, 1996. (Basılmamış doktora tezi)

"KIZCİBEK DESTANI" NİN NOGAY VARYANTI ÜZERİNE

Nerin KÜSE*

Her millette olduğu gibi anlatı geleneğimizin her halkası, kültürümüzün yaşayan hazineleridir. Siyasî yapısı, tarihi, coğrafyası, hayat tarzları, inançları, ortak zevkleri ve değer yargılan, kahramanlıklarıyla ait olduğu topluluğun bir manâda kimliği demek olan; Anadolu sahasında "halk hikâyesi". Türk Cümrluriyetleri'nde ise "destan" adıyla anılan türlerde de bu durum, böyledir ve Altınordu Devleti'nin yıkıldıktan sonra topluluğun Mengü Nogay'ın idaresi altında kalan onun öldürülmesinden itibaren kendisine bağlı obaların, boyların topluluk adı olarak soyadını kabul etliklerini Nogay (Mangıt)lar'a' ait olan "Tölegen Men Kız-Yibek" adlı destanda da apaçık görülmektedir.

Sözkonusu destan büyük bir bölümü İdil Nehri'nin doğusunda, Yayık ve Emba Nehirleri ile Ceyhun'a kadar uzayan bölgede yaşayan ve Alçın, Şırm, Arın, Kıpçak, Argun, Katay, Mangıt adlı boylardan ibaret² olan Nogay emirlerinden Edige Mirza'nın Timur'un ülkeyi terketmesiyle duruma hakim olabildiği 1391 yılının³ 600. yıldönümü için Aşum Sukalvev tarafından derlenen ve baskıya hazırlanıp 1991'de Mahaçkala'da basılmış olan bu destan "Nogaydın Kırk Batın" adlı kitabın 134-151 sayfaları arasındadır⁴.

Destan şekil itibarıyla halk hikâyeleri özelliği göstermekte olup, nazım-nesir karışık bir haldedir. Ancak halk hikâyelerimizde nesrin esas unsuru teşkil etmesine⁵ rağmen destanın nazım ağırlıklı olması bu anlatının, epiko-roniansk dönemin ilk ürünlerinden olduğunu düşünmemize yol açmaktadır. Yine nesirden nazma geçişte başvurulan ve ilk örneklerini Dede Korkut'ta : "Söylemiş, görelim hanumne söylemiş"⁶ formel ifadelerin⁰¹"yırladı"(4; s.135, 137, 139, 143) şeklinde tesbit edilmesi de aynı şeyi düşündüren bir başka husustur.

Hikâyenin konusu kısaca şöyledir: Ak Yayık denilen yerde Bazarbay adında. Tölegen ve Sansızbay adlı iki oğlu olan yaşlı bir adam yaşamaktadır. Günlerden birgün orta boylu, kırmızı yanaklı büyük oğlu Tölegen, Sırlubay Han'ın akıllı, güzel bir kızı olduğunu duyar ve ailesine "kızı görmeye gideceğini, birbirlerini beğenirlerse ona gerekli kalını vererek evleneceğini" söyler. Annesi "memleketlerinden bir kız seçmesini, dosta düşmana kendilerini güldürmemesini"⁷ söylerse de

* Yrd.Doç.Dr., E. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

T Gürün, Kâmuran, **Türkler ve Türk Devletleri Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1984, s.126-130; Yakubovskiy, A. Y., **Altın Ordu ve Çöküşü** (Çev: Hasan Eren), Ankara 1992, s. 133

2 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.562; Yakubovskiy, A. Y., a.g.e., s. 37-53.

3 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.533-534.

4 **Nogaydın Kırk Batını**-(Tölegen Men Kız-Yibek), Mahaçkala 1991, s.134-151.

5 Boratav, Pertev Nailî, **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Adam Yayınları. İstanbul 1988, s. 51-53.

6 Ergin, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s.32.

oğlu, kararlıdır. Sonunda ailesinin iznini alır ve Kök Yorga atına binerek yiğitle-riyle beraber yola çıkar.

Sırlubay Han'ın veziri Karşığa da Ak-Yayık denen yerde Tölegen adında bir yiğidin, bir kız aradığını duymuş. Kök-Yorga'yı kazığa bağlayıp ahırda uyuyanın o olabileceğini düşünemez ve dıymuşsa da yanındakilere "T legeirin hangisi olduğunu" sorar. Delikanlı Karşığa'ya kendini tanıtır ve "kız aramaya geldiğini" söyler. Bunun üzerine vezir Tölegen'e "Az Nogaylı Elf nin Yagalıbaylı tarafındaki Ulam Şambıl'da padişahlarının Yıbek adlı, güzeller güzeli bir kız olduğunu, birlikte gidebileceklerini" söyler. Nitekim atlarına atladıkları gibi yola koyulurlar. Yolda rastladıkları her kıza "Acaba Yıbek ini?" diye bakan, ancak her defasında "hayır, o değil" cevabını alan Tölegen ile Karşığa, nihayet Yıbek'in olduğu yere gelirler. Annesinden [" bana şeref olur" diyerek çıkıp gittiğini öğrenince Yıbek'in arkasına d şerler ve onu bulurlar.

Niyetini Yıbek'e anlatan Tölegen, kız tarafından "kendini İsteyen pek çok yiğit olduğu" belirtilerek reddedilir. Ancak Karşığa "Tölegen'in tam ona göre bir delikanlı olduğunu" söyler ve Sırlubay'a giderek durumu anlatır.

O arada iki genç yalnız kalmışlar ve birbirlerine aşık olmuşlar; hatta evlenmeye karar vermişlerdir. Nitekim Yıbek Tölegen'e "babasını nazı etmesini, yoksa Biykecan adlı yaşlı bir adamla evlendirileceğim" belirtir. Tölegen zaman kaybetmeden Sırlubay'a gider ve "kıзма talip olduğunu" anlatır. Sırlubay'ın bu yiğide cevabı "yeterli kalın verirsen, kızımı veririm" olur. Ancak kalın eline geçmeden, düğün yapılmayacaktır.

Duruma çok sevinen âşıkların mutluluğu uzun sürmez. Çünkü Biykecan, Kız Yıbek'i almaya gelmiş; yokluğunda olanları öğrenince de hiddetlenip Tölegen'i öldürmeye karar vermiştir. Ancak gördüğü rüyanın da tesiriyle kötü şeyler olacağını hisseden Yıbek Aşşat'la Tölegen'e haber yollayarak " gitmemesini, burada kalmasını" isler. Ancak Tölegen ailesini, evini özlediğini, mutlaka gitmesi gerektiğini söyler ve yola çıkar.

Anne, babasını ve kardeşinin sağ ve esen olduklarını gören Tölegen, Yıbek için vereceği kalını ortaya yığarak kardeşı Sansızbay'a "kalını götürmek için Sırlubay'ın askerlerini göndereceğini, asker gelmediği taktirde Kök Yorga'nın yavrusu Kulan'a binip, Şeşe Batır'ı da alarak Nogay'a gelmesini" söyler ve yola çıkar.

Ak Yayık ile Sırlubay Hanlığı üç aylık bir yoldur. Uçsuz bucaksız çöllerden, büyük bir g lden sonra ucu göge uzanan bir ağacın yanında Biykecan, Tölegen'i beklemektedir. Nitekim onu ok ile vurur ve Kök Yorga'ya binerek Nogal İli 'ne gelir. Yıbek'e "zorla ya da g zellekle onu alacağı. Tölegen'i öldürdüğü" haberini yollar. Yıbek, zaman kazanmak için ¹¹ biraz beklemesi gerektiğini bildirir. Aslında kayını Sansızbay ile evlenmek istemektedir.

Yerde yaralı yalarken gözü, uçan altı kaza ilişen Tölegen onlardan "ailesine durumu bildirmelerini" rica etmiş ve ruhunu teslim etmiştir. Ancak dileği yerine gelmiş, Sansızbay, Sere Batır ile yola çıkmışlardır.

Nogay i ir ne gelen Sansızbay Yibek'le görüşüp onun dediğini kabul ederse de, düğünden önce yapacağı şey vardır: Biykecan'ı öldürmek...

Sonunda Sansızbay. Yibek ile evlenir ve birlikte Ak Yayık'a dönerler.

Görüldüğü ve hikâyenin alındığı kitapta da bahsedildiği üzere konusu aşk olan Tölegen Men Kız Yibek (4: s.) te vaka, "Ak Yayık" ve "Nogay İli" nin çeşitli bölgelerinde geçmektedir. Nitekim Bazarbay ve ailesi. Ak Yayık denilen bir memleketle yaşamaktadır; |^{ic} Ak Yayık değen erde bir kart yaşagan. Onm atı Bazarbay bolgan. Bu karttın eki uh bolgan. Üyk ulının atı Tölegen, kişken ulının atı Sansızbay idi (4; s:134).]; Kız Yibek Nogay İli'ndeki Yağalıbaylı bölgesi taraflarında. Ak Deniz Kölü civarında oturur ve yazın. Kara Teni/ tarafındaki Ulan Şambıl Beli'ne çıkarlar:

[Paşamızdın yalgız kız,
Atı Yibek, sorasan,
Keremetin kör dedi.
Az Nogaylı Elinde,
Yağalıbaylı eri bar.
Yağalıbaylı kasında
Ak-Teiizdcy Koli bar
Yaz yaylavın sorasan,
Kara Teniz yagası.

Ulan - Şambıl beli bar (4; s. 138)]; Biykecan'ın Tölögön'ü öldürmek için beklediği yer, kula bir çölün ortasındaki Kos - Ökpc Köl'i civarındadır: [Sol üç aylık yoldın arasında beş künlik eri kus konmas Kula Şöl bolgan. Sol şölde tek bir Kos-Ökpe degen köl bolgan (4; s. 148)].

Tarihi kaynakların belirttiğine göre Nogaylar, 40 yıl Altmordu Devleti'ni yöneten, bu süre içindeki hanları kendisi seçen ve bunlardan Tokta Han tarafından Öldürülen Emir Nogay'dan sonra bu adla anılmışlardır. İtil Yayık ve Emba Nehirleri sahasında yerleşmiş olan Nogaylar yedi boydan müteşekkildirler ve Alt mordu Devleti'nin varislerinden sadece bir tanesidir⁷.

Demek ki hikâyedeki olayların bir kısmı bugün Ural Nehri olarak bilinen ancak uzunca bir süre Yayık denilen, Hazar Denizi'ne dökülen bir akarsuyun olduğu yerde; vakanın büyük bir bölümü ise Nogay İli denilen bölgede cereyan eder. Anlaşıldığı üzere Ak Yayık ve Nogay İli, destanda ayrı iki memleket olarak düşünülmektedir. Destanda İdil'in doğusunda kalan bölgede yaşayan ve Kazan'ı ele geçirmelerinden sonra Rus hakimiyetini kabul eden Büyük Nogay Topluluğunun "Sırlubay Hanlığı" nı, Yayık ve Emba akarsuları tarafında yaşayan ve Rus hakimiyetini kabul etmediklerinden dolayı Tuna Nehri ve Kuban Havzası'na kadar inenlerin ise "Küçük Nogay Topluluğu"⁷ nu ifade ettiğini düşünüyoruz. Küçük Nogaylılar'ın zaman zaman Kalmuklar'ın hücumuna uğradıkları hatırlanacak olursa⁸, Sırlubay Han'ın kızı Yibek'i vermek istediği Biykecan'ın bu durumu,

7 Gürün, Kâmuran, a.g.e.. s.529-530, 562-562.

8 Gürün. Kâmuran. a.g.e., s.562.

Bazarbay'ın yaşadığı yere "Yayık" değil, ¹"Ak Yayık" adını vererek, tenkidi bir tarzda aksettirdiğini söyleyebiliriz.

Sırlubay Han'ın yaşadığı yer için de aynı şeyi söyleyebiliriz. "Az Nogaylı Eli'ndeki Yagalıbayh Bölgesi'nde bulunan Ak Teniz göl" çevresinde yaşadıkları söylenen Sırlubay Hanlığı'nın, Azak Denizi ile Karadeniz arasında yer alan, Azak Denizi'nin Kuban'dan başlayıp Kerç'e kadar olan kısmın, kara taraflarındaki topraklarda olduğunu tahinin ediyoruz. Çünkü Büyük Nogay Topluluğunun Kazan'ın Ruslar tarafından işgaliyle onların siyasetini benimsemesi üzerine ihtilâfa düşen küçük Nogay Topluluğu'na. Kırım Hanlığı tarafından Azak Denizi çevresinde ve Kuban boylarında bir yurt tahsis edilmişti⁹. Ayrıca olayların bir kısmının Azak Denizi çevresinde, geçmesiyle ilgili Kırım'da. XVI.yy.in ortalarından itibaren başlayan Nogayların ikiye ayrılması, giderek dağınık oymaklar haline geldiği XVII.yy.a dayanan tarihî hadîsenin serpintilerini farketinemek mümkün değildir¹⁰.

Hikâyenin kahramanları söz konusu olduğunda da aynı tarih sahnesinden parçalarla karşılaşırız. Tarihî kaynakların belirttiğine göre Kazan Hanlığı'nın kurucusu Altınordu Hanlarından Uluğ Muhammed Bey¹¹'in büyük torunu Halil, Nogay Hanı Timur'un kızı Nur Sultan ile evlenmiştir. Halil Han, varis bırakmadan 1467 yılında ölünce kardeşi İbrahim, dul kalan yengesi ile evlenmiştir¹². Destanda da aynı özellik karşımıza çıkmaktadır. Nitekim en sonda sözlüsü Tölegen. 0119 âşık olan Kalmuk beyi Biykecan tarafından Öldürülen Kız Yibek, kayınbiraderi Sansızbay ile evlenir(4; s; 149-151). Büyük bir ihtimalle bu durum, XV.yy. da yaşanmış bir olayın, halk zihninde canlı kalarak günümüze kadar gelebilmiş olmasıyla açıklanabilir. Ancak eski Türklerde de rastlanan ve bugün de varlığını sürdüren bu âdetin, gelenekten gelen ortak özelliklerimizden biri olması sebebiyle¹³ karşımıza çıktığını düşünmememiz için hiçbir sebep yoktur.

Kız Yibek'in sözlüsü Biykecan'a gelince... Altınordu hanlarından biri olan ve 1342-1357 yıllarında iktidarda kalan Camıbek Han [Mehmet Camıbek ;¹⁴] üe Kırım Han'larından Camıbek Giray [(1610-1623), (1627-1635)]ın adlarının¹⁵ yakın bölgelerde hüküm sürmelerinden dolayı unutulmayıp destanda ufak bir değişikliklerle Biykecan'ın yaşadığını göstermesi bakımından dikkate değer...

Tölegen Men Kız Yibek Destanı, daha önce tanıtımını yaptığımız Kırgızca "Kız Cibek" Desanı¹⁵ y^a a^Y konuyu işlemesine rağmen tarihî döneminden daha az ve farklı hususlar ihtiva etmektedir. Bunda Nogay varyantının teşekkül ettiği bölgenin, epik ürünlerin asıl doğuş yerleri olan Orta Asya memleketlerinden

9 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.538-544.

10 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.562-563.

11 Gürün, Kâmuran, a.g.e., 538-542.; Yakubovskiy, A. Y., a.g.e., s. 204-210.

12 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.540.

13 Köse, Nerin, "Evlenme Âdeti ve Buna Bağlı Olarak Teşekkül Etmiş Halk Hikayeleri", **Eğitimi Bilimleri Dergisi**, Buca Eğitim Fakültesi Yayını, İzmir 1993, S:3, s. 81-87.

14 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.530-606.

15 Gürün, Kâmuran, a.g.e., s.559.

16 Köse, Nerin, "Kızıbek Destanı", Millî Folklor Dergisi, Ankara 1996, s.31-32.

daha başka bir yerde teşekkül etmesiyle, destan'ın Kırgız-Kazaklar'a değil, tarihi daha yeni Nogaylar'a ait olmasının etkisi olduğunu düşünüyoruz.

BOĞAÇ HAN HİKAYESİNDE DAVRANIŞ ANALİZİ

Muştala ARSLAN*
Milay KÖKTÜRK**

Halkbilimi ürünlerinin ve bunlar üzerindeki yapısal incelemelerin, derleme ve katalog çalışmalarından ibaretle kalmaması için, elde edilen veri ve sonuçlar üzerinde refleksif çalışmaların yapılması, ürünlerin derin analizi ile özünün yakalanması, değerler sistematığının kurulması gerekir. Dolayısıyla destan, halk hikâyesi vb. gibi ma*seri vicdanda ortaya çıkan sözlü ürünlerin farklı açılardan ele alınıp incelenmesi zorunlu bir ihtiyaç olarak görülmektedir.

Bu yüzden halkbilimi ile ilgili çalışmaların artık yapısal yöntemlerin statik kalıplarını aşmaları gerektiği kanaatindeyiz. Eksikleri farkedenden ve bu alandaki çalışmaların gerekliliğine dikkat çeken bazı araştırmacıların, milli kıymet hükümlerinin incelenmesine yönelip, halk davranışları arasında sistematik bir münasebetin olduğunu düşündükleri¹, manevi kültür öğelerinin psikolojik bir anlam taşıdığı ve tasvir edilen kahramanların "...muayyen bir devirde toplumun inandığı temel kıymetleri temsil..." ettiğini belirttikleri², halkın metafiziği olan kültür değerlerinden analitik tarzda sonuca gidilebileceğini³ ifade ettikleri görülmektedir.

Çalışmamızda halkbilimi ürünlerinden bir kesit alınmış ve "davranış-lutum-değer" analizi yapılmıştır. Şunu öncelikle belirtmek gerekir ki, yaygın olmayan bu yeni tarz yaklaşım metodik anlamda henüz sistematığı kurulma aşamasında olan bir deneme özelliği taşımaktadır. Bu tarzın, öz ve temel değer tespitini amaçlamayan, eserin kurgusunu belirleyen, dış şartların ferdi yapıdaki etkilerini veya ferdi yapıda olanın kurguya olan etkisini belirleyen klâsik tahlil metodundan farklı olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu alanda ülkemizdeki en büyük eksikliğin, halkbiliminin epistemolojik, ontolojik ve metodik temellerinin belirlenmemesi olduğunu ifade etmek zorundayız. Bu eksikliğin giderilmesinde en büyük görev felsefecilere düşmektedir.

Çalışmamızda seçtiğimiz kesit Dede Korkut Kitabı⁴ ilk hikayesi olan "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" hikâyesidir.

Hikâyedeki kahramanların davranışları, " fertlerarası, fert-toplum/grup arası, fert-nesne arası" olmak üzere sınıflandırılmış, davranışlar yapısal ve fonksiyonel unsurları itibariyle analiz edilmiştir. Bu sınıflama davranış öznelinin yön-

* Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Böl. Araştırma Görevlisi

** Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Böl. Araştırma Görevlisi

1 Ruth Benedia, **Krizantem ve Kılıç**, Çev. Türkan Turgut Türkiye İş Bankası" Kültür yay.. 3.Baskı,1984,sh.13,

2 Mehmet Kaplan, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-3 Tip Tahlilleri** Dergah yay.. İst. 1985. s. 5

3 David Kreck-vd., **Cemiyet İçinde Fert**, Çev. Mümtaz Turhan. 2. Baskı. MEB. yay. İstanbul 1983. II.cilt.sh. 125-126.

4 Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, TKAE. yay., Ankara 1964

limlerine göre yapılmıştır. Farklı eserlerin incelenmesinde sınıflamaya yeni yönelim türlerinin de (ferdi- gruplararası vs.) eklenebileceğini belirtmek gereklidir. Ayrıca lasnifc esas yönelimlerin kategorik düzeyde ele alındığını, kategori içeriğinin davranış öznesi-nesnesi açısından farklı davranış türlerinden oluştuğunu ya da oluşabileceğini gözönüne almak gerekir.

Gerçekte insan davranışları kompleks unsurlar içerir ve çözümlenmesi zordur. Bu durum karşısında, incelememizle ilgili olarak şunu belirtmekle fayda görüyoruz :

Bu ürünler, halkın bilinç alanında gerçek anlamını bulduğu ye ruhunda toplumun hayat görüşünü temsil eden idealize edilmiş tipler şeklinde kendini gösterdiği¹ için, incelediğimiz eserdeki kişilcriddt davranışlarının dinamiklerini kendi içinde taşıdığı ve metinde yeterince ifadesini bulduğu varsayım olarak kabul edilmiştir.

-i- •

Hikâye davranışlar dizisi açısından fert-toplum/grup kategorisine giren bir davranışla başlamaktadır. Bayındır Han'ın toyuna gelen Dirse Han'a kara çadır gösterilince, o, tepki gösterir, diğerleri ile kendini mukayese ederek sebebini sorar; "... bugün Bayındır Han'dan buyruk şöyledir kim, oğlu kızı olmayanı Tanrı Tealâ kargayıptır, biz dahi kargaruz dinişdür..." cevabını alınca kalkar geri döner.

Burada Bayındır Han'ın buyruğuyla ortaya konulan, geleneksel olan sosyal statülerin -orun- farklı biçimde yeniden belirlenmesi ve bunun kabulü. Özünde •"grup/toplum davranışındır. Çünkü, Bayındır Han bir tek fert değil, toplumun temsilcisi, aynası durumundadır. Temel motifi, ilk planda oğlu, ikinci planda kızı olanların taltif edilmesidir. Bu sosyal davranışta çocuğu olmayanların yeri "karrandır. Belirlemenin temellerinden biri de "Hak Tealâ'nın kargamast" dır, onlar taltif edileceklerin dışındadırlar. Karganmış olma bu motifin kaynağı olan tutumlardan biridir. Fakat esas tutum, toplumda çocuğa verilen fevkalâde önem, çocuğun yerinin adeta hayati niteliğe haiz tarzda belirlenmesidir. Tutumu motive dönüşecek derecede etkileyen ve temelini oluşturan değer ise bizatihi "çocuk"tur. Onun varlık olarak Önemi gelecek açısından olduğu gibi, evlât oluşundan, ona sevgi duyulmasından da kaynaklanabilir. Fakat "•çocuğun" değer olduğu açıktır. Üstelik onun olmaması hali, yani değere sahip olunmaması, ilâhi varlığın bir cezası gibi nitelenmiştir. Bu değerın temellerini ilâhi değer alanında bulduğu da söylenebilir.

Dirse Han'ın içine düştüğü zor durum karşısında gösterdiği karşı davranış - evine gelmesi- ve sonrasındaki davranışlar, farklı bir insan psikolojisi göstergesidir. Öncelikle Dirse Han'ın statüsünün aşağı seviyeye düşürülmesine -ki bunun, onun onurunun yaralanması olduğu söylenebilir- rağmen sorgulayıcı bir tavrın ardından "Bayındır Han'ın buyruğu" ve bu buyruğun ilâhi varlık alanında temellendirilmesi karşısında boyun eğme davranışı göstermesinin temel motifini, anlık olarak onurunu korumak, tutumu da sosyal ve ilâhi otoriteye bağlılıktır.

5 Mehmet Kaplan, a.g.c, sh.67

Dirse Han, bu durumuna rağmen egoist bir tutum oluşturmamıştır. Buna paralel olarak da davranışın öznesi de nesnesi de kendisi olmuştur. Davranışın altında yatan temel değer, siyasi/sosyal ve ilâhi varlığa duyduğu inanç, teslimiyet, daha genel bir kavramla ifade edilirse "itaat"tir.

Dirse Han'ın evine dönmesiyle birlikte karşılaştığımız davranışta, bir bölümüyle Öznesinin kendisi, nesnesinin eşi olduğu; diğer bölümüyle karşılıklı yönelim İfade eder nitelikte, "fertlerarası" kategorisi görülmektedir. Dirse Han eşi ile çocuksuzluk problemini Önyargısız olarak tartışır.

Davranışın motivisi problemi yapıcı tarzda çözmeye isteğidir. Bunu, davranışın en önemli yapısal unsuru olan "tarz"da sergilemiştir. Tarzda, öfke değil derin bağlılık hakimdir. Bu molivin genel bir tutum yapısı vardır; o da hayat tarzını paylaşmanın bilinç alanında derin bir sevgi-saygı içeriğiyle yerelmasıdır. Dirse Han'ın onurunu yaralayan -eşinin de muhtemel sebep olabileceği- duruma rağmen, eşinin, "başının bahtı, evinin tahtı" olması ve beğenmenin anlamlı tarzda ifadesi, aslında bu tutumdan kaynaklanan ve davranış tarzını belirleyen öğelerdir¹.

Bu davranışa karşılık, eşinin davranış yönelimi ve tarzı da. aynı tutumun. sevgi-saygı-bağlılığın bilinç alanındaki derin izleri ve mevcudiyetinin, eşinde de olduğunu göstermektedir. Buradaki fertlerarası davranışta kuruluşu, varlığını sürdürmesi ve fonksiyonu itibariyle "aile" yüksek değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu değerle oluşan o birliktelik, temel bütünlük, saygı-sevgi-hoşgörü ve bağlılığın derüni tarzda şekillenmesi ve algılanmasını sağlamaktadır.

Dirse Han ve eşi toy düzenlerler, "tepe gibi et. göl gibi kıımız' yığarlar, açları doyurur, açıkları giydirir, borçluyu borcundan kurtarırlar. İnanç planındaki kategorisi "hayır" olan bu davranışın ilk ve en temel motivisi. "bir ağzı dualının alkışını almak"tır. "Evin tahtı" nitelemesine yakışır biçimde bir tavırla eşinin "toy düzenle" telkini de bir diğer motiv olarak düşünülebilir. Fert-toplum yönelimi kategorisindeki davranışın motivinin kaynaklandığı tutum ise. "duanın kabul şartlarına olan inanç"tır. "Hayır" ile, "ağzı dualının -ki, yaratıcının kendi indindeki makbul kulu/ kulları- dua etmesi" dileğin kabulüne yol açacak, böylece problemleri çözülecektir. Burada ilâhi varlık alanına bağlılık ve o alanla ilişki kurma tarzı da tutumun başka bir yönüdür. Temel değer ise, yaratıcıya "iman"dır.

-II-

"Ağzı dualının alkışı" ile problem çözülür, çocuk doğar, büyür ama henüz belli statüye sahip, toplum üyesi bir fert olarak algılanmaz. Toplumun gerçek anlamda üyesi olabilmek için, fizyolojik olarak büyümek yetmez, bu kişinin "kendini kanıtlaması" gerekir.

Fert olarak kabul edilmeyi sağlayan davranışlar dizisi, ilk planda farklı yönelimler göstermesine rağmen, gerçekte ve asıl olarak fert-toplum yönelimini yansıtır. Öncelikle çocuğun "boğadan kaçmayıp, onu öldürme" davranışı fert-nesne ilişkisi içerir, çocuğun kahramanlığının -ki bu, bir kendini kanıtlama somut tarzda ortaya çıkmasıdır. Motivisi, kendini kanıtlama isteğidir. Tutum ise, çocuğun mücadeleci yapısıdır. Ancak, mücadeleci yapı tutumunun karakteristik vasfı, aklın problem çözücü tarzda kullanılması ya da problem durumun akıl süz-

geçinden geçirilmesidir. Dolayısıyla ortada "akla dayalı mücadeleci tutum" vardır. Buradaki kahramanlık davranışının temel değeri ise, "akıl"dır.

Kahramanlık davranışı ve ona bağlı ortaya çıkan davranışlarda sosyal nitelikteki motivleri görmek mümkündür. Çocuğun davranışının ardından ona ad verilmiş, toplum onu kimliğiyle beraber üyesi kabul etmiş, "taht ve mal mülk" verilmiştir. Bütün bu davranışlar fert-toplum yönelimlidir. Fert açısından bakıldığında, kendini kanıtlama zorunluluğu duyan fert mücadeleci olmak zorundadır. Esasen "ad verme geleneği" genel bir tutum niteliğindedir. Ferdin bu tulumdan kaynaklanan moliv/motivlerle gösterdiği davranış, onun niteliklerinin bilinmesini sağlar. Ad verilmesi ise, niteliğe uygun belirlemedir. Dolayısıyla buradaki temel değer "liyakat" olduğu düşünülebilir.

Sürecin işleyişine değer açısından bakıldığında; "liyakat" değeri, niteliklere uygun belirlemeyi ifade eden bir tulum ve bu tutumun gelenek haline gelmesine; niteliği belirlenmeyene/kendini kanıllamayana ad verilmediği için, ferdin ad kazanma zorunluluğu duyması öznel olarak mücadeleci tutuma ve bu doğrultuda güçlü bir motive, motiv de davranışa yol açar.

Toplumu temsil eden Dede Korkut'un ad vermesi, istekleri, temennileri ve bunların Dirse Han tarafından yerine getirilmesi, yönelimi itibariyle ferde has gibi görünmesine rağmen, bizi, davranışın, gerçekte fert-toplum ilişkisi çerçevesinde geliştiği sonucuna götürür. Dede Korkut hem en temel sosyal değeri hem de sosyal tutumlar! yansılan bir semboldür.

Buradaki davranışlar dizisinin karşılıklı yönelimlerinde büyük bir tutarlılık, tamlık olduğu görülmektedir. Fert toplumun temel değerlerine uygun davranmış, bunun karşılığında toplum da verdiği statü ile onu "bağımsız varlık alanı kazanmış fert" konumuna getirmiştir. Davranışların her birinin, kendi içinde, (değer-tutum-motiv-gerçekleşme süreci İtibariyle) yapısal ve fonksiyonel öğelerinin uyumu: birbiri karşısında da uyumlardan doğan eşdeğerliliği vardır.

Olayların bu gelişim aşamasında ikinci bir hareket alanıyla; Dirse Han-Kırk Yiğit-Boğaç Han arasındaki karşılıklı davranış tarzlarıyla ortaya çıkan, entrik davranışlar alanıyla karşılaşmaktayız. Boğaç Han'ın taht, beylik ve mal-niülk kazanmasıyla kendileri geri planda kalan kırk yiğit, "haset eyleyerek", oğullu babaya kötüleyip, babayı oğluna karşı kışkırtarak ikisinin arasını açmak isterler ve gerçekleştirirler. Burada bir davranışlar dizisi meydana gelir:

- a) Kırk yiğidin Boğaç Han'ı kötüleme davranışı.
- b) Dirse Han'daki tavır değişikliği.
- c) Dirse Han'ın oğluna karşı hareket zemini. (Av tertipleme)
- d) Onu oklaması.

Kırk yiğidin davranışının temel motiv, kaybedilen/kaybedildiği sanılan statünün geri kazanılması isteğidir. Esas tutum bencillik olmakla birlikte, karakteristik niteliği haset, çekemeinc/likdir. Olumsuz bir tutumun temel değerinden bahsetmek mümkün değildir. Teorik olarak kırk yiğide yaptıklarının doğru olup olmadığı sorulsa, doğru olmadığı söyleyeceklerdir. Bu sebeple tulumun değerle

bağlantısında, "değerlere ters düşme, bencilliğin hasetle birleşmesi sonucu temel değerlerden sapma" şeklinde belirleme yapmak mümkündür.

Dirse Han'ın av tertiplemesi davranışının motivisi, oğlunu avda oklaması şeklinde yapılan telkinlerdir. Oğlunun av esnasında babasını sevindirmek için gösterdiği davranışların, babası tarafından -telkinlerle- farklı algılanması, algıları etkileyen faktörlerden "ziliin durumu" faktörüne bağlanabilir.

Bu davranış dizisinin en çarpıcı kısmı, Dirse Han'ın telkinlere inanarak oğluna karşı geliştirdiği olumsuz tutumun, onda oluşan tavrın gerekçeleridir. Söylenenlere göre Boğaç Han "kendi başına buyruk, babasını tanımaz, kendi insanlarına zulmeder, kızları kaçıırır, ak sakallılara saygısız davranır ve küfreder, ak pürçeklilere sarkıntılık eder." Ayrıca bütün bunların Bayındır Han tarafından duyulması ihtimali vardır.

Bütün bunlar, Dirse Han'ın oğlunu okla vurması davranışının temel tutum ve motivilerini oluşturur. Dirse Han'daki yeni tutumun en temel sebepleri, oğlunun yakarıda belirtilen ve sosyal hayat alanında reddedilen davranışları gösterdiğinin söylenmesi., bütün bunların Bayındır Han'ın kulağına gideceği endişesidir. Bayındır Han, burada kişi olarak değil, toplumun en üst düzeydeki bilinç alanı veya toplumun temsilcisi olarak düşünülmelidir. Bunların gerçekleşmesi durumunda Dirse Han'ın haysiyet ve şerefi lekelenmiş olacaktır. Oysa, Han'ın "elleri ve boynunu ak"tır. İlk tutum, toplumda şeref ve haysiyetiyle saygın biçimde yer alma idealidir. Kötüleme ile ortaya çıkan ise yeni bir tutumdur. Yani buidea tutumlar birbirinin temeli olmaktadır. Bunların temelinde yatan değer ise, "şeref ve haysiyettir.

Kırk yiğidin değerlerden sapma tutumu ve ona paralel davranışlarından oluşan entrikanın bütün unsurları düşünüldüğünde, onun gerçekten rasyonel olarak tertip edildiği sonucuna varılır. Özellikle kırk yiğidin iki grup halinde ayrı ayrı Dirse Han'a aynı şeyleri söylemeleri -ki telkin gücünü oluşturan Önemli bir tarz- ve Boğaç Han'ı kendilerinin öldürmeyip Dirse Han'a öldürtme planları, entrik davranışın rasyonelliği ve tutarlılığının göstergesidir.

Fertlerarası davranış yönelimini yansıtan "Dirse Han'ın oğlunu okla sırtından vurması", baba-oğul ilişkisinin farklı bir boyutudur. Buradaki hareketin zem-bereği. Dirse Han'ın şerefini kurtarma isteği yanında, oğlunun av esnasındaki hareketlerini -telkinle- kendine kastetmek olarak algılama paralelinde, kendini koruma refleksidir. Bu molivlerin kaynaklandığı tutum, yukarıda da belirtildiği gibi, oğlu hakkında oluşturduğu yeni ve aleyhte algı-bügi- kanaat terkididir.

Davranışlar arası ilişki açısından bakıldığında zihinler arasında zıtlık olduğu görülmektedir. Boğaç Han'ın davranışlarının temel motivisi, babasını sevindirme, güven duygusu uyandırma isteği; tutumu ise, evlat olma bilinci ile babasının kendisiyle gurur duyması gerektiği kanaati: temel değer de aileye/babaya saygı-bağlılıktır. Babasının davranış-değer ilişkisi ise tamamen farklıdır. Yani, karşılıklı yönelimde davranış-değer eşdeğerliliği yoktur. Zira davranışlar kendi dinamikleri ile değil, entrika tertibiyle ortaya çıkmıştır.

Dirse Han, bütün bunlara rağmen, başka bir değeri -evlat değerini- yok saymış değildir. Zira davranışın gerçekleşme tarzı -sırtından vurma- ve oğlu düş-

tükten sonra "üzerine kapanma ve ağlama isteği", onun bu değere bağlı kaldığını, ancak bu değerden kaynaklanan motivin. davranışa dönüşmemesine rağmen "temel değerler çatışması" yaşadığını belirlemek mümkündür. "Neden sırtından vurmuş olabilir?" sorusuna, "yüzünü görünce ok atmaya kıyamabilirdi" cevabını vermek mümkündür. Buradaki eşdeğer olmayan davranışların yansıttığı değerler çatışmasında "sosyal¹ olan -şeref, haysiyet-, "ferdi-psikolojik" ağırlıklı olan dan -evlat- üstün tutulmuştur. Bu da. bizi, davranışlar örgüsü içinde "sosyal değer" ağırlıklı davranışların hakim nitelik taşıdığı sonucuna götürebilir.

-III-

Dirse Hân ve beraberindekilerin geri dönüşü esnasında anne çocuğu göremeyince acı duyar, nerede olduğunu sorar ve cevap alamaz. Dirse Han'ın cevap vermemesinde, kendi fiilinden duyduğu ızdırıp ve yaşadığı değerler çatışması etkilidir.

Burada annenin davranış yönelimi gerçekte çocuğundur. Dirse Han'a yönelim ise, çocuğu dolayısıyladır. Ancak, anne çocuğu ile karşı karşıya gelmiş, onun davranışı çocuk tarafından algılanmış değildir. Duygusal boyutta kalan bir tutum vardır; anne çocuğu için her türlü fedakarlığa, giyinip kuşanıp düşmandan öcünü almaya bile hazırdır.

Evlât değerinden kaynaklanan tutum, "ne olduğunu anlama" isteğiyle sorgulayıcı bir davranışa dönüşmüş, ama bütünüyle davranışa dönüşmemiştir. Buradaki temel değer olan "evlât değeri" nin ağırlığı, bizzat evlâdın varlığına bağlıdır, onun varlığında temeüenmiştir. Bunu tamamlayan ayrılmaz değer ise "analık duygusu"dur. Her ikisi de genel, ortak insani değerlerdir. Gücü itibarıyla kültürel yapılara göre farklılık gösterebilir.

Hikâyenin devamında, anne, kırk kızı yanına alarak oğlunu aramaya gider ve onu kanlar içinde bulur.

Yukarıda lam olarak davranışa dönüşmediği belirtilen tutum, bu noktada davranışa dönüşmüştür. Annenin çocuğunu bulduğu zaman gösterdiği davranışın yöneldiği alan "Kazılık Dağı", yani nesnedir. Çocuğunda ilk anda hayat belirtisi göremeyince dağa beddua eder.

Bu davranış, fert-nesne yönelimlidir. Tutum, "evlâdının felâketinin muhtemel suçlusu olarak dağı görme", temel değer yine "evlât sevgisizdir. Fakat buradaki insan-nesne ilişkisinin farklı bir boyutu sezilmektedir : Evlât sevgisi ve annelik duygusunun etkisiyle feryat, iç dünyasındaki ızdırabı bir şeye. özellikle gözlenebilir olana boşaltma. İlk planda her ikisi de insani duygu temellerine dayanır. Fakat özellikle ikincisinin -içini bir şeye boşaltmanın- tarzı ve boyutu, toplumumuzdaki insan-nesne (tabiat) ilişkisini karaklıcrize etmektedir.

İlk anda kendi varlığından bir parçanın felâketinin sorumlusu olarak algılanmakla beraber, nesne -Kazılık Dağı- yok olması istenen, lanetlenen bir konuma düşürülmez. Nesnenin kendi varoluşu ile ilgili bir problem yoktur, varlığının devamı istenmiş olmaktadır. Sadece insanlar tarafından değer verilen oluş hallerinin -suların akması, otların bitmesi vb.- olmamasını isteme ön plandadır. Dağın

varoluşu ile ilgili duygusal yaklaşım, kendinin ya da en kıymetli varlığının varoluşuna endekslenmiş değildir. Kendi en kıymetli unsurunun kaybı ile dağın en kıymetli unsurlarının kaybını isteme eşdeğer tutulur.

Nesnenin, insanın dünyasının dışına çıkması isteği için, varoluşunun varlığının değil, unsurlarının olmamasını isteme, Türk insanının tabiaü nesnel algılayışını gösterir. Bu algı sisteminde tabiatı kendine tâbi görme eğilimi yoktur.⁶ Aynı nesnel algılayış "Ümrai Kızın Türküsü"ndeki⁷ "akmayası çaylar..." feryadında da sezilir. Bu konudaki örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Olaylar örgüsü içinde tekil gibi görünen ama aslında bir "anımlar manzumesi" halinde karşımıza çıkan kollektif ferdiyet, akim ve gönülün sesinden oluşan ahenkli bir senteze ulaşmış izlenimi vermektedir. Bu ahengi oluşturan, paylaşılan tarihî/kültürel evrenin yüksek anlam birlikleri olmalıdır. Bu tarz bir kültürel belirleme, ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

İnsan-nesne yönelimli davranışın gerçek sebebi fertlerarası (anne-evlat) yönelimde temellenir. Anne için bilinç alanının gerçek içeriği, çocuğunun durumuna ilişkin endişelerdir. İlk anda hayat belirtisi göstermeyen çocuk, kendine gelip annesine "bedduayı edecekse Kazılık Dağına değil, babasına etmesini" söyler. Fakat anne, derin üzüntüsüne rağmen babaya beddua etmez, oğlunu kurtarmak için ilâç yapar.

En değerli varlığı olan oğlunun durumunun müsebbibi olmasına rağmen babaya beddua etmemesinin temelinde aile değeri sezilir. Daha sonra da görüleceği üzere, oğlundan, babasını düştüğü zor durumdan kurtarmasını isterken söylediği "Baban sana kıydı ise sen babana kıyma" sözleri, aileye bağlılık değerinin, ferdi bilinç alanındaki yerini, taşıdığı sınırsız bir fedakârlık tutum ve değerini yansıtır. Yani burada "aile bağlılığı" ve "fedakârlık" değeri, temel değerler olarak karşımıza çıkar.

Hikayenin son bölümü şöyle gelişir : Çocuğun iyileşmesini haber alan namertler, entrikalarının ortaya çıkacağı endişesiyle Dirse Han'a açıkça ihanet ederler ve onu esir alıp düşmana teslim etmek için yola çıkarlar. Boğaç Han, babasını kurtarmak için onlarla savaşı ve kurtarır.

Bu olaylar serisinde şu davranışlar gözlenir :

- a) Dirse Han'ın esir edilişi, ona muamele tarzı.
- b) Annesinin oğlundan babasını kurtarmasını istemesi.
- c) Boğaç Han'ın babasını kurtarmaya gidişi.
- d) Babasının tanımadığı kişiye -oğluna- karşı tavır ve davranışı.

6 İnsan-tabiat ilişkisinin doğu ve batı dünyasındaki farklı konumunu burada gözlemlemek mümkündür. Doğu düşüncesinin genci karakteri "sistem yönelimli" olmasıdır. Bu da mevcut sistemi olduğu gibi algılama, kabullenme ve anlama eğilimini gerektirir. Oysa batı düşüncesi duyu-veri yönelimlidir. (John C. Condon. **Kelimelerin Büyülü Dünyası**, İnsan yay... İst.1995, sh.131-135) Duyulabilen aleme, tabiata egemen olmak problemi yaşanır. Özellikle Rönesans sonrası bu karaktere bürünen batı düşüncesinde tabiata hakim olmak için bilme tavrı sezilmektedir. (Macit Gökberk, **Felsefenin Evrimi**, MEB. yay. İst. 1979, sh.45-49) Dolayısıyla, doğu düşüncesinde "nesnel ve üzerinde yaşanacak mekân" olan tabiat, batı düşüncesinde "hakim olunacak, kendine tâbi kılınacak olgular alam-mekân" durumundadır.

7 Teke yöresi türküsüdür.

e) Boğaç Han'ın savaş içindeki ve sonundaki davranışları.

Esir edilen Dirse Han'a, hainlerin muamele tarzı özel bir anlam alanı oluşturur. Bu konu ile ilgili verilen mesajda, Dirse Han'ın kişiliğini ve sosyal konumunu belirleyen değerler gözlenmektedir.

Dirse Han'ın "elleri ve boynu ak"tn. Ak, şeref ve haysiyeti temsil etmektedir. Aslında kırk namert sadece Dirse Han'a değil, onu "ak elleri ve ak bonundan" bağlamakla, hem ferdi hem sosyal nitelik taşıyan "şeref ve haysiyet" değerine saldırmış olmaktadırlar.

Daha önce ele alındığı gibi, Dirse Han'ın bu değerler için evlâdından vazgeçtiği hatırlanırsa, "şeref ve haysiyet"ın sosyal düzenin temellerini oluşturan değerlerden olduğu neticesine varmak gerekir. Kırk namerdin saldırısı, kafirlerle işbirliğine yönelme şeklinde sonuçlanır. Dolayısıyla değere ihanet, düşmanla birleşme ile eşdeğer tutulmuş görünmektedir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, annenin Boğaç Han'dan babasını kurtarmasını istemesi, aileye bağlılık ve fedakârlık bağlamındaki değeri yansıtmaktadır. Boğaç Han'ın babasını kurtarma davranışının temel motivisi, annesinin telkini, bu motivin kaynaklandığı tutum, aile fertlerine (anne-baba) duyulan bağlılıktır. Temel değer, yine ifade edildiği üzere aüe-fedakârlıktır.

Buradaki fertlerarası yönelimli davranışlarda (anne-oğul) karşılıklı olarak eşdeğerlilik vardır. Farklı kişilerin birbirlerine karşı davranışı aynı temel değerlerden kaynaklanır.

Boğaç Han, kırk namerde yetiştiğinde, Dirse Han oğlunu öldü zannettiği için, onu tanımaz. Namertlerin ona kötülük yapacağını anlayınca, daha önce aman dilemediği, kendini esir alıp giden hainlerden aman diler. Burada Dirse Han'ın davranışının temel motivisi, oğluyla özdeşleştirdiği "yiğit'i kurtarma isteğidir. Yaptığı hatanın da farkına varmıştır. Burada savunma mekanizmalarından "telâfi etme" eğilimi sezilmektedir. Davranışın değeri ise, yine evlat sevgisidir. Dirse Han'ın aman dileyip, gururunu ayaklar altına almasının sebebi de yine evlat sevgisinden mülhem olarak, tanımadığı bîr yiğit için kendini feda etmesi, yani fedakârlıktır.

Dirse Han'ın davranışının devamında yönelim, tanımadığı yiğide, oğlundur. Davranış fertlerarasıdır. Kopuzunu eline alıp ona seslenir. Bu seslenişte, pişmanlığını, evladına kıymaktan dolayı kendi kendine üstlendiği sorumluluğunu görmek mümkündür. Kendisi için en üstün değerlerden olan evlat değerini, gaflet içinde bulunarak ihlâl edişi dolayısıyla, yine kendisi için önemli olan "hayatımdan vazgeçmekte, kendini feda etmeyi kabullenmiş olmaktadır. Bu davranışın motivisi-lutumumu-temel değeri içice girmiştir. Hepsini "evlat sevgisi" ile ifade etmek mümkündür. Ayrıca, sosyal-psikolojik değer olan "evlar değerinin sadece psikolojik nitelikteki "yaşama" değerinden üstün tutulduğu da görülmektedir.

Baba ile oğlu arasındaki fertlerarası yönelimli davranışın motivisi, tutum ve değerleri ile eşdeğerlilik taşıdığı görülmektedir. Çünkü, Boğaç Han hayatını "aklı şaşmış, biligi yitmiş koca" babası için ortaya koymaktadır. Anne-oğul ilişkisinde belirlediğimiz "aile" ve "fedakârlık" değerlerini burada da görmekteyiz. Yaptığı

bir halaya rağmen baba, kendinden vazgeçilecek biri değil, kendisi için hayat feda edilecek biridir.

Boğaç Han, namertlerle savaşır ve babasını kurtarır. "Kiminin boynunu vurmuş, kimini tutsak eylemiş"tir. Boynu vurulanlar savaşta karşı koyanlar, tutsak edilenler ise aman dileyip teslim olanlardır. Burada Türk milletinin savaş eliğini görmekteyiz. Aman dileyen güçsüz, aciz duruma düşmüş demektir. Onların da öldürülmesi pekala mümkünken, öldürülmeyip hayatlarının bağışlanması ve sadece esir edilmeleri, merhamet duygusu ve değeriyle, beylik gururuna dayanan affetme değerinin hakimiyetini gösterir.

SONUÇ

Davranış-motiv-tutum-değer analizi yapılan bu hikâyede ilk bakışta değerler örgüsü "aile değeri" etrafında yoğunlaşmış görünmektedir. Fakat değerler arası ilişki daha derin incelendiğinde, ilâhi temele dayalı değerlerin en üstte olduğu görülür. Onlar beşeri hayatın temel belirleyicileridir. "Tanrı* nın buyrukları" ve "ağzı duairmn fonksiyonu bunu gösterir.

Bu temeller üzerine kurulu sosyal değerler fert ve toplum için "en üst değer" kategorisindedir. Ferdi varlık alanına has değerler ise. "en alt" kategoriyi oluşturmaktadır. Aileye, çevreye ilişkin değerler bu iki kategori arasında yer alır. Örneklendirmek gerekirse; fert, şeref-haysiyet için ailesinin bir ferdinden - oğlundan- vazgeçer, aile fertlerinden biri için de kendi hayatından vazgeçmeyi göze alır.

Halkbilimi ürünlerinden aldığımız ve tarihî-kültürel evrenin parçası olan bir kesit üzerine yapılan inceleme bize, Türk toplumunun temel kültür değerleri sistematığının, onun ortaya koyduklarında, sadece ona has olanlarda saklı olduğunu göstermiştir. Burada şu sorular da akla gelebilir: Çağdaş ufukta biri olarak "ben"in, tarihî süreçten akıp gelen bu ürünlerle ilişkisi nedir ve nasıl kurulmaklardır? Bu ürünlerden anlaşılması gerekenler ya da bunlarda barınan anlamlar nelerdir? Bu veya benzer soruların cevaplanabilmesi ve sistematığın tanımlanabilmesi için bir kesiti incelemenin yeterli olmadığını belirtmemiz gerekir. Bu tür analitik çalışmaların yoğunlaşmasıyla, bu sistematığın daha açık biçimde ortaya konulabileceği ve pek çok problemin çözümünde etkili olacağı kanaatindeyiz.

MELİK DANIŞMEND GAZİ'NİN TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETİ ÜZERİNE

Rabia UÇKUN*

Her milletin tarihi, milli destan ve efsâneleriyle başlar. Destanlar, eski gelenek ve göreneklerini, o toplumun fertlerinin dünya görüşlerini bir ayna gibi aksettirir. Destanî karakter taşıyan eserlerin gayesi siyasî hadiseleri ve devletin başında bulunan şahsiyetlerin hayatını tasvir etmek değil, manevî realite ile beraber, zaman içinde geçirilen sosyal ve psikolojik merhaleleri de tesbit etmektir.

İslâmiyetin kabulü ve Anadolu'nun fethiyle birlikte Türkler için yeni bir destan devri başlar. Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında; "Gaziân-ı Rûm", "Ahiyân-i Rûm", "Abdalân-ı Rûm" gibi adlarla anılan zümrelerin büyük rolü olmuştur. Bunlar arasında ilk büyük fâtihten olan San Salluk, Seyyid Battal Gazi ve Melik Dânişmend Gazi de bulunmaktadır. Bu şahsiyetlerin her biri, halk muhayyilesine göre iyi bir hatip, kahraman, veli, bilgin ve mutasavvıftır. Bu büyük şahsiyetler etrafında oluşan menkıbeler. Orta dönem Türk Destanlarının konusunu teşkil eder ve genel kabule göre İslâmî-Türk Destanları adını alırlar.

Melik Dânişmend'in şahsiyeti etrafında toplanan ve Anadolu'nun fethine ait Türk destanının ikinci dairesini teşkil eden Dânişmendnâme de bunlardan biridir. Dânişmendnâme, Dânişmend Gazi'nin ölümünden (M. 1105) yaklaşık 140 yıl sonra, sözlü gelenekten toplanarak, Mevlâna İbn Alâ tarafından yazıya geçirilir. Fakat bu ilk destan elimizde yoktur. Bir asır sonra Tokatlı Arif Ali, daha düzgün bir Türkçe ile yemiden kaleme alır. Üçüncü defa Gelibolu'lu Tarihçi Ali tarafından ele alınmıştır¹.

Anadolu Türkleri, İslâmiyeti resmî din olarak kabul etmekle birlikte, İslâm öncesi inanç motiflerinden ve dünya görüşünden de tamamen uzak kalmamış, İslâmî esaslarla, eski Türk kültürünü birleştirerek güzel bir sentez ortaya koymuştur. Bu sentezin en güzel örneklerini Dânişmendnâme² de olduğu gibi, Battalnâme³ ve Saltuknâme⁴de de görmekteyiz.

Eski Türk destanlarında yüceltilen ve cihana hâkim olmayı gaye edinen "Alp" tipi İslâmî Türk Destanlarında "Alperen". "Gazi" tipine dönüşür.

Atlı göçebe medeniyetinin ürünü olan Alp tipi genel olarak Türk destanlarında karşımıza çıkan bir tiptir⁵. Fuad Köprülü, "Alp kelimesi eski ve yeni birçok Türk

* E.Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Araştırma Görevlisi.

1 Bkz: M.Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", **Belleten**, C.VII, 1943, n.27. s.427.

2 Rabia Kocaaslan Uçkun, **Dânişmendnâme'deki Epik ve Dinî Unsurlar**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir-1992.

3 Hasan Koksall, **Barralnâme'deki Tip ve Motif Yapısı**, MİFAD Yayını, Ankara, 1984.

4 Kemal Yüce, **Saltuknâme'de Tarihî, Dinî ve Efsanevî Unsurlar**, Kültür Bak. Yayını, Ankara, 1987.

5 M.Kaplan, "Türk Edebiyatında Alp Tipi", **Zeki V. Togan Armağanı**, İstanbul, 1955, s.204-213.

lehcisinde, kahraman, cesur, yiğit, zorlu manalarında kullanılmıştır ki, şahıs adı olarak kullanıldığı gibi, bir sıfat, bir unvan ve kabile teşkilatı içinde, askeri bir asalet zümresinin adı olarak da kullanılır⁶, demektir.

İslâmiyetin kabulü ile birlikte maddi kuvvetin yerini manevî kuvvet, ferdi irâdenin yerini ilâhî irade.. Alp tipinin yerini Veli tipi almıştır. İslâm inancının "gazi" anlayışı ile Türk geleneğinin sert alp'inin terkibi "Alp-gazi" veya "Alp-eren" tipini meydana getirmiştir⁷,

Nihad Sami Banarlı, Anadolu gazilerinin daha Anadolu'nun fethinden önceki devirlerden başlayarak ilk fetih asırlarında yapılan gazalara bir teşkilat halinde iştirak eden, gönüllü ve ücretli savaş erleri olduğunu⁸, bildirir. Bunlara alplar ve alperenler de denilmektedir. Banarlı'ya göre gazilik bunların meslekleri, ülküleri ve yaşama hünerleridir.

İ. Melikoff, Dânişmendnâme neşrinde⁹ Seyyit Battal Gazi ve diğer Anadolu gazilerinden bazıları için batılı tarihçilerin, "elleri tahta kılıçlı Müslüman misyoner şövalyeler" dediklerinden bahseder.

Anadolu Türkleri arasında tıpkı "alplik" gibi dervişlik de müessese haline gelmiştir¹⁰. Onbirinci yüzyılda İslâm sancağı altında İslâm halifesinin teşvik ve izniyle, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmın hâkim kılınması için serhatlarda öncülük eden Ahmed Dânişmend de, Anadolu gazilerindedir.

Dânişmend'in efsânevî şahsiyetinin meydana gelmesinde "Alp" ve "Gazi" teşkilatlarının yanısıra "Dervişlik" in de büyük bir rolü vardır. İ. Melikoff bu derviş babaların İslâmilemiş kam-ozanlar olduğunu ve eski geleneklerden birçok özellikler taşıdıklarını¹¹, belirtmektedir. Bu dervişler askerleri mübarek savaşa davet ederek gazilerle beraber yanyana savaşmışlardır. Dânişmendnâme 'nin beşinci bölümünde yer alan:

"dahi ser pâ berehne nice derviş
yürürdi anlarımla yad ü biliş¹²"

beyti de bu fikrimizi doğrulamaktadır.

Melik Dânişmend'in hayatı evliya menkabelerine karışmıştır ve Dânişmend'in menkabevî hayatı hakkında çeşitli kaynaklarda bilgi bulabildiğimiz halde, gerçek hayatı hakkında elimizdeki kaynaklar sınırlıdır.

Melik Dânişmend hakkında bilgi veren kaynaklan, özellikleri itibarıyla, gerçek hayatı, tarihî kişiliği hakkında bilgi veren kaynaklar ve menkabevî (efsânevî) hayatını

6 Fuad Köprülü. İ.A., "Alp" mad., C.I, s.379; aynı ifâde için bkz: A.Caferoğlu , **Uygur Sözlüğü**, "Alp" mad.

7 **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "Alp" mad., C,I, s.121.

8 N.Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, s.295.

9 **J.Melikoff, La Geste De Melik Danişmend-Etude. Critique Du Dânişmendnâme**, Bd.I: Introduction Et Traduction; Bd.II: Edition Critique Avec Glossaire Et Index, Paris, 1960.

10 Geniş bilgi için bkz: Ö. Lütfi Barkan, "İstîlâ Devirlerinin Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, 2, Ankara, 1942, s.279-295.

11 İ. Melikoff; a.g.e., C.I, s.21.

12 İ. Melikoil a.g.c, C.II, s.66.

anlatan kaynaklar olmak üzere iki kısımda toplayabiliriz. Bu kaynakların bir kısmında Dânişmend'in adı ve ünvanı ile ilgili bilgiler yer alırken, bir kısmında onun menşesine ait kayıtlar bulunur. Melik Danişmend ve Dânişmendnâme hakkında bilgi veren bu kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

a)Özel ve anonim tarihler: Gelibolulu Ali (Mîrkâlal-Cihâd), Cenabî (Al-Aylam al Zâhir). Kâtip Çelebi (Fezleke al Tevârih), Hazerfan Hüseyin (Tankıh al - Tavarıh), Necip Asım (Türk Tarihi), Kerümidin Aksarâyî (Müsameret al-Ahbâr) Osman Turan (Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi) v.b.

b)Seyahatnameler: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Claude Cahen (Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler).

c) Sikkeler:

d)Kitâbeler: Niksar'da Yağıbasan'a ait kitabe¹³.

e)Vakfyeler¹⁴: Evkaf idaresi arşivi, 5. defter 509 tarihli ve Anadolu 4. defter 560. tarihli vakfiye.

Bunların dışında Melik Dânişmend'den ve Dânişmendlilerden bahseden yabancı; Arap, İran, Ermeni, Latin ve Grek kaynakları da mevcuttur.

A. MELİK DÂNİŞMEND'İN TARİHİ ŞAHSİYETİ

a. Ad ve Ünvanı

Dânişmend'in tarihî şahsiyeti karanlıktır zira, tarihî kaynaklarda verilen bilgiler birbirini tutmamaktadır. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgileri Dânişmendnâme'deki şekilleriyle karşılaştırarak Dânişmend Gazi'nin tarihî hayatı hakkında bazı ipuçları yakalamaya çalışacağız.

Aksaray¹⁵ Farsça tarihinde, Alp Arslan'ın Rum diyarı (Anadolu) na hücum ettiği ve Rum ordusunu bozguna uğrattığı sıralarda Melik Dânişmend'in de Niksar, Tokat, Sivas, Elbistan çevrelerini tuttuğunu¹⁵, ifade eder.

Süryani Mihael "1085 yılında Tanuşman adlı bir emir Kapadokya'yı istila etti; Sivas, Kayseri ve Şimal beldeleri üzerinde hüküm sürdü ve böylece Danişmend hanedanı devleti başladı¹⁶" diyerek Danişmend'in 1085 yılından önce Anadolu'ya geldiği ve belirtilen tarihte bir devlet kurduğu fikrine kesinlik kazandırır. Arap müellifi İbn Hanidûn da Süleyman-şalvın 477 "1085" yılında Antakya'yı fethettiği sırada, dayısının da Malatya'yı aldığı¹⁷, bildirir. Bu bilgiler ışığında Süleyman bin Kutalmış'ın dayısının Danişmend Gazi olduğu anlaşılmaktadır. İbn Şeddâd ve İbn Şilnâ'nın eserlerinde "Süleyman bin Kutalmış'ın dayısı Danişmend Günüştekin" ifadesinin bulunduğunu tarihi kaynaklardan öğreniyoruz. Bu İslâm kaynakları, böylece adı geçen dayının hüviyetini bildirmektedir.

13 Bu kitabe ile ilgili bkz: İ.H. Uzunçarşılı Anadolu **Kitabeleri I**, İstanbul, 1927, s.59.

14 Bkz: İ.H. Uzunçarşılı, "Sivas Şehri", İstanbul. 1928, s.18-23.

15 Aksarâyî, Müsâmeret-al-Ahbâr (Selçukî Devletleri Tarihi), Ankara, 1943, s.113,

16 Cronique, II, s.173.

17 **Tavârih** üs - **Sinîn**, Topkapı, III. ahmed 2981, 156 a.

Dânişmendli devletinin kurucusu kaynaklarda umumiyetle "Dânişmend oğlu" (İbn ul-Dânişmend) adı ile geçer. Osman Turan, Azimi'nin sadece al-Dânişmend adı ile yazdığını ve İbn al-Dânişmend şeklinde de onun oğlu Melik Gazi'yi kasdettiğini veya açıkça bunu belli ettiğini söyler. Bununla beraber torunu, yani Melik Muhammed ve hatta Yağı - basan'ın oğlu da İbn al-Dânişmend adıyla gösterilir. Dânişmend'in "al"- harf-i tarifi ile yazılması bir isim değil bir ünvan veya sıfat olduğunu göstermektedir¹⁸. Ermeni, Süryani, Bizans ve Lâtin kaynakları Dânişmend'e Guillaue de Tyr - "Danisman", Alberd'Aix "Don i m an". Anna Comnena "Tanisman", Foulcher Chartes "Danisman", Orderic Vilal "Daliman" ve Süryânî Mihail "Tanuşman"¹⁹ adını verirler.

Danişmend sıfatı öylesine yayılmıştır ki Danişmend Gazi'nin babasının ve kendisinin adını unutturmuştur. Niksar'da bulunan ve sureti birkaç defa neşredilen Dânişmend'in torunu Melik. Yağıbasan'ın h.552 tarihini taşıyan kitabesinde²⁰ Yağıbasan bin Melik Gazi bin Danişmend olan emirin adı sadece "'Dânişmend" olarak geçmektedir.

Danişmend veya Danişmend oğlunun asıl adı tam olarak tesbit edilememiştir. Bazı kaynaklar Danişmend oğlunun "Gümüştekin" adını taşıdığını ifade ederler. Bazı müellifler kendisinin ve babasının adının "Gümüş-tekin bin el-Dânişmend Taylu" şeklinde belirtir. Dânişmendnâme'de ise sadece İslâmî "Melik Ahned" adı yer alır. Babasının adı da "Ali" olarak zikredilir²¹.

Ebû Hamid Muhammed bin İbrahim "Al-i Selçuk" adlı eserinde Dânişmend'in adını Muhammed olarak gösterir. Dânişmend'e Muhammed veya aynı ismin bir başka şekli olan Ahned adının atfedilmesi şüphesiz Melik ünvanını alan, ilk Dânişmendlilerden Dânişmend'in torunu Muhammed olması ile izah edilebilir. Suriyeli Michel'e göre 1134'de Bağdat halifesi ve Horasan Sultanı Dânişmend'in oğlu Emir Gazi'ye dört siyah bayrak, davul, altın kolye ve altın asa göndererek, bunlarla kendisine ve soyuna krallık verdiğini tasdik eder. Haberciler Emir Gazi'yi ölüm döşeginde bulur. Ölümü ile de emânetleri Muhammede vererek, onu Melik ilân ederler²².

Bu ünvanın aileye verilmesinden sonra, şehzadelerin onu baba ve dedelerine de atfederek geneli eşitirdikleri görülür. Bu bilgileri gözönüne alarak ilk Dânişmend ile adı Muhammed olan ve ilk "Melik" ünvanını alan Dânişmend'i birbirine karıştırmamak gerekir.

M. H. Yınanç ve İ. Melikoff, Dânişmendli devletinin kurucusunu Taylu Ali Danişmend zannederek, asıl kurucusunun Gümüştekin Ahned Gazi olduğunu anlayamamışlardır. M.H. Yınanç konuyla ilgili yazılarında Gümüştekin'in Dânişmend Ahned Gazi'nin Türkçe adı olduğuna dikkat etmemiş ve Gümüştekin'in Dânişmend'in oğlu olduğunu düşünmüştür.

¹⁸ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1984, s.116.

¹⁹ İ.A., Danişmendliler Mad., III, s.468.

²⁰ Bkz: İsmail H. Uzunçarşılı, **Anadolu Kitabeleri I**, s.59.

²¹ İ. Melikoff, a.g.e., c.2, s.9.

²² İ. Melikoff, a.g.e., c.1, s.104-105, dipnot 6.

Böylece isim "Dânişmend Taylu Ali'nin oğlu Glimüş-tekin Ahmed Gazi" şeklinde meydana çıkmış; Danişmend lâkabı babası gibi kendisine de âlem olmuş ve Gümüş-tekin Ahmed aynı şahsa ait bulunup şimdiye kadar sanıldığı gibi Gümüştekin'in Ahmed Gazi'nin oğlu olmadığı ortaya çıkmış ve bu suretle de tarihî birçok hatalar düzelmiş ve hadiseler de açıklığa kavuşmuştur²³.

İ. Melikoff, Ahmed Danişmend Gazi'nin "Dânişmend" lakabının alenilik ve aynı zamanda askerî liderlik vasfından dolayı verildiğini kaydeder. Paul Pelliof'dan naklen Çinliler ve Moğolların bu terimi Müslüman vaizler için kullandıklarını da²⁴ belirtir. İ. Melikoff'a göre bu ünvan, dinî bir mahiyet kazanarak babalar ve Türkmen mistik dervişleri tarafından kullanılmıştır. İ. Melikoff, bu ünvanın okuma yazma bilen kişilere ad olduğunu ve bu kişilerin Türkmen emirleri arasında pek ender olduğum belirttikten sonra. Danişmend Gazi'nin göçebe Türklerin en bilgililerinden biri olduğu için bu ünvanı aldığını zikreder.

b. Menşei ve Soy

Dânişmend'in soyu ve menşei hakkında Bizans, Ermeni, Arap kaynaklarında değişik rivayetler yer alır. Melik Danişmend ile aynı zamanda yaşayan Ermeni tarihçisi Urfalı Matthien, Danişmend'in Ermeni olduğunu belirtir. Haçlı seferlerinden bahsederken "Sivas ve bütün Rum ülkeleri hakimi bulunan İranlı (Türk) Emir Tanışman" diyerek onun Türk olduğunu ifade etmekle beraber, bir başka yerde "Menşei Ermeni olan Rum ülkeleri büyük Emiri Danişmend" kaydıyla da Ermeni olarak zikrettiğini kaynaklardan öğreniyoruz.

18. asrın meşhur Ermeni tarihçisi Çançian Emir Danişmend'in bir Ermeni prensi olduğunu ve Rumların tazyikiyle İran'a gidip İslâm dinini kabul ettiği; Selçuk Sultam tarafından Sivas'a gönderildiğini belirtir. 12. asır müellifi Niketas Ahmed Gazi'nin torunu Muhammed'i Tanışman adıyla kaydederken bir yerde de "Ermenistan Türkü Danişmend" tabirini kullanır ve onun Eskiçağ Arsakhlar soyundan ve zamanımızda şarkta en müdhiş ve mağnır düşmanımız olan Danişmendliler ailesinden gelmekle iftihar ettiğini de ilâve eder²⁵. Karahanlı Türklerinin Afrasyab Destanına bağlanması gibi, Emir Danişmend ve Danişmendliler de eski bir kral ailesine bağlanarak soylulaşılır.

M.H. Ymanç da Emir Danişmend'in Ermeni olduğu görüşündedir. Ona göre, Emir Danişmend veya onun adını tesbit edemediğimiz babası, Ermeni esir çocuklarından iken, Müslüman edilip büyütülmüş ve asker sınıfına alınarak yetiştirilmiş ve nihayet sarayda Danişmendlik vazifesi ve rütbesine terfi ederek bu ünvanı almış ve daha sonra bu emir Anadolu'ya gaza eden diğer ümera arasına karışmıştır²⁶. İsmail Hami Danişmend Ermenilik isnadından dolayı M.H. Ymanç'ı şiddetle tenkid eder. Sikkelere dayanmak suretiyle, Danişmend'in hakiki adının Melik Ahmed Gazi olduğunu belirtir ve sikkeler üzerinde Oğuz boylarına ait bir damganın

23 Osman Turan, **Selçuklular Zamanıyla Türkiye Tarihi**, s.117.

24 I. Melikoff, a.g.e., c.1, s.105.

25 Hordlimin, "**Danishmandic**", Encyclopedie de Islam, c.1, s.937.

26 M.H. Ymanç, **Anadolu'nun Fethi-Selçuklular Devri**, İstanbul 1944, s. 100.

bulunmamasından dolayı bir hüküm çıkaran M.H. Yınanç'ı hatalı bulur²⁷. Zira M.H. Yınanç, "Mesela Selçuklu paralarında Kınık boyunun, Artuklu ve Osmanlı paralarında Kayı boyunun . . . damgaları bulunmaktadırlar. Halbuki Dânişmendli paralarında böyle bir damga mevcut değildir ve Dânişmend'in Türkmen olduğu ve hangi boya mensup bulunduğu tesbit edilemez²⁸ demektir.

Matthieu, Dânişmend'in "Ermenistan Türkü Dânişmend" ifadesiyle coğrafi menşesine temas eder. Dânişmend'in ölümü münâsebetiyle "iyi, insanlara hayır düşünür, müminlere (Hristiyanlara) karşı çok merhametli idi, Ölümü Hristiyanlar arasında hüznün yarattı" ifadesi dikkat çekicidir. Zira bu müellif, devrinde Ortodoks veya müslüman olan ırkdaşlarına karşı çok ağır ve kindar bir dil kullanmıştır²⁹.

Dânişmend'in Türk kahramanlarının yatağı olan Merv civarındaki Mahan Kasabası'ndan olduğu söylenir. Epik gelenek Osmanlıları, Selçukluları ve Dânişmendlileri Mahanlı olarak göstermektedir. Malazgird Savaşı'na ilk ordu gönderen ailenin ün sahibi olacağına dair rivayetler vardır³⁰. Selçukluları, Osmanlıları ve Dânişmend Gazi'yi Mahanlı gösteren esas çekirdek hikâyenin bu olduğu düşünülebilir. Dânişmend'in Arap olduğu ve Battal Gazi soyundan geldiği hakkında da rivayetler vardır. O'nun Malatya'n olduğuna dair görüşler de mevcuttur.

Mikâil Bayram "Anadolu'da Te'lif Edilen İlk Eser Keşfu'l - Akabe" adlı çalışmasında³¹ Keşfu'l Akabe³² adını taşıyan Farsça eserin Gümüş-Tigin Ahmed Gazi'ye ithaf edildiğini belirtir. Mikâil Bayram; eserin yazarı İbü'l-Kemal İlyas bin Ahmed'in eserini sunduğu devlet adamının adını anmaksızın onu "Sâlüb-i A'zami", "Sâhib-Kırân-ı Alem", "Hazrat-i Mu'allâ", "Hazrat-i Calâlet" ve sadece "Hazrat" şeklinde tanzim ettiğini bildirir, Dânişmend Ahmed Gazi'nin İsfahan'dan geldiğini söyler.

Ona göre, Selçuklu ailesinin muallimi olan Dânişmend Taylu, Buharalı bile olsa, Selçuklu hanedanı İsfahan'a yerleşmeye başladığı sırada bu bilgin de İsfahan'a yerleşmiş ve burada Selçuklu hanedanına muallimlik görevine devam etmiştir. Oğlu Gümüş-Tigin Ahmed Gazi de İsfahan'da babası yanında yetişmiş, bilgin (dânişmend) bir kişi olduğu için birçok tarihçi O'nu Dânişmend veya Dânişmend Gazi diye anmışlardır³³.

Keşfu'l Akabe'deki, "O yüce zatı iltizam edenler çoğunlukla fazıl ve filozoflardır. Dünyanın her tarafından bilgin kişiler o hazrete yöneldiler ve her biri ilmim yayması miktanncâ itibar görüp, O hazretin cömertlik denizinden paylarını aldılar" kaydına dikkatimizi çeken Mikâil Bayram'a göre, Malazgirt seferinden sonra, Dânişmend Oğulları ülkesinde ilmî çalışmalar başlamış ve Ahmed Gazi de birçok ilim ve fikir adamını himaye edip, onların çalışmalarına imkân sağlamıştır.

27 İ.H. Dânişmend. Tarih Kurumuna Açık Mektup, İstanbul, 1945, s. 10-11-14.

28 M.H. Yınanç, a.g.e., s.96.

29 O. Turan, a.g.e., s.120.

30 İ. Melikof, a.g.e., c.1, s.72.

31 İ.Ü. Edebiyat Fak., İslâm Tetkikleri Enst. Dergisi, İstanbul, 1979, s. 272.

32 Keşfu'l - Akabe, Falih Kip. Nr. 5426.

33 Mitaii Bayram, a.g.y. , s. 277.

Bütün bu bilgiler ışığında Dânişmend Gazi'nin bilgin bir komutan olduğunu, fethettiği ülkelerde kültür faaliyetlerine önem verdiğini söyleyebiliriz. "Keşfu'l Akabe"nin Dânişmend Gazîye sunulmuş olmasına dayanarak Anadolu'daki ilmi ve edebi eserlerin zannedildiği gibi 12. asrın yarısında değil, 11. asrın sonlarında ye Dânişmendlilerin himâyesi ile verilmeye başladığı sonucunu çıkarabiliriz.

B. MELİK DÂNIŞMEND'İN EFSANEVÎ ŞAHSİYETİ

Bu bölümde; Dânişmend Gazi'nin tarihî şahsiyeti etrafında oluşan ve Dânişmendnâme'nin esas yapısını meydana getiren efsanevî (menkabevî) şahsiyetini Dânişmendnâme'ye ve diğer kaynaklara bağlı olarak tesbite çalışacağız.

Dânişmendnâme, Dânişmend Gazi'nin Ölümünden yaklaşık 140 yıl soma M. 1245'de sözlü gelenekten toplanarak yazıya geçirilmiştir³⁴. Bu süre zarfında Dânişmend Gazi'nin tarihi şahsiyeti efsanevî bir hüviyete bürünmüştür.

Dânişmendnâme'ye göre Dânişmend Gazi'nin adı Ahmed'dir. babasının adı Ali, dedesinin adı Mızraptır. Bazı nüshalara göre de dedesinin adı Batlardır. Annesi de Emir Ömer'in kızıdır. Bahsettiğimiz seçere destanda şu şekilde geçmektedir:

"Ve Battal Gazi oğlu Alimin bir ogh vardı, adı Sultan Turasan idi ve dahi Emir Ömerün bir kızı vardı, Mizrab oğlu Ali'ye vermişlerdi, anun ayali vücuda geldi, adını Melik Ahmed kodılar, katı âkil - u - kamil kopdu, lakabın Melik Dânişmend kodılar³⁵".

İslâmî destan geleneği, destan kahramanlarının soyunu Battal Gazi ve Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (SAV.) çıkarmaktadır. Dânişmendnâme'de olduğu gibi Salluknâme ve Battalnâme gibi destanlarda da bunun örneğini görmekteyiz. Yine İslâmî destan geleneğine bağlı olarak Dânişmend Gazi'nin "Melik Ahmed" olarak sadece İslâmî adı destanda yer alır. İslâmiyetin kabulünden sonra, Hz. Muhammed'in (S.A.V.) ve O'nun soyundan gelenlerin adları kutsal sayıldığı için Türkler, kendi asil adları ile beraber bu kutsal adları da kullanmışlardır³⁶.

Destanda, Dânişmend Gazi'yi Battal Gazi'ye bağlamak için, Dânişmend'in gazaları bir asır önce başlamış gibi gösterilir. M. Halil Ymanç'a göre Battal Gazi Dânişmend'in dedesi olamaz³⁷. Çünkü Battal Gazi bir rivayete göre hicri 113; M. 731, diğer bir rivayete göre de H.122:M.740'da Anadolu gazasında şehid olan bir mücahit ve 11. asrın ikinci yarısında yaşayan Dânişmend'in dedesi olması mümkün değildir.

Dânişmend'in babası ile ilgili olarak, tarihî bir rivayetin de destana geçtiğini görüyoruz. M. 863 (H.249) yılında Malatya emiri Ömer bin Ubeydullah bir gazada arkadaşları ile birlikte şehid düşer. Bu arada Ali bin Yahya el-Ermeni adlı İslâm

34 Geniş bilgi için bkz. F. Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", **BeDeten**, c. VII, s. 426, 427; İbnü'l - Emin Mahinud Kemâl, **Menakıb-ı Hünerverân**, İstanbul 1926, s. 60-61, Kâtip Çelebi, **Keşfü'z - Ziinün**, c. II.

35 İ. Melikon; a.g.e., c. II, s.9.

36 Geniş bilgi için bkz: A. İnan, "İslâmdan Sonra Türkçe Adlar", **Türk Dili**, 1 Temmuz 1958, c. VII, nr. 82, s. 431.

37 M.H. Yınanç, a.g.e. , s. 94.

kahramanı da aynı yıl şehid olur. İslâm gazilerine ait rivayetler, Türkler üzerinde büyük tesirler yapmış ve bunlar birer destan haline getirilmiştir. Ahmed Gazi'nin babası Dânişmend Ali ile aslen Ermeni olan Ali bin Yahya epik gelenekte birbirine karışmıştır. Dânişmendlilerin şeceresine böylece bir Ermeni gazi ve şehidi de girmiştir .

Malatya şehri 10. asnn birinci yansı içinde M. 943'de müslümanlan elinden çıkmış ve Bizans İmparatorluğu tarafından zaptedilmiş olduğu için M. H. Ymaç, Dânişmend'in Malatyalı olamayacağı görüşündedir.

Bu bilgiler ışığında ve Dânişmendnâme'ye göre Melik Dânişmend'in Anadolu Türklerinin ideal bir insan tipi olduğunu epik özellikleriyle birlikte tanıtmaya çalışalım.

Destan kahramanlarına, Türk toplumunun Alp, Er, Gazi, Derviş gibi adlar verdiğini yukarıda görmüştük. Türk destanlarındaki Alp'ler İslâmî Türk destanlarında Gazi şekline dönüşürken bu şahısların "hatib" unvanını aldıklarını da görmekteyiz. Melik Dânişmend Destanı'nda Melik Ahmed Gazi "Hatib" bir³⁹. Sarı Salluk'un da babasından hitabet aldığı görüyoruz. Saltuk'un babasının görevi "'hatiplik" dir. Şerif Hızır savaşıp "Saltuk" adını kazandıktan sonra ona hitabet verilmiştir⁴⁰. Ballal Gazi Destan'nda da, Fatma oğullarından Hasan'ın altıncı torunu İmam Zeynel Abidin Malatya'da hatib olup bir müddet sonra ölmesi ve hatipliğin Zeynel Abidin'in oğlu Hasan'a verilmesi ile karşılaşılıyor⁴¹. Aynı zamanda Battal Gazi (Cafer)nin kendisi de ergenlik çağına kadarki hayatını önce hatipliğe daha sonra da silahşörlüğe heves kılarak geçirir⁴²

Dânişmend Gazi iyi bir silahşördür, gece gündüz arkadaşı Sultan Turasan ile silahşörlük talim etmektedir⁴³. Dânişmend Gazi'nin silahşörlükte mağlup edemeyeceği kişi yoktur. Bir kılıç sallama ile kafiri kaşına kadar iki parça eder⁴⁴. Kılıcı ile kafirin süngüsünü iki parçaya böler. "Ya Allah!" deyip düşmanı Eninos'a bir kılıç vurur ki, Emnos'un başı çevgandan çıkıp top gibi gider⁴⁵. Melik düşmaniyla savaşırken bir zab-i tig vurur ki, düşmanın başı yere düşmekle kalmaz, aynı zamanda atının başı da yere düşer⁴⁶.

Alp tipinin başlıca özelliklerinden olan kahramanlık ve cesurluk, Dânişmend Gazi'de de kendini gösterir. O, güz gününde hazan yaprağı nasıl dökülürse, kâfiri öyle kırar ve döker⁴⁷. Melik Dânişmend cenk sırasında kurd koyuna girer gibi girer, öyle ki kâfirler Melik'in önünden guruh guruh kaçarlar⁴⁸. Düşman ne kadar güçlü ve çok

38 Bkz: Osman Turan, a.g.e., s.120-121; M.H.Ymaç, a.g.e., s.94.

39 İ. M. , a.g.c , c. II, s. 10.

40 Bkz. Kemal Yüce. a.g.e. , s. 183.

41 Hasan Koksall, a.g.e. , s. 59.

42 a.g.e. .s. 60.

43 İ. Melikofi; a.g.e., c. E, s. 9-

44 a.g.e. , s. 45.

45 a.g.e. ,s. 127.

46 a.g.e. , s. 208.

47 a.g.e., s.112.

48 a.g.e., s.202.

olursa olsun Melik Dânişmend; ⁴⁹ "... birdür önümde tagile yazı, hemdahi birdür yanımda Kafirim çoğı azı!" ⁴⁹ diyerek hamle kılar.

Melik Dânişmend kalıramanlık ve cesurluğun yamsıra gür ve etkileyici bir sese de sahiptir. Hargünbed kalesinde kafirlerle mücadele ederken M. Dânişmend öyle bir nara atar ki, narasından yüz kâfirin ödi sı dîp can verir⁵⁰. Kâfirlerin, Dânişmend'in narasından etkilenmesi destanda başka bir yerde şöyle anlatılır: "... Melik Dânişmend Gazi, ol din canbazı, meydana girdi, cevlan gösterdi, bir gez şöyle na're urdukirn alem yankulandi temâmel Kafirler işidüb üzerlerine heybet oturdu⁵¹".

Melik Dânişmend'in ve arkadaşlarının en büyük yardımcısı atlandı. Kâfirle mücadelede er ile atı bir bütündür. Dânişmendnâme'de Dânişmend Gazi'nin atının adı zikredilmez. "Ahır Melik and içdi atma mahmuz urdı al okkab gibi sıçradı erdi la'inun başına bir zarb şöyle urdı kim kafirün beynisi burmndan geltib carı Cehenneme ismarladı⁵²".

Destanda, Melik Dânişmend'in heybetini göstermek için kahramanlığın ve kuvvetin sembolü olan arslana benzetildiğini görüyoruz: "Melik Dânişmend aslan gibi Kâfir çerisinün içine girdi⁵³", "Melik kâfirler içine düşdi kıra kıra öte yana çıktı, sanasın kim bir aslan idi...⁵⁴".

Melik Dânişmend, diğer savaş aletlerinde olduğu gibi ok ve yayı da çok iyi kullanır. Dânişmend yayı öyle hızlı çeker ki ok yeleğine kadar taş saplanır⁵⁵.

Destana göre, Dânişmend çok kurnazdır; ufak tefek hilelerle, kılık değiştirme ve kurnazlıkla düşmanı mağlup etme yoluna gider. Yeri geldiğinde ruhban kıyâfeti giyer, yeri gelir kâfirlerin kim olduğunu anlayamayacağı kadar güzel Rumca konuşur.

Dânişmend Gazi Destanı'na göre, Ahmed Gazi de dedesi Battal Gazi gibi tamamıyla dini bir ideal yani gaza ve cihâd ideali taşıyan, kazandığı ganimetlerden kendine pay almayan, kahramanlıklar gösteren bir alp, bir gazidir. Mert ve dürüst bir kişiliğe sahip olan Dânişmend Gazi, dünya malına da önem vermez. Savaşta elde edilen ganimetlerden hiçbir şey almaz, beşte birini Halife'ye gönderir, geri kalanını da gazilere dağıtır⁵⁶. Bu davranış tarzı, o dönemde Halife'ye olan bağlılığı göstermesi ve o dönemin adalet ve hukuk anlayışını yansıtmaya bakımdan çok önemlidir.

Dânişmendnâme'de kâfirler, Melik Dânişmend'in gösterdiği kahramanlığın ve kerâmetlerin normal insan tarafından yapılamayacağını düşünerek onu sihirbaz, câzû, dinini de câzûlar dinî olarak nitelendirirler. Melik Dânişmend'in menkâbevi şahsiyetinin meydana gelmesinde, O'na atfedilen kerâmetlerin büyük bir rolü vardır. Dânişmend'in kerâmetler göstermesi, Hz. Muhammed'i rüyasında görüp O'ndan öğrendiği bilgi, ilham ve dua sayesinde veya diğer ölmüş gazilerin yardımıyla

49 a.g.e., s.212.

50a.g.e., s.265.

51 a.g.e., s. 140.

52 a.g.e., s.49.

53 a.g.e., s. 160.

54 a.g.e., s.275.

55 a.g.e., s.36-37.

56 a.g.e., s.64-68-71-128.

gerçekleşmektedir. Bu kerametlerin bir kısmı da, doğrudan doğruya Hızır'ın Melik Dânişmend'e verdiği duanın yol göstericiliği ile meydana gelmektedir. Dânişmend fethedilecek yerleri rüyasında görerek bilgi edinir⁵⁷.

Dânişmend, Deryanos Manastırı'ndaki ejderha ile mücâdele ederek onu yener⁵⁸. Ejderi fiziki güçle değil de, Hızır'ın verdiği dua sayesinde yenmesi destana İslâmî bir hüviyet kazandırır ve bu olayın keramet olarak kabul edilmesini sağlar. Destanda bundan başka, mahiyetleri farklı birçok keramet Melik Dânişmend'e alfedilir.

Sonuç olarak Melik Dânişmend'in şahsında Anadolu'ya gelmiş Türk topluluğunun kültürel hayatını buluruz. Onun şahsiyetine ve hayatına bakarak bu topluluğun ideallerini, acı ve sevinçlerini, edebî zevkini, dinî inanışlarını görürüz. Türkler Anadolu'yu fethederken, kendi kültürlerinden çok farklı olan Batı kültürü ile karşılaşmış mücâdele eder, kendi kültürlerini ve dinlerini kabul ettirmek ister. Bu sebeple, destandaki şahsiyetleri bir savaş kahramanı olarak değerlendirmek yanlış olur. Destana göre Melik Dânişmend cesur, zeki, bilgili bir kahraman olduğu kadar, bir gâzi ve bir velidir. Dânişmend'in peygamber neslinden sayılması, Peygamberin işaretiyle Anadolu gazâsına memur edilmesi aynı sebeptendir.

Eski Türk düşünce ve gelenekleri ile, İslâmî zihniyet ve hayat tarzını, yeni coğrafi ve sosyal şartlara adapte ederek hütiioJf^JirfD I)âlii^ıı^j3diıâo3e 'y£ g£>T£; .M&ük Dânişmend gaza, cihad ideali taşıyan bir "Alperen", bir "Derviş-gâzi" dir.

Her medeniyet devresinin ve her sosyal tabakanın, kendini temsil eden belli tipler doğurduğu ve medeniyet değişikliğine paralel olarak eserlerdeki tiplerin de değiştiğini söyleyebiliriz. Bunun en güzel örneği, Dânişmendnâme'de Melik Dânişmend'in şahsında görülmektedir.

57 a.g.e.. s. 17.

58a.g.c, s. 75-77.

KÖZİ - KÖRPEŞ DESTANININ ALTAY VE KAZAK VERSİYONLARI (KARŞILAŞTIRMALI İNCELEME DENEMESİ)*

Yazan: N.S.SMIRNOVA

Çeviren: Muvaffak DURANLI**

Közi - Körpeş destanı Altay, Kazak, Başkırt, Sibiryta Tatar ve Uygurlannda bulunmaktadır.

Destan Altayhlarda Tubalar, Kuzey Teleul ve Güney versiyonları olarak kaydedilmiştir. Teleut versiyonu 1912 yılında D. Hlopatinov tarafından derlenmiş ve G.N. Potanin'in redaksiyonu altında çıkan *Teleutskie materialı, sobranme G. M. Tokmaşevini*¹ adlı yayma girmiştir.

1956 yılında S. S. Kataş Ulagan aymağmdaki G.P. Almadakov'dan benzer bir masal derlemiştir. Bu Teleut versiyonu Kuzey Altaylılanın bölgesinde de kaydedilmiş demektir.

Masalıcı G. P. Almadakov kendi repertuvarında Güney Teleut versiyonunu Kuzey Tubalar versiyonuyla birleştirmiştir. Almadakov Kozık ve Bayan - Slu masalından başka Kozük ve Bayan - Aru² masalını da anlatmaktadır.

Ünlü Altay kayçisi ve masalcısı N. U. Ulağaşev (1861 - 1946) iki versiyon söylemiştir: Kozın - Erkeş - Bayım - Sur ve Kozüke ve Bayan. Derleyiciler Kozıyke ve Bayan'ın Altay'da çok yaygın olduğunu iddia etmektedir. Kozın - Erkeş daha az yaygındır. A. L. Koptelov Ulağaşev'in şu sözlerini hatırlatmaktadır: "Kozıyke ve Bayan'ı küçük büyük herkes bilir"³. Ancak her iki versiyonun sözlü epik formu sadece Ulağaşev¹ den derlenmiştir⁴. Derleyiciler Ulağaşev'in iki versiyonun varlığı ve onların karşılıklı etkileşimiyle ilgili düşüncesini kesin olarak açıklayamamışlardır.

Fakat Altay kaynaklarının ve bu destanlar hakkındaki bilgilerin azlığına karşın Altay versiyonlarının Kazak versiyonlarıyla bağı şüphesizdir.

---

* N. S. Smirnova'nıtı bu makalesi Sprache, geschichte und kultur der Altaschen Völker, Akademie verlag, Berlin, 1974'de yayınlanmıştır.

** E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Çevirmeni.

1 Trudı Tomskogo obşçestva izučeniya Sibiri III, Tomsk 1915, sayı 1.

2 S. S. Kataş'ın materyalleri Gorno - Altay Dil, Tarih ve Edebiyat Araştırma Enstitüsü Elyazmalan Fonundadır. 1956 Yılı Araştırma Grubu.

3 N. U. Ulağaşev. Altay - Buçay, Novosibirsk, 1941, 24. Çern - Çernevie tatarı, severnie altaytı, isključaya şortsev (bak. L. P. Potatav, Oçerki İstorii altaytsev, Novosibirsk 1948, 12).

4 Kozın - Erkeş metni 1939 yılında P.V. Kuçıyak taralından. Kozüyke ve Bayan metni ise 1940 yılında A. Rogaleva tarafından derlenmiştir. Bu derlemeler ilk olarak Altayca yayınlanmıştır, bak. Çerçekter, Oyrot-Tura, 1940.

A. L. Koptelov'un verilerine göre N. U. Ulağaşev Kozüykc masalının kısmen de olsa Güney Türkleri tarafından bilindiğini belirtmektedir. Bunun dışında Ulağaşev Kozüyke icrasında onun hocası olarak şu kişilerin de adını vermiştir: Kabak Tadyekov, Kadir Otlıkov, Sabak Beçenov (bak. Altay - Buçay 42-48).

Bu bağlantı geçen yüzyılda ve şimdiki yüzyılın başında Türkologlar tarafından tespit edilmiştir. Allay Folkloründe Közi - Körpeş'le paralellikler bulan G. N. Potanin şöyle demiştir: " Teleul masalı Közi - Körpeş ve Bayan Sulu Kırgız varyantına sahiptir. Teleutların bu masalı genel Türkoloji kaynağından mı aldıkları veya bunun daha geç dönem Kırgız etkisi mi olduğu açık değildir ?"⁵

Sovyet Türkolojisinde bu konuda belirli bir görüş vardır: Altaylılarda destanın eski versiyonu vardır, daha sonraki dönemde ise Barabın Tatarları ve Teleutlar aracılığıyla yeni Kazak versiyonu Allay'a gelmiştir⁶.

Bu kahramanlık masalının daha arkaik temaları ve konu bölümlerini içeren bir versiyon olarak düşünmek gerekmektedir: evlatsız yaşlı insanlardaki kahramanın garip doğumu, onun bahadırlara özgü boyu poşu, eş araması, diğer adaylarla yarışmayı da içine alan evlilik, kahramanın zehirlenmesi ve ölümü, dirilişi. Mistik dönüşüm motifleri, kahramanın mistik yardımcılarının hareketleri, Kazak ve Altay bahadır ve büyü masallarına Özgü olan eş arayış sırasında doğanın kötü güçleri karşısındaki zafer bu versiyonun yapısındadır. Közi Körpeş'in ölümünden dolayı Bayan'ın kanlı intikamı konusu da bu versiyonda yer almıştır.

V. V. Radlov bu versiyonu XIII. yüzyılın sonu XIV. yüzyılın başı, M. O. Auezov ve L. P. Potapov XI. - XII. yüzyıllara⁷ ait görmektedir.

Kazakistan folklorcülerinin fikrine göre XV. - XVII, XVIII. yüzyıllar Közi Körpeş'in Kazak versiyonunun yoğun gelişme dönemidir⁸.

Versiyonun yayılma merkezi Orta ve Eski Kazak Juzıannın göçebe konaklarının birbirine yakın olduğu Semireçya'nın kuzeyidir⁹. Orada Djungar kapılanın yakınına 1771 yılında "Ballıaş'ın yanından ... Kulja'ya" gelen Kazak atamam Grigoriy Volşaninov Ayaguz kıyısında Bayan Sulu'nun (Kuzu Kurpey) Semireçya'daki ünlü mezarını görmüş ve onun resmini yapmıştır¹⁰. Mezarın

5 G.N. Potanin'In Kozika ve Bayan Silu masalına ait dipnotu. Trudı Tomskogo obşçestva izučeniya Sibiri, Tomsk. 1915, sayı I. Altayskie paralleli Potanina k kazakskomu Kozı - Korpeşu v Anasskom sbonike (Zapiski, Zapadno - Sibirskogo otd. RGO XXVII. Omsk, 1915), 264 - 265. 277, 278, 283; Kazak - kirgizskie i altayskie predaniya, leğendi i skazki (Jivaya starina, sayı II - III, Petrograd 1916), 80.93,104.109.

6 Allay ve Kazak destanının akrabalık bağlan hakkında N. K. Dmîlriev (Kogutey, Academia, Moskova - Leningrad, 1935, 35), A. S. Orlov (Kazakskiy geroičeskiy epos, Moskova, 1946, 5), A. L. Koptelov (Primeçaniya k .sb. N. U. Ulagaşeva Altay - Buçay, 392) yazmıştır. Kazak versiyon unu ti Altaylılar larafından alınması için bak. A. L. Koptelov, Altay - Buçay, 392; L. P. Potapov. Geroičeskiy epos altaytsev, Sovetskaya etnografiya 1949, No I, 130 - 132; S. S. Kataş, Altayskie variantı eposa, Kozı - Korpeş. Kitap - Kozı - Kurpes i Mayan - hılu, Ula 1964, 90 - 94.

7 G. Tveritin. Kozı - Korpeş i Bayan Silu, Kızıl - Orda 1927, 7; Sovetskaya etnografiya, 1949, No I, 132.

8 M. Auezov, Uslnoe, tvorçesivo kazakov - razdel v glave Kul'tura kazakskogo naroda v XV - XVII w. İstoriya Kazakskoy SSR I, Alma - Ata, 1957. 208 -210.

9 Zapiski Zapadno - Sibirskogo otdela RGO, kitap XVI, Omsk 1894, sayı II - III, 4.

10 Burada duran taş heykeller Bayan, Kozı ve destanın diğer kişilerinin adlarını taşımaktadır, (bak. Zapiski gen - mayora Bronevskogo, O kirgiz - kaysakah Sredney Ordı. Oteçestvennie zapiski 1830, Ağustos, c. XVII, kitap XXIV, 252 - 256; A. Levşii, Opisanie kirgiz - kazaçih ili kirgiz - kaysatskih ord i stepey, c. I, S. Peterburg 1832. 206; Rukopis Predaniya kirgiz, raspuiojenna na pesnyah, o romane Kusukurpeç v bitmagai A. S. Puşkina, Puşkin. Vremenaik Puşkinskoy komİssü, Moskova - Leningrad 1937, No 3, 323.

tasvirlerinde kaçınılmaz olarak masal veya bu anıtlı ilgili şarkı zikredilmiş. Kozi'yla ilgili şarkılarda ise (onların 1834 yılındaki ilk kaydından başlayarak) Ayaguz'un kıyıları (Ayaközün, boyu) ve mezar yapısı, yani Kazakların Barabin Tatarları ve Teleullarla ilişkide bulunduğu İrtiş'm üst havzaları ve San Su'ya yakın olan Orta ve Eski Jızlarm kaynaşma yerleri zikredilmiştir. Teleullar kendilerini Şuhu zamanında (XVIII. yüzyıl) güneyden gelmiş insanlar olarak kabul ederler ve şarkılarında İrtiş'dan bahsederler¹¹.

Kazak versiyonu sosyal destan formunda XV. yüzyıldan XVIII. yüzyılın 40'lı yıllarına dek yer almıştır. Bu dönemde Kazakların Semireçya'daki¹² göçü gerçekleşmiştir: destana göre Karabay'm (varyantlarda - Sanbay), baba Bayarın göçü Ayaguz'a doğrudur. Daha sonraki "Büyük Felaket" (1723 - 1730) ten sonra Kazaklar Aurakay civarındaki Djungarları yenmiş ve bıraktıkları göç bölgelerine geri dönme imkanı bulmuşlardır, onlar yeniden Ayaguz'a göçmüşler, çünkü onların "Ayaguz nehrinden daha doğruya göçleri yasaklanmıştır"¹³. Fakat bu zamanda destan, konusuna giren mezarla öyle bir sıkı bağ oluşturmuş ki mezar da Bayan Sulu ve Kuzu Kurpey veya Koşu - Kirpeş adını almıştır. Bu mezar oldukça hasar görmüştür. XVII. yüzyılın 70'li yıllarında Balhaş civarında yolculuk yapan akademisyen Faik mezarı şöyle karakterize etmektedir "Oyagus nehri civarındaki . . . büyük taş yapının kalıntılarını Kırgızlar Koşu - Kirpeş adım vermişlerdir"¹⁴. Demek ki "kalıntıların yakın dönem bir yapıya ait olduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Bu dönemde de onların saygı gördüğü anlaşılmaktadır. "Hiç bir Kırgız (Kazak - N. S.) geçmişteki romantik dramın isyancı kahramanlarına kısa bir dua okumaksızın buradan geçmemiştir"¹⁵. Fakat gerçekten de kahramanların ölümü, onların trajedisinin bir anıtı olan mezar eski bahadır masalının sosyal destana dönüşümünde dile getirilmiştir. Eski versiyon çizgilerinin Korpeş'in Kazak versiyonunun sosyal epik formuna girmiş olması doğaldır. Çocuksuz yaşlı insanların yanında Kozi'nin doğumu, onun bahadır boyu poşu, Bayan'a giden yoldaki bütün güçlükleri yenmesi, intikamı, ölümü ve dirilişi bahadır masalının eski "biyografi" türündendir. Kahramanın kısa boylu, kel Karabay'ın köyünde doğuşu da arkaiktir. Fakat Kazak destanı ve masalının sosyal üslupları güvenilir niteliktedir. Kabile bağlarının güçlendirilmesiyle ilgili temel düşünce destanın Özüdür. Hikaye üzücü ayrılmayla devam etmektedir. Kazak tarihinde fikirlerin bu dairesi Juzların (XVI. yüzyıl) oluşumuna, folklorda arkaik versiyonların transformasyonuna, destanın doğumuna yol açmıştır.

Aile ve kabile ilişkileri yeniden masaldan farklı olarak sosyal destanda yer almaktadır. Kabile ve aile dağılmıştır. Ayrılma çizgisi aileyle de kesişmiştir. Kahramanın evliliği sırasında kayınpeder ve damadın anlaşmazlığı feodal Kazak aristokrasisinin ayrılmacı isteklerinin yargılanmasına dönüşmektedir. Bayan baba için

11 S. S. Surazakov, Geroičeskie skazanie o bogatire Altay - Btiučae, Gorrio - Altaysk 1961. 30 - 31. Bundan başka değişim için Güney Altaylılar XVIII. yüzyılda Üst - Kamenogor, Yumışev ve halta Semİpalatın kalelerine gelmişlerdir (bak. L. P. Polapov, Očerki po İstorii altaltaysev, 153 - 154)

12 İstoriya Kazakskoy SSR, I, 176 -178.

13 a.g.e., say. 264.

14 Rusya'ya yapılan araştırma gezilerinin kayıtları VII, S. Psterburg 1825, 58.

15 G. Tvcritin, Kozi - Korpeş i Bayan - Sulu 7. Bu anıtın Moğol kabileleri tarafından yapıldığı düşünülmektedir (bak. N. N. Pantusov, Drcvnosti Sredney Azii, Kazan, 1902, 5).

zenginlik, iktidar herşeyin üstündedir. O adeti, geleneği, ahlakî normları kabul etmez, aile ilişkilerine, kabile bağlarına saygı göstermez, kendi isteğiyle antlaşmayı bozar. Antlaşmanın bozulması ve Ayaguz'a göçün reddedilmesi kabile birliğinin toprak ve akrabalık bağlantılarını yıkar. Karabay'ın karan ise Kul Kodarla dünür olmak şeklindedir (kul köle, esir alınmış kişi)¹⁶, destanda Kul Kodar'a kalmak, jau adı verilir yani düşman, ihanet etmiş olan (G. Derbesalin, A. Frolov'un kaydı). Karabay'ın ihanetine Bayan, Kozi ve onların taraftarları olan Taylak - biy, Ay, Tansık karşı çıkar.

Feodal aristokrasinin özel mülkiyet istekleri ve halk alınlakının kollektif yapıları arasındaki çelişki kahramanın trajik durumuyla derinleşmektedir. Evlilik antlaşmasını, yani kabile - kan birliğini, yerine getirmek için Kozi akrabalarını terkedip korkusu üzerine gitmek ve ilerideki evliliğini riske atmak zorundadır. Boyundan zorla ayrılan Kozi bütün haklarını yitirir. Kayınpederimi! köyünde ona damat çadırı verilir, o kocalık için koyun çobanlığı gibi küçültücü bir işe mahkum olur. Kendi adım ise saklar. Şaman efsanelerinin mistik ucubesi, bahadır masalının kısa boylu kahramanı tipinde şekil değiştirerek sınırlı bir toplumsal adetletsizliğe dönüşür. Fakat ancak Kozi kendim tanıtmadan kalır, geriye ona bir tek ölüm kalmıştır. Akrabalarından ayrılma kahramanın yaşadığı felaketlerin ana nedenidir¹⁷.

Konu yenilenmekte ve karışmaktadır. Destanın içeriğine babaların ilişkisini resmeden olaylar girmektedir (onların avdaki dostlukları, aralarındaki kabil; yeni doğmuş veya anne karnında olan çocuklara söz kesme geleneği; Kozi'nin babasının ani ölümü, sözün bozulması)¹⁸. Hikayenin ana bölümünü Közi'nin Taylak - biy tarafından desteklenmesi. Aybas'ın haberle ve Bayan'ın hediyelerle Közi'yi ziyaret etmesi, Karabay'ın at sürüleri için su araması, Közi ve Bayan'ın gizli görüşmeleri örmektedir. Davranışların hayati ve sosyal motiflemelerindeki vurgu, hayati tehlikelere ilgi konunun ve tiplerin köklü masalı - kahramanlık yorumunu zayıflatmaktadır. Hacim ve sayı azalmakta veya Közi'nin eşine gittiği yolda karşısına çıkan doğa üstü engeller düşmektedir. Közi'nin atı efsanevi yardımcı çizgilerini kaybetmektedir. Diğer varyantlarda kahramanın yeniden doğuşu motifi bile (G. Derbesalin, V. Radlov'un kayıtları) yok olmaktadır. Masal fantazyası İslami mitolojiyle sıkışmaktadır: kahramanlara Allah adını anan beyaz sarıklı yaşlılar yardım etmekte, Közi'yi onlar diriltmektedir (A. Frolov, İ. Berezin'in kayıtları).

XIX. yüzyıla doğru Közi - Körpeş güney ve kuzey doğu Kazakistan'da söylenmeye başlamıştır. Destan Orenburg bozkırlarına da ulaşır. Kokçetov bölge mahkemesi yardımcı yargıcı İ. Bezverhov 1843 yılında Albay Krivonogov'un müfrezesine eşlik ederken Arıslan adlı akından Kozu - Kurpeç ve Bayan Sulu adlı ünlü

16 Pamyalnaya knijka Zapadnoy Sibiri, Onisk 1882, 243.

17 Kız - JibeL Koblandı, Alpamis ve Kazakların diğer pek çok hikayesi.

18 Bu sonuçlara G. Derbesalin, A. Frolov, W. Radlov, N. KostUetskiy ve İ. Benczin'in XIX. yüzyılın ilk yarısındaki kayıtları temelinde varılmıştır. Düzene uyma gerekliliği Kazak ve Altay varyantlarına yapılacak eklemelerin kısalığına neden olmuştur.

şiiri duyar"¹⁹. Aynı yıllarda Közi - Körpeş Ayaguz bölge mahkemesinin dilmacı A. Frolov tarafından (1841) kaydedilir²⁰.

Arıslan tarafından verilen örnekte görüldüğü gibi Közi - Körpeş'in Kazak versiyonu profesyonel akınlar tarafından söylenmektedir. Büyük bir ihtimalle akınlar eski epik eserlerin geleneksel formu Jıra'yı (belirli bir uyağı olmayan yedi sekiz heceli) Olen'le (onbir heceli, a - a - b - a ayaklı) değiştirmişlerdir, yani dörtlük şeklinde organize edilmiştir. Ç. Ç. Valihanov ölen formunu kullanan akınları "yeni şairler" olarak kabul etmektedir, bu yenileşme Közi - Körpeş'in en popüler varyantlarının yaratıcıları olan kör Şoje ve ünlü Djanak'ın repertuvarından örnekler verirken XIX. yüzyılın ortalarına doğru sözlü gelenekteki değişimleri karakterize eden kitap etkisiyle de bağlıdır²¹.

Altay (Kabak Tadjekov, Kadir Otlıkov, Nikolay Ulağışev) ve Kazak (Sabınbay, Bekba.ii, Beysembay, Şakir Abenov, Murat Bölekov) versiyonlarının incelenmesine profesyonel aşıkların katkısı oldukça büyüktür. Bu akımlardaki pek çok şey üslubun belirlenmesine bağlıdır. Altay kayçileri epik aşıklardır. Kazak akınları doğaçlama şarkıcılarıdır, ayıtis bir şiir yarışmasıdır.

Eğer XIX. yüzyılın ilk yarısında genelde Közi - Körpeş ve Kazak destanının yazılı İslam eserleriyle kaynaşma imkanı tespit edilirse o zaman ikinci yanda bu kaynaşma etkisi güçlenmekte, Kazak Közi - Körpeş'i sözlü ve yazılı olarak hayalim sürdürmektedir. N. 1. ilminskiy tarafından 1860 yılında²² Kusianay'da kaydedilen varyant 1878, 1890, 1894, 1899. 1905 yıllarında Kazair'de yayınlanmıştır. Gelişiminin bu kitap - elyazması - sözlü evresinde Kazak versiyonu Orta Asya destanlarıyla, kıssayla daha çok kaynaşmıştır²³.

Onların kaynaşması neyi vermektedir?

Konu kadrosunda, kahramanların kaderinin, davranışlarının yorumlanmasında, destanın dilinde (özellikle Kissa - i Kozı - Korpeş'de) daha belirgin bir İslami katmanlaşma bulunmaktadır²⁴. Kahramanların yanında kırk molla ve hatta kutsal Hızır yer almaktadır. Herşey Allah'ın iradesiyle olmaktadır. Metin içinde Allah'a hitap ve zikir şu şekildedir: Kuday - ay !, Allanın, emirine kôniselik. Alla işine sara jok - av vb. (M. Aucz.ov tarafından yapılan Beysembay'ın varyant kaydında).

19 I. Bezverhov, Stepine ulençi i akını. Osoboe pribavlenie k Akmolinskîm oblastnım vedomoslyum. 1893, No 16, 2.

20 Sektör Vnstoçnih rukopisey İV AN SSSR (Leningrad), Fon 5, op. 2/267.

21 Ç. Ç. Valihanov, Soçineniya. S. Petersburg 1904. 227 - 228. İ. Bezverhov da Arıslan'da Müslüman kahramanları Davud ve Yusuf la ilgili şiirler dinlemiştir. G. Derbesalin ve A. Frdov Közi - Körpeş'i ölen ölçüsünde kaydetmişlerdir..

22 TGATatarskoy ASSR, Fond 968, opis I, ed. hr. 61.

23 N. F. Katanov Közi - Körpeş'in Tahir ve Zühre'ye yakınlığını yazmıştır (Bak. N. N. Pantusov'un kitabının önsözü, Drcvnosli Sredney Azii, 7). Katanov'un görüşünü V. M. Jirmunskiy ve H. T. Zarif'ov da paylaşmaktadır. Onlara göre "Közi Körpeş ve Tahir ve Zühre .... aynı konunun varyantları olarak incelenmelidir" (bak. Uzbekskiy geroçeskiy epos, Moskova, 1947, 297 - 298).

24 Bu sonuçlar G. Potanin, J. Kopeev, N. Panüs. K. Meyramov. M. Maşanov. M. Bölekov. M. Auczov, Ş. Abenov tarafından Djanak ve Şoje'nin geç dönem varyant redaksiyonlarından yaptıkları XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başına ait kayıtlardan çıkarılmaktadır.

Daha sonraki varyantlarda romantik tema da daha şiirseldir. Közi Körpeş'in gasıktın, ırları gibi aşk destanına girmesi boşuna değildir. E. Z. Baranov ve E. A. Kastanye²⁵ tarafından Salagayev'in kayıtlarına (70'li yılların sonu) yapılan ekleri ve daha sonraki varyantları inceleyen M. Auezov onların temelinin "aşkın romantik teması" olduğunu belirtmektedir. Auezov Közi Körpeş'in Bozjigit Tafiir ve Zuhra (diriliş olayı) gibi lirik destanlarla konu kaynaşmalarını da kaydetmektedir²⁶.

Konu tamamlamaları, şekil değişimi destanın daha sonraki varyantlarının konusunda, şiirselliğinde, tip sisteminde değişiklikler yaratmıştır. Şahısların kadrosu zenginleşmiştir. Yeni kişiler farklı konu çizgileri almıştır (Ay ve Tansık, Apebay, Kosemsarı), Bu kişilerin yer aldığı prolog ve epilogla destan büyümüştür (j. Kopeev'in kaydında köle Jiestay. Sultangazi biy, S. Kudaşev'de ise Turtubek). Beyscmbay gibi akınlar da kahramanların iç dünyasına girmeye, geleneksel paralelizmleri antitezleri, abartı sanatını kullanarak, tasviri kısaltarak, yaygınlık kazanmış aylıs, koştasu, joktau, lirik dörtlük gibi şarkılı monolog ve dialoglar şeklindeki konuşmanın monolojik ve dialojik formlarına sıkça başvurarak "duyguların psikolojisini"¹²⁷ açmaya başlamışlardır.

M. Auezov Beysembay'ın varyantına Abay'ın oğullarından biri olan genç bir şairin el koyduğunu anlatmıştır. Bu özellik Kazaklarda güzel Bayan ve Közi Körpeş destanında oluşan genel düzeyin bir oluşumdur: bu oluşum folklor ve edebiyat, hikaye ve roman sınırındadır.

Altay versiyonlarının incelenmesindeki ana sorun birbiriyle ayrılan bu iki versiyonun tek başına özgün eser sayılabilecek nitelikte olmalarıdır.

Birincisi, Kozın - Erkeş eski versiyona girmektedir, Kozyuyke ve Bayan ise Kazaklardan BarabinTatarları ve Teleutlar aracılığıyla alınmıştır türünde genel kabul gören bir cevaptır²⁸.

İkincisi, Kozyuyke ve Bayan Kazaklardan alınmıştır, Kozın - Erkeş ise Nikolay Ulaşev'e (XIX. yüzyılın sonu - XX. yüzyılın başı) ait olan Altay epik geleneği ruhuna uygun onun daha sonraki değişimidir.

Geriye bir soru daha kalmaktadır: Altaylılarda Kozyuyke ve Bayan'm Kozın Erkeş'den daha iyi bilinme nedeni nedir ?

Kozu Erkeş daha arkaiktir. L. P. Potapov onu Altay destanlarından daha eski olarak kabul etmekte ve XV. - XVIII. yüzyıllara ait görmektedir²⁹. O bahadır şarkı masal motiflerinden örülmüştür: garip doğum, Bayım Surun damatlarıyla yarış, bütün temel kişiliklerinin hayvana ve nesneye büyü yardımıyla dönüşmesi, atın destan kahramanlarındau biri niteliğinde olması, İyi kabile ruhu Baçakay - Kara'nın yardımı, zehirli rakıyla zehirleme, büyüyle tedavi ve garip yardımcıların ve bayan kahramanın yardımıyla dirilme, savaşlar, düellolar.

25 1899 yılında çıkan "Niva" adlı yayına aylık edebi ek, No 2, 307 - 344. E. A. Kastanye, Drevnosti Kirgizskoy slepi i Orenburgskogo kniya, Orenburg i 910, 278 - 292.

26 Muhtar Auezov, Misli raznih let, Alma - Ata, 1961, 412, 497 - 408, 411.

27 a.g.e.412.

28 A. L. Koptelov, L. P. Polapov, S. S. Kaüş vb.

29 Sovetskaya etnografiya, 1949, No 1, 132.

Kişiler arasında ilahlar ve şeytanlar da bulunmaktadır: Ülgen, Erlik, Çulmuslar. Konu kabile ağacı olan demirden çok gövdeli kavakla, kaderlerin bilge kitabı Sudur - Biçek'le bağlantılıdır. Benzer motifler, konu çizgileri, kişiler ve aksesuarlar Altay destanları - Alıp Manas, Ak - Tayçı, Temir - Sanaa, Altın - Bize, Altay - Buçay³⁰ için stereotiptir. A. L. Koptelov, S. S. Surazakov, S. S. Kataş'ın makalelerinde ve metin yayınlarının önsözünde Altay kahramanlık destanlarının bu geleneksel elemetlerinin çoğu tip olarak ayrılmıştır. Eğer onlar Kozyuyke ve Bayan'da varsa Kozm - Erkeş'e özgü olmayan değerlendirme sınırlı olacaktır. Tarihteki kahraman Kozyuyke gündelik hayatın motifleri, tasvirleri ve detaylarıyla kaynaşmıştır (arkadaşlara ziyafet, yei doğanlara ad verme törenini kutlama, kalım ödenmesi, arabalardaki silahlar vb.)³¹. Bu detaylar Altay versiyonlarıyla içerik ve yer olarak uyuşsa da Kazak versiyonundaki hayatın tasviriyle benzeşmemekte, Altay kahramanlık destanının ayırt edici özelliği olan bahadırılığın büyüdü dünyası ise yoğun bir abartıyla komşu olmaktadır. Araştırmacılar Altaylıların daha sonraki epik geleneği için toplumsal eşitsizliğin, feodal toplumun çelişkisi olan zengin ve fakirlerin ilişkisinin gelişiminin karakteristik olduğunu belirtmişlerdir³². Bir öksüzle akraba olmayı istemeyen zengin ve iktidar sahibi Karatı - Han'ın evlilik aktini bozması bu yönelimin yalağmdadır.

Eğer ödünç alan halkın taleplerine cevap vermezse, eğer kendisi ödünç alanda bulunan sanatsal yenilenmeye daha ileri tema ve formlar getiremezse hiçbir ödünç alınma gelişemez. Zorlamadan yapılan ödünçleme ileri bir süreçtir. İşte buyüzden Altaylılar Kozyuyke ve Bayan Kozı - Erkeş'i tercih etmişlerdir.

30 Temir - Sanaa (S. Turganov'dan), Novosibirsk 1940; Altay - Buçay (N. Ulağaşev'den) Novosibirsk 1941; Geroişeskie skazaniya, zapisanıe ot N. U. Ulağaşeva, Gorno - Altaysk 1961; Altın - Bize (E. Taştamışeva'dan), Gorno - Altaysk 1963.

31 Mesela Altay kahramanlık destanı için gelenekselleşmiş olan kader kitabından gelini öğrenmek yerine kahraman fala bakıyor.

32 S. Surazakov. Altayskiy geroişeskiy epos, Moskova. 1950. 9 - 11; aynı yazar, Geroişeskoe skazanie o bogatire Altae - Buuçae 59.

KİTAPİYATI

"**GÖROĞLU-Türkmen Halk Destanı**, C. I-VIII, Yayına hazırlayan: Annagülü Nurmehmet, Bilig Yayınları, Ahmet Yesevi Üniversitesine Yardım Vakfı, Ankara-1 1996."

Destanlar, bir milletin hafızasıdır. Toplumların yüksek dereceli kültür kodlarını, dış dünya ile olan münasebetlerini saklayan, onlara millet olma şuurunu aşıl原因 kıymetli hazinelerdir. Millî ruhun doğuşu ve gelişmesi üzerinde. destanların oynadığı yüceltici rolün kabulünden sonra, hemen hemen her toplumun bir destana sahip olma yolunda büyük çabalar sarfettiği bir gerçektir.

Balkanlardan Çin Denizi'ne, Sibirya'dan Hindistan'a kadar uzanan coğrafi bölgeye yayılmış olan Türklerin de, zengin bir destan külliyatının olduğu araştırmacılarca ifade edilmekle birlikte, gerek bu ürünlerin zamanında ve tam olarak tespit edilemeyişi, gerekse yaşanan coğrafyadaki mevcut siyasî şartlar yüzünden, pek çok problemin çözümü de mümkün olamamıştır.

Buna rağmen, son yıllarda doğu bloğunda meydana gelen bir takım siyasî ve coğrafi değişimler, Türk dünyasında müşterek çalışmaların yapılabilmesi ve mevcut problemleri çözme şansını ortaya çıkarmış, bu alanda ciddi çalışmalar başlatılmıştır. Başta Lâtin kökenli ortak bir Türk alfabesinin hazırlanması. Kiril harfli metinlerin bu alfabe ve Türkiye Türkçesine aktarılması gibi projelerin ışığında ortak kültür hazinemizin üzeri açılmış, o kıymetli eserler birer birer ortaya çıkmaya başlamıştır.

Annagülü Nurmehmet tarafından yayına hazırlanan, okuyucu ve araştırmacıların hizmetine sunulan "Türkmen Halk Destanı Göroğlu" da, bu kıymetli eserlerden biridir.

Türk dünyasının ortak kültür ürünlerinden biri olan "Göroğlu Destanı", Türk kahramanlık destanları içinde Oğuznâme, Manas gibi "daireleşme" adı verilen özellikleri itibarıyla "epos" seviyesine yükselmiş, sözlü ve yazılı kaynaklarla günümüze kadar ulaşmıştır. Sadece Türkler arasında değil, Gürcü, Ermeni, Arap ve Tacikler arasında da pek çok kolu bulunan Köroğlu'nun, her yeni muhitte kültürel ve coğrafi tesirlerle bazan küçük olaylar, yeni şahıslar vb. gibi önemsiz, bazan da yeni bir hikâyenin oluşması veya temel pek çok olayın farklılaşması şeklinde kendini gösteren değişikliklere uğradığı; böylece Köroğlu anlatmalarının başlıca Batı ve Doğu olmak üzere iki temel versiyon silsilesi (syele) oluşturduğu¹ araştırmacılarca ifade edilmektedir.

---

1 Prof.Dr. Fikret Türkmen, Köroğlu'nun Özbek ve Ermeni Varyantları, **Köroğlu Semineri Bildirileri**, Ankara, 1983, s.83; Köroğlu Hikâyelerinin Anadolu ve Türkmen Varyantları E-Ü.Edebiyat Fakültesi **TDEAD**. C.V, İzmir 1989, s.7-12

"Türk kültür coğrafyasının uçsuz bucaksız ufuklarında at koşturana bir kahramanın destanı" olan Göroğlu Destan'ının Türkmen versiyonu, Türkiye'de ilk defa yayınlanırken, bunun, Türkmenistan'ın bağımsızlığının beşinci yılına rastlaması, başlatılan ortak çalışma hamlesinde ayrıca bir ivme noktası teşkil etmektedir.

Eser, sekiz cilt halinde neşredilmiştir. Türkmen versiyonunda bu güne kadar tespit edilen otuz kolun, ilk defa birarada yayınlandığı belirtilen eserin, 6-7-8. ciltleri Türkmen Kril alfabesiyle hazırlanmış nüshayı ihtiva eder. İlk beş ciltte ise, yeni Türkmen alfabesiyle hazırlanmış metinler, Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlerle yanyana verilmiştir. Bu metot, Türkmen ve Türkiye Türkçesi şivelerinin ortak ve farklı yönlerini okuyucunun gözleri önüne sermesi bakımından doğru bir tercihtir. Bununla birlikte, böyle hacimli bir eseri hazırlamanın getirdiği zorluklar sebebiyle ortaya çıktığını tahmin ettiğimiz bazı yanlışlıkların ve eksikliklerin de. bu sayede kolayca tespit edilebildiğini belirtmeliyiz. Örnek olarak: "*rayat*" kelimesi, Arapça olup "bayraklar" anlamına gelmektedir. Türkmencede "tabiyet-uyruk" manâları da mevcuttur. Oysa kelime Türkiye Türkçesine "*irayet*" şeklinde aktarılmıştır.(C.1, sahife numarası verilmemiş, XVI olsa gerek) Sözlüklerde karşılığını bulamadığımız "*irayet*" kelimesi, "rayaf"ın halk dilinde söylenen şekli olmalı. Yine aynı sahifede geçen "...*arasına ören gin yayrayışı..*" şeklindeki cümle, "...*arasım ören çok geniş yayılması...*" olarak verilmiştir. Türkmencede "ören", "çok, fazla, güçlü" manâlarını ihtiva etmektedir. Türkiye Türkçesiyle verilen metinde "Ören" kelimesinin kullanılması fazlalıktır. "*Ençeme*" kelimesi, Türkmencede "nice, pekçok" manâlarında kullanılmaktadır. Kelime, Türkiye Türkçesine aktarılırken "*birkaç*" kelimesiyle karşılanmıştır.(Aynı sahife "Leğende- Legender" kelimeleri Fransızca "efsane- efsânevi" manâlarında olup, Türkmençe metinde "*legender*" kelimesi kullanılmışUr.fC.1, sahife verilmemiş, XVI olsa gerek) Türkiye Türkçesinde ve ilmi literatürde legender karşılığı olarak "efsanevi ya da destanı" kelimelerinin kullanılmasına rağmen "*rivayeti*" kelimesinin seçilmesi, kanaatimizce uygun düşmemektedir. LVI. sahifede geçen Ferit Devellioglu adı, "Ferit *DevelioğluT*" şeklinde yanlış olarak yazılmıştır. "...*Mönün beg diyen oğlum öyereyin diyip...*" cümlesi, "*Mömün oğlunu evlendik için*" (C.1, sh.5) şeklinde, bozuk olarak aktarılmıştır. "*Altın cama suv salıp...*" cümlesindeki "*cam*" kelimesi, Farsça "kadeh, bardak" inanâsındadır. Oysa Türkiye Türkçesiyle verilen metinde "altın *tabağa* su doldurup" şeklinde verilmiştir.(C.1, sn. 19) Türk masal ve destanlarında çok sık rastladığımız "Kaf Dağı", Göroğlu destanında da kullanılmıştır. Genellikle "*Kuh-ı Kap*" şeklinde geçen kelime, Türkiye Türkçesine "*Köyü Kaf*" olarak aktarılmıştır.(C.1. sh.71) Türkmen Göroğlu Destanında, bir kola (bölüme) adını veren "*Kempir*"; "yaşlı kadın, kocakarı" manâlarındadır. Oysa Türkiye Türkçesine aktarılırken kelimenin argo şekli olan "*moruk*" tercih edilmiştir.(C.3, sh.3 vd.) "...*Göroglı sünni...*" ifadesindeki "sünni" kelimesi, "*Sünni*" şeklinde verilmiştir. (C.3, sh.97) Aynı sahifede geçen "*cılavı eyerin gaşına taşlap*" cümlesi, "dizgini eyerin çatmasına (yahut üstüne) bırakıp" şeklinde daha uygun olacakken, "...*eyerin tasma...*" şekli tercih edilmiştir. Herhalde eyerlerin üzerine kakılan değerli taşlar kastedilmektedir. Türkmen Türkçesinde "bay" kelimesi, "zengin, varlıklı" manâlarında kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde "beğ" şekli de kullanılır. Türkmençe metinde geçen "*Adına Arslan bay diyip at bererdiler*" cümlesinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı "*Adına Arslan "Zengin diye at verirlerdi"*" şeklindedir.(C.4, sh.5) Buradaki "*Arslan Zengin'* ifadesinin yanında, "*Adına....at verirlerdi*" ifadesi de hem tekrar sıklığı hem anlam bakımından cümle bozukluğu oluşturmaktadır. "*Baldır*" bütün Türk lehçelerinde kullanılan bir kelimedir. Türkmençe metinde de "baldır" şeklinin kullanılmasına rağmen metni aktaranların daha az kullanılan "*incik*" kelimesini tercih etmelerini anlayamadık.(C.5. sh.6) Metinlerde dikkatimizi çeken bir kelime de "mama"dır. Batı dillerinde ve Rusça'da "ana, anne, nine" manâlarında kullanılan kelime Rusça'dan Türkmençe'ye de geçmiştir ve kullanılmaktadır. Fakat metni Türkiye Türkçesine aktarırken, Türkiye'de hiç kullanılmayan bu kelimenin aynen verilmesi (C.5, sn.199 vd.) pek uygun olmasa gerekir.

Yukarıda örneklerle göstermeye çalıştığımız ve özellikle Türkiye Türkçesine aktarmada dikkatimizi çeken ifade bozukluklarının yanısıra imlâ hatalarının da varlığı, kanaatimizce daha dikkatli bir tashihi yapılmasından kaynaklanmaktadır. Yeni baskılarda bunların düzeltileceğini ümit ediyoruz.

Eser, Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı ile Devlet Bakanımız ve A.Y.Ü. Yardım Vakfı Mütevelli Heyet Başkanı N.Kemal Zcybek'in, okurlara sunduğu, böyle kıymetli bir eserin yayınlanmasından duydukları memnuniyeti dile getiren takdim yazılarıyla başlar.

Türkmenistan İlimler Akademisi Üyesi Prof.Dr. Aşır Orazov, "Türkmen Halkının Abide Destanı" başlıklı tanıtma yazısında, destanın özellikle Türkmenler arasındaki değerinden, Göroğlu'nun tarihî ve efsanevî şahsiyetinden bahsederek, Türkmenistan'da daha önce yayınlanan nüshalar hakkında bilgi verir.

Eseri yayına hazırlayan, Türkmenistan Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı, yazar ve şair Annagülü Nurmemmet, "Türkmenlerde ve Dünyada Göroğlu" adlı giriş mahiyetindeki yazısında, destan üzerinde daha önce yapılmış incelemeler hakkında bilgi verdikten sonra, destanın Türkmen menşeli olduğu tezi üzerinde durarak, Türkmen anlatmalarının en eski varyant olması sebebiyle cevapsız kalan bazı sorulara cevap verebilecek nitelikte olduğunu ifade eder. Ayrıca Göroğlu'nun bir eşkiya değil, dışa karşı mücadele eden bir tip olduğunu belirten yazar, "Göroğlu" kelimesinin etimolojisi üzerinde de durur.

Destan metni, "Göroğlunun Türeyişi", "Göroğmını Evlenişi", "Araptan İntikam Alış", "Övezin Getirilişi", "Övezi Dara Çeken" (1.cilt), "Hoşgeldi", "Övez Evlenen". "Ayçemen", "Servican", "Övez ve Kırat", "Arap Bağlayan", "Kırk Binler", "Övez Küsen" (2.cilt), "Moruk Kadm" \ "Göroğlu ve Balı Bey", "Telli Hanım", "Erhasan", "Peri Küsen", Merdivenli" (3.cilt), "Harmandeli", "Sapar Mehrem", Handan Bahadır", "Bezirgan" (4.cilt), "Göroğlu Bey ve Davut Serdar", "Tebli Bahadır". "Belagerdan", "Gencim Bey ve Hıdıralı Zengin", "Övezin Oğlu Nuralı", "Ahmet Beyin Evlenişi", "Göroğlunun Ölümü" (5.cilt) kollarından müteşekkildir.

Gerek Orazov, gerek Nurmemmet'in ifadelerine göre (sh.XXIV, XLII); bu nüsha aslında 70'li yıllarda Türkmenlerin çeşitli aşiretlerinden, hatta Stavropol Türkmenlerinden, bazıları da Özbeklerden derlenerek hazırlanmıştır.

Folklor metinlerinde "edisyon-kritik", "metin kurma", "metin tamiri" gibi yollarla yeni varyantlar ortaya koyma çalışmalarının esasen folklorun tabiatine ters düştüğü; her metnin ortaya çıktığı sosyal ve kültürel çevre ile ilmî izahının mümkün olabileceği² düşünülürse, Türkmenistan dışındaki sahalarda meydana getirilmiş kolların Türkmen versiyonu içine dahil edilmesi kanaatimizce uygun değildir.

Her cildin sonunda, metni hazırlarken faydalanılan "elyazmalar" hakkında bilgiler verilmiş, farklı epizotlar örneklerle gösterilerek hangi anlatmanın esas alındığı belirtilmiştir. Türkiye Türkçesine aktarmada ortak dil zenginlikleri önemli ölçüde korunmuş, şiirlerin yapısını bozmamak gayesiyle bazı kelimeler aynen bırakılarak beşinci cildin sonundaki. Türkmençe ve Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlere dair sözlüklerde karşılıkları verilmiştir. Ayrıca Göroğlı Destanı'na ait onbeş resim de eserin sonuna ilâve edilmiştir.

Bugün Türk dünyasının bir rönesansa ihtiyacı vardır. Bunu gerçekleştirebilmek, ancak bu liir eserlerden faydalanarak ortak kültürümüzün köklerine, oradan gövdeye, dallarına ve çiçeklerine ulaşip temel dinamiklerimizi tespit, tahlil ve sistematize etmekle mümkün olacaktır. Dileriz, bu gibi eserler en kısa zamanda Türk insanının hizmetine sunulur.

Mustafa ARSLAN'

2 Doç.Dr. M.Öğuz Öcal. Türk Dünyası Folklorunda Yeni Yöntem Arayışları. **Milli Folklor**, S. 33, 1997, s. 6-7

* Paınukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Anıştırma Görevlisi

Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent, edited by Geza Dâvid ve Pâl Fodor, Budapeşte 1994, Eötvös Loránd Üniversitesi Türk Çalışmaları Bölümü Yayını, 210 sayfa.

Onaltıncı yüzyıl Osmanlı-Macar siyasî ve askerî ilişkileri özellikle Macar Osmanlı tarihçilerin üzerine çalıştıkları önemli konulardan biri olmaya devam etmektedir¹. Bu eser. tarihçilerin İngilizce ve Almanca yazdıkları makalelerinden oluşmaktadır. Yazarların makaleler ve içeriği sırasıyla şunlardır: İçindekiler (s. 5), Önsöz (s.7), Transkripsiyon ve Kullanım Üzerine Notlar (s.8).

1- Pâl Fodor- Geza Dâvid, *Hungarian-Ottoman Peace Negotiations in 1512-1514*, (1512-1514'de Macar Osmanlı Sulh Müzakereleri) (s.9-45).

2-Ferenc Szaklây, *Nándorfehérvár, 1521: Vie Beginning of the End of the Medieval Hungarian Kingdom* (Nandorfehervar, 1521: Ortaçağ Macar Krallığının Sonunun Başlangıcı), (s.47-76).

3-Feridun M. Emecen, *The History of An Early Sixteenth Century Migration-Sireni Exİles in Gallİpoli* (Onaltıncı Asır Başlarında Bir Göçün Tarihi-Gelibolıda Sireni Sürgünleri), (s.77-91).

4-Gâbor Barta, *A Forgotten Theatre of War 1526-1528 (Historical Events Preceding the Ottoman-Hungarian Alliance of 1528)*, (1528 Osmanlı-Macar İttifakı Öncesinde Vukubulan Tarihi Hadiseler), (s.93-130)

5-Klâra Hegyi, *The Ottoman Military Force in Hungary* (Macaristan'da Osmanlı Askeri Gücü), (s. 131-148),

6-Gâbor Âgoston, *Ottoman Gunpowder Production in Hungary in the Sixteenth century: The Baruthane of Buda* (Onaltıncı Yüzyılda Macaristan'da Osmanlı Barut Üretimi: Budin Baruthanesi), (s.149-159),

7-Claudia Römer, *Zur besİellung Eines Mü'ezzin und Devrhan An Einer Moschee in Buda im Jahr 971/1564* (1564 yılında Budin'de Bir Camiye Müezzin ve Devrhan Tayini üzerine), (s.161-170),

8-Nenad Moacanin, *Hacı Mehmed Ağa of Pozega, God's Special Protege (Ca. 1490-Ca.1580)* (Pojeğalı Hacı Mehmed Ağa, Allah'ın Özel Himayesindeki Kişi), (s.171-181),

---

¹ Macaristan'da mevcut Osmanlı varlığı üzerine hem Macar hem de Türk tarihçilerince pek çok yazı yayımlanmıştır. Bunları burada tekrarlamak veya belirtmek bu tanıtımın sınırlarını aşar. Bu bakımdan burada Türkiye'de yayınlanmış son yeni iki yazıyı belirtmekte fayda vardır: Geza Fehér, *Ottoman Remains And Treasures in Hungary*, Erdem 9/26, Ankara 1996, s.665-678; aynı yazar, *Hungary's Relations with the Ottoman Empire*, Erdem 9/27, Aydın Sayılı Özel Sayısı III, Ankara 1997. s.1063-74.

9-Mária Ivanics, *Der Bündnisplan Zwischen Dem Chan Gazi Giray II. Und dem Fürsten Sigismund Bathory Aus Dem Jahre 1598* (1598 Yılında Sigismund Bathory ve H.Gazi Giray Han Arasındaki İttifak Planı) (s.183-198).

İndeks (s. 199-210).

İlk makalede Yavuz Sultan Selim/in sultanlığı zamanında, 1512-1514 yılları arasında, Vıtacı-Osmanlı diplomatik ilişkileri anı atılmaktadır. Temel olarak, Macar diplomatlarının Yavuz Selim'le bir anlaşma fırsatını değerlendiremedikleri ve ileride olacak olayları farkedemedikleri üzerinde durulmaktadır. Bu araştırma Moliaç savaşı öncesindeki olaylara önemli yeni bir bakıştır. Yazarlar yayınlanmamış yeni ve özgün üç vesikayı yazılarının sonuna eklemişlerdir. Bu belgelerin birincisi *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi* 'nde halen saklanan Üngürüs kralı'nın *Feliksa* isimli elçisine gönderdiği Mart 1513 tarihli Osmanlıca mektubun suretidir. Bu mektubun içeriği, Macar elçisinin padişahla olan dostluğu koruması gerektiği üzerindedir. İkincisi yine aynı arşivden Alaman beyi Maksiyen'dan Sultan Selim'e gönderilmiş Ocak 1513 tarihli Osmanlıca bir mektuptur. Yavuz'un tahta geçmesi münasebetiyle, Alaman Beyi Maksimyan, II.Bayezid zamanında aralarında varolan dostluk ve muhabbetin devamını şimdi de arzuladığım ifade eden Osmanlıca mektubu İstanbul'a göndermiştir. Üçüncüsü, *Nürnberg, Scheurl-Bibliothek'de* saklanan Ocak 1514 tarihli Latince bir mektuptur. Mektup Edirne'de yazılıp Macar Kralı Vladislav'a gönderilmiştir. *Barnabas Belay* adlı Macar elçisinin getirdiği mektuba bir cevap olarak yazılmıştır. Yavuz Selim, Macar kralının eğer barış ve dostluk istiyorsa, elçisini her zaman İstanbul'a gönderebileceğini bu mektubunda açıkça belirtmiştir. Bu Latince mektubun İngilizce bir tercümesi makalenin sonunda bulunmaktadır.

Ferenc Szaklây'nın makalesi Osmanlılar'ın *Üngürüs Belgradı* dedikleri Nandorfehervar'ı Piri Mehined Paşa'nın 29 günlük bir kuşatmadan sonunda aldığıyla ilgilidir. Makalenin ana fikri, bu zaferden sonra Osmanlı kuvvetlerinin Macar topraklarına tesirli bir şekilde girmeye başladıklarıdır.

Üçüncü makale, Feridun M. Emecen'in daha önce Türkçe olarak *Osmanlı Araştırmaları'nda* neşredilmiş olan (*X, İstanbul 1990, s.161-179*) makalesinin B. Soytekin tarafından İngilizceye çevrilmiş şeklidir. 1520-30 yılları arasında Sireni Sırplannın Malkara, Evreşe ve Gelibolu köylerine sürüldükleri ve burada mecburi iskana tutulduklarını izah eden gayet kapsamlı bir araştırmadır.

Dördüncü makalede Gâbor Barta. 1528 Osmanlı-Macar ittifakı Öncesinde vukubulan tarihî hadiseleri Özetlemektedir. Beşinci makale İakikaten bu kitabın en ilgi çekici yazılardan birisidir. Bayan Klara Hegyi. Osmanlı vesikalarına dayanarak Macaristan'ın Osmanlı kuvvetlerince nasıl müdafa edildiğini izaha çalışmaktadır. Tuna nehri üzerinde Osmanlı Öncesinde ve Osmanlı devrinde yapılmış kaleler ve bunların askerî önemi üzerine epey araştırma yapılmasına rağmen, askerlerin sayısı ve teşkilatlanılan üzerine tafsilatlı bir araştırma yapılmamıştır. Yukarıda belirttiğim üzere, yazarın dayandığı kaynakların çoğu Viyana ve İstanbul arşivlerinde saklanan Osmanlı vesikalarıdır. Osmanlı kale sistemi, garnizon askerleri, timarli sipahiler ve cebeliler üzerine özgün bilgiler verilmektedir. Yazarın bu husustaki görüşlerinin bir kısmı şöyledir: Osmanlı müdafa sistemi kaleler üzerine kurulmuştu. Kalenin yeri ve kale şebekesi içerisindeki ağırlığı müdafaada önem taşıymaktaydı. Tuna nehri üzerinde

birbirleriyle irtibatlı bir çok garnizon vardı. Kuzeyden güneye, doğudan batıya akan bütün stratejik nehirler üzerinde kaleler kurulmuştu. Tabii çevre ve Osmanlıların idare ettiği savunma sistemi garnizon sisteminin yoğunluğunda önemli bir rol oynamıştır. Stratejik noktalar belliydi. Hepsinden evvel, bir savunma hattı paşa sancağı Budin etrafında yapılmıştır. Cigerdelen ve Tepedelen'in İnşasıyla Estergon kalesi tahkim edilmiş; böylece Budin Estergon kalesi vasıtasıyla koruma altına alınmıştır. Böğürdelen jalesi inşa edilmiş; kuzeyde Dircgel'de yeni bir kale yapılmıştır. Korkmaz (*Cankurtaran*), Hamzabey sarayı ve Canbek kaleleri inşa edilmiştir. Budin'in doğusunda ise Hatvan güçlendirilmiş; Canfeda kalesi inşa edilmiştir. Bunlardan başka birçok küçük kale ve gözetleme kitleleri yapılmıştır. Yeni inşaatlara ek olarak, Osmanlılar bu yerleri sürekli yenileştirmişlerdir. Osmanlı fethinden Önce, Macar hükümeti bu yerleri takviye etmiş ve ülkenin iç kısmında kullanılmayan eski Ortaçağ kaleleri varken, sadece güney müdafaa hattına önem vermiştir. Krallığın kaleleri İtalyan mimarların yönetimi altında on yıl boyunca tamir edilmiştir. En büyük kaleler Eğri, Györ ve Uyvar yüzyılın sonunda bitirilmiştir. Buda ve Sigetvar kalelerinin zamanımıza kadar ulaşmış duvarları büyük kısmı Osmanlılar'ca yapılmıştır. 1568 sulh anlaşmasından sonra büyük ölçekli yeni bir inşa faaliyeti başlatılmıştır. 1571'de Temeşvar'daki duvarlar yeniden inşa edilmeye başlanmış ve bir yıl sonra da Estergon, İsolni Belgrad, ve Sigetvar kalelerinin yenilenmesine başlanmıştır. Bu çalışmalar 1580'lerde de devam etmiştir. Netice olarak, bayan Hegyi hem Macaristan ve Avusturya'da hem de İstanbul'da saklanan Macar sancaklarına ait *İcmal* defterlerini kullanarak başarılı bir çalışma yapmıştır. Macar tarihçilerin fazla kullanmadıkları bir *İcmal* defterini hatırlatmak isterim: Tapu ve Kadastro Arşivi'nde III. Murad zamanında hazırlanmış Noygrad ve Siçen kazalarına ait bir *İcmal defteri* halen saklanmaktadır (no.353). Bu defterde mevcut veriler de Hegyi'nin hazırladığı çizelgelere eklenirse, araştırma daha zengin hale gelecektir.

Altıncı makalede Budin'de Osmanlılarca yapılan baruthanenin hem Budin kalesinin hem de çevre kalelerin barut ihtiyacının karşılayan önemli bir yer olduğu üzerinde duruluyor. Sülfür, güherçile ve kömür'ün Macar topraklarında kolayca çıkarıldığı özellikle Debrecen, Nagikörös ve Szaboles'de güherçile ocaklarının beylerbeyi ve sancakbeyilerce düzenli olarak çalıştırıldığı ifade edilmektedir. 1597'de Szaboles'de onsekiz köy güherçile üretmekteydi. Üretilen hamtların mahzenlerde nasıl saklandığı ve taşındığı; barut depolarının güvenli hale getirilmesi için alınan tedbirler ve masraflar; patlamaların nasıl önlendiği üzerinde yazar özellikle durmaktadır. Örneğin, 21 Mart 1577'de Venedik'in Prag elçisi Kanije'de bir yıldırımın mühimmatı patattığına şahit olmuştu.

Bayan Claudia Römer, *Viyana Milli Kütüphanesi'nde* saklanan (A.F.30 ve A.F.30/13), Budin kentinde Cami-i Vasat'da müezzin ve devrhan olan Ali bin hamza'nın yerine Ali bin şehsuvar'ın tayin edilmesiyle ilgili Osmanlıca iki hücceti yayınlamaktadır. Budin'de Osmanlı dini görevlilerinin Kanuni döneminde nasıl atandığı ilgi çekici konulardandır.

Zagreb Üniversitesinden Nenad Moacanin'in '*Pozega I pozesîna u sklopu Ostanlijskog carstva (1537-1691)*' (Osmanlı İdaresi Altında Pojega ve Çevresi) isimli yeni bir kitabı yayınlamış bulunmaktadır, İstanbul'da Başbakanlık Arşivi'nde saklanan Pojega'ya ait 1540, 1545, 1561 ve 1579 tarihli Mufassal defterlerini, yazar,

Hırvatça'ya çevirmiştir. Arpalık ve ocaklık sistemi ve Hacı Mehmed Ağa yazarın çalıştığı başlıca konulardır. Bu makalesinde Moaçanın, Pojegah Hacı Mehmed Ağa'nın hayatım anlatmaktadır. Aslen Safedli olan Hacı Mehmed Ağa, 1540-80 yılları arasında Pojega'da dizdar olarak vazife yapmış ve burada çok nüfuz kazanmıştır. 1537'de Pojega Osmanlılarca Fethedildiği zaman Ağa, Selanik'ten Pojega'ya göçmüş ve buradaki kestanelikleri tınar olarak almıştır. Yazar, TT 351 'de kayıtlı (1565 tarihli) Ağa ile ilgili bir kaydı yayınlamaktadır. İcmal ve Mufassal defterlerdeki Ağa ile ilgili bilgileri mukayese ederek, Ağa'nın sahip olduğu mal ve mülkünün miktarını izaha çalışmaktadır. Şüphesiz, yazra göre, Ağa, Pojega'nın en zengin kişisi değildir. Uzun mesafeli ticaret yapan bazı Pojegalı tacirler Ağa'dan daha zengindir. Ancak kent hayatında Ağa güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Bir kentin hayatında onaltıncı yüzyıl süresince böyle uzun bir süre halcim olmuş yöneticilere nadiren rastlanır. Ağa'yla ilgili bilgilerin Osmanlı katiplerince düzenli olarak kaydedilmesi ve zamanımıza ulaşmasıyla ve dolayısıyla böyle bir taşra idarecisinin hayatının ortaya çıkması bizim için bir şanstır.

Son makalede Mârfa Ivanics, onaltı ve onyedinci yüzyıllarda Habsburg-Kırım tatarları ilişkilerini incelemektedir. Kırım ham Gazi Giray'm Erdel Hakimi Bator Simon'a gönderdiği kısa bir mektubu yayınlamaktadır.

Sonuç olarak, bu eser, onaltıncı yüzyıl Osmanlı Macar münasebetlerine üzerine hakikaten bir ışık saçmaktadır. Yazıların hepsi Özgün ve yeni bilgilerle doludur. Şüphesiz Osmanlı arşivleri çok zengindir ve izah edilemeyen pek çok karanlık noktaları aydınlanacaktır. Böyle bir kitabı yayınladıkları dan dolayı editörlere ne kadar teşekkür etssek azdır.

M.Akif Erdoğan*

* Doç. Dr.. E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi